KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2005
2

A TARTALOMBÓL:

A MAGYAR KÖNYVTÁROSSÁG ETIKAI KÓDEXE (ELFOGADOTT TERVEZET)

A BESOROLÁSI ADATOKTÓL A NÉVTÉRIG (A BESOROLÁSI ADATOK KONTROLLJÁNAK KUTATÁSTÖRTÉNETE)

MOKKA-R (MAGYAR ORSZÁGOS KÖZÖS KATALÓGUS – RÉGI NYOMTATVÁNYOK)

„A JÖVŐ A KÖNYVTÁR – A KÖNYVTÁRAK JÖVŐJE" C. KONFERENCIA KÜLFÖLDI ELŐADÁSAI

A FELSŐOKTATÁSI DIGITÁLIS TANKÖNYVTÁR

A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL NÉMETORSZÁGBAN

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- THE CODE OF ETHICS OF HUNGARIAN LIBRARIANSHIP
- FROM FILING TO NAME SPACES – AN OUTLINE OF THE RESEARCH HISTORY OF THE AUTHORITY CONTROL
- THE MOKKA-R PROJECT: THE HUNGARIAN NATIONAL CATALOGUE OF EARLY BOOKS
- THE DIGITAL ACADEMIC TEXTBOOKS COLLECTION AND THE DOCBOOK XML MARKUP LANGUAGE
- THE FUTURE OF LIBRARIES: A USER'S VIEWPOINT
- THE FUTURE OF PUBLIC LIBRARIES IN THE UNITED KINGDOM
- REFLECTIONS ON THE FUTURE OF UNIVERSITY LIBRARIES
- BIBLIOGRAPHIES IN GERMANY

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

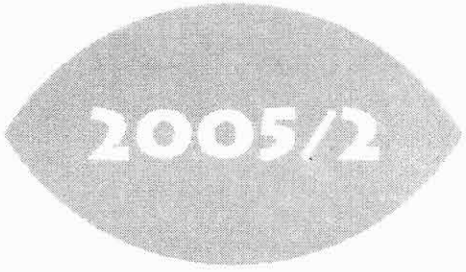

ÚJ FOLYAM 15. (51.) ÉVFOLYAM 2005. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Jacsó Péter, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 1000,-Ft+15% ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 4000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

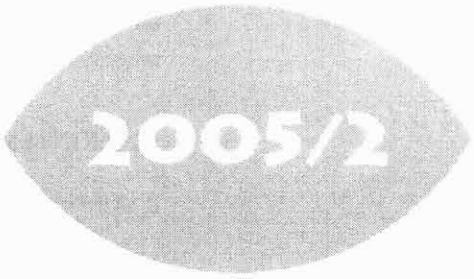

TARTALOM

Abstracts 210

TANULMÁNYOK

A magyar könyvtárosság etikai kódexe. *Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet (2005. április 5.)* 215

DUDÁS Anikó: A besorolási adatoktól a névtérig. *A besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete* 223

HEGYI Ádám: A Magyar Országos Közös Katalógus – Régi nyomtatványok (MOKKA-R) fejlesztéséről 257

REISZ László: Digitális álmok – analóg valóság? *Szubjektív vélemény egy aktuális kérdésről* 269

SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna: A Neumann-galaxis. *Az elektronikus kor és a számítógépes adatformátumok* 275

MARKÓJA Szilárd: A Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár és a DocBook XML leíró nyelv. *A Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ (HIK) digitalizálási projektje* 286

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ISZÁLY György: A programozás oktatása a könyvtárosképzésben, avagy most jön a Java? 295

KITEKINTÉS

A jövő a könyvtár – a könyvtárak jövője c. konferencia előadásaiból

LINE, Maurice B.: A könyvtárak jövőjéről – egy olvasó szemével (Ford.: Murányi Lajos) 303

USHERWOOD, Bob: A közkönyvtárak jövője az Egyesült Királyságban (Ford.: Hegyközi Ilona) 317

BROWN, Mark: Gondolatok az egyetemi könyvtárak jövőjéről (Ford.: Hegyközi Ilona) 326

*

FABIAN, Claudia: A bibliográfiai számbavétel Németországban (Töm.: Mohor Jenő) 333

ZAGORECZ-CSUKA Judit: Az iskolai könyvtárak helyzete Szlovéniában *A szlovéniai könyvtárostanárok első kongresszusa Radencin* 340

KÖNYVSZEMLE

Könyvtárostanár és/vagy menedzser?
TILKE, Anthony: Managing your school library (Ism.: Bognárné Lovász Katalin) 345

Egy médiatörténet
BARBIER, F. – LAVENIR, Catherine Bertho: A média története (Ism.: Mohor Jenő) 350

„Debrecenben diáknak lenni fantasztikus volt!"
A debreceni népművelő-könyvtáros képzés jubileumi évkönyve. 1963–2003. (Szerk. Goda Éva, Suppné Tarnay Györgyi) (Ism.: Éger Veronika) 357

Új hungarikák az OSZK-ban (Ism.: Hargitai Gáborné) 362

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 365

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és tájékoztatásügy 369
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 387
Munkafolyamatok és szolgáltatások 395
Tájékoztatási rendszerek 416
Vezetés, irányítás 419
Felhasználók és használat 427
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 440
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 445

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és információtudományi Tanszék, Szombathely), BROWN, Mark (University of Southampton, Egyesült Királyság), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Könyvtár, Piliscsaba), ÉGER Veronika (könyvtáros, tanár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HARGITAI Gáborné (OSZK, Bp.), HEGYI Ádám (SZTE BTK Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), ISZÁLY György Barna (Debreceni Egyetem, TTK Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszék, Debrecen), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), LINE, Maurice B. (független szakértő, Egyesült Királyság), MARKÓJA Szilárd (Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (MTA Könyvtár, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), RÁCZ Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), REISZ László (FSZEK, Bp.), SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna (Debreceni Egyetem TTK, Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszék, Debrecen), SZ. NAGY Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), USHERWOOD, Bob (University of Sheffield, Egyesült Királyság), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.), ZAGOREC-CSUKA Judit (Lendva, Kétnyelvű Ált. Iskola, Szlovénia).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

The code of ethics of Hungarian librarianship

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 215 – 221.

The draft version approved by the Preparatory Committee of the code of ethics on 5 April 2005 contains the following chapters: 1. The code of ethics in librarianship 2. Core values 3. The librarian profession 4. Collection management 5. Serving library users 6. Transferring information 7. The professional community of librarians 8. The library as a workplace 9. Public relations 10. Validation of the code of ethics

From Filing to Name Spaces – An Outline of the Research History of the Authority Control

DUDÁS Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 223 – 256.

The article offers an outline of the universal and domestic research history of name / title authority control. The core purpose of dealing with authorities arised from processing and maintaining a common information retrieval tool either for a single location or a shared system built upon unified filing rules.

Works on the history of catalogues and cataloguing throw light on the development of entry headings too. Filing rules and means were determined according to the recognition of functions of the catalogues. From the beginning of the 20th century, series of comparative studies examined the concordances of the different rules in order to facilitate development of international cataloguing principles to a unified code.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Research on authority control and authority file systems became a separate research field, as an important part of designing and building on-line integrated library systems. Theoretical approaches analysed the functions and purposes of authority control, while pragmatic approaches focused on adapting international principles in particular standards that assure linguistic, morphological and semiotic uniformity of the access headings, thus the consistency of the catalogue. A number of special guidelines were produced to support standardized data processing; important authority files became visible to the human community; syndetic structure and compatibility of automated systems evolved. Numerous empirical studies were carried out to evaluate authority control. New approaches are reflected in initiatives toward developing information technology which could preserve language and cultural traditions and enable searching in contextual frames. The concept of virtual name spaces arises as well. The article also touches upon a few Hungarian theoretical and pragmatic approaches.

The MOKKA-R project: the Hungarian National Shared Catalogue of Early Books

HEGYI Ádám

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 257 – 267.

Similarly to the Hungarian National Shared Catalogue project, plans for a special cataloguing project on early books started in autumn 2003. As a first step, a survey was conducted to find out about the early book collections (books printed before 1850) at Hungarian libraries and their state of cataloguing. According to the results, nearly 900,000 items were identified in more than 200 collections. 90% of these documents are concentrated in the holdings of 20 important libraries.

The new database will function as a common catalogue of Hungarian early book collections but will also serve as a national catalogue of the locations of these documents. Documents of the same edition will be searchable individually and in addition to the location, individual features of the volumes will appear as well.

The documents printed in the Carpathian basin before 1850 are part of a common cultural heritage. Thus the cooperation between libraries needs to go beyond national borders and involve historical collections in neighbouring countries too. The main problems lie in the different level of cataloguing between the libraries to be included, as well as in the differences in respect of technical equipment, hardware and software used by individual libraries.

The catalogue uses the UNICODE character set, the cataloguing follows the practice of Szeged University Library and the National Széchényi Library. The system is able to export data in USMARC, HUNMARC and XML. The most important part of the database is the searchable catalogue. The database is hosted on the server of Szeged University Library. The initial developments have been completed and 6 library catalogues have already been uploaded. On the other hand, the cooperation between the partner institutions is progressing at a slow pace. The collections of Hungary-related early books held in other countries will be included at a later stage of the project, but the developers expect further difficulties due to the different level of technical readiness of the participating institutions.

Digital dreams – analogue reality? Personal views on a current issue

REISZ László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 269 – 274.

According to the author, information – in other words, content – is more important than format. Although printed documents will continue to be in use, digital collections are expected to prevail in the future. Digitisation cannot be regarded as simple provision of copies: it has enhanced features compared to the original copy. Two types of digitising projects can be distinguished: one of them is carried out for archiving purposes, while the other one focuses on the delivery of documents. Preservation projects are directed at the most valuable documents or works of cultural heritage in cases where the original format is hardly or not at all accessible by users. From the point of view of use, they primarily satisfy special academic and research needs. Digitisation of rare or endangered works with preservation purposes requires expensive and complex hardware. At the same time, the result will be an attractive picture file taking large storage space that, nevertheless, will not be suitable for direct access and use. The other type of digitisation activities satisfies the needs of the wide public (e.g. in the educational field) and aims to make available documents that are out of print, exist only in a few copies or cannot be loaned. As these works are digitised not as pictures but as texts, they take less storage space and require less expensive hardware, but at the same time they need more investment in human expertise and workload. The author's vision of the future library is a cyberspace

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

where information is available irrespective of the format, yet it is accessible by all users.

The Neumann Galaxy. Electronic age and computerised data formats

SALGÁNÉ MEDVECZKY Marianna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 275 – 285.

The first part of the study gives a summary of the changes that the library field underwent as a result of the development of information technologies. The overview touches upon the changes in the bibliographical data processing, the national MARC formats supporting data exchange and the efforts to harmonise these formats. The second part of the study focuses on a development project of the LIS Department of Debrecen University. Based on XML language, a markup language was elaborated that makes it possible for librarians to formalise the bibliographic description according to their own special needs. The language is called Bibliographic Description Markup Language (BDML). Its flexibility permits a better exploitation of the possibilities offered by bibliographic description. BDML is based on Hungarian cataloguing standards. Filters and style definitions can easily be applied to BDML.

The Digital Academic Textbooks Collection and the DocBook XML markup language

The digitisation project of the Kempelen Farkas Student Information and Resource Centre

MARKÓJA Szilárd

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 286 – 294.

The Digital Academic Textbooks Collection, carried out at the Student Information and Resource Centre (Hallgatói Információs Központ – HIK), provides textbooks in digital form for students and academic staff. The project received funding from the Hungarian Ministry of Education. The project started with digitising the most urgently needed and most popular university textbooks. The digital delivery of textbooks is cheaper than the print delivery, and the digital format also enables users to use the texts in a more interactive way. In the digitisation process, the DocBook XML format is used. XML makes it possible to deliver, from the DocBook source file, the same content in different formats.

Tasks of the textbook project were divided between the HIK and the publishers. Copyright issues were dealt with by the publishers. Publishers also prepared the XML texts on the basis of the same pattern. The HIK takes care of checking the texts and converting them into html files. The texts are hosted on the server of the textbook collection and can be used free of charge during a period of 15 years. Staff of the collection hopes to continue the digitisation with further government support. Longer term plans include the production of complex e-learning packages.

Teaching programming in the LIS training

ISZÁLY György Barna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 295 – 302.

At the Library and Information Science Department of Debrecen University, there is a special focus on the teaching of ICT-related subjects. Teaching programming is an important part of the ICT training. Teachers can choose from several programming languages. The article presents the three most often used languages: Pascal, the C language and Java. The LIS Department of Debrecen University prefers the teaching of the more complex Java language leading to more practical skills.

FROM ABROAD

The future of libraries: a user's viewpoint

LINE Maurice B.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 303 – 316.

In his paper, the author discusses the future of libraries from a user's viewpoint. He explains why he ideally wants of libraries and what would induce him to use them. Finally he suggests how likely his "wish list" is to be fulfilled, and thus say something about the future of libraries, both public and research. The main points discussed are: Library buildings as deterrents to use; Librarians now have competition; why use a library? Browsing and surrogates for browsing; The cost factors; The individualisation of information services; The social factor; Staff accommodation: why don't use libraries? What should the future academic library be and do? Requirement for the future public libraries; A user's hate list; What prospect is there for better future libraries?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The future of public libraries in the United Kingdom

USHERWOOD Bob

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 317 – 325.

Recent reports from a variety of organizations and discussions at professional and other conferences have identified a range of recurring themes concerning UK public libraries. It is probable that these will remain on the professional and political agenda for the foreseeable future. Issues such as: professional accountability, library architecture, the evaluation of services, funding, ICT, users, the library workforce, partnerships and politics are identified and briefly discussed. The paper also confronts those who argue that British public library does not future, either because of administrative incompetence or as the result of technological developments. The transition from an industrial to an information society creates the need for a re-assessment of how well public libraries serve their communities.

Reflections on the future of University Libraries

BROWN Mark

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 326 – 331.

The University and University College sector in the UK includes 171 universities and colleges, of varying size and focus. University libraries must reflect the strategic needs and priorities of their institutions, and respond to government initiatives, particularly those associated with widening participation and the introduction of variable fees. The response

to these trends has been more professional financial management, and a more directed and managerial approach to planning and evaluating services.

There are a number of important challenges facing university libraries. Responding to the changing role of information technology is crucial to the delivery of services as users expect the flexibility offered by electronic delivery. The building of a strong service culture is essential in an environment in which the student is increasingly seen as a customer.

Library staff must broaden their skill base, and exploit their natural gift for networking, particularly with other professional groups. The university library as a physical environment is also changing with a focus on inter-professional activity, public space and a flexible study environment.

The modern university library must offer a range of services which are virtual, distributed and hybrid in terms of electronic and print delivery, and which are increasingly delivered in collaboration with other service providers. Librarians are seen as integrators, able to bring together a wide range of resources in support of their institutions.

Bibliographies in Germany

FABIAN Claudia

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 333 – 339.

Over the past few years, the future of cataloguing standards has become a hot topic in the German library field. There is a strong pressure on the internationalisation of standards, on exploiting the possibilities provided by automated catalogues and on the harmonisation of alphabetical and subject cataloguing. The German cataloguing communities are supporting the standardisation of cataloguing rules at the national level. The article deals with the current bibliographies, such as the national bibliography, the periodical database = ZDB and the shared catalogues, and also presents the retrospective national bibliographies and the developments related to authority files (GKD, SWD, PND).

School libraries in Slovenia. The first congress of Slovenian teaching librarians in Radenci

ZAGORECZ-CSUKA Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 340– 344.

The article reports on the first international conference held by the School Libraries section of the Association of Slovenian Librarians and the Association of Librarians of the Promurje region in October 2004. Conference themes included the general situation and role of Slovenian school libraries today; the mission of school libraries in promoting reading; as well as opportunities and forms of cooperation between school libraries and public libraries.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BOOK REVIEWS

TILKE, Anthony: Managing your school library

Reviewed by Bognárné Lovász Katalin)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 345 – 349.

BARBIER, F. – LAVENIR C. B.: Histoire des médias

Reviewed by Jenő Mohor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 350 – 356.

The jubilee year-book of the training in library and cultural work at Debrecen University, 1963 – 2003 (ed. Éva Goda, and Suppné Tarnay Györgyi)

Reviewed by Veronika Éger

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 2. pp. 357 – 361.

ABSTRACTS

From foreign library and information science journals

Gyászol az OSZK

2005. április 12-én, életének 61. esztendejében elhunyt Sonnevend Péterné (Belohorszky Márta) az OSZK olvasószolgálati és tájékoztatási osztályának vezető munkatársa.

2005. május 1-jén, életének 63. évében meghalt Ottovay László az OSZK olvasószolgálati és tájékoztatási osztály főosztályvezetője, az MKE Bibliográfiai Szekciójának elnöke.

Kollégáink igazságtalanul korai halála nagy vesztesége a nemzeti könyvtárnak és a könyvtári szakmának.

Emléküket megőrizzük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar könyvtárosság etikai kódexe

Az etikai kódexet előkészítő bizottság által elfogadott tervezet (2005. április 5.)

I.
Könyvtárosi etika

A könyvtárosi tevékenységet a szakmai ismeretek, eljárások és szokások, valamint jogszabályok és szabályzatok mellett etikai normák is vezérlik.

A magyar társadalom közvéleménye, gyakorlata és törvényei kinyilvánították, hogy a demokratikus jogállam és az információs társadalom információs és kulturális igényei kielégítésének alapfeltétele a könyvtári rendszer, működtetése a társadalmi munkamegosztás keretében a könyvtárosokra hárul, akik a rájuk bízott szellemi vagyont a jelen és a jövő javára kezelik. A könyvtáros szakma felsőfokú szakképesítéshez kötött hivatás. Gyakorlása során azonos súllyal esik latba a szakmai felkészültség és az etikus magatartás. Minthogy az általános morális követelményeken túl a könyvtárosságnak sajátos etikai értékei is vannak, ezeket a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és {itt a kódex társkibocsátóinak felsorolása áll} ebben az etikai kódexben foglalják össze részben a könyvtárosok már munkában álló és felkészülő nemzedékei és az őket foglalkoztató könyvtárak, részben pedig a nagyközönség és a könyvtárak fenntartói számára. Az előbbieknek iránytűként az etikus viselkedésre, az utóbbiaknak jogos elvárásaik megalapozására és a könyvtárosokba vetett bizalmuk megerősítésére.

A könyvtárosi etikai kódex a jogszabályok és könyvtári szabályzatok által kevésbé visszatükrözhető, a szakmai alapértékek által meghatározott etikai irányelveket tartalmazza, amelyek mellett a magyar könyvtárosság elkötelezi magát. Ezen irányelvek között fontossági sorrend nem állítható fel.

II.
Alapértékek

A könyvtáros elkötelezett az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, az esélyegyenlőség és az információ szabadsága mellett.

A magyar könyvtárosok az informált polgárságra, a társadalmi sokszínűségre alapozott társadalmi rendszer, a demokratikus berendezkedés hívei, minthogy a könyvtár lényegénél fogva az emberi jo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gok kiteljesedését szolgálja, noha történelmi példák szerint az ellenkezőjére is felhasználható. A könyvtáros a maga eszközeivel járul hozzá az emberi jogok érvényesüléséhez, különös tekintettel az információhoz és a művelődéshez való jognak az emberi méltóság tiszteletben tartásával való gyakorlásához, a társadalmi harmóniához. Vezérlő értékének a szellemi szabadságot tekinti. A könyvtárhasználó állampolgároknak minden lehető segítséget megad ahhoz, hogy élvezhessék az e szabadságból fakadó előnyöket.

A könyvtáros felelősséget érez a jelen és jövő nemzedékek érdekében azért, hogy a gondolat-, vélemény- és szólásszabadságot, a tanítás és tanulás szabadságát az információk és gondolatok szabad áramlásával és hozzáférhetőségével segítse. Ennek érdekében a maga részéről mindent megtesz az információellátás folyamatának nyitottságáért és átláthatóságáért, feltételeinek megteremtéséért.

A könyvtáros a társadalom számára szükséges és hasznos feladatot lát el; általában a társadalom egésze vagy csoportjai által közvetlenül vagy közvetve fenntartott intézményben, a könyvtárban fejti ki tevékenységét. Ennek során jogkövető magatartást tanúsít, s másoktól is ugyanezt várja el. Nyitott a társadalom kérdéseire és igényeire anélkül, hogy kedvezés vagy ellenszenv vezetné világnézeti és politikai, tudományos és művészeti ügyekben. Azon van, hogy a könyvtár teljesítse társadalmi küldetését s legyen az élethosszig tartó tanulás, az információcsere és a kulturális rekreáció színtere.

III.
Könyvtárosi hivatás

A könyvtárosi hivatás a könyvtárostól a használók iránt tiszteletet és odaadást, valamint állandóan fejlődő szakismereteket kíván meg. A könyvtáros szakmai döntéseit autonóm módon, személyében feddhetetlenül, személyes anyagi vagy egyéb jogosulatlan előnyét vagy hasznát kizárva hozza meg.

A könyvtáros a társadalom számára szükséges és hasznos feladatot lát el. Ennek során betartja a törvényességet és jogkövető magatartást tanúsít, s másoktól is ugyanezt várja el. Saját világnézete, tudományos vagy politikai álláspontja, nézetei nem befolyásolhatják szakmai munkáját.

A könyvtáros elhivatottan, az emberiség szellemi teljesítményei iránti tisztelettől vezérelve, személyes felelősségének vállalásával folytatja szakmai tevékenységét. Tevékenysége során követi az itt lefektetett etikai elveket, s ha ezért sérelem éri, joggal számít az őt megillető védelemre. Munkája társadalmi hasznával arányos erkölcsi és anyagi elismerés illeti meg. Viselkedése és külső megjelenése álljon összhangban a szakmájával szemben támasztott társadalmi elvárással.

A könyvtáros hozzáértéssel, szakmai felkészültséggel és alkalmassággal, méltósággal és kompetenciával, legjobb tudása szerint végzi munkáját. Ismereteit folyamatos önképzéssel bővíti és a kor színvonalán tartja. Tehetsége szerint maga is hozzájárul a könyvtáros szakma gyakorlatának és elméletének fejlődéséhez.

A könyvtárosnak erkölcsi integritása nyújt biztos alapot szakmai döntéseinek meghozatalához, szakmai ügyekben való autonóm eljárásához, a gyűjteményi és szolgáltatási kérdésekben jelentkező külső nyomásgyakorlás elhárításához. A könyvtáros nem húzhat személyes előnyt vagy anyagi hasznot helyzetéből.

A könyvtárost tevékenységében a könyvtárhasználók iránt tanúsított tisztelet és jóindulat vezérli. Véleményüket tiszteletben tartja és kiszolgálásukat a maga érdekei elé helyezi. Viselkedését velük szemben udvariasság, mások elfogadása (empátia), szolgálatkészség, fegyelmezettség jellemzi.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IV.
A gyűjtemény gondozása

A könyvtáros felelősséggel tartozik az emberiség, a nemzet, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek, helyi közösségek kulturális örökségének megőrzéséért. Gyűjteményépítő munkáját a használók igényeire és az emberiség értékeire alapozza, de a közvélekedéssel és saját nézeteivel ellentétes műveket is beszerez. Elítéli a cenzúrát, s maga sem cenzúráz. Feltáró munkájával a könyvtár teljes gyűjteményét hozzáférhetővé teszi.

A könyvtáros a maga munkakörében szakmai felelősséget érez az emberiség, a magyarság és a magyarsággal együtt élő nemzeti és etnikai kisebbségek, valamint a kisebb-nagyobb helyi közösségek kulturális örökségének gondozásáért és fejlesztéséért.

A rábízott könyvtári gyűjteményt a gyűjtőköri szabályzatnak megfelelően, az emberi értékekre alapozva, az egyéni és csoportos igényekre tekintettel gyarapítja és apasztja. A beszerzésben és kiiktatásban visszautasítja a könyvtáron kívüli és belüli önkényes cenzúrát, fellép a könyvüldözés ellen. Egyoldalúság és értékítéletének érvényesítése nélkül kezeli és szolgáltatja a közvélekedéssel, a közízléssel vagy a saját véleményével szemben álló nézeteket tartalmazó műveket, s olyanokat sem zár ki a szabályzat szabta kereteken belül, amelyek egyes alapértékeket támadnak. A művészileg silány vagy áltudományos munkáknak a szabályzat előírásainak megfelelő mértékben ad helyet. A gyűjteményépítésben nem befolyásolhatják saját nézetei és nem érvényesítheti személyes ízlését és érdeklődését.

A könyvtáros törekszik arra, hogy megismerkedjék a gondjaira bízott gyűjteménnyel, és – a gyűjtemény méretétől függően – legalább nagy vonalakban tisztában legyen tartalmával. Feltárja a könyvtár teljes állományát és eredetiben vagy másolatban a használók (beleértve más könyvtárak használóit is) rendelkezésére bocsátja. Az igényekkel és a lehetőségekkel összhangban a dokumentumállomány minél nagyobb részét szabadon hozzáférhető módon helyezi el, s gondoskodik a gyűjteményhez való helybeli és távoli hozzáférést biztosító és megkönnyítő eszközökről. A könyvtár a saját gyűjteményéből hiányzó művekről való tájékozódást lehetővé teszi a használók számára és a használati szabályzat rendelkezéseinek megfelelően a könyvtárközi együttműködés keretén belül igyekszik hozzáférhetővé tenni őket.

A könyvtáros az anyagi lehetőségekhez, adottságokhoz és a dokumentumok értékéhez képest mindent megtesz a gyűjteménybe tartozó dokumentumok tartalmának és fizikai állapotának megőrzéséért és megvédéséért. Ha ellopott vagy más könyvtárak állományából eltulajdonított könyvekről és más dokumentumokról tudomást szerez, ezt haladéktalanul a tulajdonos tudomására hozza.

V.
A könyvtárhasználók szolgálata

A könyvtáros megkülönböztetés nélkül nyújt segítséget a könyvtár szolgáltatásainak igénybevételéhez. A használók személyes adatait bizalmasan kezeli. A használóknak joguk van az adott feltételek között a lehető legjobb könyvtári ellátáshoz és az egyenlő elbánáshoz; a könyvtáros ezzel összhangban törekszik az esélyek kiegyenlítésére.

A könyvtáros szigorúan kerülve minden hátrányos megkülönböztetést, egyenlő elbánásban, tisztességes eljárásban és kiszolgálásban részesít minden, a könyvtárhoz forduló személyt bármilyen szempontra (nem, nemi irányultság, életkor, származás, etnikai, nemzeti és állampolgári hovatartozás, világnézet, műveltségi színvonal, fizikai vagy mentális állapot, értelmi képesség, anyagi helyzet, politikai állásfoglalás stb.) való tekintet nélkül. Az esélykiegyenlítés érdekében azonban pozitív megkülönböztetésben részesít a könyvtárhasználók kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rében bizonyos csoportokat (pl. gyerekek, nemzeti és etnikai kisebbségek, szellemi, fizikai vagy szociális hátrányokkal küzdő személyek).

A könyvtáros védi a könyvtárhasználathoz való jogot, tiszteli és kiszolgálja a könyvtárhasználók igényeit. Az egyéni használók ellátása a közjót is szolgálja, ezért az egyedi, konkrét igények elsőbbségének elismerése az egész társadalom érdeke.

A könyvtáros nem tekinti magát a könyvtárhasználók nevelőjének és irányítójának, de kötelességének tartja, hogy megtanítsa őket a könyvtár használatára, tudomásukra hozza a hazai és nemzetközi könyvtári rendszer kínálta lehetőségeket, s felhívja figyelmüket az értékes, számukra érdekkel bíró művekre. Segít eligazodni az irodalom és az információk világában, s támogatja a könyvtárhasználók minden rétegét az olvasás-írás, valamint az információszerzés és kommunikáció egyéb eszközeinek elsajátításában. A könyvtáros személyes ügyének tekinti, hogy a lehetséges használók minél nagyobb számban éljenek a könyvtár szolgáltatásaival.

A könyvtáros arra törekszik, hogy a könyvtár szolgáltatási kínálata legyen összhangban a társadalom elvárásaival és az adott használói kör igényeivel. A rendelkezésére álló eszközök és feltételek függvényében az elérhető legmagasabb színvonalú szolgáltatást nyújtja.

A könyvtáros védelmezi a könyvtárhasználó személyiségi jogait, tiszteletben tartja és óvja személyes szféráját. Bizalmasan, a titoktartás kötelezettségével kezeli a tudomására jutott személyi adatokat (beleértve a használt dokumentumok és információk azonosítására szolgáló adatokat is) és információkat, valamint a belőlük levonható következtetéseket, s csak a törvény rendelkezésére adja ki őket harmadik félnek.

A könyvtáros őrzi a könyvtár rendjét, s kötelességének tekinti, hogy vonzó könyvtári környezetet teremtsen. A használókkal való kapcsolatát a kölcsönös bizalmon alapuló együttműködés jellemzi. Számít a használó jóakaratú közreműködésére; ennek hiányában a használói közösség védelmében fellép a könyvtár rendjét megbontó, a zavartalan használatot akadályozó személyek ellen. A használók egymással ütköző igényeit a szabályzatokban rögzített módon kezeli, s döntéseiben megértés, kölcsönös érdekegyeztetés és jó szándék vezérli. Módot ad arra, hogy a használók aggodalom nélkül kifejthessék a könyvtári szolgáltatásokat érintő észrevételeiket és panaszaikat, s mindent megtesz, ami erejétől telik ezek orvoslására. A könyvtáros tudomásul veszi, hogy egyes könyvtárak használati szabályzata bizonyos szolgáltatások nyújtását térítéshez köti, de fellép annak érdekében, hogy ez a körülmény ne akadályozzon meg senkit az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférésben.

VI.
Az információ közvetítése

A könyvtáros tőle telhetően mindent megtesz azért, hogy a használó szabadon és korlátozás nélkül hozzáférhessen az információhoz. Segítséget nyújt az információs eszközök használatához. Legjobb tudása szerint hiteles, megbízható, teljes, megfelelő, személyhez szabott információt nyújt.

A könyvtáros a bármely nyilvános információhoz való szabad hozzáférést, a tájékozódást és a tájékoztatás szabadságát minden ember természetes jogának tekinti: a hozzáférést nem befolyásolhatja az információt kérő személye, a források jellege, nyelve vagy formája. A könyvtáros tiszteletben tartja az információt kérő személyiségét és információs igényeit, s azt, hogy az információnyújtást egyedül a törvény vagy a rendelkezésre álló eszközök és anyagiak korlátozhatják. A könyvtáros nem felelős azért, ha a használó a közreműködésével nyert információval visszaél, és a maga vagy a mások kárára, illetve bűncselekmény elkövetése során használja fel. Nem tagadhatja meg az ún. laikus személyek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

től sem a szakmai információt, de kötelessége felhívni a figyelmüket a rosszul értelmezett és alkalmazott, esetleg elavult érvényű információból fakadó veszélyekre.

Az információt igénylő használók nem képeznek homogén csoportot. A könyvtáros segít abban, hogy mindenki – feszélyezettség nélkül – a maga igényeinek és felkészültségének megfelelő terjedelmű és szintű információhoz jusson, de nem helyezheti magát az információs folyamat irányítójának szerepébe, nem szabhatja meg, ki milyen információt vehet igénybe, nem teheti személyétől függővé az információhoz való hozzáférést. Az információban gazdagok és az információban szegények, az információ megszerzésében, kezelésében és felhasználásában jártasok és járatlanok ellátása egyaránt feladatát képezi, s ennek végrehajtása során törekszik az esélyek kiegyenlítésére. A könyvtáros feladatának tekinti, hogy a használókat megismertesse az információkeresési és -szerzési eszközökkel és eljárásokkal, hogy kulcsot adjon kezükbe az önálló információszerzéshez.

A könyvtáros kötelessége, hogy legjobb tudása szerint törekedjék arra, hiteles, megbízható, pontos, teljes, megfelelő és személyre szabott információt adjon; ha szükséges, az adott vagy más könyvtárakban dolgozó kollégáinak bevonásával. A használóval világosan és egyértelműen kell közölnie az információszolgáltatás kiterjedését és korlátjait, beleértve személyes kompetenciája határait is. A használót előzetesen kell tájékoztatnia – ha van – az információszolgáltatás áráról és az információ megszerzésének alternatív (gyorsabb, olcsóbb) lehetőségéről. Annak ellenére, hogy a könyvtáros nem vállalhat szavatosságot az információ vagy annak forrása hitelességéért, eligazítást adhat a használónak arról, milyen szempontok alapján értékelheti őket. Ezen túlmenően szakmai felelősség terheli azért, ha tudatosan téves információt ad, vagy visszatartja az információt, vagy nem fejezi ki kételyeit az adott információ vagy forrása hitelességét illetően.

A könyvtáros köteles az igényeknek leginkább megfelelő forrásokból, a leghatékonyabb eszközök (beleértve az internetet és az elektronikus forrásokat) és eljárások felhasználásával tájékoztatni a hozzá fordulót, s minden esetben egyértelműen azonosítani a forrást, amelyből az információt nyerte. Az eredeti mű (szöveg, zene, kép, adatsor hagyományos vagy elektronikus formában) egészét vagy részletét csak az idézés szabályainak és a szerzői jogi törvénynek megfelelően bocsáthatja rendelkezésre.

VII.
Könyvtárosi szakmai közösség

A könyvtáros őrzi és növeli a könyvtárosi szakma tekintélyét, részt vesz a szakmai közéletben és együttműködésben. Készségesen adja át tudását és tapasztalatait.

A könyvtáros személyében felelős a könyvtáros közösség és szakma társadalmi tekintélyének fenntartásáért és növeléséért. Elvárható tőle, hogy védje meg a szakma hírnevét méltatlan támadásoktól, s tartózkodjék a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyének és jelentőségének lebecsülésétől.

A könyvtáros tiszteli szakmája múltját, ápolja hagyományait. Szolidáris a szakmai közösséggel, s tiszteletet tanúsít a könyvtáros kollégák és minden könyvtári dolgozó iránt, elismeri szakmai tudásukat, emberi kvalitásaikat. Részt vesz a szakmai közvélemény alakításában, s előmozdítja a lényeges problémák megoldásához szükséges egyetértést. Szakmai közéleti tevékenységét igyekszik valamely könyvtárosi társadalmi szervezetben kifejteni.

A könyvtári szolgálatot lényegéből kifolyólag az jellemzi, hogy társadalmi küldetését a könyvtárak kooperációjával teljesíti. A könyvtáros ezért kész a szakmai együttműködésre más könyvtárakban működő kollégáival, nyitott közös vállalkozások indítására, szolgáltatások közös nyújtására. Erősíti a könyvtárak közötti kapcsolatokat, különös tekintet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tel a különféle típusú könyvtárakra. Az együttműködés nem áll meg az ország határainál: éppen a könyvtárhasználók minél teljesebb ellátása, valamint a magyar kulturális és tudományos teljesítmény megismertetése érdekében kiterjed az egész világra. Megkülönböztetett jelentősége van számára a határokon túli magyar könyvtárosokkal való együttműködésnek, a más országokban élő magyar lakosokat ellátó könyvtárak támogatásának.

A könyvtáros kötelességének érzi, hogy szakmai tudását, tapasztalatait megossza kollégáival, s maga is tanuljon tőlük, hogy segítse a könyvtáros utánpótlás pályaválasztását, a fiatal kollégák fejlődését, s a társadalmi munkás könyvtárosok tevékenységét.

VIII.
A könyvtár mint munkahely

A könyvtáros elkötelezett könyvtára iránt és tiszteletben tartja munkáltatója céljait és érdekeit. Beosztottként és vezetőként egyaránt a munkahelyi közösség javán munkálkodik.

A könyvtáros tiszteli munkahelyét és kötődik könyvtárához; munkaviszonya során és szűntén nem illeti méltatlan kritikával. Megőrizve lelkiismereti szabadságát lojális munkaadójához és a könyvtár fenntartójához. Megismeri, megérti és támogatja legális céljait és törekvéseit. Nyilatkozataival nem ássa alá a könyvtár és fenntartója jó hírnevét, nem sérti érdekeit. Megőrzi a hivatali és üzleti titkokat. Ha etikai természetű aggályai merülnek fel, azokat haladéktalanul a vezetés tudomására hozza. Szakmai természetű nézeteltéréseket először házon belül igyekszik tisztázni, s illő formák között viszi őket a szélesebb nyilvánosság elé. Szakmai pályafutását, magánéleti boldogulását összhangba hozza a munkahelye iránti lojalitással. Tudomásul veszi a fenntartó anyagi kényszerből hozott intézkedéseit, ha ezek nem sértik a hatályos törvényeket, szabályzatokat és munkaszerződéseket; tiltakozását ezek ellen a fennálló jogi keretek között fejezi ki. A nyilvánosság előtt is fellép könyvtára és szakmája érdekében.

A könyvtáros azon van, hogy könyvtárában a szolgálat szempontjából optimális munkahelyi légkör alakuljon ki. Szívélyes, a munkára orientált viszonyban áll könyvtárosi és nem könyvtárosi végzettségű munkatársaival; ez utóbbiakkal szemben nem él vissza helyzeti előnyével és segíti őket abban, hogy sajátos szakismereteikkel és jártasságukkal eredményesen járuljanak hozzá a könyvtár céljai eléréséhez. A vezetői beosztást betöltő könyvtárost különös szakmai és emberi felelősség terheli: vezetői alkalmasságán, hozzáértésén túlmenően személyes példamutatásával kell a könyvtárosi etikus magatartás felé irányítania beosztottjait.

A könyvtár fenntartójának kötelessége, hogy rendelkezésre bocsássa a működéshez szükséges anyagi feltételeket, de a könyvtároson múlik ezek célszerű és hatékony felhasználása. A könyvtáros felelősséggel tartozik a könyvtárért, az általa használt munkaeszközökért, illetékességi körében a helyi környezetért, a szolgáltatási körülményekért. A könyvtár munkatervébe illesztett alkotó tevékenység révén létrejött művek (pl. tanulmány, kiállítási forgatókönyv, szöveggondozás) a szerző szellemi tulajdonát képezik. A hozzá kapcsolódó vagyoni jogosultságok gyakorlását a könyvtár szabályzata vagy külön megállapodás rendezi. A könyvtáros nem versenyezhet könyvtárával annak gyűjtőkörébe, különösen a nemzeti kulturális örökség körébe eső dokumentumok gyűjtésében; magánszemélyek, intézmények és vállalkozások felkérésére értékbecslést csak a könyvtár szabályzatában megszabott módon adhat.

A munkáltatótól, illetve a könyvtár fenntartójától viszont elvárható, hogy tartsa tiszteletben a könyvtárosság etikai kódexét. Vegye tudomásul, hogy ez vezérli a könyvtáros emberi és szakmai magatartását, s ne szorítsa a kódexben foglaltakkal üt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

köző állásfoglalásokra, viselkedésre és cselekedetekre.

IX.
Társadalmi kapcsolatok

A könyvtáros elfogultságtól és előítéletektől mentes kapcsolatban áll a társadalom tagjaival, csoportjaival, szervezeteivel. Tisztelettel és kooperációs készséggel fordul más szakmák és tagjaik felé. Védelmezi a szellemi tulajdonhoz való jogot és a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés jogát.

A könyvtáros együttműködik a társadalommal, egyes tagjaival és csoportjaival, szervezeteivel, részt vesz a közösség kulturális, tudományos, gazdasági környezetének fejlesztésében. Személyes világnézeti és politikai elkötelezettsége nem befolyásolhatja könyvtári tevékenységét; a könyvtár nevében kifejtett közszereplése legyen elfogulatlan és pártoktól független. A könyvtár eszközrendszerét azonos feltételek mellett, a használati szabályzat előírásai szerint köteles a társadalmi szerveződések rendelkezésére bocsátani.

A könyvtáros felelős magatartást és tiszteletet tanúsít az információ előállításában, feldolgozásában, tárolásában, terjesztésében érdekelt más szakmák és szervezetek iránt, s kész együttműködni velük. Ugyanilyen tisztelettel és kooperációs készséggel fordul minden más szakma felé.

A könyvtáros nagyra értékeli és támogatja az alkotó tevékenységet, amely a szellemi tulajdon forrása. Elismeri és védi a szerzői jogot és a hozzá kapcsolódó vagyoni jogosultságokat. Ugyanakkor a felhasználók és a széles közösség érdekeinek, az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás szempontjainak megfelelően védelmezi a szellemi alkotásokhoz és az információhoz való szabad hozzáférés jogát is a szabad felhasználás keretei között.

X.
Az etikai kódex érvényesülése

Az etikai kódexben foglalt követelmények a könyvtárosok tevékeny közreműködésével valósulnak meg. Ezt a folyamatot a kódex kibocsátói egy etikai bizottság felállításával segítik elő.

Az aláíró egyesületek és szervezetek a saját tagságukra vonatkozó érvénnyel bocsátják ki ezt az etikai kódexet, de számítanak arra, hogy a magyar könyvtárosság egésze és minden könyvtárosi szervezet a magáénak vallja a benne lefektetett alapelveket. Bár a könyvtárosi etika követelményeinek teljesítését csak a nyilvános vagy nem nyilvános könyvtárban, közintézményben vagy gazdasági vállalkozásnál, illetve szellemi szabadfoglalkozásúként működő, felsőfokú szakképzettségű könyvtárosoktól lehet elvárni, az ő példamutatásuk nyomán remélhető, hogy a könyvtári alkalmazottak teljes köre tartani fogja magát a kódex szelleméhez.

A kibocsátók kívánatosnak tartják, hogy ezt az etikai kódexet – alapelveivel összhangban – szükség és igény szerint további olyan etikai szabályzatok egészítsék ki, amelyek a könyvtárfajta, munkakör, könyvtárosi szakterület sajátosságainak megfelelő magatartási és viselkedési normákat tartalmaznak. Indokolt lehet etikai szabályzatot alkotni az egyes könyvtárak vagy könyvtári rendszerek munkatársi közösségei számára is.

A kibocsátók előtt nyilvánvaló, hogy az etikai kódexben kifejtett iránymutatás csak a könyvtárosok személyes erőfeszítésével, a szakmai ethosz iránt elkötelezett viselkedésével válhat a könyvtárosi és könyvtári gyakorlatot meghatározó erővé. Ezért számítanak valamennyiük, különösen a szakma véleményformáló, tekintélyes képviselőinek és a könyvtárak vezetőinek közreműködésére. A kódex megsértőivel szemben nem kívánnak szankciókkal fellépni, hanem a benne foglaltak érvényesülését a követendő példák felmutatásával igyekszenek elősegíteni, az elveket sértő gyakorlattól pedig elhatárolják magukat. Az ezzel kapcsolatos teendőket az e célra létrehozott etikai bizottságra bízzák.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line szolgáltatások c. kínálatában. Közvetlen elérése: w3.oszk.hu/manci.htm.

Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A sorolási adatoktól a névtérig - a besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete

Komjáthy Miklósné Domonkos Katalin emlékére

DUDÁS ANIKÓ

„Az egységesített névforma retrospektív feldolgozásban: az a név, amely a feldolgozásra kerülő korszakban ***a szerző műveinek többségén*** a legteljesebb alakban fordul elő. Kurrens feldolgozásban: az utolsó névforma."

Szabályzatok a retrospektív bibliográfia [1921-1944] szerkesztéséhez. 1970. aug. 18. Kézirat. Fol. 7., verso, K. M. kézirásos bejegyzése

Előhang

A témához kötődő kulcsfogalmakhoz (*authority control; authority file – autorizálás* vagy *auktorizálás; autorizálási adatállomány*) kapcsolódóan szerteágazó és gazdag külföldi elméleti és pragmatikus szakirodalom bontakozott ki. Ha ezek nyomában a magyar terminológia kialakításán kezdünk el fáradozni, a fogalmi meghatározásokban nehézséget jelent az, hogy az eredendő angol szakterminológiai használat sem egységes, a meghatározások nem egyöntetűek, az információelméleti kutatások és a technikai körülmények gyors változása miatt pedig a kifejezések folytonos újraértelmezésére van szükség.

Az auktorizálás tevékenységéhez kötődő fogalmak egy részének jelölésére a *manuális korszakban* meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkotott, papír alapú dokumentációs–tájékoztató műfajok (katalógus, bibliográfia) *terminológiája* vált használatossá: *besorolási adat, egységesített besorolási adat, egységesítés, besorolási adatok egységesítése, ellenőrzése.* A terminus technicusok magyar megfelelői részben az 1979-től kiadásra kerülő MSZ 3440 szabványcsalád fogalommeghatározásai, részben pedig VAJDA Erik 1990-ben írt, a magyar kifejezések megalkotására irányuló kísérlete nyomán kerültek be a szakmai szóhasználatba. Jelen összefoglalómban – e terminológiától még nem elszakadva – a tevékenység egészére inkább a *besorolási adatok kontrollja* kifejezést használom. A millenniumi ezredfordulóra e terminológia elavulttá vált, szükségessé téve a műszavak megújítását, ugyanakkor más, kapcsolódó fogalmak megkonstruálását és explikációját is.

Egy lehetséges, megújított terminológia elméleti kontúrjainak körvonalazása egy következő tanulmány feladata lesz. A javasolt, új műszavakhoz kiinduló alapul szolgáltak a jelen áttekintésben is említett szakirodalmi források, azok elemzése és összevetése. Az új műszavak, kifejezések szisztematikus ismertetését elodázva, a jelenlegi áttekintésben – ahol ez lehetséges volt –, a magyar terminusokat igyekeztem az eddigi szóhasználattal megegyező módon alkalmazni, s csak helyenként utalok preexplikatíven az egyes javasolható kifejezésekre, ilyenek például: *au(k)torizálási rekord; hozzáférési pont; au(k)torizált névalak / normálforma; au(k)torizálás / normálás; au(k)torizálási állományok.*

A *besorolási adatok* kérdése mindenkor szorosan kapcsolódott a bibliográfiai munka, a katalogizálás, a dokumentumok leírásait felhasználó keresőeszközök megteremtésének gyakorlatához és elméletéhez.

A *besorolási adatok kontrollja* (a szóösszetétel harmadik tagjául használatos az *„ellenőrzése"* kifejezés is) és a *besorolásiadat-állományok* iránti érdeklődés az integrált könyvtári rendszerek színrelépésével, az online adatbázisépítés megindulása óta vált elkülönült kutatási témává, ekkor merült fel ugyanis a hozzáférési pontok működtetésének problémaköre a szinkron, több munkaállomásról épülő katalógusban és az integrált hálózati információs rendszerekben. A besorolási adatokkal való foglalkozás korábban inkább csak az egy helyi rendszeren vagy ugyanazon szabályzaton alapuló katalóguson (bibliográfián) belül a tételrendezésre, a rendezéshez használt címtételfejek, a rendszavak alaktani kérdéseire és megválasztásának módjára korlátozódtak. Mindaz, amit ma a *besorolási adatok kontrolljának* (authority control) alatt értünk, számítógépes környezetben, a különféle információtechnológiai alkalmazások révén került előtérbe és tudatosodott a dokumentációs humánszférában. A manuális katalógusokban és a rokon, hagyományos tájékoztató műfajokban a problémakör csak töredékeiben jelent meg, sok esetben utólag, a mai fogalmaink szerint értelmezett témakör előzményeként emeljük be a hajdani gyakorlati megoldásokat vagy elméleti megnyilvánulásokat.

A kérdéskörnek – történeti és mai aspektusaiban is – külföldön, főleg angol nyelvterületen, kiterjedt szakirodalma van. Magyar vonatkozásban nagyon kevés szakmai megnyilatkozást, több gyakorlati megvalósulást találunk. Kutatástörténeti áttekintésemmel a témakör mai és történeti vonatkozásainak megismertetéséhez szeretnék hozzájárulni.

Besorolási adatok

Besorolási adatok a katalógus- és katalogizálástörténeti művekben

A könyvtártudományi szakirodalom nem bővelkedik a katalogizálás történetéről írt összefoglaló monografikus művekben vagy tanulmányokban. A meglévő írások főként kronologikus tárgyalásmódban tartalmaznak a tételek rendezéstechnikájára is megállapításokat, a hangsúlyt a katalógusok, bibli-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ográfiák létrejöttének történetére, a leírási gyakorlatra, a kialakult módszerek ismertetésére, ezek hagyományozódásának történéscentrikus folyamatára helyezve.

Jelen nézőpontunkból az egyik legfontosabb történeti munka Dorothy M. NORRIS: *A History of Cataloging and Cataloging Methods 1100-1850* (1959) c. kötete, s témánk szempontjából hasonló jelentőségű Ruth French STROUT: *The Development of the Catalog and Cataloging Codes* (1956) c. tanulmánya, ez utóbbi, habár „csak" folyóiratcikkterjedelmű, elmélyült kutatás alapján, megkülönböztetett figyelemmel tárgyalja a besorolási adatok kialakulását is a civilizáció történetének kezdetétől. További értékes munkák az ókorra és középkorra vonatkozó rendezéstechnikák felkutatását nézve Rudolf BLUM: *Kallimachos und die Literaturverzeichnung bei den Griechen* (1977) és *Die Literaturverzeichnung im Altertum und Mittelalter* (1983) c. könyvei. Magyar nyelven SZELLE Béla két kötetben kiadott általános katalogizálástörténettel foglalkozó (1962) egyetemi jegyzete szolgálhat útmutatóként. Tömör áttekintést ad a katalogizálás történetéről RÁCZ Ágnes (2001) a Könyvtárosok kézikönyve 2. kötetének egyik fejezetében.

A magyar katalógusok korai fejlődéstörténetének fő kontúrjai rajzolhatók meg a *Keserű Bálint* által 1979-ben elindított XVI-XVIII. századi olvasmánytörténeti alapkutatások, illetve azok forrásközléseinek alapján. A föllelt jegyzékek, katalógusok szöveges kiadásai forrásbibliográfiai (*Könyvtártörténeti füzetek* c. sorozat, 1981–) és adattár-sorozatban (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*) láttak napvilágot, egy részük az eredeti könyvlisták betűhív átiratával készült (MONOK 1993). A források összesítésének eredményei adatbázisba kerülnek (Eruditio), s noha e program alapcélja az olvasmányműveltség kutatásának alapbázisát megteremteni, nem pedig általában a katalógus – vagy katalogizálástörténet kutatása, – a föllelt katalógusok eredeti szövegközléseinek kompilációja a soroláshoz használt névformák történeti rétegződéseit is kirajzolhatja.

A történeti munkákból témánkhoz kapcsolódóan elsősorban a katalógusok, bibliográfiák összeállítására vonatkozó kutatások megállapításai a mérvadóak, amelyek egyben jelzik az egyes korszakokra jellemző szemléletmód alakulását és a katalógus funkcióiról való gondolkodás megjelenését is.

Általánosan elfogadott az a nézet, miszerint a katalógusokat kezdetben (ókor, középkor) inventáriumi céllal készítették, később váltak az egyedi művek vagy könyvek megkeresését szolgáló eszközzé; sokáig a könyvek polcokon való elhelyezését tükrözték tartalmi (szakrendi) vagy formai-fizikai szempontok (nagyság, proveniencia, nyelv, szín stb.) szerint, s csak a XVIII-XIX. században vált szokásossá a katalógus függetlenítése a könyvek fizikai elrendezésétől – a tételek szerző, cím vagy másféle alaki-műfaji tulajdonságát jelölő és ezek alapján csoportosító rendszavak alkalmazásával.

A katalogizálásról és katalógusokról való elméleti gondolkodás kialakulásának történetében Svetlana JANČIĆ (1996), négy korszakot különít el: a korai fázisban a könyvek regisztrálásához kapcsolódó munka, a katalógus szerkezetére vonatkozó módszerek leírása volt jellemző (pl. Hyde); a második szakasz módszeresen és aprólékosan megszerkesztett szabálygyűjtemények létrejöttében nyilvánult meg (Panizzi, Cutter, Dziatzko, Milkau-tól az ISBD-ket követő szabályzatokig); a harmadik szakasz az előzővel részben párhuzamos folyamat, a katalogizálás filozófiáját taglaló elméleti munkákban nyilvánult meg (Tait, Osborn, Ranganathan, Norris, Domanovszky és mások); a negyedik pedig az elméleti következtetések alkalmazásának jelenleg is tartó időszaka, amelyben a digitális médiumoknak egyre meghatározóbb szerep jut.

Richard P. SMIRAGLIA (2002) az információkereső eszközök rendezőelvének alakulását a tudásszervezés elméletének filozófiai fejlődéstörténeti keretébe helyezte. Az egyes korszakokra jellemzően a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudásszervezés elméletében is fölfedezhető bölcseleti áramlatok befolyását elemezte, eszerint a XIX. század közepétől kialakult episztemológiai-pragmatikus szemléletet a XX. században a racionalizmus és empiricizmus váltotta fel, a huszadik század végén az episztemológia jelenléte és a logikai pozitivizmus hatása állapítható meg. Smiraglia kialakítja a posztmodern információ- és tudásszervezés-elméletet, amely a korábbi, a modern keresőrendszerek egységesség-ideálja helyett az egyén- és kontextusfüggő megoldásokat keresi. A modernizmus végének és a posztmodernizmus elejének mérföldköveként két kulcsmonográfiát nevez meg: az egyik Patrick WILSON: *Two Kinds of Power* (1968) c. műve, amelyben a bibliográfiai apparátus rendszerét értelmezte, és ezzel megvetette az empirikus elméleti fejlődés alapjait; a másik Elaine SVENONIUS: *The Intellectual Foundation of Knowledge Organisation* (2000) c. munkája, amelyben az információszervezés elméleti tudásalapjait foglalta össze, feltételezve egy önálló bibliográfiai nyelvet. E bibliográfiai nyelv szókincsének alkotórésze többek között a nevek corpusa is.

Az információszervezési módszerekben történt változások, a *szakrendiről* a könyvön közölt *szerző és cím* alapú rendezésre váltás fordulópontjai a katalógustörténészeket XVI. századi előzményekre vezetik vissza. E fordulópontok feltárásával, valamint a további történeti fejlődésükkel foglalkozó kutatások sora Julia PETTEE soká visszhang nélkül maradt cikkével kezdődött 1936-ban (*The Development of Authorship Entry and the Formulation of Authorship Rules as Found in the Anglo-American Code*). Pettee az egységesített besorolási tétellel összegyűjtött információk történeti előzményeit az oxfordi Bodleiana katalógusaiból vezette le. Új fogalommal „irodalmi egység"-nek (literary unit) nevezte azt az összegyűjtést végző adatelemet, amelynek mai megfelelője az egységesített cím illetve 'a mű' mint entitás (FRBR) megfelelője, feladata pedig az egyes kifejezési és megjelenési formák összegyűjtése.

A katalogizálási szabályzatok kezdettől fogva három fő kérdésfeltevésben foglalkoznak a besorolási adatokkal: (a) hogyan kell megválasztani a rendszót, azaz a dokumentum lejegyzett ismérvei közül melyik legyen az a kiválasztott adatelem, amelyik a tételek sorolásánál rendező adattá válik; (b) milyen formája legyen a rendezéshez kiválasztott adatnak, azaz milyen legyen az egységesített alak; (c) hogyan kell a bibliográfiai tételeket a besorolási adatok alapján sorbarendezni. A szabályok általában tartalmazzák a nehezen eldönthető és problematikus esetek kapcsán az utalók készítésének lehetőségeiről vagy kötelezettségéről szóló rendelkezéseket is.

A rendszó megválasztásának különféle technikája a huszadik században alapvetően két nagy katalogizálási irányzat, az angol és a német iskola kialakulásához vezetett. Az angol iskola Panizzi, Jewett és Cutter XIX. századi örökségére alapozva az *AACR* nemzetközileg széles körben elfogadott és adaptált változataiban él tovább, alapelve kezdetektől fogva a mechanikus rendszóválasztás volt. Az 1960-as évekig a német nyelvterült nagy részén és egyes európai országokban is a grammatikai rendszóválasztás módszerét bevezető *Porosz Instrukcióké* volt a domináns hatás. Az irányzatokkal, leírásukkal és honi recepciójukkal a magyar szakirodalomban RÁCZ Aranka (1959), SZELLE (1962) és POGÁNYNÉ (2001, 2002) foglalkozott elmélyülten, Pogányné külön cikkben tette közzé az 1925-1960 közötti magyar szabályozási törekvésekre irányuló kutatásait, megvilágítva a két nagy irányzat hatását is a honi katalogizálásra és szabványalkotásra (2004).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bibliográfiai leírási szabályzatok besorolási adatai az összehasonlító tanulmányok tükrében

A szabályzatok összehasonlító elemzésére a katalogizálástörténet során mindannyiszor sor került, ahányszor egy-egy új szabálykészlet kidolgozása, a régi revizionálása vagy együttműködés gondolata – központi katalógus, közös katalogizálás, bibliográfiai adatcsere vetődött föl. Az összevetések célja a jobb, a racionálisabb megoldások keresése, a különbségek feltárása, a közös nevezőre jutás – az egységes megoldások kidolgozásának mérlegelése. Az összevetésekben sarkalatos kérdést jelentett az egységre jutás kompromiszumainak lehetősége a besorolási adatok megválasztásának és adatformálásának technikájában. A két nagy irányzat közelítésének szándéka különféle konferenciákon kapott hangot a huszadik század elején (Brüsszel, 1910; Hamburg, 1911, München, 1912, stb.). A közös nézetek kialakításához nélkülözhetetlennek mutatkoztak nagyobb volumenű összehasonlítások: J. C. M. HANSON-nak, aki Brüsszelben a Levéltárosok és Könyvtárosok Kongresszusán (Confress of Archivists and Librarians) az ALA 1908-as szabályzatának nemzetközi használatra való átdolgozását vetette fel, hosszas érlelés után, nyugalmazása után sikerült – a konkordanciákat megállapítva vagy nagyobbrészt inkább hiányolva – elkészítenie az ALA és másik tizenkilenc szabályzat párhuzamba állítását (*A Comparative Study of Cataloging Rules Based on the Anglo-American Code of 1908,* 1939). Az egybevetett regulakiadványok többsége európai országokban volt használatos, megjelenésük 1901-1931 közé esett – a legrégebbi az osztrák nemzeti, a legújabb az amerikai gyakorlatot összefoglaló vatikáni szabályzat volt. Maga az 1908-as ALA szabályzat is összehasonlítás eredményeként, az amerikai és az angol gyakorlat egyeztetésével jött létre. E folyamat történetét, az előzményekkel és a későbbi fejleményekkel, James A. TAIT (1969) foglalja össze *Authors and Titles* c. könyvében, a szerzőségelv alkalmazásának fejlődéstörténeti vezérfonalát követve. RANGANATHAN (1955) saját (*Classified Catalogue Code,* 3. kiad., 1952), egyetlen könyvtár helyi használatára (madraszi egyetemi könyvtár, India) de többnyelvű, többféle írásrendszert használó környezetre szánt szabályzatát négy másik, több könyvtár használatára és többnyire egynyelvű környezetre megtervezett előírásgyűjteménnyel hasonlította össze (ALA 1949; Porosz Instrukciók, 1. kiad., 1899; Cutter, 4. kiad., 1904; Biblioteca Apostolica Vaticana, 2., 1939-es kiad. alapján, az angol, 1948-as kiadás szövegét). Ranganathan az ALA túlburjánzó szabályainak analizálása közben tízes nagyságrendben talált az alapszabályokra vonatkozó kivételeket, kivételek kivételeit, sőt tovább elágazó kivételeket. Az általános szabályokon belül a számos egyedi esetre vagy előfordulásra kitérő, apró részletekbe vesző szabálypontok a paragrafusok számszerű növekedésében is megnyilvánult. Az ALA 1949-es kiadásának kritikái egyszerűsítést, racionálisabb szabályozást követeltek, OSBORN nagy visszhangot kiváltó cikkében (*The Crisis in Cataloging,* 1941) a pusztán rendelkezéseken alapuló öncélú perfekcionista elv feladását és a könyvtárak sajátos igényeinek nagyobb tiszteletben tartását követelte, pragmatikus megközelítést, elvek kidolgozását sürgette.

Az 1961-ben megtartott Nemzetközi Katalogizálási Konferencia (International Conference on Cataloguing Principles, ICCP, 1961) előkészületi időszakában 1954-től 1961-ig az egyes nemzetek gyakorlatának összehasonlítása a nemzetközi szervezetek és bizottságok munkacsoportjainak tevékenységét képezték, elsősorban az IFLA, az UNESCO és a CLR (Council on Library Resoures) támogatásával. Az UNESCO könyvtári hírlevele (*UNESCO Bulletin for Libraries,* 9-10, 1955-56) cikksorozatban foglalkozott a német, japán, lengyel, spanyol, a szovjet, meg az USA szabályaival és revíziós törekvéseivel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

OSBORN (1956) a sokat vitatott testületek kérdésére koncentrálva vetette össze a különféle élő gyakorlatokat.

Az összehasonlító tanulmányok első hullámában a besorolási adatok más katalogizálási problémákkal együtt vagy azok között képezték az elemzés tárgyát, ezen belül főként a rendszó megválasztásával és alaktani kérdéseivel, a testületi szerzővel jegyzett és anonim művekként kezelt tételek rendszavával, a mechanikus vagy grammatikai elv párhuzamba állításával, a korban használatos „főlap" és „melléklap" (főtétel a teljes bibliográfiai leírással és a rövid adatokkal ellátott melléktétel, és ezek „lásd még" típusú összekapcsolása), illetve az utalók alkalmazásának eseteivel foglalkoztak. Az egymás mellett felvonultatott megoldások a besorolási módszerek számbavételét szolgálta, elemezve egy-egy megoldás előnyeit vagy hátrányait.

A komparatív tanulmányok második nagy hullámában az országoknak sokkal nagyobb körét érintették a vizsgálatok, amelyek célzatosan a besorolási adatok kezelésére, megformálására, cseréjére összpontosítottak. E törekvések már nem elszigetelt egyéni munkával, hanem nemzetközi intézményi háttérrel valósultak meg. Az ISBD-kre és a Párizsi Alapelvekben megfogalmazott ajánlásokra alapozó nemzeti katalogizálási szabályzatok összehasonlítása a névkezelés egységességét, a névalakokat a *teljes megfeleltetés* igényével vizsgálták. Az IFLA programjai és tanácskozásai során (1977) a nemzeti név és cím besorolásiadat-fájlok létrehozása, karbantartása és adatcseréje vált megoldandó feladattá. Az IFLA besorolásiadat-rendszerekkel foglalkozó munkacsoportja (Working Group on an International Authority System) útmutatót dolgozott ki *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE, 1984) címmel. A Francia Nemzeti Könyvtár authority file-jának kezdeti szakasza újabb vizsgálat indítására adott alkalmat. A nemzetközi egységesítési erőfeszítések megvalósulásának és mértékének megállapítása, a meglévő állapotok, az adatcsere lehetőségeinek feltérképezése céljából Marcelle BEAUDIQUEZ és Françoise BOURDON (1991) részletes összehasonlító tanulmányt készített az egységesített adatállományokról a nyugati és a keleti, szocialista országokban. A vizsgálati szempontok ezúttal a besorolási adatok típusainak analízisére a személynév, testület és egységesített cím alaki vonatkozásain kívül kiterjedtek a besorolási rekordok szerkezetére, az automatizált fájl jellemzőire. Nagyfokú morfológiai különbséget és egyenetlen fejlettségi szintet állapítottak meg, a megoldást továbbra is a nemzetközi egységesség megvalósításában látták a megfelelő segédletek előállításával, a *UNIMARC/Authorities* csereformátummal, az adatcserével – mint kétirányú adatszolgáltatással. Kérdésfeltevéseik (pl. kikre – mire vonatkozik pontosan a „nemzeti" jelző a „nemzeti besorolásiadat-fájlok" kapcsán) viszont előrejelezték a későbbi, történeti-kulturális sokszínűséggel megbékélő, sőt, az azokat preferáló nézeteket.

Az összehasonlító tanulmányok sorában kiemelkedő jelentőségű BOURDON önálló kötete a nemzetközi együttműködés megvalósulásának addigi helyzetéről és kialakulásának esélyeiről (*International Cooperation in the Field of Authority Data,* 1993). Az UBC programban (ANDERSON 1974) meghirdetett nemzetközi konszenzus a bibliográfiai számbavétel területén jó eredményeket mutatott fel, ellentétben a besorolási rekordok áramoltatásával. Ez utóbbi vonatkozásban a nemzetközi adatcsere nem alakult ki, és a nemzeti bibliográfiák közül is csak kevés vállalta fel a nemzeti besorolásiadat-fájl létrehozását, a rájuk vonatkozó sztenderdek meghatározását, alkalmazását. Bourdon nyolc, már meglévő automatizált besorolásiadat-fájl elemzésének tanulságai alapján azonosította azokat az akadályokat, amelyek meghiúsították az adatcsere sikerességét. A fő problémákat abban látta, hogy az automatizált rendszerek számára, nem lettek világosan definiálva sem a nemzetközi szabványosítás céljai sem a besorolási adatok funkciói, ennélfogva a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemzetközi szabályozás nem terjedt ki a besorolási adatok és rekordjaik tipikus adattartalmának meghatározására. Ezért a besorolásiadat-állományokra vonatkozóan is sürgette a nemzetközi összhangon alapuló, az országok szabványaiba is beépülő szabályozást, amelynek ki kell terjednie mind a rekord tartalmi elemeire mind a nemzetközi authority-rendszer működésére az ISADN (*International Standard Authority Data Number)* alkalmazásával. Az ISADN bevezetésével azóta számos fórum és cikk foglalkozott, az ezzel kapcsolatos álláspontok nem egységesek és kidolgozás alatt állnak a javaslatok (TILLER 1996, WILLER 1996; SNYMAN – RENSBURG 1999, 2000; PATTON).

A besorolási adatokról az újabb IFLA nemzetközi katalogizálási konferenciasorozat keretében készültek összehasonlítások. Az első konferencia (IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, IME ICC, Frankfurt, 2003) az európai szakértőket tömörítette. Témája az európai katalogizálási gyakorlat és az elvi álláspontok összegzése, az elektronikus környezet jelenléte miatt szükségessé váló paradigmaváltás. Pusztán a besorolási adatok nyelvi elemeit tekintve is sok feloldhatatlan ellentmondás áll fenn továbbra is az egyes országok gyakorlatában, ezek főként a régebbi korok nevei és a testületi nevek megformálásában nyilvánulnak meg, de a transzliteráció módja sem egységes a párizsi konferencia után 40 évvel (BUIZZA – GUERRINI 2003).

Az adatbázisok fizikai szerkezetének megfeleltetése és az adatcsere szabványosítása szintén komparatív tanulmányok témájává vált. DANSKIN (1997) a *UNIMARC /Authorities* (1991) bibliográfiai adatcsere-formátumot kilencféle MARC szerkezettel vetette össze. A vizsgálat eredményeit az UNIMARC szerkezet bővítésénél hasznosították.

Az IFLA tevékenysége

A huszadik század katalogizálási törekvéseit a helyi, regionális és nemzetközi szintű együttműködés egyre kiteljesedőbb volta jellemzte. Az együttműködési igények az adatkezelési módszerek egyeztetésének lehetőségeit vetették fel, az egységesített besorolási adatok kérdéskörében is. A nemzetközi egyeztetésben, elméleti kutatásokban és a keretszabályzatok kidolgozásában nagy szerepet vállat az IFLA, több konferencia, program és munkacsoport megszervezésével. A szervezet e tevékenységéről 1998-ig RÁCZ Ágnes (2001) adott összefoglalást; MADER Béláné publikálatlanul maradt disszertációja (*Egységesítési törekvések a huszadik századi katalogizálásban*, 1983) tényszerűen tárja föl az 1980-as évekig a földkerekség egészére kiterjedő eseményeket és tendenciákat; a besorolási adatokra szűkítve DUDÁS (2002) cikkében van rövid áttekintés. Az egyes lezáródó időszakokról, tanácskozásokról vagy projektekről közölt beszámolókból kirajzolódnak az előrelépések jellemzői: DELSEY (1980) összefoglalta az egyetemes besorolásiadat-rendszerrel kapcsolatos fejleményeket, BERKE (1999) az 1977-es és 1998-as bibliográfiai világkonferencia ajánlásait, WILLER (1999) a besorolási rekordok nemzetközi hasznosíthatóságára tett erőfeszítéseket az 1995-1998 közötti időszakban, BYRUM – MADISON (2000) és DANSKIN (2004) a katalogizálás koncepcióját megújító FRBR megszületését és a vele kapcsolatos fejleményeket ismertette. Az automatizált rendszerek és az osztott katalogizálási rendszerek elterjedése, a változatos fizikai hordozókon megjelenő dokumentumtermés megnövekedése, a költségcsökkentési és felhasználói elvárásoknak való jobb megfelelés fokozott igénye, az 1961-es Párizsi Alapelvekben meghatározott katalogizálási keretszabályzatot és a rá épülő modern nemzeti katalogizálási szabványokat elavulttá tették, ezért vált szükségessé a bibliográfiai rekord

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

funkcionális modelljének kidolgozása. Az FRBR tanulmányban leírt adatmodellt 1997-ben fogadták el. Az alapszinten meghatározott funkcionalitási követelményeket az entitás-kapcsolat adatmodell-szerkezetben határozták meg, három egyedtípus elkülönítésével. A fogalmi szinten definiált modell az egyedtípusok entitásainak és azok tulajdonságainak, kapcsolatainak taxonómiáját és viszonyrendszerét írja le. E modellben a besorolási adatok tárgyainak fogalmi-logikai rendszerét is megtaláljuk a mű, kifejezési forma, megjelenési forma, személy, testület stb. entitások értelmezésében. A besorolási adatok részletes entitás-kapcsolat modelljét tartalmazza majd a bejelentett FRANAR-tanulmány (Functional Requirements and Numbering of Authority Records).

A besorolási adatokat is érintő IFLA, és az IFLA által támogatott más nemzetközi konferenciák időrendben:

- 1961 – Párizs, nemzetközi katalogizálási konferencia (ICCP). A kiadott szabálytervezetre a későbbiekben *Párizsi Alapelvek* néven hivatkoznak;
- 1969 – Koppenhága (International Meeting of Cataloguing Experts, IMCE). Az ISBD program elindítása. Konstatálják: a Párizsi Alapelvek besorolási adatokra vonatkozó pontjait az egyes nemzetek gyakorlatában különféleképp értelmezték. A besorolási adatelemek megválasztásának módja és alaki megformálása továbbra is nagymértékű különbséget mutatott;
- 1972 – Budapest, az UNIMARC fejlesztésének elindítása;
- 1973 – Grenoble, az UBC program meghirdetése (az UNESCO támogatásával), a hiteles forrásnak tekintendő nemzeti besorolásiadat-jegyzékek kialakítására vonatkozó koncepció elfogadása;
- 1977 – Párizs, a Nemzeti Bibliográfiai Világkongresszus (*Paris Conference on National Bibliographies*, PCNB). Az ISBD-k nemzeti bibliográfiai alkalmazásának kezdete. Megerősítették az UBC programban meghirdetett nemzeti név besorolásiadat-állomány koncepcióját;
- 1977 – Brüsszel, IFLA Világkongresszus (IFLA World Congress). A besorolási adatfájlok kialakítására új projekt indul;
- 1978 – IFLA munkacsoport megalakítása a besorolási adatok nemzetközi rendszerének kidolgozására (IFLA Working Group on an International Authority System, IFLA Genreral Conference, Štrbske Pleso);
- 1990 – Stockholm, bibliográfiai szeminárium a bibliográfiai rekordról (*Stockholm Seminar on Bibliographic Records*). Napirendjén szerepelt többek között a besorolási rekordok és fájlok szerepének elemzése a nemzetközi adatcserében, javaslat fogalmazódott meg a nemzetközi besorolásiadat-rendszer kidolgozására, amely szerint szükség van a bibliográfiai rekordok funkcionális követelményeinek kidolgozására, tekintetbe véve az összetett használói igényeket, a változatos dokumentumtípusokat, a drámaian megváltozott informatikai körülményeket. Ez a javaslat volt az FRBR tanulmány megírásának kiváltója;
- 1995 – Szentpétervár, nemzetközi szeminárium a besorolásiadat-fájlokról (*IFLA International Seminar on the Creation and Use of Authority Files);*
- 1998 – Koppenhága, nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiákról (*International Conference on National Bibliographic Services,* ISNBS). A nemzeti bibliográfiai intézetek feladatvállalásának szükségességét a besorolási adatok nemzeti corpusának kialakításáról és közzétételéről továbbra is hangsúlyozzák;
- 2003 – Frankfurt, IFLA Szakértők I. Tanácskozása a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(IME ICC). Az FRBR koncepció elfogadása, a katalogizálás nemzetközi keretszabályaiba való beépítése.

Besorolási adatokkal foglalkozó főbb IFLA programok és bizottságok:

UBC – (Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel, *Universal Bibliographic Control*) program kezdete 1973-tól. ANDERSON (1974) tette közzé az UBC hosszú távú programjának ajánlásában a *nemzeti bibliográfiák kompetenciájába tartozik meghatározni* saját, az országukban élő vagy a kulturális örökségük részeként számon tartott írók, személyek hiteles, egységesített névformaként használatos sztenderd alakját. A jegyzékeket tegyék *hozzáférhetővé* a széles nyilvánosság számára, így a *nemzeti besorolásiadat-állományok* a besorolási adatok megformálásához használható leghitelesebb forrást képezik.

IFLA UBCIM – UBCIM Programme = IFLA Core Programme for *Universal Bibliographic Control and International MARC Programme,* 1987–től. Fő célkitűzései: a bibliográfiai adatok nemetközi cseréjének megvalósítása; a bibliográfiai számbavétel és az adatcsere-formátumok szabványosítása. A program publikációi: monográfiák (*UBCIM Publications – New Series*, Saur, 1990-) és ezek fordításai; az *International Cataloguing and Bibliographic Control* c. folyóirat 1988-tól (előzménye: *International Cataloguing* 1972-1987).

IFLA UBCIM. Working Group on Minimal Level Authority Records and ISADN, 1996-tól, 1998-től de facto felváltotta a FRANAR munkacsoport. Működésének időszakában kidolgozta ajánlásait a besorolási rekordok technikai és tartalmi szerkezetére valamint a minimálisan kötelező adattartalmára vonatkozóan. Az ajánlásokat *Mandatory Data Elements for Internationally Shared Resources Authority Records* (1998) címmel interneten is közzétették.

IFLA Working Group on an International Authority System, 1978-tól. A munkacsoport 1984-ben publikálta a *GARE* segédletet (*Guidelines for Authority and Reference Entries*, 2. kiad.: GARR – *Guidelines for Authority Records and References,* 2001).

IFLA Sections on Cataloguing and Information Technology. 1991-ben jelentette meg a nemzeti bibliográfiai adatcsere ösztönzésére kifejlesztett *UNIMARC/Authorities* (1991) formátumot, 2001-ben jelent meg 2., bővített, javított változata.

PUC – IFLA Permanent UNIMARC Committee, 1991-től, az IFLA UBCIM programjának keretében a UNIMARC formátum fejlesztésével foglalkozik.

FRBR Working Group – IFLA Cataloguing Section. Working Group on Functional Requirements of Bibliographic Records (FRBR). 2003-tól: FRBR Review Group. Főbb feladata volt az ISBD-k megújítása, a nemzetközi katalogizálási szabályzat fogalmi alapjainak lefektetése, az 1997-ben elfogadott FRBR modell implementálása a bibliográfiai kommunikációs formátumokba.

FRANAR Working Group – IFLA Cataloguing Section Working Group on Functional Requirements and Numbering for Authority Records. Az FRBR-hez kapcsolódóan feladata az adatbázis fogalmi szintjén kidolgozni a besorolási rekordok funkcionális követelményeit; az ISADN szükségességének elbírálása, bevezetésének indokoltsága esetén az azonosító szerkezetének meghatározása.

Elméleti megközelítések

A katalógusok fejlettségi fokát mindenkor a nekik tulajdonított funkciók határozták meg. Az erről való gondolkodás, az évszázadokon áthagyományozódott szerkesztési gyakorlat elméleti alapjainak megfogalmazása és tudatosítása viszont csak a XIX. század közepétől jelentkezik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A francia forradalmat követően, a hatalmat átvevő kormány államosítási intézkedéseinek következményeként, 1791-ben született meg az első nemzeti szabályzat Franciaországban, amely elrendelte a besoroláshoz a *rendszó* kijelölését, egyúttal rendelkezett a besorolás szabályairól is (SMALLEY 1991). A hasonló címleírási rendelkezésgyűjtemények viszont csak a meglévő gyakorlat tömör összegzései voltak, s nem kidolgozott elméletek gyakorlati megnyilvánulásai. A következő században több olyan szabályzat jött létre, amelynek hatása szélesebb körben volt érezhető és meghatározó volt az egyes nemzetek gyakorlatára. Megjelentek bennük a jellemző elvek is a rendszóválasztás módját (mechanikus az angolszász, grammatikai a Porosz Instrukciókban), az egyes besorolásiadat-típusok alkalmazását tekintve, mint pl. a testületi szerzőség elvének érvényesítése Antonio PANIZZI óta az angolszász gyakorlatban. Az egyes szabályzatok gyakorlatiasan rendelkeztek a besorolási adatok felvételének és megformálásának módjáról.

A katalógusfunkciók általános elméleti megfogalmazását két kiemelkedő vonatkozásban jegyzi a katalogizálástörténet: az egyik a katalogizálási szakirodalomban talán legtöbbet idézett mű, Charles Amy CUTTER szabálygyűjteményének klasszikussá vált 4. kiadása (*Rules for a dictionary catalog,* 1904*)*, a másik az ugyancsak rendszeres hivatkozások tárgyává vált, cutteri szentenciákra építkező Párizsi Alapelvek keretszabályzat (1961). Valószínűsíthetően ugyancsak korszakalkotó jelentőségűek lesznek az IFLA IME ICCP tanácskozásain jóváhagyott dokumentumok (Frankfurti Alapelvek 2003).

Cutter a huszadik század elején a ma is sarkalatos pontoknak tekintett katalógusfunkciókat fogalmazta meg, ami szerint a katalógus feladata, hogy segítse egy konkrét könyv megtalálását; tárja föl mi van meg egy szerzőtől; milyen könyv van a könyvtárban egy adott tárggyal kapcsolatban, egy adott dokumentumtípuson vagy műfajon belül és információival segítse a könyv kiválasztását.

Az 50-60-as években, a lokális együttműködés kiterjesztése és a nemzetközi egységesítési törekvések szellemében kibontakozó elméleti megnyilatkozások erőteljesen foglalkoztak a kérdéssel. A katalógus célját és tárgyát kutatva a cutteri meghatározás lényegét a katalógus *azonosító* és információkat *összegyűjtő* feladatában határozták meg. A Pettee óta kísértő „irodalmi egység" (RIJK 1991), az ugyanazon irodalmi művek kiadásainak a könyvmű dichotómiájában megjelenő problémafelvetés, továbbra is téma maradt a szaktudományban. E kérdéskörre vonatkozó mérvadó eszmefuttatások a korszakban VERONA (1959, 1962), LUBETZKY (1969), DOMANOVSZKY (1964, 1974) tollából születtek. Verona megállapította, hogy az olvasók általában irodalmi egységként szemlélik a régebbi műveket (tehát „a művet" keresik) míg az újabb publikációkat másik megjelenésüktől elkülönítetten, különálló egységnek tekintik, ez egybevág a címleírásban alkalmazott bibliográfiai egység fogalmával. Lubetzky szerint *a könyv* intellektuális tartalmat közvetít, megtestesíti és reprezentálja a szellemi alkotást *a mű* fogalmával szemben, amely az anyagi megjelenéstől elvonatkoztatott tartalom. Domanovszky elhatárolta a szellemi jelenségnek tekintett *mű;* a mű anyagi megvalósulása, *a könyv* és *kiadásainak* fogalmát; a *könyv- (mű) család*, a közös eredetre visszavezethető *egyedek* csoportjait; kihangsúlyozta, hogy a műveknek *változataik* vannak, erre a katalogizálásban külön tekintettel kell lenni.

„A mű" összegyűjtésének elve katalógusfeladatként megjelent a Párizsi Alapelvek tervezetben is az egységesített, illetve konvencionális cím előrelátásával. A későbbi szakírók (többek között WILSON 1989, BRUNT 1999, SVENONIUS 2000) a *kollokáció* feladatában jelölték meg a hasonló vagy bármilyen más kapcsolat révén összetartozó információk egybegyűjtésének mechanizmusát. A katalógus kollokációs feladatához fűződő korszakalkotó felismerések, módszerek és elméletek főbb vonulatát fogalja össze cikkében DUDÁS (2004).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egységesített besorolási adatok információkat egy fókuszba gyűjtő rendeltetéséről az ötvenes évektől kezdődően az egyes típusokra koncentrálva születtek értekezések (személynevek, pszeudonimák, testületi nevek, egységesített / konvencionális címek, rendszavak, ld. LUBETZKY, VERONA, DOMANOVSZKY munkásságát és DUKE 1980). E típusok elméleti-funkcionális és empirikus-pragmatikai vizsgálata folytatódott a besorolásiadat-fájlok információtechnológiával támogatott eszközeinek figyelembevételével, mint pl. a testületek regisztrálásának sokat vitatott elvi és alaki kérdéseiről (IFLA UBC 1980, CARPENTER 1981, GUERRINI 2003). „A mű" vs. „könyv" vagy „példány" problémaköréről Pettee, Verona, Lubetzky, Domanovszky már említett munkásságát követően és követve további részletekbe menő vizsgálatok láttak napvilágot, ezeknek témája az egyes szerzőknél: WILSON (1968, 1983) Lubetzky „mű" fogalmát megerősítve a *bibliográfiai család*, a *szöveg és derivációi*, a *bibliográfiai univerzum* összetevői; GRAHAM (1990) a *mű-pédány*, *mű-könyv*, *mű-szöveg* összefüggései; FATTAHI (1996) a mű *csúcsrekordja*; YEE (1997) a gyakorlatban érvényben lévő kiadással szemben a *mű-központú* regisztrálás kritériumainak elemzése; VELLUCCI (1998) a bibliográfiai család *kapcsolatainak típusai*, ezek jellemzőinek vizsgálata és számbavételének módja MARC (valamint online környezetben; HAGLER (1998) 'a mű' típusú *hozzáférési pont* és *a mű besorolásiadat-állomány* létrehozásának feltételei, SMIRAGLIA-LEAZER (1999) a bibliográfiai családok generációi; LEAZER (2000) a művek változatának az *ősmű*-ig eredeztetett nyilvántartása, smiraglia „a mű" mint szellemi alkotás fizikai formákban megnyilvánuló szellemi tartalma, a bibliográfiai családok komplexitásának vizsgálata, megfigyelve a szellemi tartalomnak a megjelenési formák generációiban vagy meghatározott kulturális közegekben végbemenő *mutációit*. „A mű" elméletének felállításával igazolta azt a követelményt, hogy az információkereső (tudásszervező) rendszerek hatékony működése érdekében gondoskodni kell „a mű" azonosítását kezelő *jelölőrendszerről*, amely segítségével feltárhatók a komplex információk (kismonográfiában: *The Nature of „The Work"* 2001; cikkben: 2003).

E jelölőrendszer egyben egy *kontroll-rendszer* fenntartását is jelenti, amelyben az *entitásokat* (szerzők, művek, művek kiadásai stb.) az egységesített besorolási adatelemek képviselik, alakváltozataik és az entitásokhoz kapcsolódó más egyedek, adatok, tényezők komplex kapcsolatrendszert képeznek. Az angol szakterminológiában *authority control*-nak nevezik azt a mechanizmust, amelyben a keresőrendszerek hozzáférési pontjait létrehozzák, karbantartják, összekapcsolják és működtetik.

A magyar szakterminológiában a *besorolási adatok kontrollja (ellenőrzése)* kifejezéssel találkozhatunk e mechanizmus megjelölésére, a létrejött eredmény, produktum megnevezésére pedig a *besorolásiadat-fájl*, *besorolásiadat-állomány*, *besorolásiadat-tár*, *besorolási jegyzék* fogalmakkal. Felbukkan az *index* műszó – ez utóbbi inkább az adatbázis keresést könnyítő, fizikailag elkülönített részére vonatkozóan, prekoordinált vagy postkoordinált változatokra is használják. Jobbára a tárgyszavakra, tezauruszokra értve a *kontrollált (ellenőrzött) szótár* kifejezés is kapcsolatba hozható a besorolásiadat-fájllal. A jegyzékek elsőrendű alapegységére az *egységesített besorolási adat* terminust használják. Az *egységesített* jelző általában elmarad, ha a besorolási adatokról (egységesített és utaló-tételekről) általánosítva van szó és váltakozik a *szabványos*, *szabályozott*, *ellenőrzött* jelzős szerkezetekkel.

Besorolási adatok kontrollja

Szemléző cikkek

Az authority control kérdéskörére szorítkozó első összefoglaló szemlézést 1982-ben Larry AULD írta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg főként az amerikai-kanadai szakirodalom 80 éves áttekintésével (*Authority Control : an Eighty-Year Review*). A közlemény közvetlen apropója a Library of Congress-ben kifejlesztett MARC csereformátum besorolásiadat-rekord formátum (*Authorities: a MARC Format*, 1981) közzététele volt. Az „authority control" kifejezés a 80-as években a számítógépes adatfeldolgozással együtt terjedt el. Auld meghatározásában *„annak az adatállománynak [„file"] a gondozására és fenntartására irányul, amelyben a tételfejek [„headings", egységesített besorolási adatok], az egységesített besorolási adatok variáns formái, a referensz források és más kapcsolódó adatok találhatók"*. Az authority control és a hozzá kapcsolódó fogalmak meghatározásai az *Authorities: a MARC Format* 1976-os előzetes kiadásából idézte, ez a kiadvány tekinthető kiinduló – a megváltozott, digitális környezettel is számoló – fogalomalkotó forrásnak. E dokumentumban az **egységesített besorolási adat** [„heading", a manuális korban: egységesített címfej] *„a név, tárgy, cím, sorozatcím stb. jóváhagyott* [egységesített, kiemelt, kiválasztott, kitüntetett, normalizált, elfogadott, ellenőrzött, szabályozott, hiteles, hitelesített, szabványos, szabványosított, „authoritative"] *alakja, amely hozzáférési pontként* [„access point"] *szolgál a bibliográfiai rekordhoz"*, míg a **besorolási rekord** [„authority record"] *„azt a jóváhagyott formát* [„authoritative form"] *tartalmazza, amelyet az adott intézmény a bibliográfiai rekordjaihoz kiválasztott; magában foglalhatja a névváltozatokat és a tételfejhez más összefüggésben hozzátartozó formákat valamint* [...] egyéb különféle információk is beírhatók." (A magyar terminusok máig kialakulatlanok és bizonytalanok, ezek alternatíváit vonultattam fel szögletes zárójelekben. Megj. és ford. D.A.) Auld hangsúlyozza, hogy a *besorolási adatok kontollja* generikus terminus, ennél régebbi és specifikusabb kifejezések a *név besorolási fájl, tárgyszófájl* és *besorolási jegyzék*. A besorolási adatok kontrolljának kutatását és irodalmát négy kategóriába csoportosította: (1) a katalogizálási szabályzatok, (2) a katalogizálói kézikönyvek (tankönyvek), (3) a besorolási adatállományok kialakítására tett kezdeményezések valamint (4) az automatizáció hatása a besorolási adatok kontrolljának mechanizmusára. Az első három csoportot képviselő tartalmak főként a név besorolásiadat-állományok egy intézményen belüli kezelését, a katalogizálók munkájának könnyítését és a katalógus egységes adatkezelését, valamint funkciójának érvényesülését hivatottak biztosítani. A negyedik új korszakot is nyitó kutatási terület gyakorlati oldalról az osztott rendszerek technikai feltételeinek fejlesztésére, elméleti megközelítésből pedig az elvileg meghatározható célokra és funkciókra terjed ki.

Arlene G. TAYLOR az authority controllal kapcsolatos, a nyolcvanas években föllendülő empirikus kutatások, folyamatos elméleti viták rendszerezését és összefoglalását adta közre cikkében (*Research and Theoretical Considerations in Authority Control*, 1989).

Mauro GUERRINI (2000) a kilencvenes évek legfontosabb publikációit vette számba a témakörből, különös tekintettel Olaszországban közreadott irodalomra, az angol nyelvű forrásirodalom olasz szakfordításait is kiemelve. Az eredeti olasz publikációk meghatározott – főként történeti – gyűjtemény feldolgozása kapcsán készült speciális besorolásiadat-állományokról közreadott eredményeket tartalmaznak.

Empirikus kutatások és közlemények

Taylor is hangsúlyozta fent említett cikkében azt, hogy az 1980-as évekig kevés, a kérdéskörében végzett empirikus kutatást végeztek. Az angol-amerikai szakmai közösségekben tett különféle kutatási felhívások hatására vizsgálat tárgyává vált a kont-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rollra fordított munka minősége, összetettsége, időtartama, költségei. A Library of Congress leíró katalogizálói pl. munkaidejük felét fordították a besorolási adatok és rekordok létrehozására (RATHER 1982), MILLER (1979) szerint a név/cím besorolási rekord darabonként 1,25$, DICKSON-ZADNER (1989), NACO tagkönyvtárak között végzett felmérésében pedig a névrekord átlagosan 14,67$ – a szélső értékek 3,15 és 63$ –, míg egy nem NACO-authority rekord átlagos ára az előzőnek kb. a fele. TILLETT (2001) kijelentése szerint ez a munka napjainkban is az eredeti katalogizálás legdrágább összetevője. A besorolási rekord és az authority rendszerbe való bekapcsolása tehát jelentős költségráfordítást és magasan szakképzett humán erőforrást igényel, a közös adattár készítése esetén a munka még drágább, ennek oka az, hogy a közös állományba szánt adattartalmak kidolgozására a katalogizálók több kutatómunkát fordítanak, mint a csak „saját használatra" készített besorolási rekordok esetében, az osztott rendszerben már meglévő adatokat pedig nagyobb figyelemmel revizionálják.

A besorolási adatokkal kapcsolatos kutatás irányát alapvetően Elaine SVENONIUS (1981) felhívása szabta meg, amely kiterjedt az ellenőrzés szükségességére, a hatékony adatállomány-kezelés megtervezésére, a hozzáférést biztosító kapcsolatok, a bibliográfiai és besorolási adatok számítógépes tárolásának és a fájlok összekapcsolásának kérdéseire. Cikkek sorozatai vizsgálták többek között az egységesen kiemelt névformák elvének érvényesülését a katalógusokban (CHAIN 1983), a címoldalon lévő névalakok és az egységesített formák közötti megfelelés, illetve variálódás arányait (TAYLOR 1984, SHORE 1984, FULLER 1989), a levéltárak nyilvántartásaiban vezetett névanyaggal való hasonlatosságokat (MATTERS 1990), a keresés hatékonyságát csökkentő tényezők és hibaforrások, mint pl. a tipográfiai hibák típusai (bibliográfiát is közölve BEALL 2004), a száz évvel azelőtt megírt tételeken lévő besorolási adatok elektronikus adatbázisba konvertálásának problémáit (BURGER 1982, BEAUMONT – COX 1999). TILLETT (1989) cikkben tette közzé javaslatát a nevekhez fűződő kapcsolatok taxonómiájáról, STRUNK (1991) egy, a „problémás" személynévanyagra irányuló bibliográfiai mintavétel vizsgálatának eredményeit közölte. CARLYL (1996) az online katalógusok képességét vizsgálta meg a szerzők műveinek egybegyűjtésére és ugyanazon művek különféle kiadásainak kollokációjára, kevés pozitívumra jutva. AYRES (2001) esettanulmányban konstatálta: az authority control egyszerűen nem működik. Az OPAC megjelenítési képességeit vizsgálva találta úgy, hogy a felhasználó sokszor nem jutott kellő találathoz az elhanyagolt utalózás vagy a katalogizálás túl komplex szabályozása miatt; a közös keresőfelületek protokolljai nem támogatják a keresést az utalók között; a nagy találati halmazok rendszerezésére a jelenlegi felhasználói felületek nem alkalmasak; de sokszor csak a nem egységesített névalakok miatt csorbul a keresés biztonsága.

A kilencvenes években a nemzetközi folyóiratokban erősödő hangsúllyal kapott helyet a besorolási-adat-állományok többnyelvűsége a tulajdonnévi besorolási adatok kapcsán is (MURTOMA – GRIEG 1994), egy-egy nyelvterület problematikája, a keleti és más írásrendszerű rendszavak jellegzetességeinek ismertetése: a kiemelt tételfej nélküli címleírás ősi hagyománya és technikája, a transzliteráció problémái, a keleti nevek írásmódja, módszertani útmutatók a nemzeti gyakorlatnak megfelelő szabványos névalakokról (többek között: MARKIW 1984 – szláv; MARUYAMA 1986, TAKAWASHI 2002 – japán; LAU-WANG 1991, TAO – COLE 1990, LIU – SHEN 2002 kínai; PIL-MO – DONG-GEUN 1990 – koreai; ASHOOR 1989, HOUISSA 1991 – arab; VERNON 1991 – héber SOLTANI 2002 – iráni, GUPTA 1991 – etióp, MUTULA 2002 – Afrika.)

A folyóiratcikkek egy csoportja egy adott állományra vonatkozó megoldásról vagy problémáról

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számolt be (pl. BISHOP 1950, BUCHINSKI – NEWMAN – DULL 1976; RINN 1994, 1995; BYRUM 2003).

A besorolási adatok kontrollja – elméleti és módszertani megközelítések

AULD megfigyelte, hogy Cuttertól az AACR2-ig valamennyi szabályzat rendelkezik a kiválasztott címfej alakjáról és az utalók használatáról, de egyik sem foglalkozik a névformák és változataik számbavételéről, karbantartásáról, a változások követéséről. Az általa ismertetett amerikai kézikönyvek a besorolási adatok kontrolljának szükségességét hangoztatták, többféle érveléssel: a negyvenes-ötvenes évekre jellemző szemléletben az efféle munka iránti elvárás elsősorban a katalogizáló munkájának, „kényelmének" szolgálata, azért, hogy a katalóguscédulákra feljegyzett, rendszóul is használt névformákat és az utalókat követhesse; másfelől, hogy ellenőrizhető legyen a névmegállapítások pontossága és az egységes névkezelés. A hatvanas években az utalók számontartását, a katalógustétel-fejek egységességét, a munkafázisok ismétlődésének elkerülését látták elsősorban e tevékenység központjában, de megjelent az egységes névalakkal összegyűjtött információk feladatának tudatos célkitűzése is.

Az adatbázisok jellemvonásai fölerősítették a manuális katalógusok szerkesztése kapcsán még az ötvenes években fölmerülő elvi álláspontváltozást. A bibliográfiai fájltól elkülönült a besorolási adatfájl. Míg a manuális katalógusszerkezet egyben az adattárolás strukturáját és kapcsolathálóját is megszabta, addig a számítógépes rendszerekben az adattárolás elkülönült az adatmegjelenítéstől. Az automatizáció adatkezelési technikája gyökeresen átalakította a katalógust, s ez a hagyományos, betűrendes megjelenítésmódtól való elrugaszkodás lehetőségeinek mérlegeléséhez vezetett (MALINCONICO 1979, BREGZIS 1979). BREGZIS (1982) a katalógus szerkezetének kapcsolat-technikáját elemezve, a katalógusra általában jellemző összefűző jelleget – Cutter nyomán, aki eredendően a szótárkatalógus általánosabb és specifikusabb tárgyszavait összekapcsoló jellegére alkalmazta ezt a kifejezést – *szündetikusnak* nevezte, a görög συνδειν – egyesíteni, valamit valamivel összekapcsolni szó alapján. Történetileg kétféle összekapcsolási módszert különböztetett meg: a leírás elvű indirekt, és az egységesített „címtételfejek" direkt módszerét. A „leíró"(bibliográfiai leírás) és a „fej" (besorolási adat) elkülönülésének okát a leíró funkció és a hozzáférés funkciójának izolálódásában látta. Fizikailag is különálló állományba szerveződve a két adattörzs kezelése és jellege más-más követelmények szerint alakul. A manuális korszakban a bibliográfiai leírások fix betűrendi helyre, előre determináltan rendeződtek egyetlen tételsorba, a számítógép ezzel szemben számos más elrendezést prezentálhat, a kapcsolatok többféle megjelenítésére is képes.

A digitális alkalmazások megjelenésével a besorolási adatok normálásának jelentősége megnőtt, a vele kapcsolatos eljárás több szempontból is megváltozott. Robert H. BURGER: *Authority Work* (1985) c. kötetében a besorolási adatokhoz és a belőlük képződő adatállományokhoz kötődő komplex, humán és gépi erőforrások együttesében végzett munkafolyamatokat vette számba, megadva a fogalmak újszerű definícióját. Kulcsfontosságú összetevőkként nevezte meg a besorolási rekordok létrehozását, a kiemelt névelemek egységesítését egyazon adatbázison belül, az authority controlhoz szükséges tényezőket, az adatelemek közötti megfelelő kapcsolatok megadását, az adatfájlba szervezést, az információs kapcsolatok megadását a bibliográfiai leírást tartalmazó törzshöz valamint az adatfájl gépi karbantartását és működtetését. Burger könyve az első átfogó elméleti monográfia, amely a besorolási adatok létrehozásától azok integrált információs rendszerben való működéséig valamennyi összetevőre kiterjed.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

További két monografikus mű, a komparatív tanulmányok között már említett BEAUDIQUEZ - BOURDON (*Management and Use of Name Authority Files*, 1991) valamint az önálló BOURDON-kötet (1993), a nemzetközi együttműködés megvalósításával kapcsolatos problémákat analizálta, és taglalta egy nemzetközi besorolásiadat-rendszer létrejöttének feltételeit.

Jelentős megemlítenünk néhány olyan konferenciát, amely a besorolási adatok problémakörének elméleti és gyakorlati, globális és lokális kérdéseivel foglalkozott.

- *What's in a Name?* : Control of Catalogue Records through Automated Authority Files, Ottawa 1977, Vancouver 1978. Az első gépesített authority alrendszerek (Library of Congress, National Library of Canada), az első hálózati munkával épített besorolásiadat-rendszerek tapasztalatait ismertető tanácskozás.
- *Authority Control:* the Key to Tomorrow's Catalog, 1979, Atlantic Sity, New Jersey, USA (rend. ALA, LITA). Az előadók (többek között MALINCONICO, BREGZIS, MILLER, 1982) a hozzáférési pontok létrehozásának, kontrolljának, fizikailag elkülönülő adatfájlba szervezésének szükségességét hangoztatták, hangsúlyozták jövőbeli jelentőségüket, vizsgálták működésük és funkcionálásuk körülményeit az adatbázisban, különös tekintettel a számítógépes hálózati kommunikációs lehetőségekre.
- *Authority Control in the 21st Century,* 1996, Dublin, Ohio, USA (rend. OCLC). Az osztott rendszerek tapasztalatairól szóló beszámolókon kívül a szemléletváltás szükségességét hangoztatták. Az egységesített adat kontrollja helyett (*authority control*) a hozzáférési kontrollt (access control) javasolt, az *entitás neve* (mint íráskép) ugyanis *nem alkalmas* az egyedi azonosító (mint normalizált kód) funkciójának ellátására (TILLETT 1996), ezt a feladatot az ISADN azonosító-rendszer vállalhatná át. A már meglévő, egyszer valahol előállított rekordok „újrahasznosítható" adatelemeinek köre és értéke átvevőktől függően variálódhat (WILLER 1996). A konferencián ismertető hangzott el a német szabályzat (RAK) szerint készülő besorolásiadat-állományokról (MÜNNICH 1996).
- *Principles and Future Development of AACR,* 1997, Toronto, Ontario, Canada (rend. ALA). Az AACR az angol nyelvterület egészén és azon kívül több mint húsz országban alkalmazott katalogizálási szabályzat, kétségkívül nagy befolyást gyakorol a nemzetközi szabványosítás egész folyamatára. A konferencia az angol-amerikai szabályzat vizsgálatára, a jövőt meghatározó irányvonalak kijelölésével foglalkozott, előtérbe kerültek a hagyományos katalogizálási szemlélet megújításának kérdései, az új környezetben, az online katalógusra érvényes funkciók meghatározása, a bibliográfiai entitások kollokációjának feladata az egységesített név- és címelemek segítségével (FATTAHI, HAGLER, VELLUCCI, YEE, 1998).
- *International Conference Authority Control : Definitions and International Experiences,* 2003, Firenze, Olaszország (rend. Università di Firenze et al.). A tanácskozás előadásai a történeti- és jelen törekvéseit prezentáló teoretikus beszámolóktól (BORBINHA, BUIZZA, GORMAN, PATTON, PLASSARD, TILLETT, 2003) a könyvtári területeken kívül eső kiadói és kereskedelmi szférákig a témát változatos megközelítésből tárgyalták. Az egyes, korábban már nagy publicitást nyert besorolásiadat-fájlok és projektek státuszbeszámolóin kívül (NACO, CERL Thesaurus, EDIT 16, FRANAR, LEAF, PND) kevésbé ismert vagy újonnan indult projektek bemutatása is helyt kapott (COFAR, CORELI, az AFNOR könyvtárakat, múzeumokat, levéltárakat összefogó projektje, keleti nevek, ókori állam-, középkori latin nevek, ACOLIT – egyházi személyek és testületek, levéltári anyaghoz kötődő névanyag stb.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Besorolásiadat-állományok

Az elméleti irodalom manuális *besorolásiadat-fájlnak* tekint – elvonatkoztatott értelemben – minden olyan katalógust, bibliográfiát vagy más referensz művet, amelyben az azonos írásképű különböző szerzőket megkülönböztető elemmel egyediesítik és megfelelő minőségű utaló- és hivatkozási rendszert használnak. A *besorolási adatok ellenőrzése* manuális katalógus esetében akkor valósul meg, ha az olvasói és más katalógusokban (pl. szolgálati) lerakott egységesített címfej pontos másáról és a lerakott utalókról külön nyilvántartás, külön katalógus készül, névváltozás vagy bármilyen változtatás esetén párhuzamosan, egyik és másik helyen is regisztrálják a módosításokat. A számítógépes információs rendszerekben a besorolásiadat-fájl olyan adatállomány, amely folyamatosan bővíthető és változtatható, a módosítások valamint az entitásokat jellemző kapcsolatok változásai dinamikusan, az egész adatállományra kiterjedően érvényesíthetők.

BOURDON (1993) a besorolásiadat-fájlokkal kapcsolatban éles határt vont az elképzelések és megvalósulásaik között. Az elsőt az elméleti cikkek és a katalogizálási szabályok tartalmazzák, a másodikat az elképzelések gyakorlati megvalósulásai, az adatállományok – az authority file-ok képviselik.

A számítógépes korszakot megelőzően csak a nagyobb, központi adatszolgáltatást is végző könyvtárakban vezettek önálló fájlt, ezek természetesen csak belső, intézményi használatban voltak elérhetők. A Library of Congress szolgálati katalógusában 2,5-3 millióra becsülték a személyi adatokat rögzítő cédulák számát. 1971-ben indultak meg ugyanitt a számítógépes név-authority szerkezet kidolgozásának munkálatai, az évtized közepén számítógéppel állították elő intézményi használatra a név-cédulákat, a terjesztésre szánt *Name Headings with References Catalog* kiadványt, és az online adatbevitel feltételeit is megteremtették. Az 1980-as évek elején a névanyag retrospektív feldolgozása indult meg, az online keresést az OCLC hálózatán is lehetővé tették (RATHER 1978, ANDRE 1982).

Az online környezet a besorolásiadat-állományok gondozását, kezelését is forradalmasította. Az önálló besorolási rekordok által könnyűszerrel ellenőrizhetővé vált az egységesített és utalóként szolgáló adatelemek szerepeltetése az intézményi katalógusokban. Az új információs technológia ugyanakkor az osztott katalogizálás előtt is tág teret nyitott. Több projekt vette kezdetét az osztott rendszerű online besorolásiadat-fájlok és közös adatkezelésük lehetőségeinek kutatására.

A centrális modellen alapuló legnagyobb külföldi fájl amerikai programként indult, ma már nemzetközi állománnyá fejlődött – ez a *NACO (*National Coordinated Cataloguing Operation, később: *N*ame Authority Cooperative of the Program for Cooperative Cataloguing, 1976-tól). A holland kezdeményezésű PICA Network (Project for Integrated Catalogue Automation, 1980-tól épült név authority file) a dokumentációs szolgáltatások együttműködésére tervezett flexibilis adattár, mára belga, német, svájci tagok közös hálózata. Az információs rendszerek átjárhatóságát kutatta a *CoBRA – AUTHOR* projekt (Computerised Bibliographic Record Actions, 1995-1998), amely az Európai Közösség támogatásával, öt európai nemzeti könyvtár (belga, brit, francia, portugál és spanyol) besorolási adatainak cseréjére és integrált keresésére kifejlesztett prototípus volt. A könyvnyomtatás kézi korszakának adatbázisában (Hand Press Book Database, HPB) az egyes országokból érkező hozzáférési pontként megadott, ugyanazon egyedet jelölő névvariánsok elvileg egyenrangúak, közülük viszont egy, a betűrendes indexben elsőként szereplő egység képezi a technikai gyűjtőpontot. A MALVINE (Manuscripts and Letters via Integrated Networks in Europe, 1998-2000) a kéziratok közös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kereshetőségét, a LEAF (Linking and Exploring Authority Files, 2001-2004) projekt pedig a besorolási rekordok különböző felhasználását, a kulturális különbségek átjárhatóságát tűzte ki célul. Projektismertetőben szerezhettünk hírt az LC, OCLC és Deutsche Bibliothek nemzetközi virtuális adattáráról (VIAF).

Elfogadott alapelvvé vált az az álláspont, hogy a nemzeti bibliográfiák a leghitelesebb forrásai a hatáskörükbe tartozó dokumentumokról előállított információknak, így a szerző és címadatok morfológiai kérdésében is az adott nemzeti bibliográfia a mérvadó (ANDERSON 1974). A kilencvenes évek második felétől egyre több nemzeti könyvtár tette szabadon hozzáférhetővé a katalógusához (nemzeti bibliográfiához) szervesen kötődő vagy attól elkülönített, önálló adatállományt képező besorolásiadat-jegyzékét. A hozzáféréssel kapcsolatos információkat az IFLANET – webszolgáltatás, valamint az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciájának hivatalos portálján (GABRIEL, Conference of European National Librarians, CENL) tették közzé[1].

A besorolási adatok kontrollját segítő információforrások

A besorolási adatok ellenőrzött jegyzékeinek fenntartásához nélkülözhetetlenek a különféle *már meglévő források,* referensz adattárak. Ezek típusai: (a) a hagyományos lexikonok, enciklopédiák, biográfiai kiadványok, (b) az előzők adatait összesítő indexek, (c) kifejezetten könyvtári névírásra készített segédkönyvek (vagy más médiumokon közreadott megfelelőik), (d) a dokumentációs feldolgozó munka termékeként létrejövő, folyamatosan bővülő, változó és változtatható besorolásiadat-állományok.

Az első két típusba sorolt kiadványok a besorolási adatok írásképének megformálásához, az egyediesítő és egyértelműen azonosító adatelemek megállapításához nélkülözhetetlenek, ám nem mindig azonosak a dokumentációs leírási szabályzatokban előírt névformálási követelményekkel. Különösen nagy az eltérés az ókori, középkori, humanista, vallási nevek, a nem latin írásrendszerű szignifikánsok tekintetében, még a különféle referensz művek között is. A közléseket ugyanis koronként, nyelvenként, kultúránként, az ismeretközlés színvonalától és stílusától függően más-más nyelvhasználati és helyesírási norma határozza meg. A sokféleség kiküszöbölése, a nagyobb fokú konzisztencia megteremtése iránti igény tette szükségessé a könyvtári-dokumentációs névírás normáit szem előtt tartó segédanyagok kiadását.

A lexikonokról, enciklopédiákról és egyéb faktografikus, valamint a kisebb-nagyobb tercier forrásokról, amelyek egyike pl. az *Index bio-bibliographicus notorum hominum* (IBN) mammutsorozat, az általános- és szaktájékoztatási kézikönyvek szolgálhatnak útmutatóként. Az újabb, nagyvolumenű vállalkozások közül említésre méltó a K. G. SAUR kiadó világméretű adatbázis-monstrumának, a World Biographical Index internet-szolgáltatása – *World Biographical Information System* elnevezéssel (WBISO, 2004-től), amelyben Czvittinger Dávid Specimen Hungariae-jától az újabb kiadású sorozatokig több mint 140 magyar életrajzi segédforrás anyaga is ömlesztve van. Az index névmutatója nem normalizált: a névformák közlése tükrözi az eredendő kiadványban közölt formát, ugyanazon személy a kiadó országtól, a kiadvány nyelvétől és idejétől függően többféle formában is előfordulhat, a különféle névalakok között nincs kapcsolat. A hasonló források faktografikus tényanyaguk miatt je-

[1] Online hozzáférés:
GABRIEL: http://www.kb.nl/gabriel/index.html
IFLANET: http://www.ifla.org/VI/2/p2/national-libraries.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lentősek a személyek, művek azonosításakor, de a könyvtári névírást meghatározó specifikus szabályozások és az információkereső rendszerek kollokációs funkcióiból adódó követelmények miatt nem szolgálhatnak minden esetben elsődlegesen használható forrásként a névalakok kitüntetett formájának megállapításához.

A feldolgozó munkát közvetlenül segítő segédeszközöknek, egy adott dokumentációs szabvány szerint készült speciális referensz művek, besorolásiadat-állományok valamint az ezek kialakítását segítő útmutatók, segédletek tekinthetők.

Ilyen igények szem előtt tartásával, a Párizsban elfogadott irányelvek gyakorlatba való átültetésének megkönnyítése céljából, az IFLA segédanyagokat és tanulmányokat tett közzé.

Az IFLA kiadványok egy csoportja segédforrásként a besorolási adatok ellenőrzött formájának egységes megformálásához készült. Ezek sorában található a személynevek, testületek, igazgatási szervek nevei, a liturgikus művek és a klasszikus anonim művek címeinek normalizálásához használható adattárak, közülük kettőnek magyar honosítása is megjelent: *Names of persons : national usages for entry in catalogues* (legutóbbi kiad. 4., 1996, magyar változat a 3. kiad. alapján: *A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában,* 1984, 1986); *Form and structure of corporate headings* (1980, 2. kiad.: *Structures of corporate name headings*, 2001), VERONA, Eva: *Corporate headings* : their use in library catalogues and national bibliographies (1975), *Anonymous classics* : a list of uniform headings for European literatures (1978), *List of uniform titles for liturgical works of the Latin rites of the catholic church* (2.ed., 1981, magyarul ugyanez a kiad. alapján: *A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke,* 1983, 1986), *Names of states* : an authority list of language forms for catalogue entries (1981), *List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries* (2. kiad. 1979).

Az IFLA-kiadványok másik csoportja a könyvtári automatizált rendszerek szabványosítására irányuló kutatások eredményei alapján közzétett ajánlások. Egyik ilyen jelentős kiadvány az International Authority File System munkacsoport összeállítása, a GARE (1984, később GARR 2001), amely a besorolási rekordok (egységesített forma és utalói) tartalmára vonatkozóan nyújt ajánlást a személynevekre, testületekre – beleértve a konferenciákat, területi igazgatási szerveket is, valamint a klasszikus anonim művek egységesített címeit is. Nem ad specifikus utasításokat a besorolási adatok szerkezetére vonatkozóan, ezeket a nemzeti szabályzatok hatáskörében hagyja.

Az egyes nemzeti bibliográfiák besorolásiadat-jegyzékei elsődleges segédforrások az authority munkában. Az úttörő kezdeményezések kezdetben előfizetett szolgáltatás útján vagy osztott rendszerben, a tagkönyvtárak zárt körében voltak használhatók (mágneses, optikai hordozón vagy hálózatban). Az IFLA UBCIM felhívása az állományok interneten való közzétételére, az információtartalmak szabad sugárzása, nem maradt eredménytelenül. Olvashatóvá vált a különálló állományban épülő Library of Congress Authorities, a francia Autorités BNF és a német Personennamendatei; integrált katalógus részeként a British Library – Integrated Catalogue böngészhető indexében, ahol megkülönböztethetők a LC-ből átvett és a BL-besorolási rekordok, és számos más példát is említhetünk világszerte, távolabbi és közelebbi országokban. Csak egy közülük a horvát közös katalogizálási projekt szerves részeként épülő croatus szerzők és más nevek részletes rekordja a CROLIST könyvtár-informatikai rendszerben. A speciális adatbázis részeként szerkesztett besorolási állományok közül kiemelkedik az EDIT 16 (Censimento delle edizioni italiane del XVI secolo) név-törzse, amely a máshol szokásos azonosításhoz és megkülönböztetéshez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükséges elemeken valamint a névváltozatok előfordulásainak számontartásán kívül a szekunder irodalmi hivatkozásokat is összegyűjti.

Történeti és egyházi nevek besorolási adatai, egységesítési segédletek – külföldi példák

A történelmi idők kéziratos és nyomtatott forrásaiban föllelhető névadatok variálódásán kívül sok főfájást okoztak mindenkoron a pszeudonimák és az anonimuszok. TAYLOR – MOSCHER (1951) monográfiája egyedülállóan tárta fel a hajdani bibliográfus-filológusok klasszikus idők óta szüntelenül megnyilvánuló törekvését segédlisták, lexikonok összeállítására, hogy megkönnyítsék a homonimák megkülönböztetését, a latinizált nevek írását, leleplezzék a pszeudográfusokat, felfedjék a pszeudonim és anonim szerzőket. E „bosszantó bibliográfiai probléma" az ókortól szüntelenül kísérti az emberiség különféle emlékeit számbavevő scriptorokat, a bibliotékák fennállása óta állandóan jelen van és kutatás tárgyát képezik.

A történeti nevek – ókori klasszikusok és középkori írók a latin, görög és más keleti kultúrában, a vallási nevek – egyházatyák, szentek, pápák, más vallásos személyek írásmódjáról az egyes nemzeti szabályzatok eltérően és sajátosan rendelkeznek. A különbségeket részben feltárták a már eddig említett összehasonlító tanulmányok. A témakör szakavatott kutatója, GUERRINI (1999) folyóirat-tanulmányban hasonlította össze a Párizsi Alapelveket az olasz (RICA), az angol-amerikai (AACR2), a német (RAK) a spanyol (RC) és a francia (AFNOR) szabványokkal az ókori görög és latin, valamint az ókori Kelet, Közép-Kelet, a humanisták és a pápák neveinek pontjaiban, megfogalmazva a RICA latinizálási tendenciájának kritikáját is, elsőbbséget ajánlva a katalógus nyelvén (az olasz szabályzat esetében ez az olasz) megadott névalaknak. Egy korábbi tanulmányában GUERRINI (1995) a katolikus egyházhoz és történetéhez kapcsolódó testületi és igazgatási szervek elnevezései valamint a vallási nevekhez kötődően vizsgált meg nyolc különféle bibliográfiai forrást, illetve besorolási jegyzéket. Megállapította, hogy az előírások rendkívül változatos névalakokat eredményeztek, a vallási személyek neveinek morfológiájára vonatkozó alapelv sem egységes, a szabályok hol anagrafikus, hol speciális névformálási módszert alkalmaznak.

A retrospektív konverzió megindulásával az egyes országokban több, a történeti névanyag kontrollált formában való feldolgozását és az egyházi, vallási névállomány kialakítását célzó projekt indult. A francia nemzeti könyvtárban a CORELI (Collectivités Religieuses) program keretében a különféle történeti katalógusok digitalizálási munkája során a franciaországi és nemzetközi egyházi testületekről (egyházmegyék és –községek, szerzetesrendek, kongregációk stb.) készülnek folyamatosan névrekordok, a nagyobb egyházi gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak együttműködésével. A COFAR (Collectivités Officielles Françaises d'Ancien Régime) Franciaország államigazgatási szerveinek corpusába illesztve dolgozta fel a nemzeti történelmi igazgatási testületek névanyagát. Mindkét munkaterület anyaga a BNF authority állományba integrálódott (BODDAERT 2003).

A középkori irodalomhoz kapcsolódó névadatok kezelésének komplexitását elemzi tanulmányában GAMBERINI – DONATI (2003). Az összetettséget a hosszú – ezer évre kiterjedő időszak, a kéziratosság korában nem megállapodott lingvisztikai tényezők, a kiadatlan források sokasága, a már feldolgozott adattárakban a változatos adatformák, a pszeudonim szerzők gyakorisága okozza; a középkori filológia gyors fejlődése pedig a korábbi segédforrások gyors elavulását idézi elő. A szerzők ismertetik a Biblioteca di Cultura Medievale besorolási jegyzékre vonatkozó elvi és módszertani jellemzőket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A történeti anyagot feltáró kezdeményezések sorába tartozik SANSÒ (2003) névjegyzék-tervezete a történeti itáliai államigazgatási területek megnevezéseivel, amely kéziratok, ősnyomtatványok, XVI-XVIII századi nyomtatványok alapján a területi változások, a hivatalos elnevezések és a névvariánsok feldolgozásával készült. Kihangsúlyozta, ez a munka magas szintű könyvtártudományi, információtechnológiai és szakmai – történészi, jogtörténeti – felkészültséget igényelt. Tegyük hozzá: e megállapítás érvényessége valamennyi, hasonló jellegű corpus összeállítására kiterjeszthető.

Az Olasz Egyházi Könyvtárosok Egyesülete (Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani, ABEI) több évig tartó vállalkozásában a katolikus egyházzal kapcsolatos besorolási jegyzéket adott közre három kötetben (*ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorità*, diretto da Mauro GUERRINI, 1999-2004). A RICA módszerével megformált címszavak a korábbi Guerrini-kritikákban megfogalmazott álláspontok és más neves szakértők véleményének szem előtt tartásával készültek. A kötetek tartalmazzák a Biblia és könyveinek konvencionális címeit, beleértve a vallási felekezetek kánonjait is; a katolikus egyház intézményeit (a Szentszék intézményei, tanácsok, bizottságok); a Pápai Állam és a Vatikánváros hivatalai, igazgatási szerveinek neveit; valamennyi pápa és ellenpápa nevét; a vallási közösségek, intézmények, férfi (klerikus és világi) és női kongregációk, rendek elnevezését; a monasztikus szerzetesrendek, szabályozott kanonokok, egyéb rendek, kongregációk, társulások, világi közösségek, a keresztény élettel és a kereszténység kialakulásával kapcsolatos írók (egyházatyák, szentek, teológusok) egységesített névalakját, az ismert szerzőjű és anonim művek sztenderdizált címeit. A jegyzék egyaránt számbaveszi a mai és a történelmi idők adatait – a katolikus egyház 2000 éves történetében előforduló intézményeket, személyeket, műveket.

Az ACOLIT szerkesztésénél alapműként feltüntetett további két jelentős, nyomtatott formában is kiadott referensz művet nem hagyhatunk ki összefoglalónkból. A Bayerische Staatsbibliothek a filológiai forráskiadások és szaklexikonok anyagának összesítésével adta közre: (a) *Personennamen der Antike : PAN* (1993), 4039 bibliai, ókori görög és latin személy nevét 17746 variánssal; (b) *Personennamen des Mittelalters : PMA* (2., bőv. kiad., 2000), amely 13000 középkori személy szócikkét tartalmazza. A kiadványok de facto a RAK szabályzataként jelentek meg, anyaguk a PND adatbázisba integrálódtak a kelet-európai és keleti személyek alrendszerrel együtt (MÜNNICH 2001). A német szabályzatban az ókori görög nevek egységesített alakja a latin forma, a PAN ezért nem tartalmazza az eredeti görög írásjegyű formákat.

Vittorio VOLPI *Dizionario delle opere classiche. 1-3. vol.* (DOC, 1994) feldolgozza az ókori klasszikusok, középkori szerzők nyugati és bizánci kultúrkörbe sorolható adatait. A kiemelt névalak ebben az olasz szabályok szerint kialakított forma, a névcikk további felépítése: hivatkozások primer és szekunder forrásokra; névváltozatok; eredeti írásmóddal közölt név; művek egységesített címe az elterjedtebb változatban, a címek közlése eredeti írásmóddal. Szűkebb területi lefedettségű, mint a német PAN és PMA kiadvány.

Metaadat-sémák, technológiák

A Library of Congress-ben kifejlesztett MARC adatszerkezet (ISO 2709) a hetvenes években nemzetközivé fejlődött (McCALLUM 2002). A MARC mező – almező – indikátor struktúráját a különféle országok a saját igényeiknek megfelelően adaptálták és alakították ki a saját nemzeti MARC formátumaikat (Aus-, CAN- UK-, Inter- SWE-, FIN-, HUNMARC stb.). Az adatstruktúrák fejlesztésével

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a nem könyv dokumentumok adatfelvételét is lehetővé tették – mint pl. a levéltári anyagok (WEBER 1990) vagy a számítógépes dokumentumok számára bevezetett Elektronikus hely és hozzáférés elnevezésű speciális adatmezővel, amelyben a könytári gyűjteményen kívül lévő online forrásokhoz vezető kapcsolatok adhatók meg.

Az LC a besorolási adatokra kifejlesztette a MARC Authority szerkezetet (*Authorities,* a MARC format 1981, később MARC 21 AUTHORITY 1999), a nemzetközi adatcsere céljaira pedig az IFLA közreadásában készült el a *UNIMARC/ Authorities* (1991, 2. kiad: *Unimarc Manual. Authorities,* 2001) formátum. A rekordszerkezet a GARE tartalmi felépítését követte kiegészítve a szükséges MARC szerkezet- és tartalomjelölő elemekkel (rekordjelölők, indikátorok, almezők hívójelei).

Az elektronikus szövegek tömeges megjelenése újabb problémák elé állította a dokumentumokat számbavevő, a visszakeresést biztosító információs rendszerek tervezőit. A hálózati források számbavételére az elektronikus szövegekben alkalmazott jelölőnyelveknek megfelelő metaadat-sémák és technológiák jelentek meg. Az internet források katalogizálásának projektjei során számos alternatív megoldás született a bibliográfiai információk, köztük a kereséshez nélkülözhetetlen besorolási adatok jelölésére. Több tanulmány foglalkozik ezek egymás közötti és a könyvtári szoftverekben alkalmazott MARC adatszerkezet megfeleltetésével, a funkcionális működés kérdéseivel (PALOWITZ – HOROWITZ, 1996; ANDERSEN 2004, COYLE 2004). HOPKINSON (1998) a különféle adatszerkezetek és jelölőnyelvvel meghatározott sémák átjárhatóságát kutatta, DAY a Dublin Core és a UNIMARC megfeleltetésének sémáját dolgozta ki, GRANATA az XML – FRBR leképezés kísérleti eredményeit értékeli (2003). GREENBERG (2003) a metaadatokkal kapcsolatos kutatási trendeket foglalja össze, e törekvések célja a rendszerek közötti átjárhatóság és azok logikai összekapcsolása, a metaadat-elemek szemantikai leképezése a metaadat séma-specifikációkban, a leíró adatelemek tipizálása, autentizálása. Eredményként említhető a MARC21 formátum és más metaadat-sémák XML konverziója (MARC 21 XML Schema) vagy az Open Archives Initiative metaadatgyűjtő protokollja (OAI 2004; FÜLÖP – KOVÁCS – MICSIK 2004).

Barbara TILLETT (2001) nemzetközi virtuális besorolásiadat-jegyzék gondolatát vetette fel, olyan megoldást javasolt, amellyel egyrészt a könyvtárakban vezetett jegyzékek internet alkalmazásával más területek számára is hasznosíthatókká válhatnak (kiadói, copyright és jogkezelői szervezetek, múzeumok, levéltárak), másrészt, a besorolási rekordíráshoz végzett kutatómunka eredményei közös tudáskincset képezhetnek. Koncepciójában szerepel az is, hogy az újabb metaadat-sémák és technológiák (OAI, Z.39.50 protokoll) bevonásával a felhasználó szempontjából hasznos, igényéhez igazodó megjelenítési módokra van szükség; ugyanakkor a háttérben hatékony keresési technológia léphet életbe, amely javíthatja a webszolháltatásokat. LAM (2002) az elképzeléshez kapcsolódóan egy, a globális névjegyzék XML technológián alapuló, az entitások többféle írásrendszerű változatát is kezelni képes kísérletről számol be. BORBINHA (2003) az információs társadalomban jelentkező új paradigmák közé, a metaadatok világába helyezi az authority control fogalmát, modellezi a metaadatokat különféle nézetekből (fogalmi, kontextuális, szolgáltatások / interfészek és technológia). Szerinte a metaadatok morfológiai heterogenitása e modellben és a különböző forráshelyek adatait kezelő kezdeményezésekben (EAC, Ecoded Archiving Context, LEAF, MALVINE stb.) áthidalható probléma.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Besorolási adatok kontrollja – magyar vonatkozások

Az authority controlnak nevezett folyamattal való foglalkozást dominánsan angol nyelvű szakirodalom jellemzi. Megjegyzi ezt BOURDON is (1993) az indexelő szolgáltatásokban talált adatokat összegezve, de ha végigböngésszük a LISA (Library and Information Science Abstracts) és a hazai MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) könyvtártudományi adatbázis tételeit, ugyanez állapítható meg az utóbbi tíz év anyagáról is. Taylor már említett szemléjének egyik részletéből némileg érzékelhető a *besorolási adatok kontrollja* információs korszakbeli fogalmának megszületése, kialakulása és az iránta való érdeklődés fokozódása. A hivatkozás Barbara TILLETT egy kéziratos bibliográfiájára vonatkozik 1982-ből, amelyben 411 mű szerepelt, 13 kivételével valamennyi 1960 utáni megjelenéssel. Bourdon a manuális és gépi besorolásiadat-fájlokra korlátozva a bibliográfiai gyűjtést három jelentős információtudományi adatbázisból, tizenöt évre visszamenőleg (1978-1993 közötti időszak), 120 releváns tétel alapján kezdte meg munkáját. Jelen munka megírásának előkészítésekor a LISA és a hazai MANCI adatbázisból a válogatott cikkek tételei mintegy 300 egységnyit tettek ki, a további adatgyűjtés során kb. ugyanennyi, válogatott, zömében angol nyelvű külföldi szakirodalmi forrás képezte e kutatástörténeti áttekintés alapját.

A magyar szakirodalomban mindössze három, koncentráltan a besorolási adatok kontrolljára összpontosító cikk, tanulmány jelent meg. VAJDA Erik: *A besorolási adatok egységesítése* (1990) c. tanulmánya a fogalmi meghatározásokra és a magyar terminus technicusok kialakítását célozta meg. A *Könyvtárosok kézikönyvében* RÁCZ Ágnes (2001) alapvetően a Vajda-által javasolt magyar terminológiát és fogalom-meghatározásokat használta, és megtaláljuk nála a korszaknyitó FRBR-tanulmány kulcsszavainak magyar honosítását is. DUDÁS Anikó: *A könyvtári névírás rejtelmei : egy lehetséges irányelv az ókori és középkori személyek egységes besorolási adatainak létrehozásához* (2002) a Vajda terminusokra és a nemzetközi szakirodalomra építve árnyaltabb, differenciáltabb meghatározásokat adott. A Vajda-cikk egészében a fogalmi magyarázatokkal foglalkozott, az utóbbi pedig az ókori és középkori nevek egységesítéséhez keresett, a manuális feldolgozásra szánt szabványok és az új technikai paradigma szerinti elvi-elméleti és gyakorlati támpontokat.

UNGVÁRY – VAJDA (2002 és 2003) az információkereső nyelvek elméletébe és rendszerébe helyezte a leíró adatokból képezett besorolási adatokat, átvezetve témakörünket az információelmélet általánosabb, ontológiai területére. A besorolási adatokkal és az authority controllal kapcsolatos terminológia átalakulás alatt áll a nemzetközi és hazai információtudományban, a magyar terminológiában használt „egységesített besorolási" jelzős szerkezetek is korszerűtlenekké váltak. (BERKE 2004).

A lényegbevágó publikációkon kívül a magyar szakirodalomban csak lappangva, igen szórtan, más témák részeként, említésszerűen, közös katalogizálási projektekkel vagy retrokonverzióval kapcsolatban elhintett részletként mutatkozott meg az authority control valamely aspektusa vagy produktuma. Többnyire az egyes információtechnikai megoldások vagy alkalmazások hátterében merültek fel a besorolási adatok kérdései. BERKE (1994) az OSZK számítógépes katalógusait ismertetve az indexfájlokat – köztük a név- és címadatokat – tároló rendszerkatalógusról szólt. BAKONYI (1998) a KözelKat kapcsán a névelemek kereséséről, a transzliterációk következetlenségéről, a MOKKA kapcsán pedig a „bibliográfiai és a besorolási adatok együtt mozgása" problematikusságáról értekezett; más forrásokból a MOKKA-ban alkalmazott „szkeleton besorolási rekord" technikájáról találunk megjegyzést (VAJDA 2002 – angol nyelvű elő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adás). Bakonyi később (2003a) a MOKKA besorolási rekordjára vonatkozó működési modell elkészültéről számolt be egy cikk részletében – nem ismertetve magát a modellt, más helyen a személynevek rendszó és egyéb névelem adatféleségeinek USMARC-ról HUNMARC-ra történő konvertálásában eszközölt javításokról tett említést (2003b).

A *HUNMARC besorolási rekordok adatcsere formátumát* az összefoglaló írásának időpontjában még nem publikálták. A USMARC-HUNMARC különbségéről, a HUNMARC szegmentáltabb adatszerkezetének indokoltságáról fakadó vitában a kilencvenes évek közepén a két formátum besorolási adatainak jellegzetességei és az adatok egyik formátumból másikba történő konverziójának kérdései is felmerültek (BAKONYI 1994, OSZK Fejlesztési Osztály 1995a, b, SIPOS 1997).

A Párizsi Alapelvek bevezette a bibliográfiai leírástól elkülönített *„egységesített címfej"* fogalmát és hangot kapott az azonos nevű szerzők megkülönböztetésének alapkövetelménye is. A katalógusokra, különösen a központi katalógusokra, korábban nem volt jellemző a szerzők „egyediesítése". Ezt támasztja alá NÉMETH Mária (1980) a Könyvek Központi Katalógusában alkalmazott Berghoffer-módszer ismertetésével, és ezt igazolják a nemzei könyvtár 1960-as években megindított katalógus-rekonstrukciós munkálatairól írt beszámolók is: NAGY Károlyné (1967) a szolgálati katalógus korszerűsítéséről, BACZONI Tamásné (1974) a *Kiemelt szerzők az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes katalógusában* c. jegyzék bevezetőjében, az OSZK olvasói katalógusában a prominens szerzők kiemelésére alkalmazott módszerről, BÁNÁTI Istvánné (1980) a magyar nemzeti könyvtár 1936 óta épülő betűrendes könyvkatalógusáról írva tér ki a sorolás, az egyének megkülönböztetésének és a művek csoportosításának akkori módszereire.

A magyar katalogizáláselmélet legnagyobb magyar alakjának, DOMANOVSZKY Ákosnak a munkássága meghatározó volt a magyar szabványosítás folyamatában, ezzel együtt a besorolási adatok honi kezelésmódjának kialakulásában is. Teoretikusunk ebbéli szerepével kapcsolatosan bőségesen szolgál adalékokkal disszertációjában POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004b). Domanovszky mű-elmélete folytatást nyert a napjainkban még nem lezáródott információszervezési koncepciók elméletének kidolgozásában.

A magyar katalogizálási szabványok ISBD elven alapuló kiadásai jelentős változásokat hoztak az egységesített besorolási adatokra vonatkozóan. A korabeli magyar kommentárok nehézségként értékelték a cédulák szövegének terjedelmi növekedését a fej- vagy talprészben elkülönített besorolási adatokkal, a más írásrendszerű nevek transzliterálási szabályainak megváltozását, a rendszavakat érintő módosításokat. (KÖRMENDY, MADERNÉ 1986). Az alapfogalmak értelmezését, valamint a megváltozott szabályok könnyebb és gyorsabb alkalmazását kívánta segíteni VARGA Ildikó: *A leíró katalógusok továbbépítése* c. módszertani útmutatója valamint az *Utalójegyzék a személyek változatairól az egységesített alakra* (1986) c. kiadvány. Ez utóbbi csak a névalakok közlésére korlátozódott és a személyneveknek csak azon csoportjaira terjedt ki, amelyek írásmódját a változások érintették. A besorolási tételek egységes alakjára vonatkozóan a magyar katalogizálók számára az IFLA segédletei közül két adattár került kiadásra magyar kísérőszöveggel – korábban már megneveztük őket: az egyik a személyek nevének, a másik a liturgikus művek címeinek írásmódjára vonatkozott.

A besorolási adatok megválasztását, formáját, betűrendbe és katalógusba sorolását a nemzetközi törekvésekkel összhangban magyar szabványok rögzítették (MSZ 3401, 3423/1-3, 3493, 3440/1-5 – ez utóbbi szabványcsaládra 2003-ban visszavonási szándékot jegyzett be a Magyar Szabványügyi Testület). Az egyes nemzetek különféleképpen értelmezték a Párizsi Alapelvekben az egységesített névformáról megfogalmazott irányelveket, a magyar szabványba is bekerültek sajátos vonások és alter-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

natív megoldások, amelyek egyúttal bizonyos fokú alkalmazkodást engedtek meg az adott olvasói kör igényeihez igazodva. A magyar szabványok alternatívumokat taratlmazó pontjait és azok egyik lehetséges alkalmazását ismerteti DUDÁS (2002) említett tanulmányában az ókori, középkori, vallási nevek írásmódjával kapcsolatosan. A szabványcsalád fogalmi meghatározásai természetesen még a cédulás leírás feltételeire alapozódtak. A nemzetközi tanácskozásokon szorgalmazott katalogizálási keretszabályzatok újrafogalmazása, hozzájuk kapcsolódóan a besorolási adat és a jelentésudvarába tartozó fogalmak meghatározása, a besorolási rekord adatelemeinek szabályozása, a besorolási adatok kontrolljára vonatkozó ajánlások a magyar szabályzatok megújítását is szükségessé tették.

A személyek névjelölését, azonosítását, megkülönböztetését segítő önálló jegyzékek magyar műhelyekben is készültek, illetve készülnek. Speciális, a könyvtári segédletek kritériumainak megfelelő ilyen forrás a *Hungarica névkataszter – Index Biograficus hungaricus,* amely XX. századi külföldi magyar szerzőket és az adatok forrását regisztráló adattár (KOVÁCS 1990). A *Régi Magyarországi Szerzők* adatbázis kiépítésének terve is ismert (VÁSÁRHELYI 1996), alapbázisa az 1990-ben ugyanazon című, kézirat gyanánt napvilágot látott mintegy tízezer, 1801 előtt publikált hungarus szerző nevét tartalmazó nyomtatott jegyzék. A kötet bevezetőjében Borsa Gedeon elsődleges célként a hungarus szerzők munkáinak *könnyebb keresését* jelölte meg a hazai és külföldi katalógusokban, ennek ellenére a közölt névsor – az angolszász szakirodalom fogalmaira átültetve – publikált manuális besorolásiadat-fájlnak tekinthető, forrásokat összesítő jellege, a címszavak referenciális adattartalma, a névvariánsok számbavétele okán. Hogy egy-egy ilyen adattár gondozása milyen mikrofilológiai munkával jár, különösen a régi könyvek, kéziratok esetében, jól illusztrálja P. Vásárhelyi Judit írása vagy BORSA Gedeon esszéje (1998).

A magyar álnevek egybegyűjtésére tett kísérletek a XIX. század végén indultak, s csúcsosodtak ki GULYÁS Pál: *Magyar írói álnév lexikonjában* (1956, 2. kiad. 1978, kiegészítése DEBRECZENI 1992). A lexikonokat, kézikönyveket összesítő tercier biográfiai index műfajában is van hazai kezdeményezés a Petőfi Irodalmi Múzeum *Magyar Életrajzi Index* forrásbázisa révén.

Az újabb törekvések ígéretes megnyilvánulásaként említjük meg végül az *NDA-névtér tanulmányt* (2004), amely a világhálón közkinccsé tett, a különféle archívumokban tárolt kulturális közvagyon keresőrendszerének egyik sarkalatos építőkövekénti nevezi meg a tulajdonnevek „közösen és egységesen kezelt" tartományát, egyben korvonalazza e Névtér kialakításának lehetséges tartalmi és metaadat-technológiai konstrukcióját és feltételeit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A sorolási adatoktól a névtérig – a besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete (Áttekintés)

Bibliográfia

(Csak azokat a tételeket tartalmazza, amelyek az áttekintésben is szerepelnek.

A hálózati források megtekintésének dátuma: 2005. január 4.)

Tanulmányok, történeti szabályzatok

ANDERSEN, Leif: After MARC – what then? In: Library hi tech. 22 (2004) 1. p. 40-51.

ANDERSON, Dorothy: Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action. München : Saur, 1974.

ANDRE, Pamela Q.J.: Library of Congress automated authority systems. In: What's in a name?..., 1978, p. 31-54.

AULD, Larry: Authority control : an eighty-year review. In: Library resources and technical services. 26 (1982) 4. p. 319-330.

Authority Control: the Key to Tomorrow's Catalog : Proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association Institutes, Atlantic Sity, New Jersey, May 21-23, 1979. Ed. Mary W. Ghikas. Phoenix : Oryx Press, 1982.

Authority Control : Definitions and International Experiences : Florence, Italy, February 10-12, 2003. Florence : University of Florence [etc.], 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/en/home.htm

AYRES, F. H.: Authority control simply does not work. In: Cataloging and classification quarterly. 32 (2001) 2., p. 49-59.

Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 – April 1, 1996, Dublin, Ohio, USA / OCLC Online Computer Library Center http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp;jsessionid = c5ee5f17d78d410bac93aa0857d0be11?fileid = 000000 3520:000000091721&reqid = 354

ASHOOR, Mahammad Ashoor: Arabization of automated library systems in the Arab world: need for compatibility and standardization. In: Libri. 39 (1989) 4., p. 294-302.

BAKONYI Géza: Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár? In: Könyvtári figyelő. (1994) 4., p. 522-535.

BAKONYI Géza [2003a]: Beszámoló a MOKKA-projekt 2002. évi fejleményeiről. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 12 (2003) 2., p. 11-14.

BAKONYI Géza [2003b]: A Magyar Országos Közös Katalógus projekt első szakaszának tapasztalatai. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 50 (2003) 5. sz. p. 191-197.

BÁNÁTI Istvánné: Az Országos Széchényi Könyvtár betűrendes könyvkatalógusa. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1980) p. 205-229.

BEALL, Jeffrey: Using OCLC connexion to find typographical errprs in authority records. In: OCLC Systems & Services. International Digital Library Perspectives. 20 (2004) 2., p. 71–75.

BEAUDIQUEZ Marcelle – Bourdon, Françoise: Management and use of name authority files. München: Saur, 1991.

BEAUMONT, Jane – COX, Joseph P.: Retrospektív konverzió : gyakorlati vezérfonal könyvtárosok számára. Ford. Gomba Szabolcsné Pelyvás István. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999.

BERKE Barnabásné: Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai. In: Könyvtári figyelő. 40 (1994) 4. sz., p. 512-521.

BERKE Barnabásné: Párizs 1977 – Koppenhága 1998 : a nemzeti bibliográfiai ajánlások megújítása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 8 (1999) 7. sz. p. 3-14.

BERKE Barnabásné: Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről. In: Könyvtári figyelő. 14 (50) (2004) 3. sz. p. 581-586.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BISHOP, William Warner: Incidents in working on Short-Title Catalogue. In: Library quarterly. 20 (1950) p. 195-201.

BODDAERT, Nadine: French Official Corporate bodies of the Ancient Regime (COFAR) and Religious Corporate bodies (CORELI): two operations in creating authority records in order to standardise the entries of bibliographic records in Bibliothèque nationale de France retrospective conversion. In: Authority Control : Definition and International Experiences..., 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/boddaert_eng.pdf

BLUM, Rudolf: Kallimachos : the Alexandrian Library and the origins of bibliography. Transl. from the German by Hans H. Wellisch. Madison : The University of Wisconsin Press, 1991. (Wisconsin studies in classics). Eredeti: Kallimachos und die Literaturverzeichnung bei den Griechen. Frankfurt a.M. : Buchhaendler-Vereinigung, 1977.

BLUM, Rudolf: Die Literaturverzeichnung im Altertum und Mittelalter : Versuch einer Geschichte der Biobibliographie von den Anfängen bis zum Beginn der Neuzeit. Frankfurt a.M. : Buchändler-Vereinigung, 1983.

BORBINHA, José: Authority control in the world of metadata. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/borbinha_eng.pdf

Ua. E-LIS eprint archive

http://eprints.rclis.org/archive/00000266/01/borbinha_eng.pdf

BORSA Gedeon: Régi hazai szerzők és munkáik. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1994-1998) p. 325-345.

BOURDON, Françoise: International cooperation in the field of authority data : an analytical study with recommendations. München [et al.]: Saur, 1993.

BREGZIS, Ritvars: Integrated access to information and economic reality. In: What's in a name?, 1978, p. 121-133.

BREGZIS, Ritvars (1982): The syndetic structure of the catalog. In: Authority control: the key to tomorrow's catalog. Ed. Mary W. Ghikas. Phoenix : Oryx Press, 1982, 19-35.

BRUNT, Rodney: From main entry to work authority record: development of a cataloguing fundamental. In: Library review. 48 (1999) 7., p. 328-336.

BUCHINSKI, Edwin J. – NEWMAN, William L. – DUNN, Mary Joan: The automated authority subsystem at the National Library of Canada. In: Journal of library automation. 9 (1976) 4., p. 279-298.

BUIZZA, Pino – GUERRINI, Mauro: Author and title access point control : on the way national bibliographic agencies face the issue forty years after the Paris Principles. In: IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003. http://www.ddb.de/news/pdf/papers_buizza.pdf

BURGER, Robert Harold Conversion of catalog records to machine-readable form: major projects, continuining problems, and future prospects. In: Cataloging and classification quarterly. 3 (1982)1., p. 27-40.

BYRUM, John D., Jr.: NACO: a cooperative model for building and maintaining a shared name authority database. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/byrum_eng.pdf

BYRUM, John D.- MADISON, Olivia M. A.: Reflections on the goals, concepts and recommendations of the IFLA Study on functional requirements for bibliographic records. In: FRBR (Functional requirements for bibliographic records) Seminar. Florence, 27-28 January 2000. http://www.aib.it/aib/sezioni/toscana/conf/frbr/byrmadis.htm

CARLYL, Allyson: Ordering author and work records : an evaluation of collocation in online catalog displays. In: Journal of the American Society for Information Science. 47 (1996) p. 538-554.

COYLE, Caren: Future considerations: the functional library system records. In: Library hi tech. 22 (2004)2 p. 166-174.

CUTTER, Charles A.: Rules for a dictionary catalog. 4th ed. Washington : Govt. print. off., 1904.

DANSKIN, Alan: International standard in authority data control: costs and benefits . In: International cataloguing and bibliographic control. 26(1977)2., p. 31-34.

DANSKIN, Alan: Mature consideration: developing bibliographic standards and maintaining values. In: New library world. 105 (2004) 3., p. 113-117.

DAY, Michael: Interoperability between metadata formats : mapping Dublin Core to UNIMARC. London : UKOLN ;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

University of Bath, 1997.
http://www.ukoln.ac.uk/metadata/interoperability/dc_unimarc.html

DELSEY, Tom: IFLA Working Group on an international authority system : a progress report. In: International cataloguing. 9 (1980) 1. p. 10-11.

DICKSON, Jean – ZADNER, Patricia: Authority control and the authority file: a functional evaluation of LCNAF on RLIN. In: Cataloging & Classification Quarterly. 9 (1989) 3., p. 57-73.

DOMANOVSZKY Ákos: A könyvtári címleírás irányelvei és a testületi szerző. Bp. : Országos Könyvtárügyi Tanács : Egyetemi Könyvtár, 1959.

DOMANOVSZKY Ákos: A leíró katalógus alapfeladatai. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 2 (1964) p. 7-43. Különlenyomatban is

DOMANOVSZKY Ákos: Functions and objects of author and title cataloguing. Bp. : Akad. K., 1974.

DUDÁS Anikó: A könyvtári névírás rejtelmei. In: Könyvtári figyelő. (2002) 3. sz., p. 457-473.

DUDÁS Anikó: Thomas Hyde (1674), Domanovszky (1974), a Frankfurti Alapelvek (2003) és a katalógus kollokatív funkciójának összefüggései. In: Könyvtári figyelő. 14 (50) (2004) 3. sz., p. 559-579.

DUKE, John K.: Authors and names: multiple pseudonyms in AACR2. In: Cataloging and classification quarterly. 1 (1980)1., p. 77-90.

FABIAN, Claudia: Personennamen der Antike (PAN) – eine neue Normdatei für alte Namen : Aufbau und Profil, Ansetzugsfragen und Fortführung. In: Bibliothekdienst. 28 (1994) 9., p. 1426-1441.

FATTAHI, Rahmatollah: Super records : an approach towards the description of works appearing in various manifestations. In: Library review. 45 (1996) 4 ., p. 19-29.

FATTAHI, Rahmatollah: AACR2 and catalogue production technology : relevance of cataloguing principles to the online environment. In: The principles and future of AACR, 1998 : p. 17-43.
http://collection.nlc-bnc.ca/100/200/300/jsc_aacr/aacr_cat/r-aacr2.pdf

FULLER, Elizabeth E.: Variation in personal names in works. In: Cataloging & Classification Quarterly. 9 (1989) 3., p. 75-95.

FÜLÖP Csaba – KOVÁCS László – MICSIK András: A metaadatsémák és a szemantikus web: egységesítés és specializáció a metaadatok világában. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 51 (2004) 7.sz., p. 276-284.

Frankfurti Alapelvek (2003) – Statement of international cataloguing principles : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. A hivatkozásokban: Franfurti Alapelvek.

Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/statement_draft.pdf

FRBR – Functional requirements for bibliographic records : final report. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : Saur, 1998. (UBCIM publications. New series ; 19)
http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf
http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm

GAMBERINI, Robert – DONATI, Maria Teresa: Medieval Latin authors: authority list and authority file. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/gamberini_eng.pdf

GARE – Guidelines for authority and reference entries. Recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. London : IFLA International Programme for UBC, 1984.

GARR – Guidelines for authority records and references. International Federation of Library Associations and Institutions ; IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main. Recommended by the Working Group on an International Authority System. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. – 2. ed. Rev. by the IFLA Working Group on GARE Revision. München : Saur, 2001. (UBCIM publications, N.S., Vol. 23)

GORMAN, Michael: Authority control in the context of bibliographic control in the electronic environment. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/gorman_eng.pdf

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

GRAHAM, Crystal: Definition and scope of multiple versions. In: Cataloging and classification quarterly. 11 (1990) 2., p. 11-32.

GRANATA, Giovanna: Una DTD XML per FRBR. In: Bollettino AIB. (2003) 2., p. 161-177.

GREENBERG, Jane: Metaviews in the millennium: research and education. In: Journal of internet cataloging. 6 (2003) 1., p. 9-14.

GUERRINI, Mauro: Chiesa cattolica e santi: quale forma dell'intestazione? In: Accademie e biblioteche d'Italia. (1995) 3., p. 5-32.

GUERRINI, Mauro: La lingua del catalogo : gli autori greci, latini, dell'oriente antico, del periodo medievale e umanistico, i papi: forma latina o forma italiana? In: Acccademie e biblioteche d'Italia. (1999) 3., p. 21-48.

GUERRINI, Mauro: Corporate bodies from ICCP up to 2000. In: IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003. http://www.ddb.de/news/pdf/papers_guerrini.pdf

GUERRINI, Mauro – SARDO, Lucia: Authority control : rassegna della letteratura professionale, 1997-1999. In: Acccademie e biblioteche d'Italia. (2000) 1., p. 39-48.

Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography / prepared by the IFLA International Office for UBC. Paris : UNESCO, 1999.

GUPTA, Sushma: Cataloging etiopian personal names. In: Cataloging nd classification quarterly. 14 (1991) 2., p. 81-92.

HAGLER, Ronald: Access points for works. In: The principles and future of AACR, 1998, p. 214-228. http://collection.nlc-bnc.ca/100/200/300/jsc_aacr/aacr_cat/r-aacr2.pdf

HANSON, J. C.: A comparative study of cataloging rules based on the anglo-american code of 1908. Chicago : The University of Chicago Press, 1939.

HOPKINSON, Alan: UNIMARC and Metadata: Dublin Core : 64th IFLA General Conference, Amsterdam, 16-21 August 1998. Hague : IFLA, 1998.
URL: http://www.ifla.org/IV/ifla64/138-161e.htm

HOUISSA, Ali: Arabic personal names: their components and rendering in catalog entries. In: Cataloging & classification quarterly. 13 (1991) 2., p. 3-17.

Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog vom 10. Mai 1899. Berlin, 1899. Utolsó kiad. 1952.

JANČIĆ, Svetlana: Razvoj teorijske misli u oblasti katalogizacije. In: Bibliotekar. 16 (1996) 1-2.

KOVÁCS Ilona: A XX. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára : Hungarica névkataszter – Index Biograficus hungaricus. In: Könyvtári figyelő. (1990) 5-6. sz., p. 473-479.

KÖRMENDY Edit: Könyvek leírási és besorolási szabványainak alkalmazása a BME Központi Könyvtárában : megoldások és ötletek. In: Könyvtári figyelő. 32(1986) 6. sz., p. 595-604.

LAM, Ki-Tat: XML and global name access control. In: OCLC Systems & Services. 18 (2002) 2., p. 88–96.

LAU, Shuk-fong – WANG, Vicky: Chinese personal names and titles: problems in cataloging and retrieval. In: Cataloging & classification quarterly. 13 (1991) 2., p. 45-65.

LEAZER, Gregory H.: Applying the concept of the work to new environments. In: The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998. University of California, Los Angeles. Ed. by Tschera Harkness Connell, Robert L. Maxwell. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000, p. 105-122.

LIU, Suqing – SHEN, Zhenghua: The development of cataloging China. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (2002)1-2., p. 137-154.

LUBETZKY, Seymour: Code of cataloging rules : author and title entry. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art of cataloging. Compile and edited by Elaine Svenonius, Dorothy McGarry. Englewood : Libraries Unlimited, 2001 p. 209-217. Eredeti megjelenés: Chicago : American Library Association, 1960.

LUBETZKY, Seymour: Principles of cataloging, Final report, Phase I: Descriptive cataloging. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art of cataloging. Compile and edited by Elaine Svenonius, Dorothy McGarry. Englewood : Libraries Unlimited, 2001, p. 255-341. Eredetileg: Los Angeles : Institute of Library Research, 1969.

MADER Béláné Kiss Márta: Egységesítési törekvések a huszadik századi katalogizálásban. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp. : ELTE, 1983.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MADER Béláné Kiss Márta: Katalóusok a JATE Központi Könyvtárában. In: Könyvtári figyelő. 32(1986) 6. sz., p. 605-609.

MALINCONICO, S. Michael: Bibliographic data base organization and authority file control. In: Wilson library bulletin. 54 (September 1979) p. 36-45. Ua: Authority control : the key to tomorrow's catalog..., 1982, p. 1-8.

MALINCONICO, S. Michael: The role of a machine based authority file in an automated bibliographic system. In: Automation in Libraries : papers presented at the CACUL Workshop on Library Automation, Winnipeg, June 22-23, 1974. Ottawa : Canadian Library Association, 1975. Repr.: Foundations of cataloging : a sourcebook. Ed. by Michael Carpenter and Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, p. 208-233.

Mandatory data elements for Internationally shared resource authority records : report of the IFLA UBCIM Working Group on minimal level authority records and ISADN / IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). Hague : IFLA, 1998.
http://www.ifla.org/VI/3/p1996-2/mlar.htm

MARKIW, Michael: Establishing slavic headings under AACR2. In: Cataloging and classification quarterly. 5 (1984) 2., p. 13-20.

MARUYAMA, Shőjirő: Descriptive cataloging and cataloguing rules in Japan. In: International cataloguing. (July/Septemeber 1986) p. 28-29.

MATTERS, Marion E.: Authority work for transitional catalogs. In: Cataloging & classification quarterly. 11 (1990) 3-4., p. 91-115.

McCALLUM, Sally H.: International MARC: past, present, and future. In: Advances in librarianship. 26 (2002) p. 127-148.

MILLER, R. Bruce: Authority control in the network environment. In: Authority control: the key to tomorrow's catalog, 1982, p. 36-52.

MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720 : forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged : Scriptum, 1993. (Olvasmánytörténeti dolgozatok ; 5.)

MURTOMA, Eva – GRIEG, Eugenie: Problems and prospects of linking various single-language and/or multi-language name authority files. In: International cataloguing and bibliographic control. 23 (1994) 3., p. 55-58.

MUTULA, Stephen M. – TSVAKAI, Mashingaidze: Historical perspectives of cataloging and classification in Africa. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (2002)1-2., p. 61-77.

MÜNNICH, Monica: German authority work and control. In: Authority Control in the 21st Century, 1996.
http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?fileid = 0 000003520:000000091774&reqid = 6281

NAGY Károlyné: Az Országos Széchényi Könyvtár betűrendes szolgálati katalógusának szerkesztési szabályzata. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve (1965-66). 1967 : p. 372-385.

NDA Névtér : javaslat az NDA Névtér működtetéséhez : összefoglaló tanulmány. Összeállították az NDA Névtér Munkacsoport tagjai: Berke Barnabásné [et al.]. 2004. március
www.nda.hu / Dokumentumtár / Névtér munkacsoport / Jóváhagyott anyagok

NÉMETH Mária: A központi katalógus szerkesztésének Berghoeffer-féle módszere. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1980) : p. 162-171.

NORRIS, Dorothy M.: A history of cataloging and cataloging methods 1100-1850. London : Grafton, 1959.

OSBORN, Andrew D.: The crisis in cataloging. In: Library quarterly. 9 (4) (October 1941) p. 393-411.

OSBORN, Andrew D.: Cataloging and cataloging codes in other countries today. In: The library quarterly. 26 (1956) 4., p. 276-285.

OSZK Fejlesztési Osztály (1995a): A könyvtár nem ellentéte az elektronikus könyvtárnak. Válasz Bakonyi Gézának. In: Könyvtári figyelő. 41 (1995) 1. sz., p. 13-20.

OSZK Fejlesztési Osztály (1995b): A nemzeti adatcsere formátum és az összevont adatelemek. In: Könyvtári figyelő. 41 (1995) 2. sz., p. 257-263.

PALOVITZ, Casey – HOROWITZ, Lisa: Meta-information structures for networked information resources. In: Cataloging & classification quarterly. 21 (1996) 3-4. , p. 109-130.

PANIZZI, Anthony: Rules for the compiling of the catalogue. In: General catalogue of printed books. 1. vol. London : British Museum, 1841.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PATTON, Glenn E.: FRANAR: a conceptual model for authority data. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/patton_eng.pdf

PETTEE, Julia: The development of authorship entry and the formulation of authorship rules as found in the Anglo-American code. In: Library quarterly 6 (1936) p. 270-290. Repr.: Foundations of cataloging : a sourcebook. Ed. by Michael Carpenter and Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, p. 172-189.

PIL-MO, Jeong – DONG-GEUN, Oh: In the processing of kwan-ching in the title of East-Asian metrials – from the korean perspective. In: Cataloging and classification quarterly. 12 (1990) 2., p. 83-104.

PLASSARD, Marie France: IFLA and authority control. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/plassard_eng.pdf

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella: A nagy katalogizálási irányzatok kialakulása a XX. század első felében. In: Könyvtári figyelő. 11 (2001) 2. sz.,. p. 263-273.

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella: A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtárakban. In: Könyvtári figyelő. 12 (2002) 1-2. sz., p. 28-42.

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004a): A leíró katalogizálás szabályozása Magyarországon (1925-1960). 1-2. rész. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 13 (2004) 7. sz., p. 40-51; 8. sz., p. 39-49.

POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004b): Domanovszky Ákos katalogizáláselméleti munkássága valamint szerepe a hazai és nemzetközi egységesítésben és szabványosításban. PhD disszertáció. Bp. : ELTE BTK, 2004.

RÁCZ Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele: leíró katalogizálás. In: Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. : Osiris, 2001. p. 187-295.

RÁCZ Aranka, N.: A katalogizálási szabályok nemzetközi egysége felé. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1958. Bp. : OSZK, 1959. p. 107-135.

RANGANATHAN, Shiyali Ramamrita: Heading and canons : a comparative study of five catalogue codes. Madras : Viswanathan ; London : Blunt, 1955.

RATHER, Lucia J.: Authority systems at the Library of Congress. In: Authority control: the key to tomorrow's catalog. Ed. Mary W. Ghikas. Phoenix : Oryx Press, 1982. p. 158-163.

RIJK Spanhoff, Elisabeth, de: Thomas Hyde, Julia Pettee and the development of cataloging principles; with a translation of Hyde's 1674 Preface to the reader. In: Cataloging and classification quarterly. 14 (1991) 2., p. 31-61.

RINN, Reinhard: Das Porjekt Personennamendatei. In: Dialog mit Bibliotheken. 6 (1994) 3., p. 32-34.

RINN, Reinhard: Die Normdatei für Personennamen – PND = Dialog mit Bibliotheken. 7 (1995) 3., p. 29-32.

SANSO, Annarita: Ancient Italian states : an authority file project. In: Authority Control : Definition and International Experiences, 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/sanso_eng.pdf

SHORE, Melinda L.: Variation between personal name headings and titel page usage. In: Cataloging and classification quarterly. 4 (1984) 4., p. 1-11.

SIPOS Márta: USMARC – UseMARCON – HUNMARC : a bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma és a konverzió. In: Könyvtári figyelő. 7 (43) (1997) 1. sz., p. 73-80.

SMALLEY, Joseph: The French cataloging code of 1791 : a translation. In: Library quarterly. 61 (1991)1., p. 1-14.

SMIRAGLIA, Richard P.: The nature of "a work" : implications for the organization of knowledge. Lanham ; London : The Scarecrow Press, 2001.

SMIRAGLIA, Richard P.: The progress of theory in knowledge organization. In: Library trends. 50 (2002) 3., p. 330-349.

SMIRAGLIA, Richard P. (ed.): Works as entities for information retrieval. New York [etc.] : Haworth Pr., 2002. Ua.: Cataloging & classification quarterly. 33 (2002) 3-4.

SMIRAGLIA, Richard P.: The history of 'the work' in the modern catalog. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (2003) 3-4., p. 553-567.

SMIRAGLIA, Richard P. – LEASER, Gregory H.: Bibliographic families in the library catalog : a qualitative analysis and grounded theory. In: Library resources & technical services. 43 (1999) p. 191-212]

SNYMAN, M. M. M. – RENSBURG, M. Jansen van: Reengineering name authority control. In: Electronic library. 17 (1999) 5 , . p. 313-322.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SNYMAN, M. M. M. – RENSBURG, M. Jansen van: NACO versus ISAN: prospects for name authority control. In: Electronic library. 18 (2000) 1., p. 63-68.

SOLTANI, Poori: Historical aspects of cataloging and classification in Iran. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (2002) 1-2., p. 187-208.

STROUT, Ruth French: The development of the catalog and cataloging codes. In: The library quarterly. 26 (Oct. 1956) 4., p. 254-275.

STRUNK, Kirsten: Control of personal names. In: Cataloging and classification quarterly. 14 (1991) 2., p. 63-79.

SVENONIUS, Elaine: Directions for research in indexing, classification and cataloging. In: Library resources & technical services. 25 (January/March 1981)

SVENONIUS, Elaine: The intellectual foundation of information organization. Cambridge : MIT Press , 2000. (Digital libraries and electronic publishing)

SZELLE Béla: Katalogizálástörténet. 1– 2. köt. Bp. : Tankönyvkiadó, 1962. Egyetemi jegyzet

TAIT, James A.: Authors and titles : an analytical study of the author concept in codes of cataloguing rules in the English language, from that of the British Museum in 1841 to the Anglo-American Cataloguing rules. London : Clive Bingley, 1969.

TAKAWASHI, Tadayoshi: Relationship between Japanese and Western cataloging rules. In: Cataloging and classification quarterly. 35 (2002)1-2., p. 209-225.

TAO, Hanyn – COLE, Charles: Wade-Giles or Hanyn Pinyin : practical issues and proper names. In: Cataloging nd classification quarterly. 15 (1990) 2., p. 105-117.

TAYLOR, Arcer – MOSCHER, Fredric J.: The bibliographical history of anonyma and pseudonyma. Chicago : University of Chicago, 1951.

TAYLOR, Arlene G.: Authority files in online catalogs: an investigation of their value. In: Cataloging and classification quarterly. 4 (Spring 1984) 3., p. 1-17.

TAYLOR, Arlene G.: Research and theoretical considerations in authority control. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3., p. 29-56.

The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Edited by Jean Weihs. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998.

TILLETT, Barbara B.: Authority control in the online environment: considerations and practices. Ed. Barbara B. Tillett. New York ; London : Haworth Press, 1989. Párhuzamosan megjelent a Cataloging & Classification Quarterly. 9 (1989) 3. számaként.

TILLETT, Barbara: International shared resources. In: Authority Control in the 21st Century, 1996. http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?fileid = 0000003520:000000091710&reqid = 1268

TILLETT, Barbara: A Virtual International Authority File. In: 67th IFLA Council and General Conference, August 16-25, 2001, Boston. http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/094-152ae.pdf

TILLETT, Barbara: Authority control : state of the art and new perspectives. In: Authority Control : Definition and International Experiences , 2003. http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/tillett_eng.pdf

VAJDA Erik: A besorolási adatok egységesítése : fogalmak tisztázása és terminológiai javaslat. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 37 (1990) 5. sz., p. 186-190.

VAJDA Erik: Principles of a National Union Catalog : Shared cataloging in a small country

In: The Andrew W. Mellon Foundation Conference on Union Catalogs : National Library of Estonia, 17-19 October 2002, Tallin. http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_vajda.doc

UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés. Bp. : Typotex, 2002.

UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Az információkeresés szavai. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 50 (2003) 12. sz. p. 479-490. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id = 3451&issue_id = 446

VÁSÁRHELYI Judit, P.: Régi hazai nyomtatványok adatbázisainak elvei : tervek – elképzelések. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (1996) 1. sz. p. 12-17.

VELLUCCI, Sherry L.: Bibliographic relationships. In: The principles and future of AACR, 1998, p. 105-146.

VERNON, Elizabeth: Hebrew and Arabic script materials in the automated library. In: Cataloging and classification quarterly. 14 (1991) 1., p. 49-67.

VERONA, Eva: A historical approach to corporate entries. In: Libri. 7 (1956) 1., p. 1-40.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VERONA, Eva: Literary unit versus bibliographical unit. In: Libri. 9 (1959) 2., p. 79-104. Repr.: Foundations of cataloging : a sourcebook. Edited by Michael Carpenter and Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, p. 155-175.

VERONA, Eva: Form headings in catalogues of the past and present. In: Library resources & technical services. 6 (1962) 4., p. 295-317.

VERONA, Eva (1975): Corporate headings: their use in library catalogues and national bibliographies : a comparative and critical study. London : IFLA Committee on cataloguing, 1975.

VIAF cooperative. In: IFLA – CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS). Annual report, October 2003 – February 2004. IFLANET
http://www.ifla.org/VI/7/annual/ar03-04.htm

WEBER, Lisa B.: Record formatting: MARC AMC. In: In: Cataloging & classification quarterly. 11 (1990) 3-4., p. 117-162.

WILLER, Mirna: Rad na međunarodnoj dostupnosti zapisa preglednih katalo nih jedinica: 1995-1998. In: Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 42 (1999) 1-4., p. 43-70.

WILLER, Mirna: Authority control and international standard authority data numbers: need for international cooperation. In: Authority Control in the 21st Century, 1996.
http://www.oclc.org/oclc/man/authconf/willer.htm
http://digitalarchive.oclc.org/request?pid = objid:0000003520

WILSON, Patrick: Two kinds of power: an essay on bibliographic control. Berkley : University of California Press, 1968.

WILSON, Patrick: The catalog as access mechanism : background and concepts. In: Foundations of cataloging : 256-268. Eredetileg: Library resources & technical services. 27 (1983) 1., p. 4-17.

WILSON, Patrick: Interpreting the second objective of the catalog. In: Library Quarterly. 59 (1989) 4., p. 339-353.

YEE, Martha M.: What is a work? In: The principles and future of AACR, 1998, p. 62-104.

What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Ed. by Natsuko Y. Furuya. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978.

Szabályzatok nevének rövidítései

ALA – American Library Association; A.L.A. Cataloging Rules, kiadások: 1908, 1941, 1949.

AACR – Anglo American Cataloging Rules, 1967

AACR2 – Anglo American Cataloging Rules, 1978, főbb revíziók: 1988, 1998, 2002.

AFNOR – Association française de normalisation, Norme française (francia)

MSZ – Magyar Szabvány

RAK – Regeln für die alphabetische Katalogisierung (német)

RC – Reglas de catalogación (spanyol)

RICA – Regole italiane di catalogazione (olasz)

Besorolási adatok metaadat-formátumai

Authorities: a MARC format. Library of Congress, Marc Development Office. Prelim. ed. Washington : Library of Congress, 1976.

Authorities : a MARC format. 1st ed. Library of Congress. Processing Services. Washington, Library of Congress, 1981.

MARC 21 AUTHORITY – MARC 21 format for authority data : contents. Washington : Library of Congress, ed. 1999, updated 2000.
http://www.itsmarc.com/crs/Auth0001.htm

MARC 21 XML Schema : official Web site. Library of Congress' Network Development and MARC Standards Office. Washington : LC
http://www.loc.gov/standards/marcxml/

[OAI (2004)] – Az Open Archives Initiative metaadatgyűjtési protokollja. Magyar fordítás verziója: 1.0, 2004-05-11. Fordította Kiss Gergő. Bp. : MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztály, 2004.
http://hektar.sztaki.hu/oai/protokoll.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

UNIMARC/authorities : universal format for authorities. Recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for A ; approved by the Standing Committees of the IFLA Sections on Cataloguing and Information Technology. München ; London : Saur, 1991. (UBCIM Publications – New Series ; 2)
http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/uniafull.htm

UNIMARC manual – authorities format. International Federation of Library Associations and Institutions ; IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main. 2nd revised and enlarged ed. München : Saur, 2001. (UBCIM Publications – New Series ; 22)

Besorolásiadat-jegyzékek, -állományok és a készítésüket segítő szakkiadványok

Hazai

BACZONI Tamásné: Kiemelt szerzők az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes katalógusában. Bp. : Országos Népművelési Propaganda Iroda, 1974.

DEBRECZENI Kornélia, Sz.: Magyar írói álnév lexikon : a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei : Gulyás Pál lexikonának kiegészítése. Bp. : PIM, 1992.

ERUDITIO – Bibliotheca Eruditionis : a Kárpát-medence olvasmányműveltsége 1500-1700 : olvasmánytörténeti adatbázis. Budapest – Szeged
http://www.eruditio.hu/olvtort1.html

GULYÁS Pál: Magyar írói álnév lexikon. Bp. : Akad. K., 1956, 2. kiad. 1978.

Hungarica Névkataszter. Bp. : OSZK
http://www.iif.hu/db/hung/index.html

Magyar Életrajzi Index. Bp. : PIM
http://www.pim.hu/Online/adattar/mei.php

Régi magyarországi szerzők. Kész. az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében. Bp. : OSZK, 1989 [!1990]

A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke. Bp. : OSZK KMK, 1983., utánny. 1986.

A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában. Bp. : OSZK KMK, 1984, utánny. 1986.

VARGA Ildikó: A leíró katalógusok továbbépítése : útmutató. Bp. : OSZK-KMK, 1982.

Külföldi

ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorit?. 1-3. vol. Diretto da Mauro GUERRINI. Milano : ABEI, 1999-2004.

Anonymous classics : a list of uniform headings for European literatures / ed. by R.C. Hewett. London : IFLA International Office for UBC, 1978.

Autorités BNF (Bibliothèque nationale de France)
http://noticesautorites.bnf.fr/

British Library – Integrated Catalogue / Browse an Alphabetical Index
http://catalogue.bl.uk/F/?func = file&file_name = login-bl-list

COFAR – French Official Corporate bodies of the Ancient Regime. In: Autorités BNF

http://noticesautorites.bnf.fr/

CORELI – Religious Corporate bodies. In: Autorités BNF
http://noticesautorites.bnf.fr/

CROLIST – [Horvát hálózati katalogizálási projekt és informatikai rendszeren belüli fájl]
http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html

Die Deutsche Bibliothek – Personennamendatei

Katalogdatenbank ILTIS:
http://z3950gw.dbf.ddb.de/z3950/zfo_get_file.cgi?fileName = DDB/searchForm.html

vagy HBZ (Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen), HBZ-Verbundkatalog – Personennamendaten:
http://193.30.112.134/F?func = find-a-0&local_base = hbz10

EDIT 16 – Censimento delle edizioni italiane del XVI secolo [Besorolásiadat-fájl az adatbázis részeként]
http://edit16.iccu.sbn.it/

Form and structure of corporate headings / recommendations of the Working Group on Corporate Headings ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguingand the IFLA Section on

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Official Publications. London : IFLA International Office for UBC, 1980.

[HPB] – The Hand Press Book Database [honlap]. Consortium of European Research Libraries. Az adatbázis hozzáférése jogosultságokhoz kötött.
http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm

[LCNAF] Library of Congress Name Authority File. In: Library of Congress Authorities
http://authorities.loc.gov/

List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries / compiled by the USSR Cataloguing Committee. 2nd ed. London : IFLA International Office for UBC, 1979.

List of uniform titles for liturgical works of the Latin rites of the catholic church / recommended by the Working Group on Uniform Headings for Liturgical Works. 2nd rev. ed. Münechen: Saur, 1981.

Magyarul: A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke. Bp. : OSZK KMK1983., utánny. 1986

Names of states : an authority list of language forms for catalogue entries. London : IFLA International Officefor UBC, 1981.

Names of persons : national usages for entry in catalogues / by the IFLA International Office for UBC. 4th rev. and enl. ed. München [et al.] : Saur, 1996.

LEAF Project [honlap]. Coordinator Staatsbibliothek zu Berlin
http://www.crxnet.com/leaf/

MALVINE Project [honlap]. Berlin State Library, European consortium of libraries, archives, and museums.
http://www.malvine.org/

NACO : Program for Cooperative Cataloging [honlap]. Washington : Library of Congress
http://lcweb.loc.gov/catdir/pcc/naco.html

[PAN] – Personennamen der Antike : PAN : Ansetzungs- und Verweisungsformen gemäss den RAK. Erarb. von der Bayerischen Staatsbibliothek ; Red. Bearb. Claudia Fabian, Ute Klier.

Wiesbaden : L. Reichert, 1993. (Regeln für die alphabetische Katalogisierung : RAK ; Bd. 7)

[PMA] – Personennamen des Mittelalters = Nomina scriptorum medii aevi PMA. Erarb. in der Bayerische Staatsbibliothek von Claudia Fabian, Ute Klier u. Gabriele Messmer ; Redaktionelle Bearb. Claudia Fabian. 2. erw., Ausg. München : Saur, 2000.

Structures of corporate name headings : final report, November 2000 / final report of Working Group on the Revision of FSCH (IFLA Section on Cataloguing) ; compiled and introd. by Ton Heijligers. Hague : IFLA, 2001.

VIAF – Virtual International Authority File. LC, Die Deutsche Bibliothek. [Projektismertető]. OCLC, 2003.
http://www.oclc.org/research/projects/viaf/default.htm

VOLPI, Vittorio: Dizionario delle opere classiche : intestazioni uniformi degli autori, elenco delle opere e delle parti componenti, indici degli autori, dei titoli e delle parole chiave della letteratura classica, medievale e bizantina. 1-3. vol. 1994.

A Szép Magyar Könyv 2004 versenyen a művészeti könyvek és albumok kategóriában oklevelet és Antall József emlékdíjat kapott az Országos Széchényi Könyvtár „Élet a régi Magyarországon" című, az Osiris Kiadóval közösen megjelentetett kiadványa. Ez a kötet nyerte el a közönségdíjat is, vagyis erre a kiadványra érkezett a legtöbb szavazat a Könyvfesztiválon és a veszprémi külön kiállításon.
A bibliofil és speciális kiadványok kategóriája fődíját ugyancsak az OSZK kiadványa, a Kossuth Kiadóval közösen megjelentetett „Benyovszky Móric madagaszkári jegyzőkönyve 1772-1776" c. kötet nyerte.
(OSZK levelezési lista, 2005. jún. 6.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus - Régi Nyomtatványok) fejlesztéséről

Hegyi Ádám

Előzmények

2003 őszén az Országos Széchényi Könyvtárban megkezdődött a MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok) projekt tervezése. Maga a MOKKA-projekt 2002 januárjában került az OSZK-ba, ahol rövidesen elkészültek a központi adatbázist szabályozó dokumentumok, sor került az induló adatbázis tesztelésére, s a teszteredmények alapján az adatbázis továbbfejlesztésére, melyről a szaksajtó is beszámolt.

A régi nyomtatványok MOKKA-jának tervéről már több fórumon is szó volt, de a projekt részletes bemutatására csak most kerül sor.

A MOKKA-R munkálatai (kidolgozására *Monok István*, az OSZK főigazgatója adott megbízást a MOKKA Egyesületnek) szorosan összekapcsolódnak a MOKKA humán szakirodalmi adatbázissá történő fejlesztésével.

A MOKKA-R-projekt közvetlen felelőse e sorok írója, aki *Bakonyi Gézá*nak, a MOKKA projekt vezetőjének köteles beszámolni az elvégzett munkáról. A MOKKA-R körüli feladatok ellátására még egy szerződéses jogviszonyban álló programozót is alkalmaz a nemzeti könyvtár. Az egyes munkafolyamatok kialakításában (pl. a katalogizálási szabályzat kidolgozásában, tesztelésben, feldolgozásban, stb.) bevontuk azokat a szakértőket, akik valamilyen módon kapcsolódnak az adatbázishoz.*

* A MOKKA-R tanulmánytervet, s jelen cikkesített változatát a következő szakértők véleményezték: Berecz Ágnes, Farkas Gábor, Káldos János, Koltay Klára, Keveházi Katalin, Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla, Varga Klára, W. Salgó Ágnes. Módosítási javaslataikat beépítettük s tanulmányba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Országos felmérés a régi könyves állományról

A projekt kivitelezéséhez először is tudnunk kellett az országban található régi nyomtatványok számát, a régi könyves gyűjtemények feltártságát, e gyűjtemények számítógépes infrastruktúráját, és a személyi feltételeket. A tájékozódáshoz a legutoljára megjelent, *Rácz Ágnes* szerkesztette könyvtári minervát[1] vettük alapul. A minervából gyorsan kiderült, hogy Magyarországon melyik nyilvános könyvtárban található muzeális állomány, de az nem, hogy ezek a gyűjtemények milyen nagyságúak. Nem tartalmazott adatokat a minerva az adott könyvtárban dolgozók szakképesítéséről sem, ezért 2003 decemberében egy országos felmérés keretében tájékozódtunk a hazai régi könyves gyűjtemények aktuális állapotáról.

Magyarországon 238 nyilvános könyvtárban található muzeális dokumentum, de úgy, hogy közülük kb. 20 könyvtárban összpontosul az országban található régi nyomtatványok 90%-a. A felmérést csak a nagyobb intézményekre korlátoztuk: összesen 118 helyre küldtük ki a kérdőívet, választ pedig 59 helyről kaptunk.

A kérdőívre kapott válaszokból kiderült, hogy a 118 helyen összesen 921 697 régi nyomtatvány található, bár a tényleges szám ennél magasabb, mert az intézmények mintegy fele (sajnos) nem válaszolt a kérdőívre, illetve a középiskolai könyvtárak eleve kimaradtak a vizsgálati körből. Az állomány nagyságára vonatkozó kérdésünkben részletes bontást kértünk az a) ősnyomtatványok, b) a 16.-, c) 17.-, d) 18.- századi nyomtatványok, valamint a 1801–1850 közötti kiadványok számáról.

Az 59 válaszoló könyvtárból 33-ban őriznek ősnyomtatványt, együttes számuk 4314; 16. századi nyomdaterméket 47 intézményben őriznek (40 620 példány); 17. századi kiadvány 40 könyvtárban (117 373 db); 18. századi nyomtatvány 45 gyűjteményben (424 930 db) található, végül 1801–1850 között nyomtatott dokumentum 42 gyűjteményben (333 835 db) van.

Az 59 könyvtárból 48-ban készült valamilyen leltári nyilvántartás a dokumentumokról. A nyilvántartásokat csak néhány könyvtár tárolja számítógépen, 12 gyűjteményben pedig nem teljes a leltári nyilvántartás.

Formai feltárás 11 intézményben egyáltalán nem volt, 24 könyvtárban részlegesnek ítélték, teljesen feltártnak 19 könyvtár mondta a gyűjteményét. 57 intézményben használnak valamilyen integrált könyvtári rendszert a feltárásra, közülük 12 helyen az 1850 előtti nyomtatványokat számítógépes formában is feldolgozták. Azokban a gyűjteményekben, ahol van könyvtári szoftver HUNMARC-ot (9 könyvtárban) vagy USMARC-ot (12 helyen), ill. más adatcsere formátumot (23 helyen) használnak. A hagyományos bibliográfiai adatokon kívül 7 könyvtárban regisztrálják az egyéni ismérveket (pl. possessor, kötés, metszet stb.). 5 gyűjteményben digitális képet is készítenek a kötetek címlapjáról.

A nem latin karakterek transzliterálását 27 könyvtár készíti el, ebből 12 helyen készül számítógépes adatbázisban.

A szakemberellátottságra irányuló kérdésünkre megtudtuk, hogy 47 helyen dolgozik könyvtáros végzettségű szakember, 4 helyen azonban egyáltalán nincs könyvtári végzettségű munkaerő. Viszonylag magas azon intézmények száma (27), ahol a régi nyomtatványokhoz értő szakemberek is dolgoznak. 19 gyűjteményben könyvtári informatikust is alkalmaznak, s 21 könyvtár jelezte, hogy van saját rendszergazdája, ill. programozója.

42 könyvtár jelezte, hogy rendelkezik internetkapcsolattal, bár a kapcsolat típusát a válaszok többségében pontatlanul határozták meg. Annyi azért kiderült, hogy az ADSL és ISDN vonalak a legelterjedtebbek.

A régi könyves gyűjtemények hardver- és szoftverellátottsága vegyes összképet mutat. Mindenütt ta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lálható Windows operációs rendszer, de Linux és Unix csak néhány helyen. Nagy különbségek mutatkoznak a könyvtári munkára használt gépek számában is, de általánosságban elmondható, hogy azért mindenütt található legalább egy könyvtárosi személyi számítógép. A kisebb gyűjteményekben általában régi, alacsony teljesítményű (Pentium I, 1 GB HDD, 64 MB RAM) gépeken dolgoznak.

14 könyvtár vesz részt rekordszolgáltatásban és valamilyen közös katalógus (pl. MOKKA, VOCAL, THECA, CERL, BIBLIO, Szikla 21, Monguz) építésében.

A MOKKA-R célja

A projekt fő célja, hogy a kialakítandó központi adatbázist a régi nyomtatványok országos lelőhelyjegyzékeként lehessen használni. A könyvtörténeti kutatások számára nagy fontosságú az 1850 előtt nyomtatott könyvek bibliográfiai leírása mellett e kiadványok egyedi jellemzőinek feltárása is. Jelenleg Magyarországon nincs olyan közös katalógus, amely ezt a funkciót ilyen mértékben megvalósítaná. A MOKKA-R lényegében a MOKKA speciális változata; működésében és funkciójában hasonlítani fog a régi könyvesek által jól ismert *Hand Press Book Database*-re[2] is.

Célunk, hogy az azonos kiadású nyomtatványok mindegyike visszakereshető legyen, miközben a lelőhelyadatok mellett megjelennek az adott kötet egyedi jellemzői is.

A közös katalogizálási rendszer révén megvalósítható lesz a régi könyves állományok hatékony és gyors feldolgozása. Amennyiben egy régi nyomtatvány bibliográfiai adatai már szerepelnek az adatbázisban, akkor lehetőség van arra, hogy az adott rekordot ki-ki letölthesse és saját állományadatokkal, valamint egyedi (pl. possessor, kötés, margináliák, stb) jellemzőkkel kiegészíthesse.

Művelődéstörténeti szempontból a Kárpát-medencében található 1850 előtt kiadott nyomtatványok lényegében közös egységet alkotnak, ami indokolja a projekt kiterjesztését a határon túli könyvtári gyűjteményekre is. Az együttműködés megvalósítása érdekében az egyes országok könyvtárai és könyvtáros szervezetei között együttműködési megállapodást kell kötni arra vonatkozóan, hogy az összes olyan gyűjtemény állományát elérhetővé kell tenni az adatbázisban a Kárpát-medencéből, amely történetileg kapcsolódik az 1450–1850 közötti korszak könyvészetéhez. A közös projekt keretében elindulhat, ill. hatékonyabbá válhat a történetileg amúgy is összekapcsolódó gyűjtemények feldolgozása. Az együttműködés kialakításának fontos, nagy horderejű lépése lesz az eltérő intézményi és szakmai hátterű intézmények feltáró munkájának összehangolása.

A Kárpát-medencében jelenleg sok olyan muzeális gyűjtemény létezik, amelyben minimális vagy éppen semmilyen könyvtári feltárás nem folyik, ezért a MOKKA-R-nek elő kell mozdítania a feltáratlan állományok feldolgozását is. Ehhez internettel, vagy internet nélkül is elérhető katalogizáló modult kell biztosítani a muzeális gyűjtemények számára, annak érdekében, hogy közvetlenül lehessen rekordokat bevinni az adatbázisba. Egy ilyen modul viszonylag kis költséggel beüzemelhető és fenntartható, mert elegendő hozzá egy átlagos teljesítményű PC, széles sávú internetelérés, és egy böngésző program. (Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy azoknak a gyűjteményeknek is ezt a megoldást kell választaniuk, ahol már működik valamilyen könyvtári szoftver.)

A régi nyomtatványok feldolgozásának felgyorsításához speciális szakismeretekkel rendelkező könyvtárosokra is szükség van. Az együttműködésnek meg kell teremtenie annak a lehetőségét is, hogy szakképzett munkaerőt álljon a tagkönyvtárak rendelkezésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az adatbázis gyűjtőköre

A projekt szempontjából régi nyomtatványnak tekintünk minden, nyomdatechnikai eljárással készült dokumentumot (könyvet, folyóiratot, röplapot, térképet, stb.), amely 1450–1850 között látott napvilágot.

A gyűjtőkört két szempont szerint határoztuk meg. Időben az 1450–1850 között nyomtatott dokumentumok köre tartozik ide, megjelenési helyük szerint ide értendő minden olyan nyomtatvány, amely az adott időhatárok között a mai Magyarországon, ill. a Kárpát-medencében található és valamelyik tagkönyvtár állományában megtalálható. (Kivételt képeznek a facsimile kiadások, mert az időhatárt ilyenkor nem tekintjük korlátozó tényezőnek).

Nem tartoznak a gyűjtőkörbe viszont a magángyűjteményekben és a nem nyilvános könyvtárakban lévő régi nyomtatványok.

A MOKKA-R adatforrásai

Hosszú távon, minden olyan könyvtári állományt, amelyben 1850 előtti nyomtatvány található, beépítünk a rendszerbe. A problémát az jelenti, hogy mind a magyarországi, mind a Kárpát-medencei gyűjteményekben lévő régi nyomtatványok egymástól jelentősen eltérő módon, eltérő mélységben és mennyiségben vannak feldolgozva. Az egyértelmű volt, hogy az adatbázis építéséhez minden olyan adatállományt fel kell használnunk, amely a közös katalógus céljainak megfelel, s a betöltésük megoldható. Az adatbázis számára azok a legkönnyebben betölthető rekordok, amelyek valamilyen számítógépes formában már rendelkezésre állnak.

Felmérésünk alapján a következő hazai gyűjteményekről tudjuk, hogy rendelkeznek olyan digitális formában tárolt adatállománnyal, amelyet fel tudunk használni a közös katalógus építéséhez. (A lista a válaszok hiánya miatt nem teljes, a későbbiekben természetesen bővülni fog.)

- Ady Endre Városi Könyvtár, Baja
- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp.
- Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium és Általános Iskola Könyvtára, Csurgó
- Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen
- Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár, Debrecen
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár, Bp.
- Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Könyvtár, Pápa
- Egri Főegyházmegyei Könyvtár, Eger
- Egyházmegyei Könyvtár, Szombathely
- ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.
- Érseki Könyvtár, Veszprém
- Érseki Simor Könyvtár, Esztergom
- Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtára, Eger
- Evangélikus Országos Könyvtár, Bp.
- Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma
- Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom
- Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.
- Győr Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr
- Győri Püspöki Hittudományi Főiskola Könyvtára, Győr
- Iparművészeti Múzeum Könyvtára, Bp.
- Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Szegedi Könyvtára, Szeged
- Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Bp.
- Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetörténeti Kutatókönyvtára, Bp.
- Magyar Ferences Könyvtár Esztergomi Műemlékkönyvtára, Esztergom
- Magyar Ferences Könyvtár Szécsényi Műemlékkönyvtára, Szécsény
- Magyar Ferences Könyvtár, Bp.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum Könyvtára, Bp.
- Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Könyvtára, Bp.
- Miskolci Városi Könyvtár, Lévay József Muzeális Könyvtár, Miskolc
- Az MTA Könyvtára, Bp.
- A Néprajzi Múzeum Könyvtára, Bp.
- A Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Selmeci Műemlékkönyvtára, Sopron
- A Nyugat-Magyarországi Egyetem. Mezőgazdaság- és Élelmiszer-tudományi Kar Könyvtára, Mosonmagyaróvár
- Országos Széchényi Könyvtár, Bp.
- Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára, Bp.
- Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs
- Püspöki Könyvtár, Székesfehérvár
- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára, Sárospatak
- Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára, Bp.
- Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged
- Szegedi Hittudományi Főiskola Könyvtára, Szeged
- A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, Szeged
- Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára, Nyíregyháza
- Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, Debrecen
- Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára Könyvtár, Szekszárd
- Váci Egyházmegyei Könyvtár, Vác

A felsorolt könyvtárak képesek digitális formában bibliográfiai tételeket szolgáltatni a központi adatbázis számára. A problémát az jelenti, hogy eltérő leírási szabályokban és nagyon heterogén struktúrában tárolják őket (pl.: az OSZK antikva katalógusa nem az ISBD elvei szerint készült, míg a többi számítógépes katalógus alapvetően erre épül). Ezért manuális beavatkozására van szükség ahhoz, hogy az antikva katalógust szabványos MARC-formátumúvá alakítsuk.

A Folióban vagy az ORBIS integrált rendszerben tárolt rekordokat szintén konvertálni kell a közös XML struktúrára. Hasonló a probléma a Wordben, ill. Excelben készült leírásoknál.

A legjobbak a MARC-ban készült leírások. Ezeknél a rekordoknál fel sem merül, hogy a jól tagolt MARC szerkezetet egy kevésbé szegmentált formátumra alakítsuk át.

Külön forrásokat képeznek a digitális képek és azok a szövegek, amelyek az egyes dokumentumok kritikai kiadás szintű szövegét is tartalmazhatják.

A már meglévő hazai számítógépes állományokon kívül figyelembe kell vennünk a külföldi on-line adatbázisokból, és a CD-ROM-okból átemelhető rekordokat is, ugyanis a külföldi könyvtári OPAC-okban igen jelentős mennyiségű régi nyomtatvány leírása található. A feldolgozás felgyorsítása érdekében gondoskodnunk kell az adatcsere megvalósításáról az országos régi könyves adatbázis és a különböző könyvtári katalógusok között. Ez legegyszerűbben a Z39.50 és az OAI[3] protokoll segítségével történhet. Ehhez először meg kell határoznunk azoknak a külföldi katalógusoknak a körét, amelyeket felhasználhatunk a MOKKA-R építéséhez. A számításba jöhető legfontosabb katalógusok:

- Hand Press Book Database[4]
- Library of Congress[5]
- Herzog August Bibliothek[6]
- Gemeinsamer Verbundkatalog[7]

Számítanunk kell arra, hogy a közeljövőben több nagykönyvtárban megkezdődnek a retrokonverziós munkák. Ezek eredményeként nagy adatmennyiség bekerülése várható a MOKKA-R-be. (Az OSZK-ban pl. most folyik a 20. században beszerzett tételek rekatalogizálása, amelyek rejthetnek régi nyomtatványokat is.)

A digitális adatbázisokban található forrásokon kívül figyelembe kell vennünk a különböző nyomtatott katalógusokat és bibliográfiákat is, hiszen sok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár elkészítette már saját muzeális állományának nyomtatott katalógusát. Az OSZK és a FSZEK antikva katalógusa pl. már része a rendszernek. A továbbiakban csak akkor érdemes nyomtatott kiadványokat digitalizálni, ha az megkerülhetetlen a feldolgozáshoz (ilyen pl.: a CIH[8]).

Nehézséggel kell számolnunk a bibliográfiák feltöltésekor, ugyanis ilyenkor elvesznek a példányok egyedi jellemzői. Ennek ellenére néhány bibliográfia adatait mégis érdemes átvenni, mert rendkívül pontosak és segítik az egységes feldolgozást: (pl.: RMNY[9]).

Pontosan meg kell határoznunk, hogy az egyes nyomtatványoknál melyik nagy bibliográfiára vagy katalógusra kell kötelezően hivatkozni, hogy az ún. referenciaszámok alapján lehessen egy-egy kiadvány bibliográfiai adatait leírni, ellenőrizni.

Eddig a már létező, vagy születőben lévő forrásokat vettük számba. A könyvtárak közötti személyi és technikai feltételek egyenetlenségéből adódóan azonban sok könyvtár számára ezek a források még nem hoznak változást. A közös katalogizálás azonban mindenképpen segíthet abban, hogy az intézmények egyáltalán feldolgozzák, ill. gyorsabban feldolgozzák gyűjteményüket saját integrált rendszerükben, ha van ilyen, vagy a közös katalógus szerkesztőfelületén keresztül.

A projekt működése

Az országos régi könyves számítógépes katalógus működtetéséhez pontos jogi keret kidolgozása szükséges. A tervezés és tesztelés időszakára egyelőre szóbeli megállapodás alapján a következő intézmények szolgáltatnak rekordokat az adatbázis számára:

- Debreceni Egyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár,
- ELTE Egyetemi Könyvtár,
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár,
- Országos Széchényi Könyvtár,
- Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár,
- az MTA Könyvtára,
- a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára,
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.

Az együttműködést legegyszerűbb a MOKKA Egyesület keretein belül legalizálni. Az írásban lefektetett együttműködésnek szabályoznia kell a résztvevők jogait és kötelességeit, az adatszolgáltatás formáját, a fejlesztés és fenntartás módját. Tekintettel arra, hogy a MOKKA-R projekt több könyvtárat érint, mint amennyi az egyesületi tagság, ezért meg kell határozni, hogyan történjen a MOKKA-R-hez való csatlakozás. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a csatlakozni kívánó intézmény eldönthesse: csak a MOKKA-R részese lesz vagy a MOKKA összes szolgáltatásaira is igényt tart, vállalva az ezzel járó kötelezettségeket is. Külön kell szabályozni a határon túli gyűjteményekkel való együttműködés módját.

A MOKKA-R működtetése nem egy integrált könyvtári rendszer által történik, hanem az ennél sokkal könnyebben módosítható XML-nyelv felhasználásával.

Az adatbázis két fő részből áll majd: 1) az OPAC modulból és 2) a katalogizáló modulból. A rendszer on-line működik, vagyis mind az OPAC, mind a katalogizáló modul TCP/IP hálózaton keresztül érhető el. Ettől függetlenül lehetőség van off-line katalogizálásra is. A keresőfelület mindenki számára nyilvános, a szerkesztő rész pedig jelszóval védett. A jelszavak jól meghatározott hozzáférést engednek az adatbázis részeihez.

Adatokat XML-ben tárol a rendszer, de mind a bemeneti, mind pedig a kimeneti oldalról képes USMARC és HUNMARC formátumban készült adatok veszteségmentes fogadására és szolgáltatására.

Az adatbázis OPAC felülete és szerkesztő része TCP/IP alapú hálózaton keresztül működik. A résztvevő könyvtárak számára akkor hozzáférhető, ha a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár a modemes sávszélességnél gyorsabb internetkapcsolattal rendelkezik. Legkevésbé az egyházi könyvtárak rendelkeznek internetkapcsolattal, ezért az együttműködésben számukra is meg kell teremteni az NIIF infrastruktúrában való részvételt.

A rendszert akkor is lehet majd használni, ha nincs az adott könyvtárnak TCP/IP kapcsolata. Ilyen esetben egy személyi számítógépen futó off-line katalogizáló- és szerkesztő modult kell telepíteni, amelyből az adatokat át kell tölteni a ténylegesen működő on-line adatbázisba.

A központi adatbázis feltöltése

Az adatok feltöltése kétféle módon történhet. Az egyik esetben a katalogizáló modulon keresztül történik a feltöltés, a másikban az adott könyvtár egyszerűen átadja a tulajdonában lévő rekordokat. Ez utóbbi megvalósítható egyszeri feltöltéssel vagy folyamatos adatszolgáltatással.

A betöltött állományoknál problémát jelent az eltérő névalakok kezelése. Tömeges előfordulásukra akkor kell számítani, ha a bekerülő rekordok a közös katalógus szabályzatának elkészülte előtt készültek.

A nyomtatott forrásokból betöltött rekordoknál nincs duplumszűrés, mert túl sok kézi beavatkozást igényelne. A rendszerben szükség van arra, hogy a teljesen megegyező kiadású nyomtatványok egy találati tételben legyenek visszakereshetőek, ezért a bibliográfiai leírásnak lehetőleg valamilyen nagy és elterjedt katalógus egyedi azonosító számaira kell hivatkozni (pl.: RMK, RMNY, VD 16, stb.)

Ha egy jelentő intézmény utólag módosít valamelyik bibliográfiai tételén, akkor az újabb feltöltés során annak felül kell írnia az adatbázisban már szereplő tételt.

Ha nem a szerkesztőfelületen keresztül történik a feltöltés, akkor egy XML szerkesztő-felület beépítése segíti a könyvtárost. Használatára csak akkor van szükség, ha az adott rekord nem megfelelően tagolt. Az így módosított állományt ezután a programozó tölti fel az adatbázisba.

Az esetek többségében szükség lehet egy-egy bibliográfiai tétel későbbi módosítása is. A felhasználói jogosultságok szintjén ezt úgy szabályozzuk, hogy a legalacsonyabb szintű engedéllyel rendelkező könyvtáros csak az általa gondozott gyűjtemény adatait módosíthassa, és csak egy magasabb felhasználói jogosultságokkal rendelkező személy változtathat az adatbázis egészén. A legmagasabb szintű jogosultság rendszergazda színtűnek felel meg.

A kettős felülírás elkerülése érdekében minden résztvevő csak egy helyen módosíthatja állományának adatait, vagyis az adatbázisba közvetlenül nem dolgozók, csak a saját rendszerükben végezhetnek javításokat. Az így elkészült rekordokat ezután ismételt feltöltéssel lehet a közös katalógusban ténylegesen átírni.

Abban az esetben, ha a projekt adatbázisában már szerepel egy bibliográfiai tétel, és az egyedi jellemzőket kivéve megegyezik az újonnan feldolgozni kívánt kötettel, akkor lehetőség van a rekord áthúzására. Ennek során a leírásnak csak azt a részét kell elvégezni, amely az egyedi jellemzőket tárja fel. A tétel visszatöltésekor a rendszer külön kezeli a bibliográfiai és a holding adatokat.

A projektben részt vevő intézmények a közös adatbázisból importálhatnak is bibliográfiai tételeket a saját, bármilyen könyvtári rendszerükbe. A rendszer USMARC és HUNMARC formátumban és XML-ben képes adatok exportálására. Mivel az adatbázis ismeri a Z39.50 szabványt, a Z-szabványt használó könyvtárak könnyen le tudják tölteni az adatokat.

Karakterkészlet

A közös katalógus UNICODE karakterkészletet használ. A projekt leendő és majdani résztvevői vi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szont nagyon sokféle karakterkódolást használnak, ami problémát okoz a szövegek megfelelő megjelenítésben. Állományfeltöltésnél ezt a hibát csak konverzióval lehet megoldani.
Külön probléma, hogy egyes intézmények leírási gyakorlata transzliterálja a nem latin karaktereket, másoké viszont nem. A már kész leírások esetében nincs szükség a transzliteráció megváltoztatása, viszont az egyes karakterek megjelenítését nagyon pontosan kell a közös katalógusnak megvalósítania. Ehhez emberi ellenőrzésre is szükség van.

Katalogizálás

A dokumentumok egységes feldolgozását a közös katalogizálási szabályzat segíti. A szabályzatban kialakításában két leírási gyakorlatot érdemes figyelembe venni: a szegedit[10] és az OSZK-ban alkalmazott módszert. Ezen kívül az MSZ 3424 számú szabványcsomagot,[11] az ISBD/A-t[12] és a régi nyomtatványokra vonatkozó, most készülő KSZ-előírásokat.[13]
A szabályzat a következő részeket fogja tartalmazni:

- Fogalommeghatározások
- Rekordfej
- Tájékoztató adatok
- Besorolási adatok
- Bibliográfiai adatcsoportok
- Tartalmi feltárás adatai
- Egyedi jellemzők és állományadatok
- Kapcsolat külső digitális forrásokkal
- Referenciák

A katalogizálási szabályzat részletes kidolgozása és elfogadása után a tagkönyvtárak számára kötelező lesz a szabályzat használata.
Az országos régi könyves katalógus katalogizáló modulja megjelenésében egy interneten keresztül elérhető szerkesztő űrlapot, azaz hagyományos html-űrlapot jelent. A futtatásához böngésző és JAVA támogatás szükséges. Valamennyi felhasználó egységesen ugyanazt a felületet látja, bármilyen műveletet is végezzen (új rekord létrehozása, módosítás, külső forrásokkal való kiegészítés). A modul használata csak azon könyvtárak számára szükséges, amelyek nem rendelkeznek saját könyvtári szoftverrel, vagy nem kívánnak a saját rendszerükben régi nyomtatványokat feltárni.

A rendszerben jelenleg nincs tényleges authority control (a besorolási adatok egységesítése), de működik helyette egy lista amelyben valamennyi eddig előfordult névalak megtalálható. Besorolási adat kizárólag a már authority rekordként szereplő alakból készülhet. Új névalakot abban az esetben lehet készíteni, ha a rendszer még semmilyen formában nem tartalmazta a nevet. Magyar szerzők egységesített neveinek elkészítéséhez alapvető forrás a *Régi magyarországi szerzők*[14] cí- mű kötet.

Mivel a rendszerhez tartozni fog egy authority állomány, ezért a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) névállománya számára érdemes az 1850 előtti neveket szolgáltatni. Figyelembe kell venni azonban, hogy a könyvtáros elvárásoknak teljesen megfelelő egységes alakok elkészítése rendkívül problematikus.

Az egyszerűbb kezelhetőség kedvéért a holding adatokat (példány és egyedi jellemzők) külön tároljuk a bibliográfiai adatoktól, méghozzá úgy hogy mind a holding mind a bibliográfiai rész tartalmazza az egységesített névalakot is. Abban az esetben, ha két teljesen megegyező kiadásról van szó, az adatbázis egy rekordban tartalmazza mindkét mű bibliográfiai jellemzőit, de külön kezeli a holding adatokat.

Az adatstruktúra mobilitása lehetővé teszi, hogy többek között pl. az Eruditio adatbázis[15] teljes állománya összekapcsolható legyen a közös katalógussal.

A leíró katalóguson kívül más internetes források beemelésére is lehetőség van. Ez gyakorlatilag egy virtuális link elkészítését jelenti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Keresőfelület

Az adatbázis legfontosabb része a kereshető katalógus. Ez az interneten szabadon elérhető OPAC-ot jelent, amely különböző funkciókkal rendelkezik. Már elérhető a keresőfelület, de[16] de még folyik a tesztelése. A közös katalógusban most egyidejűleg az alábbi katalógusokban lehet keresni:

- a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban;
- az ELTE Egyetemi Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban;
- a FSZEK antikváiban,
- az OSZK antikváiban,
- az OSZK online katalógusában található régi nyomtatványok között,
- az SZTE Egyetemi Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban,
- a Ráday Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban,
- a PTE Egyetemi Könyvtár Klimo-Könyvtárában,
- az MNB 1711 előtti korszakában.

A keresőfelületbe beleágyazódnak más adatbázisok is (pl. Eruditio, MOKKA, Szegedi Egyetemi Könyvtár katalógusa). Programtechnikailag úgy lett kialakítva a szerkezet, hogy lehetővé teszi bonyolult összefüggések beépítését is.

Egy szerzőre keresve eljuthatunk ahhoz pl, hogy ma hol találhatók az ő tulajdonosi jegyével ellátott könyvek és kik olvasták a műveit pl. a 17. században, de arra is lehetőséget ad, hogy a MOKKA-R felületéről eljuthassunk a cikkadatbázisok teljes szövegű találataihoz.

A keresőfelületnél alapkövetelmény, hogy egyszerű és összetett lekérdezés is lehetséges működjön benn. Használhatóak a Boole-operátorok és regurális kifejezések.

A MOKKA-R-ben a következő elemek kereshetők vissza:

- Teljes szöveg
- Szerző
- Cím
- Kiadás helye
- Nyomdász
- Kiadási év
- Hivatkozás
- Formátum
- Tárgyszó
- Raktári jelzet
- Nyelv
- Possessor

Az egyes találatok különböző formákban jeleníthetők meg: nyomtatott, USMARC, címkézett, XML.

Az együttműködés kialakítása

A tervezés kezdete óta létezik egy laza együttműködés a már említett hat könyvtár (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, ELTE Egyetemi Könyvtár, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, MTA Könyvtára) között. Hosszú távú célunk, hogy az összes jelentős intézmény, ahol nagy számban található régi nyomtatvány, vegyen részt a katalógus építésében. Az adatbázis tagjai lehetnek a hazai nyilvános és korlátozottan nyilvános közgyűjtemények.

A régi nyomtatványok a Kárpát-medence térségében egy művelődéstörténeti egységet képeznek, ezért rendkívül fontos, hogy a szomszédos országok régi könyves állományaiban folyó feltáró munkát összehangoljuk. Ennek legjobb eszköze az, ha a közös katalógus ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtja a külföldi intézmények számára, mint a hazai könyvtáraknak. Ez megkönnyítené mindkét fél munkáját, szervezetileg pedig beletartozna a magyarországi együttműködési körbe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Technikai feltételek, munkaerő-szükséglet, költségek

Az adatbázis jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Könyvtára szerverén található. 2004 végén átadták az egyetemi könyvtár új informatikai infrastruktúráját, amely szerverek és PC-k hálózati összekapcsolásával olyan erős, megbízható hardver hátteret tud biztosítani, amely gyakorlatilag zavartalanná teszi a rendszer működését.

Ha valaki kliens oldalról csak az OPAC-ot kívánja használni, annak elegendő egy ADSL vonal és egy átlagos PC (jelenleg: PII, 533 Mhz, 128 MB RAM, 10 GB HDD). Ugyanilyen feltételek kellenek a szerkesztőfelület futtatásához is.

Az adatbázis működtetése kevés szoftvert igényel. Az adatok kezelését egy adatbázis-kezelő oldja meg. Az OPAC használható Mozilla 1.3 vagy Internet Explorer 6-os verzióval. A szerkesztőfelülethez valamilyen böngésző programon kívül JAVA támogatás is szükséges.

Az adatokat egy nagy szöveges fájlban tároljuk, a megjelenítéshez az XHTML és a CSS korszerű internetes szabványokat használjuk.

Költségigény

A projektnek egyelőre nincs saját költségvetése, az OSZK pénzügyi keretéből kap támogatást. Az együttműködés módozatától függően kell majd kialakítani a közös katalógus saját bevételi-kiadási tervét. A működtetéshez és a fejlesztéshez számolni kell a következő kiadásokkal: programfejlesztés, szervezés-tervezés, szoftvervásárlás, -karbantartás. A bevételi oldalon szóba jöhet az OSZK vagy a MOKKA Egyesület támogatása, a különböző pályázati források igénybevétele, ill. önálló egyesületté válás esetén a saját költségvetés.

Munkaerőigény

A projektben két munkafolyamatot lehet elkülöníteni: fejlesztés-szervezés és katalogizálás. Az előbbihez minimálisan szükséges egy programozó és szervező alkalmazása, amelynek bérköltségei a projekt költségvetését terhelik.

Szükség van továbbá olyan szervezőkre, akik a tagkönyvtárak részéről tartják a kapcsolatot a rendszer irányítóival. (Ezek a személyek nem részesülnek a régi könyves MOKKA-tól bér jellegű juttatásban.)

Sajnos, az egyes könyvtárakban kevés az 1850 előtti kiadású nyomtatványokat feldolgozó könyvtáros, ezért a programnak segítenie kell abban, hogy ott is megteremtsék a feltárás, feldolgozás feltételeit (pl. megbízási szerződéssel), ahol nincsenek meg a kellő személyi feltételek. A szerkesztőmodul üzemképessé válásával párhuzamosan legalább 5 szakember bevonására lesz szükség.

Szükség lesz továbbá egy olyan könyvtáros alkalmazása, aki a leírások javításával, ellenőrzésével foglalkozik, mert a betöltött tételek szabványos alakúvá átalakítása nem automatizálható teljesen.

Ütemezés

A projekt munkálatait az érintettek széles köre és ezek nagyon eltérő technikai, személyi, anyagi körülményei miatt nehéz ütemezni. Azt tudjuk, hogy a határon túli könyvtárak bevonása és e könyvtárak többségének rossz infrastruktúrája lassítják a munkát. Jelenleg ötéves időszakban gondolkozunk, amely tartalmazza a működő kereső- és szerkesztő felület kialakítását, több tucat hazai könyvtár állományának betöltését, s a katalogizáló modulok telepítését és rendszeres használatát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összefoglalás

Az elmondottakból érzékelhető, hogy a MOKKA-R projekt igen bonyolult és összetett rendszer. A fejlesztések eddigi eredményeként elkészült a keresőfelülete, amelybe hat könyvtári katalógus került betöltésre. Ezek a könyvtárak nemcsak egymással, hanem más adatbázisokkal (pl.: Eruditio) is kapcsolatban vannak.

Lassan halad viszont az intézmények közötti együttműködés kialakítása és a nem szabványos, korábbi rekordok konvertálása.

Reméljük, mielőbb sikerül megvalósítani a hivatalos együttműködést először a hazai könyvtárak bevonásával, majd egy következő szakaszban a határon túli könyvtárak körében is.

Jegyzetek

1. Könyvtári minerva. Összeáll.: Rácz Ágnes. Bp. : OSZK KMK, 1997. p.
2. Hand Press Book Database, http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm
3. A Z39.50-hez képest előnye, hogy teljes szövegű adatbázisokra fejlesztették ki és egyszerűbb szerkezetű. Lásd: Open Archives Initiative, http://www.openarchives.org/
4. Hand Press Book Database, http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm
5. Library of Congress Online Catalog, http://catalog.loc.gov/
6. Online-Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, http://sunny.biblio.etc.tu-bs.de:8080/DB=2/LNG=DU/
7. Gemeinsamer Verbundkatalog, http://gso.gbv.de/DB=2.1/LNG=DU/SRT=YOP/IMPLAND=Y/
8. SAJÓ Géza- SOLTÉSZ Erzsébet: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1970.
9. Régi magyarországi nyomtatványok. [közread.] Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár. Bp. : Akadémiai K., 1971-
10. [KEVEHÁZI Katalin:] Régi könyvek címleírásához használt mezők a Corvina rendszerben. http://www.bibl.u-szeged.hu/~clio/bibl/corvina.htm
11. MSZ 3424/1-78. Bibliográfiai leírás. Könyvek
12. ISBD/A/: International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications /Antiquarian/. Recomm. By the working Group on the International Standard Bibliographic Publications. /Antiquarian/. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Rare and Precious Books and Documents. London : IFLA Internat Office for UBC X, 1980
13. W. SALGÓ Ágnes: ISBD/A. Bp. : OSZK, 2004, (kézirat)
14. Régi magyarországi szerzők. Összeáll. Szabó Géza, Pintér Gábor, Bp. : OSZK, 1990.
15. Bibliotheca Eruditionis, http.//www.eruditio.hu
16. MOKKA- Régi Nyomtatványok. http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r

Bemutatóval egybekötött oktatást szervezett a Magyar Elektronikus Könyvtárért Közhasznú Egyesület az eleMEK rendszer használatáról.
Az eleMEK általános célú, ingyenes metaadatkezelő rendszer a digitális gyűjteményekhez és az elektronikus könyvtárakhoz, melyet a MEK Egyesület az NIIF program támogatásával fejleszt.

További információ: http://elemek.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

EBSCO
INFORMATION SERVICES

EBSCO*host*® Electronic Journals Service Expands Content Offering

BIRMINGHAM, Alabama, U.S.A., June 3, 2005 - More than 12,000 titles are accessible through EBSCO's e-journal gateway EBSCO*host*® Electronic Journals Service (EJS) Enhanced.

Included in the online title total are more than 6 million articles. Of this figure, nearly 1.5 million articles are available via pay-per-view.

EJS handles electronic journal access and management needs. EJS Enhanced offers extensive features that help with e-journal management tasks such as: tracking the registration status of e-journals, authentication assistance to facilitate both on-campus and remote access to e-journal content, automatic management of e-journal URLs and much more. EBSCO provides durable URLs for every journal, table of contents and article in EJS Enhanced. No URL maintenance by the library is required.

About EBSCO Information Services

EBSCO Information Services provides libraries and research centers with online and print journal subscription services, e-resource access and management services, full-text and secondary database development and access, an OpenURL-compliant link resolver, online book purchasing and related information services. EBSCO maintains a title database of more than 298,000 serial titles and upholds relationships with more than 78,000 publishers around the world.

EBSCO Information Services GmbH
Sachsendamm 2-7 • 10829 Berlin • Deutschland
Tel. +49 (0) 30 / 340 05 - 0 • Fax + 49 (0) 30 / 342 06 11
E-Mail: salesberlin@ebsco.com
www.ebsco.com

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitális álmok - analóg valóság?

Szubjektív vélemény egy aktuális kérdésről

REISZ László

A digitalizálás kapcsán – *Jászi Oszkár*nak a szociológia tudományával kapcsolatosan tett megjegyzését aktualizálva – elmondhatjuk, hogy jóval kevesebb azok száma, akik a digitalizálás*ért* akarnak élni, azok számához mérten, akik a digitalizálás*ból szeretnének meg*élni.

Kisebb (elektronikus) könyvtárat tesz ki azon anyagok, munkák száma, amelyek a digitalizálás módszertanával foglalkoznak, amelyek szabályokat és megkötéseket állítanak fel, illetve hosszú-, közép- és rövid távú kutatási terveket tesznek közzé, küldetésnyilatkozatokat, akcióterveket fogalmaznak meg a digitalizálással kapcsolatban. (E dokumentumok jó része hivatalnoki tevékenység terméke, szabályozzák, meghatározzák deklarálják azokat a feladatokat, amelyeket nem maguk, hanem mások végeznek majd el.)

A magunk részéről e tanulmányban – tudatosan felvállalva némi provokációt – két kérdést vetnénk fel; 1) hogy *miért* és 2) *hogyan* digitalizáljunk?

Digitalizálás alatt a továbbiakban a papíralapú dokumentumok elektronikus dokumentumokká alakítását értjük.

Miért digitalizálunk?

Közhelynek számít, ha arról beszélünk, hogy a könyvek milyen fontos szerepet töltöttek be a civilizáció kulturális fejlődésében. Mégis, nem ártana definiálni, milyen kultúráról van szó? Kevésbé tudatosult a közvélekedésben, hogy az emberiség tudáskincsének tetemes hányada a 20. század során, azaz éppenséggel nem a távoli múltban, s nem egyenletes fejlődés során jött létre. A technikai fej-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lődés eredményei, produktumai „beköltöztek" otthonunkba, s mindennapjaink szerves részévé váltak. Miközben átalakultak életünk tárgyi dimenziói, hajlamosak vagyunk megfeledkezni a dolgokhoz való hozzáállásunk átalakításáról, gondolkozásunk megváltoztatásáról.

Tíz-tizenöt évvel ezelőtt a számítástechnika, a számítógép és minden, ami ezzel volt összefüggésben, egy távoli, szűk szakmai réteget érintő technika volt, melyet a szellem emberei egy kis lenézéssel kezeltek, a humán tudományok előkelő magaslatából. Ma egy ilyen típusú gondolkodás nevetséges lenne, a számítógép pedig, melyet az emberiség egyik legnagyszerűbb találmányának nevezhetnénk, mindennapjaink szerves része lett.

A kérdés az: vajon gondolkodásunk átalakult-e ennek megfelelően? Hiszen az új technikát használva, de a régi módon gondolkodva, még nem beszélhetünk érdemi változásokról.

Tudjuk, hogy az írni-olvasni tudás a modern polgári állam esetében a műveltség, de legalábbis az alapműveltség kizárólagos fokmérője, immár több száz éve. Ám, mi a helyzet a digitális írástudással?

A 20. század első felében – a tudományokban, a gazdaságban és a társadalomban bekövetkezett változások hatására – felvetődött a középiskolai oktatás átalakításának terve. Az oktatás reformjának az lett volna a célja, hogy a – már akkor – korszerűtlen és diszfunkcionális latin-görög műveltség helyett a kor megváltozott igényeinek megfelelő műveltséget, képzést, tudást közvetítsen. Vajon ma, a 21. század legelején, talán jobb a helyzet? A probléma most is ugyanaz, csak a keretek mások.

Gondoljuk el: ha valaki nem ismeri Homérosz nevét és munkásságát, azt aligha tekintik művelt embernek. Ebben van igazság. De, ha valaki képtelen bekapcsolni és elemi szinten használni egy számítógépet vagy nem ismeri az internetet, az a legrosszabb esetben is csak bocsánatos bűnnek számít.

Aktív könyvtárosként ezen a fórumon talán nem kell bizonygatnunk a könyvek iránti elkötelezettségünket. De tegyük fel azt a kérdést, hogy mit értünk a könyv fogalma alatt, illetve tágabb értelemben véve: mi a nyomtatott információ tényleges szerepe mindennapjainkban?

A nyomtatott információ szerepe ugyanis egyre csökken – erre a tényre az olvasásszociológusok gyakorta figyelmeztetnek, jelentéseikben meg-meghúzzák a vészharangot a lakosság olvasási kedvének, és műveltségi színvonalunk csökkenése miatt. A könyvtárosok pedig, akik gyakran identitászavarral küszködnek, az új tartalomelemzési, feltárási menedzselési technikáktól megriadva, azt bizonygatják, hogy a könyvtáros munkáját semmiféle technika, semmiféle gép nem pótolhatja.

Miért nem gondolunk a kérdés egy merőben más aspektusára?

Arra, hogy a könyvek információt tartalmaznak, az információ pedig szent, sérthetetlen és megőrzendő, – de magát a formát, a hordozót, vagyis a papírt, a nyomdafestéket, a ragasztót nem kell fetisizálni. Nyilvánvaló, hogy a könyv 100 év múlva is létezik majd (ahogyan időnként ma is pöfögnek nosztalgiagőzösök vasútvonalainkon), de a „profi" felhasználásban valószínűleg szerepe csökkenni fog. Gondoljunk bele, hogy egy átlagos merevlemez tárolókapacitása egy kisebb digitális könyvtárnak ad helyet – már amennyiben a kistulajdonosi ösztöneinken nem emelkedünk felül, – hiszen mennyivel egyszerűbb ezt egy központi adatbankból – nevezzük ám könyvtárnak – letölteni. Kedvenc zenéink búcsút mondtak a bakelit lemezeknek, mert a CD jobb és hatékonyabb (most még), kedvenc filmjeink a DVD kedvéért hamarosan elbúcsúznak a VHS kazettáktól. Ezt a tényt mindenki magától értetődő természetességgel veszi tudomásul, élve a fejlődés előnyeivel, hiszen természetes, hogy a minőség, a hatékonyság, no meg az ár/értékarány az, ami számít. Mindennapi használati értékét tekintve egyértelmű, milyen sors várt mind a bakelit le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mezre, mind a VHS kazettára: s ugyanúgy nem zokogunk utána, mint ahogy a fonográfhengert is elfelejtettük. Miért kellene hát a könyvre mint fétisre tekintenünk, ha van alternatív megoldás?

Minden médiának megvan a maga saját belső jelrendszere, melynek kódolásához, társadalmi szintű értelmezéséhez, kezeléséhez idő kell. A nyomtatott könyvnek erre fél évezrednél is több ideje volt. Gondoljuk el, hogy a maga idejében a széles körben terjeszthető könyv az olvasást merőben személyes, egyéni tevékenységgé alakította, a könyvek mérete pedig a hordozhatóságot is lehetővé tette így minőségileg és mennyiségileg is merőben újat alkotva.

„Az írás a gondolatközvetítés nagyon hézagos alakja, amelyet mindenki a saját tárgyi benyomásai után egészít ki. Ha mégoly gyönyörűen írja is le Homer a görög világot, ha nem hagytak volna reánk a képzőművészek berovátkolt köveket, bizony csak valami hortobágyi pásztorokra emlékeztető formákkal egészítenők ki képzeletünkben a tenger fövényén száguldó görög daliákat.

Azért a jövőben elképzelt tanulóifjúság kezében a rajzoló ónt látnám az író helyett, először, mert jobban meg is felel a hajlamának, másodszor ily módon eltörölhetetlenül rovátkolhatná agyába az összes érzéki benyomásokat, harmadszor az emberiség maga is egész gyermekkorán át képírással fejezte ki gondolatait és csak nagy kultúrák eredménye volt a főnícziaiak elvont írása" – írta *Nagy Sándor* 1905-ben.[1] Az idézetet a századelőn a középiskolai közoktatás megreformálásával kapcsolatos viták részének tekinthetjük.

Aki látott már zsúfolt olvasótermekben privátszférájukat könyvkupacokkal körbebástyázó olvasókat, akik a csoportos magány áldozataiként próbálnak meg elrejtőzni a tömegben, annak nehezen beszélhetünk a számítógép elidegenítő hatásáról.

A digitalizálás nem egyszerűen az eredeti „másolatát" adja, nem pusztán állományvédelmi, duplikálási technika, hanem egy minőségileg más, magasabb rendű eredményt hoz létre.

Melyek tehát a modern, internet-közvetítette digitális multimédiás korszak legfontosabb jellemzői?

1. Elektronikus kisközösségek interaktivitása, online együttműködése. (Aki csak PDA-t, mobiltelefont vagy hasonló eszközt kíván vásárolni, az jól teszi, ha a kiválasztott eszközzel kapcsolatos tényleges tapasztalatok, információk tekintetében a legfrissebb információkat erre szakosodott levelezőlistákról szerzi be.)
2. Multimedialitás: az információ nem korlátozódik nyomtatott megjelenésre. Ha szükséges, a kapcsolódó képi, vagy hanginformációk is elérhetőek.
3. Felhasználói aktivitás: azaz az eredmények azonnali birtokbavétele, az információk szükséges mértékét a felhasználó szabja meg. Kívánság esetén kiegészítő információkat tölt le, vagy egy konkrét programot. Véleményét, tapasztalatait megosztja, megoszthatja másokkal. Nem pusztán befogadó, alakító is.

Ted Nelson már 1960-ban lefektette az általa „hypertextnek" nevezett internetes, nem-szekvenciális szövegközlés alapjait. Az új technika szakít az olvasót a folyamatos szöveg pórázára fűző gyakorlattal. A szövegben elhelyezett linkek biztosítják a szükséges információhoz való közvetlen eljutást, s ezt elsődlegesen a felhasználó aktuális döntései befolyásolják.

Egy digitalizált dokumentum – például a teljes szövegű keresés révén – minőségileg más, mint az eredeti, az opcionális linkek, magyarázatok, kiegészítő információk (akár pop up ablakok formájában is), a felhasználói kommentárok, kiegészítések engedélyezése az adott dokumentum felhasználásának olyan dimenzióit nyitják meg, amelyre az eredeti esetében gondolnunk sem lehetett.

1376-ban a firenzei Signoria a polgárok nyomására egy éven át hivatalos felolvasókat alkalmazva, felolvasásokat rendezett Dante műveiből a nagy érdeklődésre való tekintettel. Senki nem állíthatja, hogy az ősnyomtatvány Biblia csak a nyomtatott betűi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben különbözött a kéziratos elődöktől, jóllehet elvileg ugyanazt az információt közvetítette.

Ma a profi felhasználó mindenekelőtt információt igényel, lehetőleg minél konkrétabbat, gyorsan, s „magas fokon feldolgozva". Ezeknek az elvárásoknak egy az új információkezelési eljárással, a digitalizálással felelhetünk meg. Egyedül ez adhat választ mennyiségi és minőségi elvárásainknak. Ezért van szükség a digitalizálásra.

Hogyan kell digitalizálni?

Eddigi tapasztalataink szerint a digitalizálási projektek két nagy csoportra oszthatók: az archíváló, megőrző célokkal készülő, és a szolgáltató típusú digitalizálásra.

Archiváló-megőrző digitalizálás

Ebben az esetben az archiválás a fő szempont. Olyan dokumentum feldolgozásáról van szó, amely vitathatatlan kulturális értéket képvisel (s erről az adott dokumentum tulajdonosa-gazdája mindenkor meg is van győződve). A digitalizáláshoz szükséges berendezések ára impozáns, ezekre a dokumentum védelme miatt többnyire szükség is van. Az eredmény csaknem mindig képfájl, ami igen attraktív, kár hogy részben technikai (fájl-méret) részben a tulajdonosi jogok védelme miatt a világhálóra az információra éhes tömegek számára kitett változat minősége általában igen gyenge, nagyításra, érdemi használatra nem alkalmas, így voltaképpen csak elektronikus „peep-show"-nak tekinthető.

Az ilyen digitalizálást összefoglaló néven presztízsdigitalizálásnak nevezhetjük. A feldolgozott anyag kulturális szempontból értékes, mert az eredeti dokumentum egyáltalán nem, vagy alig hozzáférhető a használók számára. Racionálisan gondolkodva azonban ez a tényleges használók számára perifériális, elsősorban kutatói igényeket és nem tömegszükségletet elégít ki.

Mindazonáltal a digitalizálás fontos szegmensének számít. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a könyvtáros/dokumentumgazda számára ideális munkamegosztást biztosít. Említettük, hogy állományvédelemi okokból a feldolgozás csak drága és bonyolult hardverrel valósítható meg, ami szinte törvényszerűvé teszi a külső, piaci vállalkozó cég bevonását.[2] A dokumentumgazda tehát digitalizálási tervet készít, állománymegóvási javaslatot ír, prioritási listát állít elő. Pályázati források sikeres allokálása esetén a munkát egy külső vállalkozó elvégzi, s az érintett könyvtár immár sajátjaként büszkén számolhat be elektronikus gyűjteményének gazdagodásáról digitalizálási projektjének köszönhetően.

Szolgáltató-duplikáló digitalizálás

A szolgáltató-duplikáló digitalizálás tömören fogalmazva: olyan digitalizálás, amely valós és tömegigényeket elégít ki. Be kell látnunk, hogy az ilyen digitalizálás egy része elektronikus xeroxnak is tekinthető, valamely egyébként nem elérhető/kölcsönözhető dokumentum virtuális pótléka.

Tudomásul kell vennünk, hogy a (felsőfokú)képzés résztvevői számára előírt kötelező irodalom kellő példányban való beszerzése és hagyományos, nyomtatott formában történő szolgáltatása megvalósíthatatlan. Az anyagiaktól és raktári kapacitástól eltekintve sincs más alternatíva a régebben kiadott, ma már beszerezhetetlen könyvek esetében, mint egy „elektronikus tankönyvcsomag", mely egy adott intézmény kötelező irodalmát digitalizált formában tartalmazza, mely egyben kereshető, indexelhető, kommentálható, a felhasználó szabadon kiemelhet/átemelhet szövegrészeket, tetszés szerinti kommentárokkal láthatja el saját elektronikus példányát – ha úgy dönt akár ki is nyomtathatja – méltán versenyképes a nyomtatott információval.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy e képzési formák esetén a számítógép használata más okokból is mondhatni „kötelezőnek" számít. A felhasználók ezen köre meglehetősen pragmatikusan viszonyul a digitalizáláshoz, amennyiben az információ megjelenési formája számukra jórészt közömbös.

Az ilyen jellegű digitalizálás azonban ténylegesen jóval több lehet mint az „eredeti" pótléka, akár önálló műfajnak is nevezhetnénk. Alapelv, hogy a feldolgozott anyag eredeti formátumát (tördelés, oldalszám, ábrák) meg kell őrizni, ugyanakkor a feldolgozott anyagot nem képként, hanem felismertetett szövegként kell szolgáltatni. Ez a fájlméret jelentős csökkenését is eredményezi. Egyszerűbb és jóval olcsóbb a hardverigény, ám vitathatatlan, hogy sokkal nagyobb élőmunka-ráfordítást igényel. Optimális formátuma a pdf.[3]

Az „eredeti" és a digitalizált változat viszonyát ez esetben leginkább a dió és a dióhéj példájával írhatnánk le: a cél az információ, a burok, a héj másodlagos, funkciójának teljesítése után használat után mellőzhető.

A digitalizálás pénzügyi oldala

Végezetül a digitalizálás szervezeti-financiális kereteit illetően tennék néhány megjegyzést.

Fontosnak tartom, hogy a pályázati támogatások kiírásakor, s általában a financiális oldalról ne a technológiák, eszközök beszerzését, hanem az érdemi munkát finanszírozzák.

Megítélésem szerint igazán hatékonyan csak az alulról szerveződő, önálló kisközösségek, kis „lokális műhelyek" működnek. Megfordítva: a központosítás kockázattal jár. Ez a megállapítás meglepő lehet, pedig valójában egyértelmű. Nem kívánjuk lebecsülni a „központi szervezet" hierarchiájában elfoglalható pozíciók karrierlehetőségét az ott alkalmazott munkatársak tekintetében, de ilyen struktúrában szükségképpen a bürokratikus szervezet önfenntartó-önigazoló funkciói érvényesülnek éspedig a központ részére biztosított anyagi erőforrásokkal fordított arányban.

Nyersen fogalmazva: ha nincs elég pénz, akkor több jogot követelnek, például – természetesen a köz nevében – a mások által előállított digitális tartalmak kötelező ingyenes átadásának, szolgáltatásának jogát. Ha ez a törekvésük nem jár sikerrel, akkor marad a kellő infrastruktúrával, s fejlett pr-tevékenységgel és alibi-funkciókkal ellátott központi héj, amelyből éppen a releváns tartalom hiányzik, melynek szolgáltatására voltaképpen létrehívták.

A digitális jövő

Milyennek szeretnénk látni a jövőt könyvtáron belül és kívül?

A jósok szerfelett hálátlan szerepet töltenek be. A sci-finél gyorsabban avuló műfajt elképzelni sem lehet: a múlt jövőről alkotott képe ritkán pontos, gyakorta azonban nevetséges. Mégis: a magunk részéről egy olyan szép új világra gondolunk, ahol az információ a kibertérben testetlenül, ám mindenki számára hozzáférhetően van jelen. Nem a könyv, nem az esetleges hordozók, a héj, hanem a *tartalom*. Helytől függetlenül számítógépével (vagy közösségi számítógéppel) bárki részese lehet ezen elektronikus közösségnek és a közös információs kincsnek.

Ha kívánja, könyvet olvas, ha akarja, annak filmváltozatát is megnézi, vagy zenéjét hallgatja,[4] némely esetben akár egyidejűleg. A kívánságra letöltött „könyvet" saját megjegyzéseivel láthatja el, kiemelhet, kiegészíthet, virtuálisan újrateremtheti saját egyedisége elvárásainak megfelelően, bárhol, bármikor.

Meggyőződésünk hogy az emberközelbe hozott számítógép legalább olyan horderejű kulturesemény a civilizáció történetében, mint a könyvnyomtatás fel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

találása. A „kulturális informatika" le tudja és le fogja váltani a könyv tradicionális funkcióinak jelentős részét. Nem pusztán technikai értelemben, ez ma már de facto megtörtént, hanem a gondolkodásunkra, életvitelünkre tett hatását tekintve is.
Nem tudjuk, hogy a régi korok nyomdászai tisztában voltak-e egyáltalán tényleges szerepükkel, átlátták-e tevékenységük hatását. A ma embere számára azonban nem lehet kétséges, hogy egy csodálatosan gazdag virtuális világ küszöbén állunk, amelybe remélhetőleg mihamarabb bárki beléphet.
A valódi, gondolkodásunkat is átalakító elektronikus honfoglalásnak a kibernetikus ígéretföldjén viszont még a kezdetén vagyunk.
Reméljük, nem kell negyven évig várnunk rá.

Jegyzetek

1. Nagy Sándor: A jövő közoktatása. In: Huszadik Század, 1905. július, 39. p.
2. Ez egyáltalán nem negatív minősítés: a piaci alapon működő cégek sokkal hatékonyabban dolgoznak. A „Nyugat", Jókai, Mikszáth összes művét és sok mást digitalizáló cég például egymaga többet tett a magyarországi elektronikus kultúráért, mint több dedikáltan erre „hivatott" központi állami „pénznyelő" intézmény.
3. Nem lehet célunk technikai jellegű kérdések boncolgatása, ám érthetetlen a hazai digitalizálásban a pdf-formátum megítélése. Érdemi munkák esetében – ahogyan külföldön is – nincs jobb, ugyanakkor az irodalomban, ajánlásokban a html és hasonló jellegű formátumok erőltetése látható. Ez azért érthetetlen, mert míg a pdf gyakorlatilag minden érdemi kérdésre megfelelő megoldást nyújt, addig az előbbiek sokkal bonyolultabbak, drágábbak, lényegesen szerényebb képességűek. A pdf semmiképp sem „zárt" formátum, tetszőleges szöveges és képállományokba menthető, utólagosan is szerkeszthető, megvalósítja a platformsemlegességet, míg előbbieknél még a betűtípus egyértelmű megadása sem oldható meg. Használatuk egyetlen indoka a digitalizálók körének piacvédelmi szempontból való mesterséges szűkítése lehet.
4. Ez már ma sem utópia, zenék és filmek vonatkozásában de facto létező valóság, (de jure megítélése szerzői jogi tekintetben persze más kérdés). Könyvek másolása tömegméretekben nem a lehetőség hiányában, hanem a korlátozott igények miatt nem általános.

A dualizmus korának fontosabb társadalmi és gazdasági adatait teszi kutathatóvá Excel táblázatokban a Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA) részeként megjelent társadalomstatisztikai adatbázis „A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei" (Bp. Statisztikai Hivatal, 1882.) c. kiadvány feldolgozásával. Mivel ez a népszámlálás volt az első teljesnek tekinthető adatfelmérés a történeti Magyarországra vonatkozóan, a dualizmus korával foglalkozó kutatások számára páratlanul gazdag forrásként szolgál. Az adatbázist kibővítették a települések fontosabb infrastrukturális jellemzőivel, valamint az egyesületekre vonatkozó adatokkal is. A 13 369 adatsort, 62 változóval elemző, csaknem 9 Mb-nyi archívum összesen 88 878 adatot tartalmaz. A használatot színkódos ismertető és részleges változólista segíti. Az adatbázis elérhető a FSZEK honlapjáról, a FSZEK szociológiai gyűjteményéből:

(www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny.hu).

(Forrás: Katalist, 2005. április 20. Reisz László tudósítása)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Neumann-galaxis

Az elektronikus kor és a számítógépes adatformátumok

SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna

A Debreceni Egyetem Informatikai Intézete által rendezett 2. Gyires Béla Informatikai Napon 2004. május 14-én elhangzott előadás átdolgozott változata.

Bevezetés

Azért választottam a fenti címet, mert úgy érzem, jól kifejezi azt a kettősséget, amellyel az elektronikus kor mostani szakaszában, az új kommunikációs formák megjelenésével a Gutenberg-galaxist őrző, de a Neumann-galaxis kihívásaira reagáló könyvtáraknak meg kell birkózniuk.

Az információ- és könyvtártudomány, vagy mondhatjuk könyvtár-informatikának is, a nyugat-európai országokban, valamint a tengerentúlon évtizedes hagyománnyal rendelkező, tudományos eredményeket felmutató szakterületnek számít. Interdiszciplináris kapcsolatban áll más tudományterületekkel is (pl. az informatikával, kommunikációtudománnyal stb.), bár vannak, akik e „multi-szerepét" kétségbe vonják.

Nálunk alig múlt tíz-tizenöt éve, hogy a nagyobb magyar könyvtárak megvásárolták első integrált számítógépes rendszerüket, s lassan valamennyi könyvtártípusban megkezdődött a munkafolyamatok gépesítése. Szerencsére, a nyugati gyakorlathoz képest fennálló, mintegy 30 éves, kezdeti lemaradásunk, mára már jelentősen csökkent. Remélem, hogy ez a lendület információs társadalommá válásunk küszöbén sem törik meg és „ügyünk" pártfogásra talál minden fórumon. Bízom abban is, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a magyar tudományos élet is be-, ill. elfogadja majd a könyvtár-informatika iránt érdeklődő szakembereket.

A könyvtárak erősödő informatikai irányultságának igazolására elég, ha egy pillantást vetünk, mondjuk az egyik rangos amerikai könyvtár-informatikai folyóirat, a *Library Hi-Tech* tetszőleges számának tartalomjegyzékére. Elég átfutni a tanulmányok címét és már nem is kell mérlegelni: létezik-e a könyvtár-informatika vagy sem?

A könyvtárak jövője

A könyvtárak és a könyvtárosság jövőjéről – érthető okokból – igen sok tanulmány jelent meg az utóbbi időben. Az egyik közismert alapműben *Michael Buckland* – magyar fordításban is megjelent könyvében (A könyvtári szolgáltatások újratervezése, 1998) – a könyvtárak fejlődésének három szakaszát írta le: az első szakaszban a könyvtári dokumentumok papír alapúak, a könyvtári segédeszközök, munkafolyamatok is papírhoz kötöttek. A fejlődés következő fokozatát automatizált könyvtárnak nevezte. Ebben a könyvtárban a dokumentumok még döntően papír alapúak, de a könyvtári

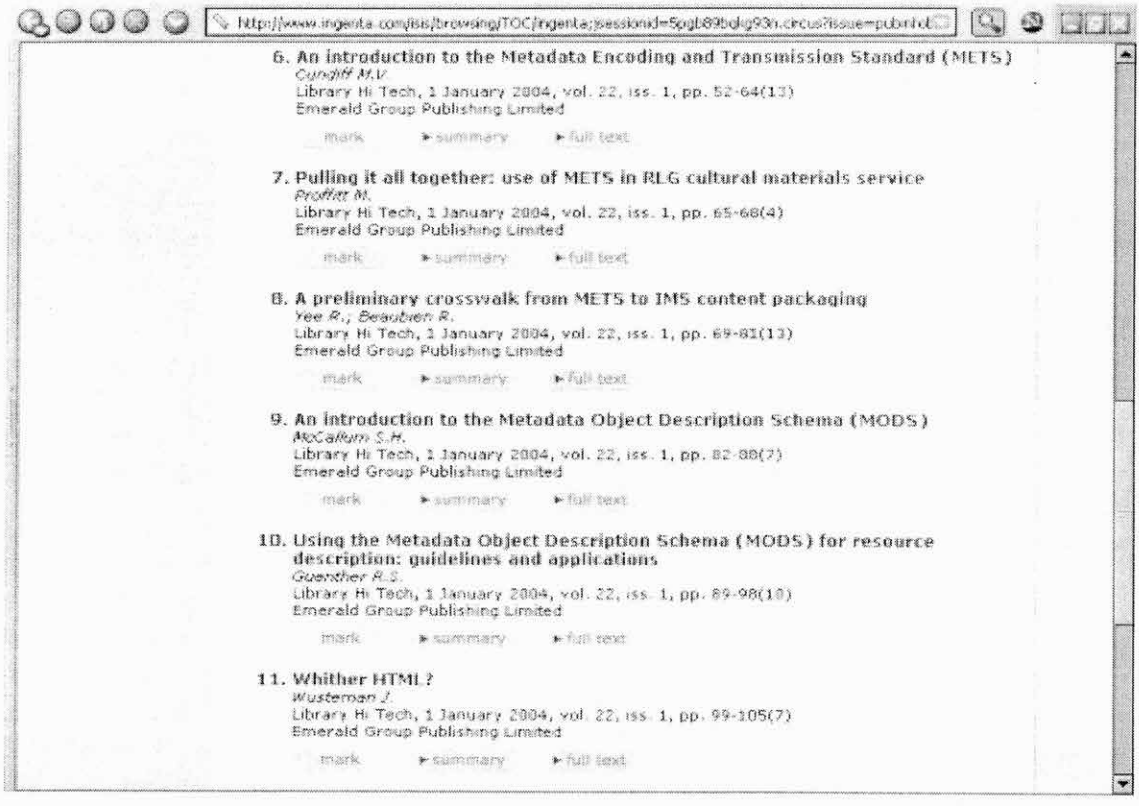

1. ábra.

A Library Hi Tech 2004-es 1. számának tartalomjegyzéke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkafolyamatok már automatizáltak. A harmadik szakasz könyvtárát elektronikus könyvtárnak nevezte el. Ennek jellemzője, hogy a dokumentumokat elektronikus formában tárolják, tehát nem papíron vagy egyéb, helyhez kötött médiumon és a munkafolyamatok és a segédeszközök is automatizáltak. Buckland megállapításait a könyvtári szakemberek ma is helytállónak ítélik.

A papír nélküli könyvtárról szóló negatív jóslatok eddig nem váltak be, és nem valószínű, hogy a jövő könyvtáraiból hiányozni fognak a papír alapú dokumentumok. Ebből következően állítható, hogy nem az elektronikus könyvtárak megteremtése a cél, hanem az olyan integrált könyvtáré, amelyben egyaránt megtalálhatók a hagyományos publikációk és az elektronikus dokumentumok, amelyben a felhasználó hozzájut a fizikai valójában jelenlévő állományhoz éppúgy, mint – a hálózat révén – a világ bármely sarkában vagy éppen hálózaton található elektronikus és nem-elektronikus forrásokhoz. Vagyis, az igazi kihívás – az integrálás.

Az integrált könyvtár fogalmát *Poprády Géza* a könyvtári trendekről készült tanulmányában (Könyvtárosok kézikönyve. 5. 2003.) így határozza meg: [Az integrált könyvtár] *„...olyan osztott információs rendszer, amely mind a hagyományos, mind a rendkívül változatos elektronikus dokumentumokat tekintve biztonságos tárolást, a felhasználóknak pedig kényelmes és hatékony hozzáférést biztosít a legfejlettebb digitális technológiákkal és adatátviteli hálózatokkal támogatott könyvtári munkafolyamatok révén."*

Az információ azonosítása

Burkart, M. szerint a könyvtárnak mint a társadalom egyik információs alrendszerének elsődleges feladata az információcsere, információáramlás biztosítása azok között a partnerek között, akik ugyanazon téma iránt érdeklődnek, de nem tudnak közvetlen kommunikációs kapcsolatba lépni egymással. (Burkart, 1990).

A könyvtár feladata, hogy a társadalom információkincsét, azaz a közös tudásvagyont megőrizze és gondoskodjon arról, hogy ez a vagyon bekerüljön a kommunikáció csatornájába.

A könyvtárak inputját tehát a dokumentumokban (információforrásokban) megjelenő információ/tudás képezi. Bármilyen eljárást, technológiát alkalmaznak is a könyvtárak a feltárási folyamatok során, első lépésként az információnak azt a mennyiségét/részét kell meghatározni, kiválasztani, amely a folyamatok további szakaszaiban egy egységként jelenik meg.

Az információtudomány szűken értelmezett feladata nem más, mint hogy létrehozza az eredeti szövegek reprezentációját, szurrogátumát. Az információ visszakeresésekor a szurrogátum jelenik meg találatként az adatbázisokban, s ebből lehet eljutni az eredeti szöveghez. A tömörítés mértékétől függően a szurrogátum sokféle lehet. Eredeti dokumentumot képviselhet akár egy kódszám is, bár ennek információtartalma minimális. Másik végletként megvalósulhat a teljes szöveg tárolása, amely kiegészülhet más adatokkal is. Egy tipikus szurrogátum részei – *Horváth Tibor* összefoglalását alkalmazva (Könyvtárosok kézikönyve 2. 2001.) a következők:

- Azonosító(k);
- **Bibliográfiai leírás**
- Szabad szöveges ismertetés, szöveges tömörítés; kivonat referátum, annotáció;
- generalizáló osztályozási jelzet, kód;
- individualizáló osztályozási jelzet, kód;
- felhasználói kódok;
- alkalmazási kódok.

A könyvtáros a feltárás során a dokumentumokról reprezentációt készít, amelynek egyik legelterjedtebb formája a bibliográfiai leírás, illetve a besoro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lási adatokkal kiegészített bibliográfiai tétel (számítógépes környezetben: bibliográfiai rekord). A bibliográfiai tétel önmagában is megjelenhet szurrogátumként.

A feltárás célja mindig az, hogy a majdani kommunikációs folyamatban a használó a leggyorsabban és leghatékonyabban találja meg a releváns információt problémája megoldásához, ezért a könyvtáraknak gondoskodniuk kell a használói igényekhez kapcsolódó információk magas színvonalú, korszerű feldolgozásáról.

A könyvtárak automatizálásával együtt a hagyományos bibliográfiai feltárási eszközök újabb, hatékonyabb eszközökkel, megoldásokkal cserélődnek le. Változik a technológia, és változnak a szellemi eszközök (szabványok, szabályzatok, metaadatok stb.) is.

A bibliográfiai adatelemek szerepe a dokumentumok egyértelmű azonosítása, az egymással összefüggő dokumentumok és a hozzáférési pontok megmutatása.

Hagler, R. (1997) szerint a bibliográfiai adatok, ill. adatelemek jelentik azokat a „legkisebb építőkockákat", amelyek együttesen azonosítanak egy dokumentumot vagy a dokumentum bibliográfiai rekordját. Ezek a – szabványosan összeállított és használt – építőelemek összefüggő és széles körű struktúrát alkotnak, bármely dokumentum legeredményesebb meghatározásához, és a bibliográfiai adatbázis leghatékonyabb kezeléséhez. (Rácz, 2001)

Nemzetközi és nemzeti szabványok egész sora rendelkezik ezekről a kérdésekről.

Elkészültek az ISBD-ajánlások (International Standard Bibliographic Description) elsősorban a bibliográfiai információk nemzetközi felhasználásának és a bibliográfiai adatok cseréjének segítésére, valamint további nemzetközi és nemzeti szabványok, szakmai szabályzatok kerültek kidolgozásra. Az ISBD-hez hasonló szerepet tölt be a besorolási adatok terén, az 1984-ben megjelent GARE (Guidelines for Authority and References Entries) útmutató, amelyet az IFLA katalogizálási és információtechnológiai bizottsága dolgozott ki, megcélozva egy nemzetközi authority-rendszer (egységesített besorolásiadat-állomány) kialakítását. A GARE meghatározza az egységesített besorolási adatok adatelemeit, azok sorrendjét, központozási jeleit, az adathoz tartozó utalókat, kapcsolódó adatokat és megjegyzéseket, azaz egy nemzetközi szinten egységes szabályrendszer felállítására vállalkozik (Rácz, 2001).

Az információtechnika hatása a bibliográfiai adatfeldolgozásra

Az információtechnika változásai pl. az internet használata; a bibliográfiai adatokat kezelő könyvtári számítógépes rendszerek elterjedése, a helyi és nemzeti könyvtári hálózatok létrejötte, az elektronikus központi katalógusok megjelenése, az országos közös katalogizálás megszervezése, az információkeresési, dokumentumtovábbítási protokollok kidolgozása, a világszabvánnyá váló Z39.50-en alapuló ügyfélkiszolgáló technológia megteremtése; a digitalizálás térhódítása, s a retrospektív konverziók megindulása – hogy csak néhány fontos tényezőt emeljünk ki – alapvetően átalakították a könyvtárak működését.

A digitalizálás eredményeként folyamatosan bővül a könyvtárakban gyűjtendő és feldolgozandó dokumentumok köre, ami azt is jelenti, hogy megnő a katalogizálást végzők szerepe a világhálón elérhető információforrások feldolgozásában, hiszen a helyi és távoli elérésű elektronikus dokumentumokat ugyanúgy be kell vonni a bibliográfiai számbavétel körébe, mint a hagyományos dokumentumokat.

A retrospektív konverzió révén megvalósulhat a széles körű hozzáférés a korábbi cédulakatalógusokhoz, tehát a korábban hagyományos eszközök-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kel feltárt könyvtári állományrészek sem válnak „holttá" elektronikus korunkban.

Egy mű tetszőleges megjelenési formájának, ill. e megjelenési forma tartalmának és bibliográfiai kapcsolatainak integrált feltárásához szükségessé vált a meglévő katalogizálási szabványok és adatcsere-formátumok továbbfejlesztése, valamint a katalogizálási szabályok újragondolása.

Az IFLA egységesítési törekvései a katalogizálás területén megkívánták, hogy az eredményes információcsere érdekében ne csak a bibliográfiai tételek tartalmával és formájával foglalkozzanak, hanem a gépi rekordok formátumával is. Az 1981-ben megjelent ISO 2709 szabvány rögzítette a szabványos rekordszerkezetet és a továbbiakban minden MARC formátumot erre a szabványra építettek, megnövelve a könyvtári rendszerek közötti rekordcsere lehetőségét.

A MARC formátumokat az egyes országok katalogizálási szabályzatainak megfelelően alakították ki, így – bár hasonlítanak egymásra – lényeges különbségek is vannak közöttük. Ez okozza, hogy az egyes MARC formátumok között nem valósulhat meg a közvetlen adatcsere, hanem konverziós programokra van szükség.

Az országos jelentőségű MARC-okon kívül egyes szoftverek vagy rendszerek saját formátumokat is kialakítottak, amelyek tovább színesítik a használatban lévő formátumok körét.

A hatékony információcsere érdekében a katalogizálási szabályok nemzetközi egységesítésének az adatcsere-formátumokra is ki kellett terjednie. Szükségessé vált egy nemzetközi csereformátum kidolgozása, amely közvetítőként működhet az egyes MARC formátumok között, és segítheti a konverziós programok kialakítását. Ez lett a UNIMARC, melyet az IFLA elsősorban a nemzeti könyvtári rendszerek közötti adatcserére szánta.

Léteznek más egységesítési törekvések is, amelyek a különböző formátumok összehangolását célozzák. Az UNESCO által 1974-ben közreadott UNISIST formátum a referáló és indexelő szolgáltatások adatbázisai közötti információcsere céljait szolgálja. A nemzetközi egységesítés érdekében 1978-ban megkezdődött a UNIMARC és UNISIST összehangolása, és kidolgoztak egy közös adatcsere-formátumot, a CCF-t (Common Communication Format). Célja az adatkommunikáció a könyvtárak és a tájékoztató szolgáltatások között oly módon, hogy meghatározták a minden rekordban kötelező és a dokumentum azonosításához nélkülözhetetlen adatelemek összességét.

A MARC formátumok egységesítése nemcsak az IFLA keretében folyik. A MARC-harmonizációnak elkeresztelt együttműködési programtól azt várják, hogy megkönnyítse a rekordok átvételén alapuló katalogizálást, valamint a konverzió redukálása, ill. elmaradása következtében egymás rekordjai gyorsabban hozzáférhetők lesznek, s olcsóbb lesz a katalogizálás. A program keretében az AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) katalogizálási szabványra támaszkodó USMARC, CANMARC, UKMARC formátumok összehangolására törekednek.

A nemzeti formátumok egymáshoz közelítését ezen túlmenően számos más projekt is sürgeti.

Az országonként eltérő könyvtári szabványok, illetve az egyes könyvtárakban használt különböző számítógépes könyvtári rendszerek nyomán kialakult nemzeti MARC formátumok közötti konverzió a katalogizálás jelenlegi legnagyobb problémája. Az IFLA 1987-ben indította el a UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC) programját, melynek célkitűzései (a bibliográfiai számbavételt biztosító szabványok és rendszerek nemzeti szintű fejlesztésének, valamint a bibliográfiai adatok nemzetközi szintű cseréjének koordinálása, és a géppel olvasható bibliográfiai adatok cseréjének szabványosítása, a UNIMARC formátum fejlesztése) illeszkednek a kialakult kedvezőtlen helyzethez (Rácz, 2001).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus dokumentumok és feldolgozásuk

Az elektronizáció korában megjelent új dokumentumtípusokat, vagyis az elektronikus dokumentumokat (és új információhordozókat) is fel kell tárniuk a könyvtáraknak.

Azokat a formátumbővítéseket és -továbbfejlesztéseket, amelyek az elektronikus dokumentumok katalogizálhatósága érdekében történtek, a formátumok többségén az 1990-es évek folyamán végezték el. A következő ábra bemutatja a UNIMARC nemzetközi csereformátum esetén azokat az adatmezőket, amelyek az elektronikus dokumentumok leírásakor specifikus tartalommal bírnak.

A hálózati információk feldolgozására különböző metaadat-rendszerek is létrejöttek. Ezek a rendszerek nem a MARC kiváltására születtek (sőt ezek közül számosat eredetileg nem is könyvtári alkalmazásra fejlesztettek ki), hanem arra, hogy a weben fellelhető, egymástól jelentősen különböző elektronikus dokumentumokat le lehessen írni, és a visszakeresésüket könnyebbé lehessen tenni.

A metaadat olyan adat, amely az információs objektumokat reprezentáló forrásadatokat jellemzi, viszonyaikat leírja, elősegíti az objektumok fellelhetőségét és hatékony felhasználását. Néhány ismert metaadat-rendszer:

- OCLC InterCat;
- Dublin Core;
- IAFA (Internet Anonymous FTP Archive) -sablonok;
- WWW Semantic Header;
- URC (Uniform Resources Characteristic or Uniform Resources Citation);
- TEI (Text Encoding Initiative) – fejléc;
- INDECS (Interoperability of Data in E-Commerce Systems);

Cím		200	Megjegyzések:	
Párhuzamos cím		510	Elektronikus dokumentum típusa	336
Szerzőség	200$f $g és/vagy 700, 701, 710, 711		Rendszerkövetelmények	337
Kiadás		205	Címre vonatkozó megjegyzések (pl. a cím forrása)	304
Megjelenés		210	Kiadásra vonatkozó megjegyzések (pl. licensz jogok)	305
Fizikai jellemzők		215, 230	Megjelenésre, terjesztésre vonatkozó megjegyzések (pl. shareware)	306
Kísérő anyagok		215, 307	Sorozatra vonatkozó megjegyzések	308
Sorozat		225, 410	Elérhetőségre vonatkozó megjegyzések	310
Elérési információk		345, 010, 011	Tartalommegjegyzések	333
			Elektronikus elhelyezés és hozzáférés	856
Kódolt információk:				
Elektronikus forrás nyelve		101 $a		
Célközönség		100 /17-19		
Publikálás dátuma		100 /8-16		
Publikálás vagy előállítás helye		102		
Elektronikus forráshoz kapcsolódó kódolt adatok		135		

2. ábra.

A UNIMARC elektronikus dokumentumokra vonatkozó adatmezői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

001 123456789

100 ## $a19950105d1991####k||y0engy0103####ba

101 0# $aeng

135 ## $adrunu--uuuuu

200 1# $aWho's who in the Internet$bcomputer file$ebiographies of IAB, IESG, and IRSG members$fG. Malkin$gNetwork Working Group

210 ## $d1991

230 ## $aComputer data

300 ## $a"August 1991"

304 ## $aTitle from title screen

330 ## $aBibliographical information about members of the Internet Activities Board (IAB), the Internet Engineering Steering Group (IESG) of the Internet Research Task Force (IETF), the Internet Research Steering Group (IRSG) and the Internet Research Task Force (IRTF)

336 ## $aText

700 #1 $aMalkin,$bGary Scott

801 #0 aUSbDLC$c19960104$gAACR2

856 1# $uftp.sunet.se/pub/Internet-documents-fyi/fyi9.html

856 4# $uhttp://www.globecom.net/ietf/rfc/rfc13336.

856 4# $uhttp://webrum.uni-annheim.de/rz/nerz/onfig/1web/1netz/1inte/1fyi/9fyi0.htm

3. ábra

Egy elektronikus dokumentum UNIMARC bibliográfiai rekordja

- DOI (Digital Object Identifier);
- DDI (Data Documentation Initiative);
- EAD (Encoded Archival Description);
- GEM (Gatewy to Education Materials);
- GILS (Government Information Locator Service);
- ONIX (Guideline for Online Infomation Exchange´);
- VRA (Visual Resources Association).

A digitális állományok tartalmának leírására szolgáló metaadatok használata elengedhetetlen a nagy gyűjtemények pontos és megfelelő megismeréséhez. A metaadatok segítenek a szabadszöveges keresés félreérthetőségének kiküszöbölésében és olyan szemantikai szempontok megadásában, amelyek szűkítik és konkretizálják az információkeresést.

Az elektronikus dokumentumok katalógusba történő integrálását illetően jelenleg még két szemléleti irányzat uralkodik. Az egyik értelmezésben a bibliográfiai leírás nemzetközi szabványaival (ISBD) összhangban alakítható ki az elektronikus források ún. metaadatainak beépítése az OPAC-ba, az erre kidolgozott speciális szabványok (pl. Dublin Core) alapján, valamint MARC formátumra konvertáló programok (MARC-SGML) segítségével. Itt a cél az, hogy adatcsere esetén kiderüljön, miről szól a dokumentum.

A másik nézet szerint az internetforrások feltárása a hagyományos katalógustétel struktúrájával való szakítást igényel, mert nem a tétel egyes mezőinek, hanem a tartalomnak a kulcsszavas keresésére épül. Vagyis a lehető legegyszerűbb formára törekszik, hogy a keresés könnyebb legyen.

A metaadat-rendszerek közül a Dublin Core struktúrájáról lehet leginkább elmondani, hogy nem idegen a MARC-tól, megfeleltetésükről konverziós táblák segítségével lehet gondoskodni. Elterjedését elősegíti, hogy adatelemeit az európai szabványosítási szervezet, a CEN (European Committee for Standardization) is jóváhagyta.

A szerteágazó igények miatt ma még nem beszélhetünk egységes, témafüggetlen metaadat-formátumról. A különböző változatok a leírás mélysége szerint csoportosíthatók.

1990-ben Stockholmban szemináriumot rendeztek a bibliográfiai rekordokról, ahol a különböző célú felhasználás szempontjából tárgyalták a bibliográfiai rekord sajátosságait. A szeminárium határozatainak egyike a bibliográfiai rekordok funkcionális követelményeinek kutatását tűzte ki célul. A projekt a bibliográfiai adatok megváltozott környezetéből indul ki. Az elkészült és 1998-ban megjelent FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

cords)-tanulmánynak kettős célja van: definiálja azokat a funkciókat, amelyeket a bibliográfiai rekord betölt a különböző kiadványtípusokat, a különböző alkalmazásokat és a különböző felhasználói igényeket illetően; ajánlást tegyen a rekordok funkcióinak alapszintjére és javasolt minimális elemkészletére.

Ezen túlmenően az FRBR-tanulmány felállítja a bibliográfiai adatok entitás-kapcsolat modelljét. A tanulmány a legszélesebb értelemben tekinti át a bibliográfiai rekord funkcióit. Vagyis egy rekord nemcsak leíró elemeket tartalmaz, hanem a hozzáférési pontokat (név, cím, tárgyszó, stb.), egyéb „szerző" elemeket (osztályozási jelzet stb.) és az annotációt is. Így olyan szerkezetet hoz létre, ami tisztán, egyszerűen és pontosan értelmezi, hogy miről ad információt a bibliográfiai rekord, és milyen felhasználói igényeket kell a rekordnak megvalósítani. A kutatócsoport elemezte a bibliográfiai adatokkal kapcsolatos entitásokat, meghatározta attribútumaikat és kapcsolataikat.

Az elemzés gyakorlati célja a katalogizálás racionalizálása, elméleti célja pedig a bibliográfiai univerzumnak, céljainak és kapcsolatrendszerének leírása, kiindulási alapot szolgáltatva a további formátum-fejlesztésekhez és kutatásokhoz.

Emellett új lendületet kapott az egységesített besorolási adatok kérdése a FRANAR (Functional Requirements and Numbering of Authority Records) program elindításával. Célja, hogy elősegítse a virtuális, osztott besorolási-adatállományok gyakorlati megvalósulását, valamint kidolgozza a besorolási rekordok funkcionális követelményeit, megvalósítási tanulmányt készítsen az ISADN (International Standard of Authority Data Number)-ről.

A (félig) strukturált adatok, strukturált szövegek leírására és számítógépes környezetben történő kezelésében új lehetőségeket teremt az XML (Extensible Markup Language – Kiterjesztett Jelölőnyelv), amely a World Wide Web Consortium (W3C) 1998-ban megjelent nyílt szabványa.

Az XML számos olyan előnyös tulajdonsággal rendelkezik, amellyel kivívhatja a könyvtáros szakma figyelmét is, például a formátum-fejlesztések területén. Olyan valós problémákra kínál megoldást, amelyekkel a napjainkban használt könyvtári számítógépes rendszerek adatformátumai jelenleg is küzdenek. Ezen túlmenően az XML könyvtári területen történő alkalmazása megoldást jelenthet az Internet előretöréséből fakadó problémákra, valamint nyíltabb rendszer létrehozását teszi lehetővé a MARC alapú zártabb könyvtári rendszerekhez képest. (Nyílt rendszer az, amely olyan részekből áll, melyek egységes, gyártó független és nemzetközileg elfogadott szabványokon alapuló felületeket nyújtanak. Ennek köszönhetően az egyes részek rugalmasan összekapcsolhatók, valamint segítenek összehangolni a különböző hardver és szoftver termékek használatát.) Az internet globális világában egyre fontosabbá váló követelmény, hogy a könyvtári OPAC-okhoz hasonló közszolgáltatások nyíltak, átjárhatók, más keresők által elérhetők, mélyen linkelhetők legyenek. Ma ennek a követelménynek egy átlagos könyvtári rendszer maradéktalanul nem képes megfelelni.

Kutatások a Debreceni Egyetem Könyvtárinformatikai tanszékén: a BDML nyelv

A Debreceni Egyetem Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai tanszékén elindult egy új fejlesztés, amelynek célja a bibliográfiai leírás formalizálása az XML jelölőnyelv segítségével, támaszkodva a munka során a nyelvnek azon fontos jellemvonásaira, amelyek a könyvtári területen történő alkalmazhatóságát erősítik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az XML segítségével ugyanis újabb jelölőnyelvek készíthetők. Ebből következően a fejlesztés egy olyan formális szabálygyűjtemény kialakítására irányult, amely XML nyelven megadja a szabványos bibliográfiai leírások szerkezetének sémáját. A készülő nyelv a BDML (Bibliographic Description Markup Language) nevet kapta.

Az XML érdekes lehet mindazok számára, akik a dokumentumaik kialakításában és a kezelésében nagyobb rugalmasságot kívánnak elérni, akik sokoldalúan támogatott rugalmas tárolási vagy általános adatformátumot, valamint fejlett, ám ezzel együtt nem túl drága alkalmazásokat keresnek. Az XML a számítógép számára megkönnyíti az adatok generálását, olvasását és biztosítja, hogy az adatszerkezet egyértelmű legyen.

Az XML nem egy programozási nyelv és használatához vagy megtanulásához nem szükséges programozónak lenni (bár egy „kis" informatikai ismeret sosem árt). A legtöbb számítógépes adatformátumtól eltérően az XML-jelölések az ember számára is érthetők, mivel semmi mást nem tartalmaznak, mint közönséges szöveget.

Az XML biztosítja az információ tervezését, autonómiáját, többszöri felhasználását, kereshetőségét, számítógépes feldolgozhatóságát, információk összekötését, az információ karbantartását és a minőséget, azaz a tudatos bánásmódot.

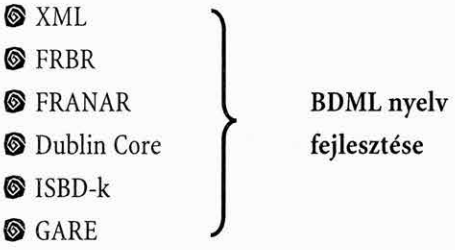

A BDML nyelv „pillérei"

A BDML nyelv egy kísérlet arra vonatkozóan, lehetséges-e az XML segítségével olyan új jelölőnyelvet kifejleszteni a bibliográfiai leírások összeállítására, amely lehetővé teszi a bibliográfiai leírásban rejlő lehetőségek jobb kihasználását a leírás azonosító funkciójának csorbítása nélkül.

A ma létező metaadat-rendszerek többségében az elemek mindegyike szabadon választható és ismételhető, ezek sorrendje nem meghatározott, azonban az általános érthetőség miatt mégis kötött szókészlet alkalmazása ajánlott vagy szükséges. Az egyes elemeket különböző minősítőkkel lehet rendszerint finomítani, jelentésüket szűkíteni.

A BDML elsősorban a magyar katalogizálási szabványokra, szabályzatokra, ill. előírásokra támaszkodik. Illeszkedve a bibliográfiai leírás definíciójában szereplő „meghatározott szabályok szerinti egységes szerkezetben, formában és sorrendben leírt adatok összessége" gondolathoz, valamint a nemzetközi értelmezhetőség érdekében, az ISBD szabályzatokban elfogadott adatcsoportokat, adatelemeket megjelenítő, kötött sorrendű elem-készletet deklarál a BDML nyelv.

A bibliográfiai leírás fogalmából következik, hogy magának a leírásnak formálisan értelmezhetőnek, az adatelemeknek formálisan felismerhetőknek kell lenniük. Ha a könyvtáros szakember rápillant a leírás adott pontjára, máris tudja, hogy ott például egy kiadó megnevezéséről van szó, hiszen az adatelem környezetéből, ill. a megelőző egyezményes jelből ez egyértelműen kiderül. A számítógépek nem ilyen „okosak": pontosan meg kell mondanunk a számukra, mi mit jelent, az hol található és mi a teendő vele. Az XML olyan új nyelv, amelynek kifejezett célja az, hogy az adatok önmagukért beszéljenek.

A BDML rendelkezik az elemek sorrendjéről, amely a bibliográfiai adatformátumoknál egy kritikus szempont. Az elemekhez szövegkörnyezettől függően sorrendi szabályozást ad (az elemek XML-ben két logikai művelettel kapcsolhatók össze, a sorozat, illetve a választás összekapcsolóval) és megad előfordulási szabályokat (az elemek kötelezősé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gére és ismételhetőségére vonatkozóan) az ún. mennyiségi jelzők alkalmazásával. Mivel XML-ben lehetőség van az elemek tetszőleges mélységű egymásba ágyazására, nagyfokú rugalmasság érhető el. Ennek köszönhetően a bibliográfiai leírás adatelemeinek, vagy néhány összetartozó adatelemének ismételhetősége, opcionalitása, feltételektől függő kötelezősége (például a bibliográfiai leírás 1. adatcsoportjában a különböző párhuzamosan meglévő adatelemek kezelése, akár – könyvek esetében – szerzői vagy vegyes gyűjtemények esetén is) BDML-formátumban nem jelent problémát, rugalmasan kezelhetők a különböző előfordulás-variációk.

A BDML nyelv jellemzői

- Rugalmas, tetszőlegesen bővíthető, platformfüggetlen metanyelv, ill. adatformátum (az adatstruktúra tartalmi és nem formai szempontok alapján történő leírása, amelyet elektronikus úton tárolunk olyan formában, hogy egyaránt érthető legyen a számítógépes programok és az emberek számára is);
- Lehetővé teszi, hogy a metaadatok elkülönüljenek a megjelenítési formátumoktól;
- „Önleíró" adatelemek (a megcélzott közönség és a használt média követelményeihez igazodóan használható, alakítható és formázható);
- Rugalmasan illeszkedik a feldolgozandó dokumentumhoz (az XML segítségével definiált nyelvek szükség szerint bővíthetők, ugyanis ezekben nincs előre definiált elemlista, saját elemeket tetszőlegesen lehet deklarálni);
- A különböző nyelveken írt szövegek kevert használata (a UNICODE karakterkódolási-rendszer megengedi a diakritikus és egyéb speciális jelek, valamint a nem latin betűk alkalmazását, normál szövegként való kezelését; XML nyelvet értelmezni képes szoftver e karakterkészletek bármely kombinációját kezelni tudja, így az XML az adatcserét nemcsak a különböző számítógépes rendszerek, hanem az országok és kultúrák között is lehetővé teszi);
- Bibliográfiai rekordok hipertext rendszerű felfűzése;
- Költséghatékony eszköz (az XML nyelv bárki által szabadon hozzáférhető, nyílt szabvány, nincs tulajdonosa, és egyetlen gazdasági érdek sincs rá kizárólagos befolyással).

Az XML kódok önmagukban nem tartalmaznak utasítást arra vonatkozóan, hogyan jelenjenek meg az adatok a képernyőn vagy nyomtatásban, azaz a kódok a tartalom jellegére koncentrálnak függetlenül a megjelenítő közegtől. A kódolt tartalomhoz tetszőleges számú ún. stíluslap készíthető, s az ezekben a stíluslapokban szereplő szabályokat alkalmazva az anyag a különböző eszközöknek megfelelően automatikusan formázható újra és újra.

A bibliográfiai leírások formalizálásánál jól kihasználható az XML legfőbb jellemzője: a tartalom, a megjelenítés és a kapcsolások különválasztása, amelyek így külön-külön optimálisan kezelhetők. A felhasználást tekintve ez azt jelenti, hogy a bibliográfiai leírások különböző megjelenítési (output) formátumai külön-külön egy-egy stíluslap elkészítésével kényelmesen megoldhatók (figyelembe véve azt is, hogy az elemek – pl. a leírás adatelemeinek, adatcsoportjainak stb. – sorrendje XML-ben egyszerűen előírható).

A gyengén látó emberek számára is előnyös ez a megközelítés. A stíluslap, ill. a megfelelő szoftver segítségével átalakíthatják az XML-t Braille írássá vagy beszéddé.

A BDML DTD megalkotásával és használatával számos előnyhöz juthatunk. A programozók készíthetnek adatkezelő és feldolgozó szűrőket anélkül, hogy a programokat nem várt adatok kezelésére fel kellene készíteni. Ugyanilyen nagy biztonsággal készíthetők stíluslapok is, és a BDML minden elemére stílusszabályok rendelhetők. XML-kompatibi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lis szerkesztő használatával a feldolgozó könyvtárosok irányíthatók, és egységes szabályoknak megfelelő BDML-dokumentumok (bibliográfiai leírások) készíthetők (bár az XML megengedi a felhasználó által definiált újabb elemek létrehozását, a szabályozott környezetben használt szerkesztőprogramokban ez a lehetőség letiltható).

Összegzés

A dokumentumok és források feldolgozásához szabályok, szabványok, kézikönyvek, dokumentációk stb. tekintélyes fegyvertára áll a rendelkezésünkre. A komplex, elektronikus környezet, természetesen, jól felkészült szakembereket kíván, akik képesek eligazodni és lépést tartani a gyorsan változó körülményekkel és elvárásokkal.

Mindebből következik, hogy a dokumentumok, információs források körültekintő és alapos feldolgozása meglehetősen költséges feladat. Ez a költség a számítástechnika és a telekommunikációs vívmányok könyvtári alkalmazásával, a munkamegosztást célzó különféle könyvtári programokkal (közös, osztott katalogizálás), már létező bibliográfiai rekordok letöltésével és helyi igényeknek megfelelő módosításával ésszerűbbé tehető, és nem mellékes az sem, hogy ezeknek a rekordoknak a színvonala és minősége ideális esetben növelhető. Napjainkban azonban még sok időt és energiát követel a különböző könyvtári adatformátumok közötti összhang megteremtése, az egyik adatformátumban szereplő adatok egy másik adatformátumba való konvertálása. Ezen túlmenően emberi közbeavatkozás szükséges annak eldöntésére is, hogy vajon történt-e adatvesztés az átalakítás során, illetve a rekordban szereplő adatok különféle javításaira. S ha még a weben is szeretnénk hozzáférhetővé tenni a katalógusunkat (lehetőleg minél kevesebb munkával)?!

Az XML-ben való gondolkodás megoldást jelenthet mindezekre nehézségekre, hiszen fő célja az internetes információcsere támogatása.

Irodalom

BERKE Barnabásné: Párizs 1977 – Koppenhága 1998. A nemzeti bibliográfiai ajánlások megújítása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 9, évf. 2000. 8. sz. p. 11–20.

BODA, Károly I.: Use of Hypertext in Information Science: Concepts, Systems, Models and Applications. (Ph.D. dissertation.). University of Debrecen, 2000.

BRADLEY, Neil: Az XML-kézikönyv. Bicske, Szak. 2000.

BUCKLAND Michael.: Redesigning library services. A manifesto.Chicago, ALA, 1992. Fordításban: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. [ford. Murányi Péter, Pálvölgyi Mihály] Bp. OSZK, 1998. 102 p.

BURKART, M.: Dokumentationssprachen. In: Buder, M. – Rehfeld, W. – Seeger, T. (hrsg.): Grundlägen der praktischen Information und Dokumentation. München, Saur, 1990.

Extensible Markup Language (XML) 1.0. 2. ed. - http://www.w3.org/TR/REC-xml

HAGLER, R.: The bibliographic record and information technology. 3. ed. Chicago-London, ALA-Ottawa, CLA, 1997.

HORVÁTH Tibor: A feldolgozás egységei és a feltárás célja. In: Könyvtárosok kézikönyve. 2. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris, 2001. 15-34. p.

IFLA study on functional requirements for bibliographic records. In: International Cataloguing and Bibliographic Control, vol. 24. 1995. no. 3., p. 43–50.

Mandatory data elements for internationally shared resource authority records. Report of the IFLA UBCIM Working Group on Minimal Level Authority Records and the ISADN. 1998.

MILLER, Dick R.: XML and MARC : a choice or replacement? Chicago, 2000, ALA., 12 p. - http://elane.stanford.edu/laneauth/ALAChicago2000.html

POPRÁDY Géza: Könyvtári trendek. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Segédletek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris, 2003. 13-62. p.

RÁCZ Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele,; leíró katalogizálás. In: Könyvtárosok kézikönyve. 2. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris, 2001. 187-296. p.

TENNANT, Roy: MARC must die. In: Library Journal, 2002, 10. - http://libraryjournal.reviewsnews.com

VAJDA Erik: A besorolási adatok egységesítése. Fogalmak tisztázása és terminológiai javaslat. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 37 évf. 1990. 5. sz., p. 186–190.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár és a DocBook XML leíró nyelv

A Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ (HIK) digitalizálási projektje

MARKÓJA Szilárd

Ma már a felsőoktatásban résztvevők számára elengedhetetlen, hogy digitális formában – az interneten keresztül – elérhessenek tankönyveket, tananyagokat, melyek felépítése könnyűvé és egyszerűvé teheti a mentést, nyomtatást, ezzel segítve az aktív tanulási folyamatokat.

A Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár (KFFDT[1]) létre hívása az eddigi hiányt hivatott betölteni, és a HIK kommunikált céljai között hangsúlyos szerepet játszó legkorszerűbb technológiákat hívja segítségül abban az esetben is, ha elektronikus tankönyvekről van szó.

1. Felsőoktatási digitális tankönyv?

1.1 A felsőoktatás jelenlegi irányvonalai

A felsőoktatásban – jellegénél fogva – nem lehetséges és nem is célszerű egységes tan- és szakkönyvellátottságról beszélni, hiszen az ország hetven egyetemének, főiskolájának száz feletti szakán vagy szakpárján oktatnak ma, és ez több ezer kurrens könyvet, tankönyvet, jegyzetet, e-learning tananyagot, szlájdot stb. jelent. Ezeknek összeírása, katalo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gizálása sziszifuszi feladat lenne; és a hatékonysága pedig erősen megkérdőjelezhető, hiszen a centralizáltságra törekvő elgondolások értelmezhetetlenek, tekintve az egyetemi (főiskolai) autonómiát. A campusok továbbá maguk is kutató-, publikáló műhelyek, a kiadványaik jelentős részét maguk állítják elő, és olykor be sem kerülnek az országos kereskedelmi hálózatba (és ezen keresztül pl. a köteles példányokat kapó nagyobb könyvtárakba sem). Az oktatói függetlenség – nagyon helyesen – lehetővé teszi azt, hogy az azonos karokra, de más egyetemekre járó hallgatók teljesen eltérő könyvekből tanuljanak, így pl. a jegyzetek zöme, melyek viszonylagosan nagy példányszámban jelennek meg, csak bizonyos egyetem adott karára vagy szakjára vonatkoznak. Ezen jegyzetek létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen: részben evidens oktatói érdeket szolgálnak tanulmányi szempontból (olykor valóságosan is hiánypótló műveknek számítanak kisebb-, „egzotikusabb" szakoknál) részben pedig a kiadói/szerzői jogok közvetlen gyakorlása nagyobb bevételt jelent, mint esetlegesen az országos terjesztésű kiadóknál megjelentetett művek esetében (feltéve, hogy eléri azt a példányszámot, illetve azt az országos „eladhatósági ingerküszöböt", melynél megéri egy nagy kiadónak foglalkozni vele).

Másfelől megközelítve a felsőoktatási tankönyv problematikát: az új Felsőoktatási Törvény tervezete[2] preferálja az Európai Unióban elterjedt képzési formákat, tehát megkülönböztet a) alapképzést (BA, BSc), b) mesterképzést (MA, MSc), c) doktori képzést (PhD). Az Oktatási Minisztérium (továbbiakban: OM) javasolta a hagyományos főiskolai, egyetemi szintek átstrukturálását, az átfedések megszűntetését, a képzési szintek markánsabb elkülönítését. Ez értelemszerűen a tankönyvpiacon is változásokat hoz: a BSc szinten megjelenő oktatási segédanyagok például kiszoríthatnak kevésbé elterjedt tananyagokat, illetve szakmailag összehangoltabb jegyzetek, tankönyvek stb. elkészülését kényszeríthetik ki.

1.2 Az országos terítésű kiadók helyzete

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesülése által megfogalmazott helyzetértékelés, valamint a kiadók vezetői szerint a nyomtatott dokumentumok példányszáma rohamosan csökken[3]. Bár a kiadott címek száma 1989 óta hét és félezerről 2002-ig kb. tízezerre nőtt, addig az eladott átlagpéldányszám 14 300-ról 3 500-ra csökkent, és a tendencia folyamatosnak tekinthető. Az évi közel 60 milliárd Ft-os könyvpiacnak kb. az 50%-a a kimondottan tan- és szakkönyv (az átfedéseket nem vizsgálva), de az egy kötet előállítására számítható fajlagos költségek a kis példányszámok miatt magasabbak, mint az európai átlag, ami további kedvezőtlen hatással van a nyomtatott tankönyvpiacra.

További problémák: a kiadók mind a mai napig erősen rászorulnak a különböző módon kapott (főleg pályázatokon nyert) állami támogatásokra, holott az államnak – elméletileg – nem lenne feladata piaci szereplők ilyen volumenű támogatása. Ez fokozottan igaz a felsőoktatásban használható könyveket és tankönyveket értékesítőkre. A kiadók szempontjából egy új, minőségi tankönyv (tananyag) kifejlesztése a legnagyobb energiát felemésztő beruházás, egy cím első kiadású előállítása (a szerzői honoráriummal, kiadói háttérköltségekkel) kétmillió forinttól kezdődik. A könyvek és tankönyvek kifejlesztésében az egyik legnagyobb költségtényező a nyomda mely a beruházás összköltségének a háromnegyedét is kiteheti. Az ehhez társuló logisztika, a szállítás, és a raktározás szintén jelentős tétel. Jelen helyzetükben a közepes- és kisebb kiadók pl. szívesen kooperálnak nagykereskedőkkel a raktározás, ill. terjesztési problémáik megoldása érdekében.

A kimondottan „tankönyves" kiadók számára a megoldás az elektronikus tankönyvek (e-book-ok, e-learning tartalmak), vagy autentikált online tar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talmak előállítása lenne a cél, de jelenleg erre csak mérsékelten képesek. Változásra van szükség:
a) az általános kiadói szemlélet módosulásában;
b) a technikai színvonal késedelem nélküli emelésében.
Általában megállapítható, hogy – kevés üdítő kivételtől eltekintve – a nagy kiadók vezetői mind a mai napig a papíralapú tankönyvben és kereskedelemben gondolkodnak a riasztó forgalmi adatok dacára, bár vannak már előrelépők is.
A technikai színvonalról – a tavalyi pályázat előkészítő megbeszéléseinek fényében – el lehet mondani, hogy napjainkban még előfordul, hogy a kiadók kézírással vagy gépelve (írógép!) kapják a szerzőktől az anyagot, bár már elterjedtnek tekinthetőek a doc, txt, rtf stb. formátumok. Az, hogy egy szerző SGML-ben, XML-ben készítsen tankönyvet, vagy egymaga állítson össze egy SCORM szabványos e-learning tananyagot, pillanatnyilag rendkívül ritka. Sajnos, a kiadók szakemberei sem rendelkeznek az online tartalmak (HTML, XSL, CSS) szerkesztési tudásával, ezért átképzésekre lenne szükség a Quarkkal vagy Venturaval dolgozó tördelőszerkesztők között.
A 2004-évi Felsőoktatási Tankönyvpályázat a digitális tananyag előállítását kísérleti programnak tekitette és figyelembe vette a kiadók segítségét is.

1.3 Olvasáslélektan, képernyőről tanulás

A különböző olvasásszociológia felmérések a hagyományos, nyomtatott könyvek olvasási szokásairól sötét képet festenek. Idevágó tanulmányaikat az OSZK Könyvtári Intézetének szakemberei (pl.: Nagy Attila, Gereben Ferenc stb.) több helyen is publikálták[4]. Általános vélemény szerint ma még a képernyőről történő tanulás elhanyagolható, hiszen a megjelenítés, a közvetítő eszköz milyensége, a monitorok gyakran nem megfelelően szemkímélő megoldásai nem teszik erre alkalmassá. Ezért az elektronikusan publikált tananyagokat általában kinyomtatják tanulási célból. Ettől eltérés abban az esetben tapasztalható, ha a tananyag nem memorizálandó, hanem valamilyen műveletet kell vele végezni, és a diák, hallgató által készített végtermék szintén elektronikus dokumentum, (vagy ennek nyomtatott változata).
Vélhetően a generációs változások (és itt az emberre, önmagára ugyanúgy gondolunk, mint az információs technológiák fejlődésére) ezt a határt is áttörik a közeljövőben, ezért a kiadóknak időben fel kell készülniük a változásokra (értelemszerűen az OM és háttérintézményeinek szakmai segítségével, támogatásával, továbbá útmutató projektjeivel pl: Sulinet Digitális Tudásbázis[5], Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár stb.), illetve reagálniuk kellene az egyre jobban elharapózó „legújabb kori funkcionális analfabétizmusra"[6].

1.4 Szerzői jogi kérdések, reprodukció:

A kiadó természetesen a szerzővel közvetlen kapcsolatot tart. Bármilyen kiadáshoz – legyen az hagyományos vagy elektronikus – a szerző beleegyezése szükséges. A printelést és/vagy a teljes fénymásolást a – ha a szerző, illetve a kiadó ebbe nem egyezik bele – a hazai jogszabályok tiltják, illetve korlátozzák, de ezen szabályok megsértését nagyon nehéz érzékelni, így ma gyakorlatilag teljesen megoldatlan a sokszorosítás kérdése – szerzői jogi szempontból. A kiadói veszteségek felmérhetetlenek a fénymásolás tekintetében, ezért a kiadók félelmei jogosak az online, és letölthető és/vagy nyomtatható tananyagokkal kapcsolatban, de többféle megoldás létezik (pl.: egyszeri nyomtatás vízjeles papírra, vagy autentikációhoz kötött hozzáférés biztosítása.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Digitális tartalmak előretörése

2.1 Miért digitalizálunk, miből, és hogyan?

Az előzőekben leírtak következményeként megállapíthatjuk azt, hogy az oktatási tárca hangsúlyosan kezeli a digitális tartalmak létrejöttét, továbbá a köz-, és felsőoktatásban elengedhetetlenül fontos ezek létrejötte, megjelenése. A digitalizált tankönyvek, továbbá az e-Learning-nek számító komplex tananyagok összevetése a nyomtatott verziókkal nem is hagy kétséget az előbbiek használhatóbb volta felől (mind az oktatók, mind a kutatók, diákok, hallgatók számára).

Az előnyök:

- olcsóbb előállíthatóság IT szempontból: megfelelő szabványok és sablonok esetén gyors kódolás;
- elmaradnak a tördelési, nyomdai, szállítási, logisztikai költségek;
- ma már a gyors kereshetőség elengedhetetlen (full text keresési lehetőség);
- népszerűbb, praktikusabb a digitális verzió a gyors jegyzetelhetőség, és a naprakész idézetek szempontjából (ma már teljesen elfogadottak olyan szakdolgozatok, amelyekben egyetlen nyomtatott forrásra történő hivatkozás sincs a lábjegyzetekben vagy a bibliográfiában);
- azonnali frissítés lehetősége (update).

2.2 A digitális tankönyvek leíró nyelve: DocBook XML[7]

Abban az esetben, amikor nagy mennyiségű dokumentum egységes formátumban való elkészítése, az egyes dokumentumoknak ugyanazon hordozón, de eltérő megjelenésben történő publikálása (pl. navigációs elemekkel ellátott HTML formátum és nyomtatható HTML formátum), vagy a dokumentumok különböző médián vagy formátumban való publikálása a cél, a legkézenfekvőbb megoldás valamilyen újrahasznosítható dokumentumformátum használata.

Az elektronikus dokumentum felépítése két részre bontható szét:

- Az első logikai réteg a dokumentum szerkezetét írja le, azaz hogyan tagolódik fejezetekre, bekezdésekre (pl. XML, SGML stb.,)
- míg a második rétegnek elő kell tudnia állítani a megfelelő kimenetét ennek a struktúrának és a megjelenítő eszközeinek, célformátumnak ismeretében (az output lehet: HTML, pdf, Word).

Az XML-be kódolt gépi feldolgozás lehetővé teszi, hogy az egységesített tartalmat különböző megjelenítő eszközökre lehet publikálni, de fordítva is igaz: a dokumentum tartalmának változásakor nem szükséges a megjelenítő réteg változtatására.

A gyakorlatban legalkalmasabbnak erre az XML leíró nyelv bizonyult.

A Felsőoktatási Tankönyvpályázaton a HIK által javasolt formátum kialakításakor olyan, már létező megoldásokat vizsgáltunk meg, melyek a fentieknek megfelelnek, képesek az elektronikus dokumentumok metaadatainak megfelelő tárolására, kellően elterjedtek, a nagyobb szoftverfejlesztők támogatják és léteznek megfelelő minőségű transzformációs eszközök. További követelmény, hogy a formátum legyen szabadon módosítható és bővíthető, valamint nyílt szabvány legyen, azaz ne kötődjön egyetlen nagy gyártóhoz sem.

A DocBook XML formátum olyan általános dokumentumformátum, melyet a kilencvenes évek eleje óta használnak általános témájú dokumentumok és technikai leírások tárolására. A formátumot támogatják a Linuxos fejlesztői közösségek, valamint kereskedelmi és nyílt forrású szoftverek sora.

Jelenleg az OASIS nonprofit konzorcium kezeli. Nyílt, jól dokumentált szabvány, élénk fejlesztői közösséggel[8]. A leíró nyelv kiválasztását megelőzte egy általános összehasonlító felmérés is[9].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.3 Részletes jellemzők

Az XML, vagyis eXtensible Markup Language jelentése: bővíthető jelölőnyelv. A World Wide Web Consortium XML 1.0 ajánlása olyan szintaxist ad meg, melyet betartva különböző jelölő nyelvek (mint például az XHTML) hozhatóak létre. Ezeknek a nyelveknek a segítségével szabványos módon megoldható a különböző alkalmazások, platformok közötti adatcsere, felhasználva a már meglévő feldolgozó programokat, ami nagy mértékben lecsökkenti a fejlesztés időtartamát és költségét. A meglévő adatok szolgáltatása pedig egyszerűbbé válik, egy közös adatforrásból, de több formátumban is.

Az XML – a HTML nyelvtől eltérően – a tag-ek elnevezésében a kis- és nagybetűk használatára érzékeny jelölőnyelv, tehát a <pelda> a <Pelda> és a <PELDA> tag-ek egymástól különbözőek. A DocBook XML verziójában a tag-eket mindig kisbetűs írásmóddal használjuk. A tag-ekhez rendelt tulajdonságokat mindig idézőjelek közé kell zárnunk. Erre használhatjuk az egyszeres (') és dupla (") idézőjelet, azonban a nyomdai idézőjelet („ és ") nem.

DocBook

Az elektronikus dokumentumok tárolására olyan saját XML formátumot használunk, amely több szabványos és elterjedt formátumra épül. A dokumentum felépítését tekintve a DocBook XML szabványt követi, ezt ajánlásunkban egyrészt szűkítjük, illetve kiegészítjük olyan elemekkel, amelyeket a dokumentumra vonatkozó metainformációk tárolására használunk majd.

A DocBook XML 4.21 elemkészlet

A DocBook dokumentumtípust több mint tíz évvel ezelőtt a HaL Computer Systems és az O'Reilly & Associates hozta létre, később fejlesztésében részt vett a Novell, a Digital, a Hewlett Packard, a Sun, az SCO, és mások. Nyílt szabvány, jelenleg egy nonprofit konzorcium, az OASIS (Organization for the Advancement of Structured Information Standards) kezeli.

Kik használják?

Mivel a DocBook dokumentumok felépítése követi a könyvek szerkezetét és nagyszámú elemmel rendelkezik a tartalom elrendezéséhez, jelentős létszámú szerzői közösség használja, továbbá támogatja számos kereskedelmi forgalomban lévő és szabad szoftver. A DocBook formátumot széles körben használják a fent említett számítástechnikai cégeken kívül a szabad szoftvereket fejlesztő közösségek pl. a Linux Documentation Project, a FreeBSD Documentation Project, a GNOME Documentation Project, a KDE Documentation Project, a Caldera Systems, a Mandrakesoft, a Red Hat és a SuSE, több millió oldalnyi dokumentáció, elektronikus könyv és más kiadvány tárolására.

Előnyei

A DocBook formátum minden olyan előnnyel rendelkezik, amivel az XML dokumentumok általában: logikus szerkezeti felépítésű, gép által értelmezhető, feldolgozható, valamint platform- és nyelvfüggetlen, testre szabható, és bővíthető.

A DocBook formátumot létező eszközök, kereskedelmi és szabad szoftverek már támogatják és ismerik, például az OpenOffice.org irodai szoftvercsomag, az emacs, Quanta, Altova XMLSpy és más XML szerkesztő programok.

A formátum fejlesztése folyamatos, élénk fejlesztői közösség működik közre a kidolgozásában, további alakításában. A DocBook viszonylag hosszabb ideje szerepel a palettán – így kiforrott, kipróbált formátumnak tekinthető.[10]

A már meglévő és testre szabható szoftvereszközökkel a DocBook forrásfájlból konvertálhatunk (X)HTML, HTMLhelp, MIF (Adobe FrameMaker), PDF, PostScript, RTF (Microsoft), TeX, TXT, XHTML formátumokba, azaz így egy fájlból tudjuk kiszolgálni a különböző formátumú, de azonos tartalmú dokumentumok iránti igényeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az alábbiakban röviden bemutatjuk egy DocBook dokumentum felépítését, a benne használt legfontosabb elemeket. Az interneten angol nyelven természetesen elérhető a teljes dokumentáció: (http://docbook.org/tdg/en/).

2.4 Digitalizálás, a megjelenítés menete

A digitalizálás menetét – egyszerűsített módon – az következő ábrák szemléltetik[11]:

Tehát a folyamatok a következők:

1. a nyomtatott szöveg kódolása (XML), illetve eleve XML publikáció készítése;
2. Dublin Core és MARC XML metaadat sorok feltöltése;
3. a validálás (érvényesítési, ellenőrzési folyamat) elvégzése a dtd-vel (document type definition)[12];
4. majd a stíluslapokkal (CSS, melyek a HTML kimenet dizájnját adják) ellátott XSL-lel lefordítja az XML-t HTML-lé.

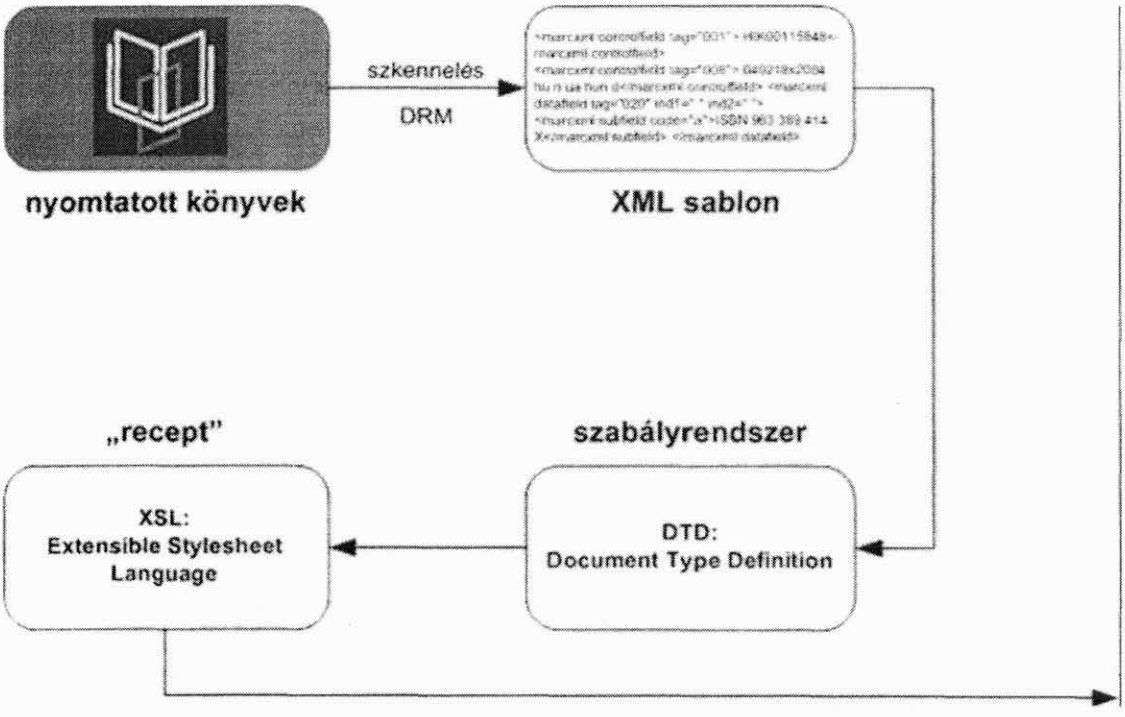

1. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

És a megjelenítés HTML kimenete:

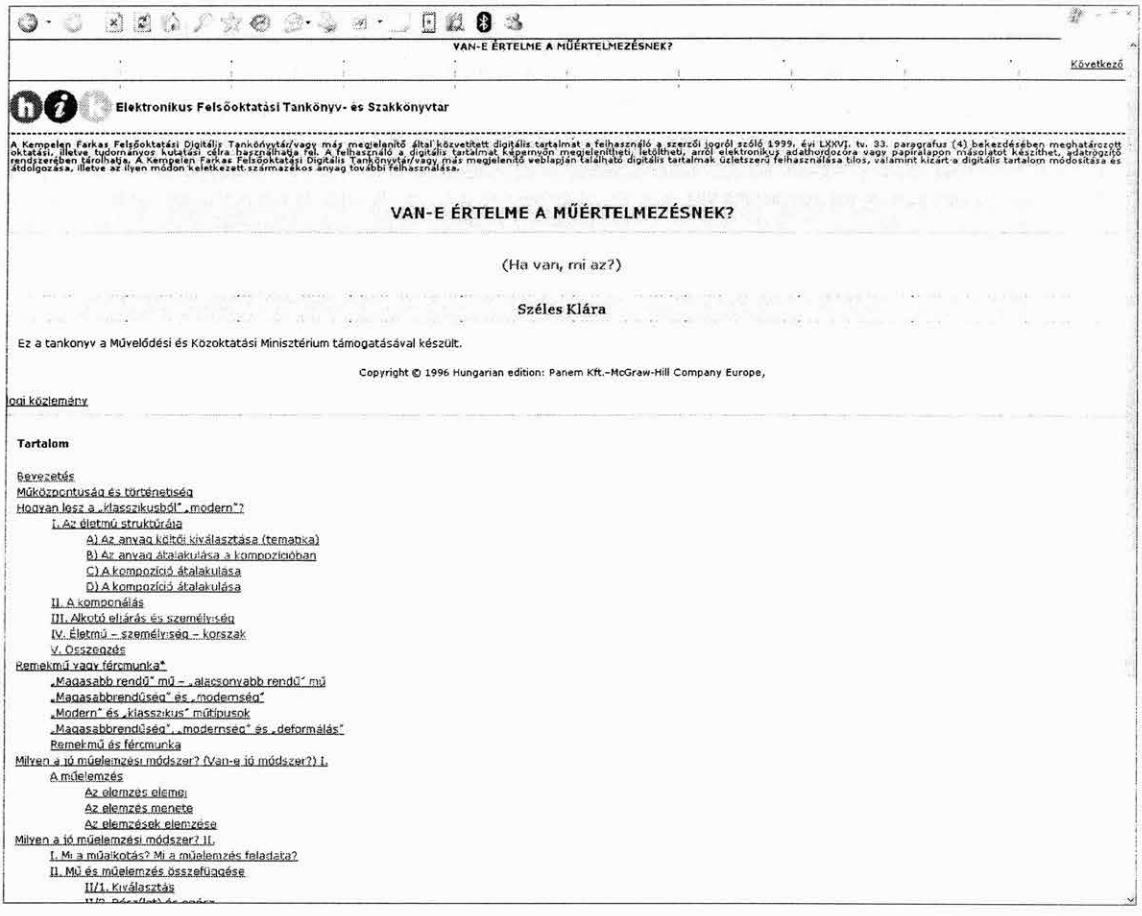

2. ábra

A Felsőoktatási Tankönyvpályázat keretében a feladatok megoszlottak a kiadók és a HIK között, a következők szerint:

A kiadók feladatai:

- a kiadók szerződésben nyilatkoztak a szerzőkkel kapcsolatos rendezett jogviszonyukról;
- elkészítetik (a megadott sablon alapján) az XML-t.

A HIK feladatai:

- dtd-vel ellenőrzés;
- a DCXML és MARCXML-ek javítása, kiegészítése (tapasztalat: a kiadók nagyobb része számára a könyvtáros szabványok nem ismertek);
- az XML dokumentum lefordítása HTML-re, és elhelyezése a Felsőoktatási Tankönyvtárban vagy saját kiadói/bérelt szerveren (ahol a kiadói szerződések értelmében 15 évig térítésmentesen közreadhatók a dokumentumok).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.5 A Felsőoktatási Tankönyv-, és Szakkönyvpályázat és a Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár

A Felsőoktatási Tankönyv-, és Szakkönyvpályázat

A Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár (továbbiakban: KFFDT) létrejöttét – áttételesen – az 1997-óta kiírt Felsőoktatási Tankönyv-, és Szakkönyvpályázatnak köszönheti. Ezen a pályázaton az elmúlt évek alatt 200 és 450 millió közötti Ft támogatást nyerhettek a pályázók, és ez több, mint ezer címet jelent. A Felsőoktatási Pályázatok Irodája, majd az Oktatási Minisztérium Alapkezelő Igazgatósága által kiírt pályázathoz 2004-ben – aktív HIK közreműködéssel – sikerült egy digitális 'lábat' csatolni, mely eredményeként közel száz cím készül(t) el elektronikus formában. Ezen elektronikus dokumentumok a tudományágak széles spektrumát ölelik fel az irodalomtól a mezőgazdasági technológiákig. Olyan kiadók jelennek meg itt, és adják térítésmentesen közre a tankönyveiket mint az Osiris, a Panem, a Balassi, a Typotex, a Mundus, a Mezőgazda- vagy éppen az Enciklopédia Kiadó, és rajtuk kívül sokan mások is.

A Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár szoftvere

A rendszer elsődleges feladata olyan „könyvek" tárolása, megjelenítése, melyek XML alapúak, és nyitott-, élénk fejlesztői közösséggel rendelkező DocBook szabvány szerint épülnek fel. A dokumentumok azonosító metaadat fejléce a Dublin Core-, illetve MARC szabványokat követi. Megjelenítésük, nyomtatásuk HTML, pdf, és Word formátumokban is lehetséges.

A szoftver alatt a Webra3 nevű portálmotor található; az adatbázis SQL.

A rendszer kitűzött céljai:

- Tájékoztató a honlapról, a célokról, a megvalósítás módjairól, jövőbeli tervekről (főoldal);
- Keresőfelület a tartalmakról hasonlóan a HIK könyvtári keresőfelületéhez;
- Kapcsolódó linkek (OM, OMAI, és HIK, valamint külön linkcsoport a felsőoktatási tankönyvpályázatokról, kiírások, eredmények, XML sablon, DTD);
- Minden felület legyen kétnyelvű (angol, magyar);
- Teljes szövegű keresés az XML-ekre;
- Hírlevél modul;
- Adminisztrációs felületen történő feldolgozás és megjelenítés MARC-ban és Dublin Core kategóriák szerint. Kiindulópont a már meglévő könyvtári modul;
- Tudományágak szerinti csoportosítás és a csoportosítás adminisztrációja (új felvitel, törlés, módosítás, keresés);
- Az elkészült rekordok (művek) betöltése, a tudományágak szerint a feldolgozott egységekkel történő feladatvégzés, áthelyezés, megjelenítés.
- Nyomtatás: HTML, pdf, Word;
- Az adott művekhez kapcsolódó speciális megjegyzések megírásának lehetősége;
- Autentikáció lehetősége (pl. másolásvédelem).

Ezen célok egy része még nem valósult meg (pl.: az angol nyelvű felület), de elkészítésük folyamatban van.

A használt szabványok leíró nyelve: DocBook XML;

Azonosító metaadat struktúrák: Dublin Core[13], az elektronikus dokumentumok leírására szolgáló MARC;

A jövőben beépített lehetőség:

- NDA kompatibilitás (OAI szabványok)[14];
- SDT[15], illetve egyéb e-Learning kezelő kapcsolat (SCORM 1.2, 1.3.1)[16].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. A jövőbeli lehetőségek

3.1 Nyitott, szabadon hozzáférhető- vs. autentikációhoz kötött vagy megvásárolható tartalmak

Mint az előzőekben is jeleztük, hívei vagyunk a digitális tartalmaknak a felsőoktatásban. Ezért várhatóan további digitális tartalmak születnek majd a jövőben vagy pályázati úton, vagy piaci alapon álló szerveződések saját üzleti érdekei miatt.
Céljaink közé tartozik tehát az útmutató inkubátorház-szerű projekt szervezés 2005-ben is:

- várhatóan az OM (OMAI) 2005-ben is kiírja a Tankönyvpályázatot, és a „digitális láb" szervezésében a HIK továbbra is részt vesz;
- lehetőség nemcsak hagyományos digitalizált dokumentumok-, hanem komplex eLearning-es tananyagokra előállítására (ezek keretrendszerének, szabványcsomagjának kialakítását a HIK megkezdte).

Mivel a piaci alapon működő kiadók nem válhatnak az állam kiszolgáltatottjává legfontosabb lépés az lenne, ha Magyarországon megindulna az elektronikus tankönyvpiac. Ehhez szükség lesz egy korszerű (az állami büdzsét kímélő) koncepcióra: kérdés, lehetséges-e egy önfenntartó elektronikus tankönyvpiac rendszer szegmenseinek üzleti, önellátó modelljének kialakítása?
Az első lépések megtételére már sor került.

Jegyzetek

1. www.tankonyvtar.hu
2. T. 15267. törvényjavaslat a felsőoktatásról, 2005. március http://www.om.hu/letolt/felsoo/benyujtott_torvenyjavaslat_marc_18.pdf
3. MKKE statisztikák 2004-ig: http://www.mkke.hu/4.html
4. Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó. 2003.
   A témával bővebben foglalkozik a hvg.hu -n frissen megjelent cikk (2005/13.) „teleremény":
   http://hvg.hu/hvgfriss/2005.13/200513HVGFriss176.aspx?s=2005330nl
5. http://sdt.sulinet.hu/default.aspx
6. A könyvtáros szakmai közbeszédben egyre gyakrabban feltűnik a „funkcionális analfabétizmus" hagyományostól eltérő értelmezése. Az ortodox verzió a következő: a funkcionális analfabétizmus: az, ha valaki tanult ugyan írni, olvasni, számolni, de nem tudja a megszerzett tudást a gyakorlatban használni. A jelenlegi értelmezést így egészíthetnénk ki: valaki tanult ugyan írni, olvasni, számolni, de nem tud: a) (olvashatóan) kézzel írni, viszont klaviatúra segítségével igen (esetleg magas színvonalon), b) a nyomtatott könyv olvasásának folyamatossága lankasztja a figyelmét, ezért az olvasott szöveget nem tudja olvasni, értelmezni, de a képernyőn változatosan megjelenített, tömörített információ blokkokat feldolgozza, és megfelelően értelmezi, használja.
7. http://www.w3.org/XML/
   http://www.xmlinfo.hu/XML/xmlalapok.html
   http://www.xmlinfo.hu/XML/miazazxml.html
   http://www.w3c.hu/forditasok/XML_10_pontban.html
   Részletek kiemelve a HIK számára készített követelmény struktúrából (készítette: Bartal Tamás)
8. http://www.docbook.org/
   http://www.oasis-open.org/about/
9. http://www.hik.hu/upload/doc/200405/xmlsablon.pdf
10. DocBook XML 4.2: http://www.oasis-open.org/docbook/xml/4.2/index.shtml
    Az OASIS támogatói: http://www.oasis-open.org/about/.
11. Részletesebb leírás található: Bíró Szabolcs: A szövegfeldolgozás modern eszközei – az SGML és XML nyelvek c. publikációjában. In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 51. évf. 2004.10. sz.
12. További részletek itt:
    http://www.hik.hu/tankonyvpalyazat/dtd3.zip
13. http://dublincore.org/
14. A közeljövőben a Nemzeti Digitális Adattár is szolgáltatni fogja a KFFDT metaadatait.
    http://www.nda.hu/Engine.aspx
15. Sulinet Digitális Tudásbázis, http://sdt.sulinet.hu/
16. http://www.aicc.org/
    http://www.adlnet.org/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A programozás oktatása a könyvtárosképzésben, avagy most jön a Java?

ISZÁLY György Barna

> A miértre vonatkozó kérdés hibás. Sokkal inkább azt kellene kérdeznünk: miért ne?
>
> George Bernard Shaw

Mai világunkban a könyvtár elképzelhetetlen számítógépek nélkül. Számítógépek tárolják a könyvtári nyilvántartásokat, segítségükkel vagyunk képesek gyorsan és hatékonyan megtalálni a dokumentumokat az állományokban. Az elektronikus levelezés segítségével egyszerűbbé és gyorsabbá vált a könyvtárközi kölcsönzés, az internet segítségével pedig a tájékoztatás.

A Debreceni Egyetem Komptergrafikai és Könyvtárinformatikai tanszékén a könyvtárosok új generációjának képzésében kezdettől fogva nagy hangsúlyt fordítottunk az informatikai tantárgyak tanítására. A képzésnek szerves tantárgyi része a programozás, amit a hallgatók két félévig tanulnak és valamelyik magas szintű programozási nyelvvel ismerkednek meg.

Ma már a könyvtárosok többségének nem okoz gondot a felhasználói programok hatékony kezelése, de azt már kevesebben tudják, hogy milyen folyamatok zajlanak a számítógépben a programok futása alatt, vagy hogy milyen úton-módon lehet ilyen programokat készíteni. Felmerülhet persze a kérdés, hogy kell-e egyáltalán ezt egy könyvtárosnak tudnia?

Könnyen azt válaszolnánk, hogy nem, hiszen a könyvtárosok nem szorulnak rá, hogy programokat írjanak, mert arra ott vannak a programozók! De valóban így van ez?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, rá fogunk jönni, hogy nem egészen. Mai világunkban a könyvtár jövője attól is függ, hogy mennyire tudja kihasználni az internet nyújtotta lehetőségeket. Ehhez viszont a könyvtárosoknak ismerniük kell a weblapszerkesztés technikáját és képesnek kell lenniük a webes felületek programozására is. Ez már a modern kor kihívása, hiszen ahhoz, hogy a könyvtár megtartsa a kultúrában elfoglalt pozícióját, jelen kell lennie a technikai legújabb területein is. Ugyanakkor a könyvtárak a jelenlegi finanszírozási rendszer mellett egyre kevésbé képesek megfizetni a programozók munkáját, így lassan rákényszerülnek arra, hogy a kisebb problémákat, egyszerűbb programozási feladatokat saját maguk oldják meg. Természetesen a nagy rendszerprogramok írásánál elkerülhetetlen a profi programozók segítsége, de ebben az esetben is hasznosak lehetnek a programozási ismeretek, mert a könyvtárosok képesek lesznek hatékony, partneri segítséget nyújtani a rendszerek fejlesztésében.

Tehát a programozási ismeretekre szükség van a könyvtárosok képzésében. Most már csak az a kérdés, hogy mit oktassunk a leendő könyvtárosoknak? Milyen programozási nyelvvel érdemes megismertetni őket?

Több programozási nyelv közül választhatunk, ami a probléma forrását is jelenti, mert nehéz eldönteni, melyik is az ideális. Írásomban ehhez a döntéshez próbálok segítséget nyújtani, felhasználva programozási ismereteimet és több éves oktatói tapasztalatomat.

Mivel a magas szintű programozási nyelvek utasításai állnak legközelebb az emberi nyelvhez és gondolkozásunkhoz, ezért ezek oktatását tartom a legcélravezetőbbnek. Ezek közül azokat érdemes vizsgálat alá venni, amelyeket a mai számítógépes platformok is támogatnak, és amelyeket ma is széles körben használnak.

Tapasztalataim szerint három olyan magas szintű programozási nyelvet oktatnak jelenleg a felsőoktatásban, melyekkel érdemes foglalkozni.[1] Ezek: a Pascal, a C és a mai időkben egyre népszerűbb Java. Nézzük meg ezen programozási nyelvek jellemzőit, előnyeit, hátrányait és az oktatásban való felhasználhatóságukat.

Pascal

Az egyik legrégebbi és legismertebb programozási nyelv a Pascal. Mivel parancsszavai az angol nyelv szavaival egyeznek meg, ezért már minimális angol nyelvtudással is jól lehet vele boldogulni. *Szintakszisa* gyorsan és könnyen elsajátítható, és nagy előnye, hogy viszonylag gyorsan lehet vele látványos sikereket elérni, ami a hallgatókat motiválja. Minden tekintetben alkalmas a programozás alapfogalmainak – mint például a változó, a vezérlési szerkezetek, a ciklusok, az egyszerű és összetett adattípusok, a függvények és eljárások – elsajátítására.

A Pascal programok felépítése kötött, de ebből adódóan jól áttekinthető, mint ahogy ezt a következő oldalon található példán láthatjuk is. A deklarációs részben kell definiálnunk azokat a programozási objektumokat – konstansokat, változókat, típusokat, eljárásokat és függvényeket –, amelyeket a programban fel szeretnénk használni, a végrehajtási részben szereplő utasítások pedig a program futtatása során fognak végrehajtódni.

Komolyabb nehézséget a hallgatók számára talán csak a memóriakezelés jelenthet, melynek használata bizonyos esetekben igen körülményes[2]. Problémás lehet még a megírható programok és az egyszerre kezelt memória méretének egységes 64 Kbájtos korlátozása.[3] Legnagyobb hátránya azonban az, hogy bár mind a Unix/Linux, mind a Windows operációs rendszerhez készült Pascal fordító, mégsem igazán elterjedt a használatuk.[4]

Összefoglalva tehát, a Pascal programnyelv jól alkalmazható a programozás kezdő lépéseinek elsajátítására, s nagy előnye, hogy integrált fejlesztői kör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

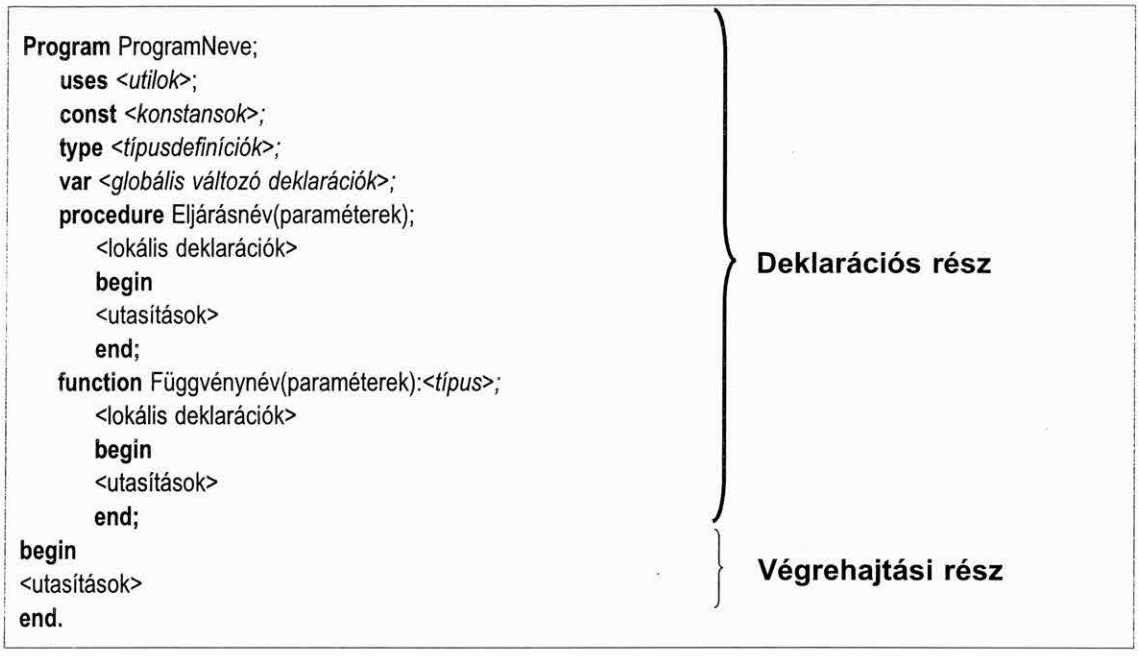

A Pascal program felépítése

nyezettel is rendelkezik, és szinte bármilyen konfigurációjú PC-n kielégítően működik. Hátránya azonban, hogy a bonyolultabb, Pascal nyelven írt programok az alapvetően szöveges felületkezelésből adódóan ma már nem igazán használhatóak fel és webes felhasználásuk sem támogatott.

C nyelv

Időrendben és bonyolultságban a következő nyelv, amelyiket érdemes megvizsgálnunk a C programozási nyelv. Hasonlóan a Pascal nyelvhez, parancsszavai egyszerű angol szavaknak felelnek meg. Szintaktikáját tekintve azonban a programok már jóval nehezebben értelmezhetőek, mivel a sok egyszerűsítés és összevonás miatt nehéz követni a programok felépítését. A programozás elsajátítására ez a nyelv is alkalmas, és az alapszintű programok írása itt is kiválóan megtanítható, de a C filozófiája igazából a memóriakezelésben és az ezzel járó mutatók[5] használatánál jelentkezik.

Mint azt a következő ábrán láthatjuk is, a C program struktúrája sokkal szabadabb felépítésű, mint a Pascal nyelvé, bár itt is minden programozási eszközt deklarálni kell. Fontos kikötés továbbá az, hogy egy „main" nevű függvényt kötelezően deklarálni kell, mert ez képezi a főprogramot. Az ebben található utasítások fognak végrehajtódni a program futása során.

```
<preprocesszor parancsok>
<típusdefiníciók>
<függvény prototípusok>
<globális változók>
<függvények>

A függvények szerkezete:
<típus> FüggvényNév(<paraméterek>)
{
<lokális deklarációk>
<utasítások>
return <visszatérési érték>
}
```

A C program szerkezete

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A C programozási nyelv oktatásának alapvető nehézsége abból adódik, hogy a mutatók használatának – vagyis a memóriakezelésnek – elsajátítása nélkülözhetetlen a programok írásához, mivel a C nyelvben a problémák jelentős részét csak így érdemes megoldani. Ez viszont mélyebb számítógépes ismereteket, és a mutatók tökéletes megértését és pontos használatát igényli.

Összefoglalva tehát, a C nyelv segítségével is el lehet sajátítani az alapokat, de a bonyolultabb szintaktika miatt – főleg azoknál, akiknek ez az első programozási nyelv, amivel találkoznak – ez több nehézséget okoz. Előnye azonban, hogy ez a programozási nyelv is rendelkezik integrált fejlesztői környezettel, és bármilyen PC-n használható. Nagy előnye még, hogy a Unix/Linux operációs rendszer támogatja, így mind a PC-s, mind a nagygépes rendszerekben igen jól használható a későbbiekben is.

A Pascal és a C a struktúrált programozási nyelvek családjába tartoznak, ezért nem meglepő, hogy számos hasonlóságot fedezhetünk fel bennük. Bár ezen nyelvekben való programok írásánál más-más programozási filozófiát érdemes szem előtt tartani, ettől függetlenül mindkettő alkalmas a programozás alapjainak elsajátítására.

A hasonlóságot, és a különbséget rögtön észre is vehetjük a következő két példaprogram segítségével.

```
program egyszeru;
    uses crt, dos;
    var ch:char;
begin
    ch:=readkey;
    while ch<>'i' do
    begin
        write(ch);
        ch:=readkey;
    end;
end.
```

Pascal példaprogram

Mindkét program ugyanazt a feladatot látja el: mindaddig olvas be a billentyűzetről karaktereket és írja ki azokat a képernyőre, ameddig egy „i" betűt nem kap bemenetként a klaviatúráról. Mint ebből a két egyszerű programból is jól látszik, a C nyelv sokkal tömörebb programkóddal tudja megvalósítani ezt, mint a Pascal nyelv. Ennek előnye, hogy kisebb forráskódot kell leírnunk, viszont hátránya, hogy emiatt sok esetben jóval nehezebb értelmezni az így kapott kódot[6].

Java

A harmadik programozási nyelv, melyet vizsgálat alá veszünk, kicsit eltér az előbb tárgyaltaktól, ugyanis a Java az objektumorientált programozási nyelvek világába vezet el minket. A három, oktatásban is jól használható programozási nyelv közül ez tekinthető a legbonyolultabbnak.

Szintaktikáját tekintve, szinte teljesen megegyezik a C nyelv alapfelépítésével[7], ami kiegészül az objektumorientáltság szükséges eszközeivel. Ez a nyelv is lehetőséget nyújt a programozás alapfogalmainak elsajátítására, hiszen rendelkezik minden olyan eszközzel, ami ehhez szükséges, de igazi jelentősége nem ebben rejlik. Bár alapszinten a szöveges képernyőkezelést is képes megvalósítani, de főként grafikus alkalmazások fejlesztése lehetséges vele, így igazi látványos sikereket csak nehezebben,

```
include<stdio.h>
void main()
{
    char ch;
    while ((ch=getch())!='i')
        putchar(ch);
}
```

C példaprogram

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több ismeret megszerzése után lehet vele elérni, mint a másik két nyelv segítségével. Nehézséget okozhat továbbá az objektumorientált programozás fogalmainak – mint az osztály, a példány, példányosítás, öröklődés, stb. – elsajátítása és készségszerű használata is.

Mint azt a következő ábrán láthatjuk, a Java program szerkezeti felépítése bonyolultabb az előző két nyelvhez viszonyítva, ami a nyelv objektumorientáltságából adódik.

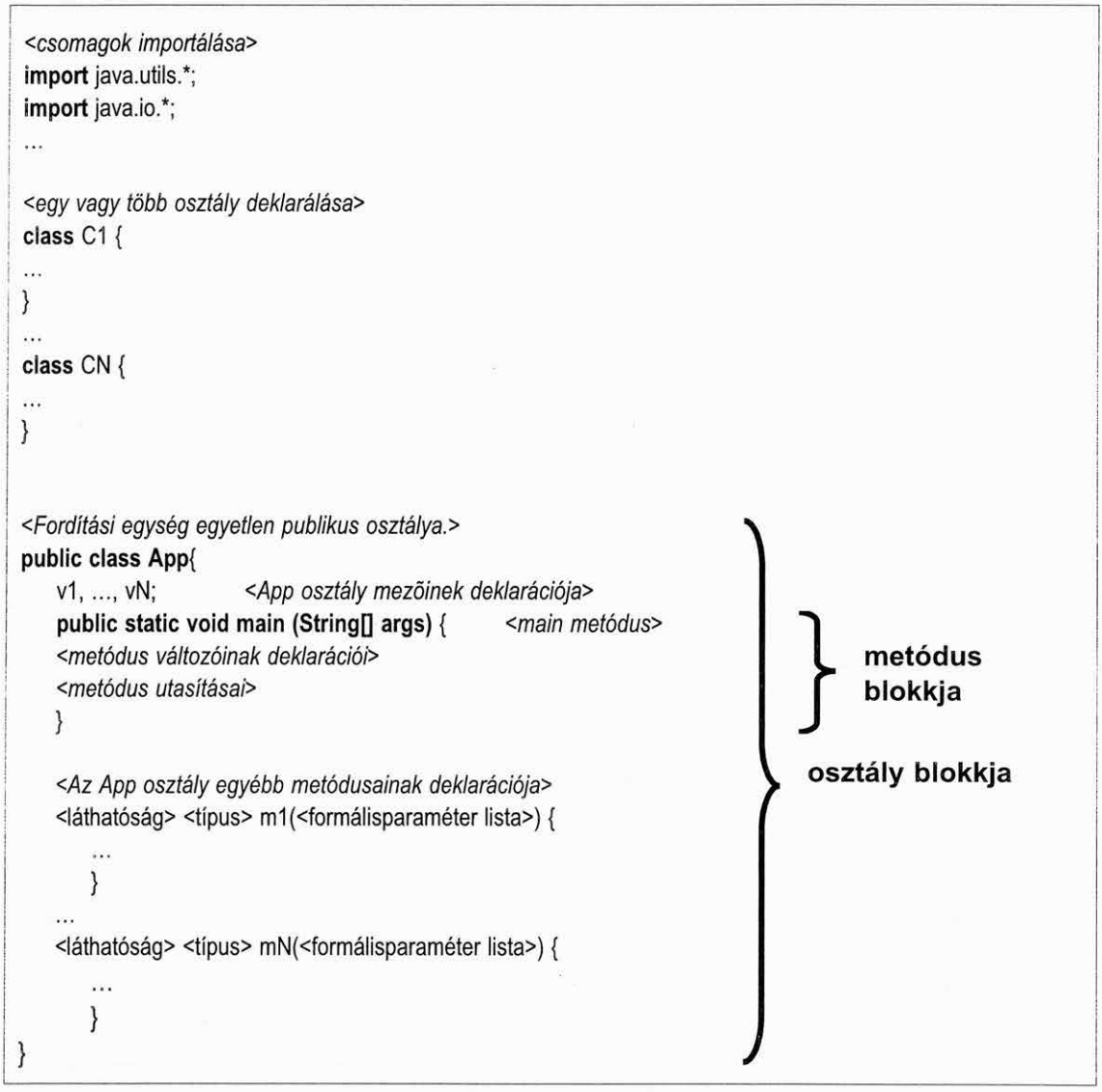

A Java program felépítése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezek alapján feltételezhető, hogy a korábban már C és Pascal nyelven megírt példaprogramot csak valamivel bonyolultabban lehet megvalósítani Java nyelven, a korábbi kettőhöz képest. Nézzük meg tehát, hogy néz ki a Java nyelvű forráskódunk:

```
import java.io.*;
class Pelda{
        public static void main(String[] args) throws IOException{
            char ch;
            while((ch=(char)System.in.read())!='i')
            {
                System.out.print(ch);
            }
        }
}
```

Java példaporgram

Bár első látásra nem tűnik fel, de ennek az egyszerű programnak a megírásához – eltérően az előző két programozási nyelvtől – a Java nyelvben már bonyolultabb programozási eszközök alkalmazása is szükséges. Itt a billentyűzetről való beolvasáshoz már egy úgynevezett csatorna – System.in – szükséges, ami a Java-ban maga után vonja a beolvasási műveletekre alkalmazott kivételkezelést (IOException) is.

A Java programozási nyelv segítségével is elsajátíthatók a programozás alapjai, de kétségkívül ez a nyelv okozza a legnagyobb nehézséget a hallgatóknak. Ez leginkább az objektumorientált filozófia megértéséből és alkalmazásából adódik. A kezdeti nehézségek leküzdésében nagy segítséget nyújtanak a különböző integrált fejlesztő rendszerek[8], melyek sok szintaktikai és alapvető szemantikai hiba kiszűrését teszik lehetővé. A Java programozási nyelv platformfüggetlen[9], ezért mind a Unix/Linux, mind pedig a Windows operációs rendszer támogatja. A legnagyobb előnye azonban felhasználhatósága sokrétűségében rejlik, ugyanis a grafikus felületek programozása mellett lehetőséget nyújt webes felületek programozására is a Java Appletek segítségével. Szintén előnyt jelenthet az, hogy a JavaScript[10] szintaktikája nagyon hasonló a Java nyelv szintaktikájához, így segítséget nyújthat annak alkalmazásában is.

Most akkor melyiket válasszuk?

A programnyelvek rövid bemutatása, ill. előnyeik, hátrányaik felvillantása után, jogosan várja el tőlem a tisztelt olvasó, hogy állást foglaljak valamelyik nyelv mellett. Ez azonban nem is olyan egyszerű feladat, hiszen mindegyik nyelv más és más tulajdonságokkal és lehetőségekkel bír.

Talán a legjobban oktatható a Pascal, de a leghatékonyabb programokat C-ben lehet írni, míg a Java a grafikus felületek és a webes alkalmazások miatt csábító. Hogy melyik az igazi, azt mindenkinek magának kell eldöntenie.

Mi, a Debreceni Egyetem Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai tanszékén úgy döntöttünk, hogy megpróbáljuk a nehezebb utat, és a Java nyelv rejtelmeivel ismertetjük meg informatikus könyvtáros hallgatóinkat. Korábban a Pascal nyelvet oktattuk, mivel ez lehetőséget nyújtott nekik a programozási alapismeretek viszonylag könnyű és gyors elsajátítására, de örökös problémaként jelentkezett az a tagadhatatlan tény, hogy az így elsajátí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott tudást a hallgatók később a munkájuk során nem igazán tudták felhasználni. Ez a probléma a Java nyelv oktatására való áttéréssel megszűnt, hiszen ezt a programozási nyelvet minden platform támogatja, és így a hallgatók képesek lesznek hasznosítani tudásukat a mindennapi munkájukban is, bár kétségtelen, hogy ezért a tudásért sokkal komolyabban meg kell majd küzdeniük.

Döntésünk meghozatalában szerepet játszott a Java nyelv sokrétű felhasználási lehetősége. A fő hangsúlyt arra fektetjük, hogy a hallgatók a tanulmányaik elvégzése után képesek legyenek alapvető webes Java Applet alkalmazások írására, megteremtve így annak a lehetőségét, hogy a weblapszerkesztés tantárggyal kiegészítve, profi weboldalak kerülhessenek ki a kezeik közül . Tesszük ezt abból a megfontolásból, mert szerintünk a könyvtárak jövője attól is függ, hogy mennyire tudják kihasználni a számítástechnika és a hálózatok, legfőbbképpen az internet nyújtotta lehetőségeket. Emellett kitérünk az önálló, grafikus felületen futó alkalmazások készítésének lehetőségeire is, a teljesség igénye nélkül.

Kísérleti jelleggel tavalyelőtt a nappali tagozat második évfolyamában már bevezettük a Java nyelv oktatását, bár akkor még a Pascal nyelvvel párhuzamosan sajátították el a hallgatók a Java alapjait. Nem csoda hát, ha nehéz, azonban igen tanulságos évet zárhattunk a múlt év májusában. A jó eredményeken felbátorodva tavaly már kizárólag a Java nyelv oktatásával foglalkoztunk mind a nappali, mind pedig a levelező tagozaton.

Ez alatt a két év alatt tapasztalhattuk, hogy bár elméleti szinten nem okozott nagyobb problémát a hallgatóknak az objektumorientált programozási filozófia és a Java nyelv elemeinek elsajátítása, de az elmélet gyakorlati megvalósításában már jelentkeztek apróbb fennakadások, amiket végül is sikerült kiküszöbölni, így mindkét év végén mind az oktatók, mind pedig a hallgatók sikerélménnyel zárhatták az évet.

Úgy gondoljuk, hogy döntésünk, a Java nyelv oktatására való áttérésre, helyesnek bizonyult. Bár a Java nyelv oktatása jóval nagyobb kihívást jelent, kétségtelen, hogy így olyan tudást adhatunk növendékeik kezébe, amelyet későbbi munkájukban eredményesen hasznosítani tudnak. Munkánk során sok új tapasztalatra tettünk szert melyeket felhasználva igyekszünk oktatási tematikánkat továbbra is úgy fejleszteni, hogy hallgatóink mindig a kor elvárásainak megfelelő hasznos tudással hagyhassák el az egyetemet.

Irodalom

[1] ANGSTER Erzsébet: Objektumorientált tervezés és programozás – Java Martonvásár, 2002.

[2] BENKŐ Tiborné et.al.: Programozzunk Turbo Pascal nyelven! Bp., ComputerBooks, 1993.

[3] BENKŐ Tiborné et.al.: Programozzunk C nyelven! Bp., ComputerBooks, 1994.

[4] BODA István – JUHÁSZ István: Könyvtár-informaikai képzés a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. In: Könyvtári figyelő, 7. (43.) évf., 1997. 1 sz. 33–39. p.

[5] VÉGH Csaba, JUHÁSZ István: Java – start! Debrecen, Logos, 1999.

Jegyzetek

1. Számtalan magasszintű programozási nyelv létezik, mint például Fortran, Cobol, Ada, stb. de ezek legtöbbjét ma már nem, vagy csak igen szűk körben oktatják.

2. A korlátozott óraszám mellett nem is jut ezen részek ismertetésére idő.

3. Általában – a ritka kivételektől eltekintve – a hallgatók többsége nem szokta kihasználni ezeknek a méretbeli lehetőségeknek még a töredék részét sem.

4. A Pascal nyelven alapvetően a DOS operációs rendszeren futtatható programok fejleszthetőek. A Unix/Linux operációs rendszer alapvetően a C nyelvre épül, ezért azt támogatja. A Windows a grafikus felületkezelést támogatja, ami csak nehézkesen megoldható Pascalban, ezért hozták

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

később létre a Delphi programozási nyelvet, amely a Pascal nyelvből kifejlődött objektumorientált nyelv.

5. A mutató olyan programozási objektum, amely egy másik programozási objektum memóriában elfoglalt helyének a címét tárolja.
6. Érdekességképpen jegyzem meg, hogy általában a forráskódból generált futtatható kód is jóval tömörebb szokott lenni a C nyelv esetében.
7. A Java nyelv a C++ nyelv leegyszerűsített változata.
8. Az egyik legismertebb talán a Java nyelven írt JavaBeans, amely a Java honlapjáról ingyenesen letölthető.
9. A fordítóprogram egy gépfüggetlen bájtkódot generál – class file –, amelyet a gép a Java Virtual Machine (JVM) segítségével futás közben értelmez.
10. A JavaScript alapvetően webes felületek programozására szolgál. A Netscape fejlesztette ki, de ma már minden böngésző képes értelmezni ezt a nyelvet. Fontos megjegyezni itt, hogy a JavaScript nem azonos a Java-val.

Magyar Kultúra Emlékív-sorozatot adott ki az OSZK

Éppen húsz éve, 1985 áprilisában költözött fel a Budai Várba az Országos Széchényi Könyvtár, amely azelőtt csaknem 140 évig a Magyar Nemzeti Múzeum épületében működött.

„Ez a világ egyik legszebb és legbiztonságosabb nemzeti könyvtára, amely az eltelt húsz évben jó lakója volt a nagy presztízsű épületnek" – fogalmazott az ünnep alkalmából rendezett emlékülésen Monok István főigazgató. A felköltözés évfordulója alkalmából Monok István bemutatta a Magyar Kultúra Emlékív sorozat első hét darabját, közöttük a József Attila születésének 100., Jókai Mór születésének 180. és Széchényi Ferenc születésének 250. évfordulójára kibocsátott emlékívet.

A Szegedi Papír Kft. az elkövetkező öt évben 20-25 tematikai sorozatot, összesen 2500 ívet bocsát ki a magyar kultúra pártolása jegyében. Külön sorozatot szentelnek egyebek mellett híres politikusoknak, tudósoknak, művészeknek, valamint nevezetes eseményeknek, templomoknak, zarándokhelyeknek, a határon túli magyar kultúra emlékeinek és magyar szenteknek. Az ünnepségen felavatták a könyvtár új helyre (az 5. szintre) került múzeumát, amely a bibliotéka történetét mutatja be az érdeklődőknek és hivatalosan is megnyílt a főbejárat mellett kialakított Széchényi Ferenc könyvesbolt. (KIT hírlevél, 2005. április).

Az Esélyegyenlőség Napja alkalmából 2005. május 13-15-én került sor Budapesten, a Petőfi Csarnokban a „REHA Hungary 2005" Szakkiállítás és Kongresszus megrendezésére.

A rendezvény fő témája az érzékszervi károsodások rehabilitációja és megelőzése.

A rendezvényen a Könyvtári Intézet a könyvtáros szakmai szervezetekkel karöltve (Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Publika Magyar Könyvtári Kör) standot állított, hogy megismertesse és népszerűsítse azokat a lehetőségeket, szolgáltatásokat, melyekkel a könyvtárak képesek elősegíteni a fogyatékkal élők társadalmi integrációját, szellemi aktivizálását, kulturális és szociális hátrányainak csökkentését, értelmes és kellemes szabadidő felhasználásukat, közösségi igényüket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

A JÖVŐ A KÖNYVTÁR – A KÖNYVTÁRAK JÖVŐJE címmel 2004. október 7-én Kecskeméten rendezett brit-magyar könyvtáros konferencián elhangzott előadásokból a három angol résztvevő Maurice B. Line, Bob Usherwood és Mark Brown előadásának fordítását adjuk közre a következő oldalakon.

A könyvtárak jövőjéről - egy olvasó szemével

LINE, Maurice B.

A szerző ***The future of libraries: a user's viewpoint*** c. előadását Murányi Lajos fordította

Bevezetés

Előadásomban a könyvtárak jövőjét az olvasók szemszögéből fogom tárgyalni. Az igazat megvallva, erre nem vagyok teljes mértékben jogosult: bár olvasóként mindenevő vagyok, nem szoktam könyvtárba járni, azaz csak egy helyre, a British Library-be járok. El fogom magyarázni, hogy miért, a későbbiekben pedig elmondom azt is, mit várok el ideális esetben egy könyvtártól, és mi tudna rávenni arra, hogy mégis könyvtárba járjak. Végül pedig azt fejtem ki, milyen könnyen teljesíthető volna a kívánságlistám; remélem, ez a lista majd a könyvtárak – mind a közkönyvtárak, mind a tudományos könyvtárak – jövőjéről is elárul egyet és mást.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Már könyvtáros pályám kezdetén rájöttem, hogy a könyvtárakat gyakran nem úgy tervezik és működtetik, hogy azok meg is feleljenek az emberi lények számára. Ez a felismerés még jobban megerősödött bennem, amikor egy olyan igazgatónő keze alatt dolgoztam, aki szinte leírhatatlan módon volt képes nemcsak munkatársait, hanem az olvasókat is kétségbeesésbe kergetni. Csak akkor juthattak az olvasók egy-egy kért könyvhöz, ha a főnökünk nem volt a közelben, mert ha ott volt, azonnal félbeszakította az olvasó és a könyvtáros beszélgetését azzal, hogy *„X professzor úr tökéletesen eligazodik egyedül is!"*. Ezért aztán érdekelni kezdett, milyen lehet egy használható könyvtár, és ez elvezetett egy több éves, az információs szükségletekről és szokásokról végzett kutatáshoz, valamint egy életre szóló fejtöréshez azzal a problémával kapcsolatban, milyen is legyen az a könyvtár, amelyet az olvasók számára alakítanak ki. Ez a probléma most magától értetődőnek tűnhet, de a hatvanas években, amikor számos könyvtáros azon elv alapján igyekezett dolgozni, hogy az olvasókat hozzáigazítsa az adott könyvtár körülményeihez, szinte forradalminak számított.

Amikor először lépek be egy könyvtárba, ahol még sohasem jártam, éppúgy zavarba jövök egy kicsit, mint egy tapasztalatlan olvasó. Az információkeresés olyan tevékenység, amelynek során könnyen hülyét csinálhat magából az ember, ezért tökéletesen megértem azokat, akik inkább otthon csinálnak hülyét magukból, mintsem egy nyilvános helyen.

Olvasóriasztó könyvtárépületek

Tíz éve még a könyvtárak többé-kevésbe maguk határozták meg, hogyan juthatunk a kiadványokhoz, azután a szövegekhez való online hozzáférés már elérte a kritikus tömeget, és az olvasóknak akadt alternatívája. Ha a *régi szép időkben* valaki, akinek információra volt szüksége, nem ment el a könyvtárba, az csak azért fordulhatott elő, mert különc volt, vagy a könyvtárak nem voltak vonzó helyek.

A könyvtárépülettel kezdem, mivel a legtöbb könyvtárhasználó is ott kezdi, és mert megfelelő épület nélkül a könyvtárban rejlő lehetőségek sem realizálódhatnak. A *„nem túl vonzó"* túlságosan enyhe kifejezés néhány általam ismert könyvtár jellemzésére. Több olyan nemzeti könyvtárat is fel tudok sorolni, amely mindent megtesz olvasói elriasztása érdekében – mindössze építészeti adottságaival. Megközelítése egy nagyon masszív lépcsősoron lehetséges, melyen az elszánt potenciális olvasó nagyjából hasonló hangulatban igyekszik felfelé – gondolom én –, mint az a feláldozásra szánt szerencsétlen, aki az azték piramis-templom lépcsőfokain lépdelt. Ezután szembetalálja magát egy klasszikus vagy egyiptomi stílusban épült hatalmas oszlopcsarnokkal és egy monumentális bronzajtóval, melyet a múlt irodalmi alakjainak (vagy a múlt szakrális áldozatainak) domborművei díszítenek. Ezeken Isten segedelmével átjutva egy, a dél-amerikai rendőrség egyenruhájára emlékeztető uniformist viselő hivatalnok köszön rá, aki alaposan ellenőrzi az iratait. Ha ezen is túl jut, a könyvtári személyzetnek azzal a tagjával találkozik, akinek a munkaköri leírásában csupán a bejutás megakadályozása vagy annak késleltetése szerepel. De ez még csak a kezdet. Rémületében és zavarában az ember valamilyen ismerős dolgot keres, például egy katalógust, aztán egy megfelelő olvasótermet. Mivel a feliratok (már ha egyáltalán vannak) csak a betűtípusok bemutatására szolgálnak, nem pedig eligazításra, az idő csak telik, a zűrzavar meg fokozódik. Nem meglepő tehát, hogy sok potenciális olvasó, ha teheti, nagy ívben elkerüli a könyvtárat. Van legalább egy olyan nemrég épült könyvtár is, amely azt igazolja, hogy lehetséges olyan modern nemzeti könyvtárat építeni, amely a funkció-nélküliséget sikeresen ötvözni tudja a rondasággal és a pazarlással.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezek az építészeti vonások nem kizárólag a nemzeti könyvtárakra jellemzőek. Néhány egyetemen a könyvtár a rektor számára még mindig az építészeti tehetség kibontakoztatásának egyik formája, vagyis olyan épület, ahova a magas látogatót először el kell vinni, hogy megcsodálhassa az építész zsenialitását és a rektor bölcsességét, hogy erre a jeles férfiúra esett a választása (mindig férfiúról van szó). Gyakran eltűnődöm azon, milyen takarékos megoldás lenne egy *Az Építész Alkotása* nevű épületet felhúzni, amely semmilyen más funkcióval nem rendelkezne, csak a bemutatást szolgálná (bár az építészt kötelezhetnék, hogy évente egy hónapot lakjon benne) – azzal a kikötéssel, hogy a többi épületet teljes egészében funkciójának megfelelően alakítsák ki. Láttam olyan könyvtárterveket is, amelyeken nem voltak vécék, mivel az építész, egy neves szakember – következetesen ragaszkodva ahhoz a koncepcióhoz, amely az esztétikumot a funkció elé helyezi – ezeket kétségtelenül az anyagelvűségnek tett indokolatlan engedménynek tekintette. Láttam mostanában egy új főiskolai könyvtárat, amely életveszélyt jelentett volna a könyvtárosok és az olvasók számára, ha befejezése előtt nem módosítják jelentős mértékben a terveket: két emeletén nagyon keskeny erkélyek voltak, és mindössze egy vékony drótkorlát választotta el őket az alattuk levő több méteres mélységtől. Ha valaki lehajolt volna egy könyvért, halálos veszélybe került volna a korlát alatt (nem is szólva az éppen alatta tartózkodókról). Lift sem volt az épületben. Amikor pedig a hiányosságokat az építész fejére olvasta az új igazgató – akit az épület befejezése után neveztek ki –, az csalódottan azt kérdezte: *„Csak nem fogják a könyveket aztán elmozdítani a helyükről?"* Általában igaz a mondás, hogy minél híresebb az építész, annál kevésbé funkcionális az épület.

Ma már a legtöbb építész konzultál a könyvtár vezetőjével, bár ez nem olyan egyszerű, ha egy új intézményről van szó, mint a már említett könyvtár esetében. Van egy brit építész, aki könyvtártervezésre specializálódott, és mindig törekedett is a párbeszédre, de ő sem mentes a hibáktól: egyik könyvtárépületének hatszögletű az alaprajza, és semmiféle tájékozódási pont sincs benne, ami elkerülhetetlenül azt eredményezi, hogy az olvasók rendre eltévednek. Magam is jártam ott, nem túl gyakran, de sohasem tudtam igazán eligazodni benne.

A könyvtáraknak már versenytársai is vannak

Az információhoz jutás biztosítása már nemcsak a könyvtárak monopóliuma: a versenytársak némelyike valóságos, némelyike virtuális.

A közkönyvtárak valóságos versenytársai a könyvesboltok, melyek az elmúlt években egyre inkább az amerikai mintát követik. A múltban megszokott előkelő és zsúfolt üzletek helyett ma már az új könyvesboltok igen csábítóak, kialakításuk és berendezésük vonzó, kiválóan felszereltek. Az eladók készségesen válaszolnak a kérdésekre, és szemmel láthatóan élvezik, hogy ilyen körülmények között dolgozhatnak. Tágas terekben nyugodtan böngészhet az ember, többnyire kávé és üdítő is kapható. Ezek az üzletek arra is jók, hogy nagyjából egy negyedórát töltsünk el itt, ha bevásárlás és egyebek végett bejövünk a városba; ezen a téren kezdik a közkönyvtárakat kiszorítani. Néhány esetet kivéve, tudom, hogy a könyvtárban vagy a könyvesboltban töltenék-e szívesebben pár percet.

Először a közkönyvtárak, később a felsőoktatási könyvtárak is felfigyeltek erre. Ma már számos könyvtárban megtalálhatók a nyugalmas böngésző övezetek (olvasóasztalok és székek helyett), és néhol lehet kávét is kapni. Természetesen nem lehet enni vagy inni ott, ahol régi és értékes könyvek vannak, de a könyvek zöme nem ebbe a kategóriába tartozik. A közkönyvtárak legfőbb gondja az, hogy többnyire olyan épületekben találhatók, amelyeket egy másik korszakban terveztek, így az esetleges

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

változtatások csak szűkebb körben lehetségesek, mint amit a modern könyvesboltokkal vívott verseny megkívánna.

Ugyanez érvényes a felsőoktatási könyvtárakra is, amelyeknek minél vonzóbbnak kellene lenniük. Azt gondolhatnánk, hogy a felsőoktatásban az igények kevésbé rugalmasak: a kutatóknak és a diákoknak információkra van szükségük, így nem tehetnek egyebet, be kell menniük a könyvtárba. Ez sohasem volt igaz, az internet megjelenése előtt sem. Számos esetben a régi épület helyett már újat építettek, sokkal nagyobbat és vonzóbbat, és néhány hónap alatt a használat jelentősen megnőtt, olykor a kétszeresére.

Mindamellett más az a versenyhelyzet, amivel a felsőoktatási könyvtárak szembesülnek, mint amivel a közkönyvtárak kénytelenek megküzdeni. Az internet gyökeresen megváltoztatta az utóbbi évtizedben az információhoz-jutás színtereit. A legtöbb természettudományos és műszaki folyóirat most már online hozzáférhető bárki számára, akinek számítógépe és modeme van otthon. Egyre több társadalom- és humán-tudományi folyóirat csatlakozik hozzájuk. Emellett hatalmas mennyiségű és változó minőségű napra kész információ található számtalan webhelyen. Néhány éve egy diák bevallotta nekem, hogy ő még sohasem járt a könyvtárban: *„mindig sikerült valamit találnia az interneten"*. Amikor felvetettem, hogy ez a valami megbízhatatlan és pontatlan is lehet, azt válaszolta, *„megfelel a célnak"*. Azt mondhatják erre, hogy ez borzasztó – főleg azért, mert információtudományt tanult –, de ez a valóság. Jómagam is sokszor arra használom az internetet, hogy felkészüljek lakóhelyemen tartott előadásaimra, persze ügyelek arra, hogy megbízható forrásokat használjak, és lehetőség szerint ellenőrizzem az adatokat.

Még nem jutottunk el arra a szintre, hogy az elektronikus könyvek mindennaposak legyenek. Lehet, hogy nem is fogunk, de az majdnem biztos, hogy hamarosan ilyen vagy olyan formában egész könyvek vagy szöveggyűjtemények digitális fájljai lesznek hozzáférhetőek széles körben; a leghamarabb azok a dokumentumok, amelyeket a diákok a legjobban keresnek, és ezzel megoldódik egy olyan probléma, amivel a könyvtárak eddig nem tudtak megbirkózni: azzal ugyanis, ha egyszerre húsz diák keresi ugyanazt a könyvet.

A hagyományos könyvek sohasem fognak kiszorulni valamennyi területen: főleg a szórakoztató irodalom nem, de a történelem és az irodalomtörténet sem, ugyanis ezekben a tudományágakban intenzív olvasásra van szükség. Nem emlékszem, hogy kerestem volna olyasmit az interneten, aminek bármi köze lett volna a szabadidős vagy az intenzív olvasáshoz. Mindamellett az online publikálás, amely végső soron reális megoldásnak tűnik, konvencionális kinézetű könyveket fog eredményezni, ott helyben bekötve az olvasó számára. Ez elsősorban azoknak a könyveknek az esetében lesz hasznos, amelyek iránt olyan csekély a kereslet, hogy hagyományos formában kiadásuk nem gazdaságos. Alapvetően semmi sem szól az ellen, miért ne élnének a könyvtárak és a könyvkereskedők ezzel a módszerrel; fontosabb kérdés, milyen feltételek között tehetik ezt. A felsőoktatási intézmények esetében az lehetne a másik megoldás, hogy az egyetemi könyvesboltok végeznék a könyvtárak számára a nyomtatást. Számomra a könyvtárnak az online könyvelőállításban játszott szerepe tűnik olyan kérdésnek, amely meglehetősen sürgős döntést és cselekvést igényelne.

Természetesen van alternatívája a könyvtári könyvkölcsönzésnek és helyben-olvasásnak: a könyvvásárlás. A legkülönbözőbb témájú könyvek többségét most és már régóta papírkötésben is meg lehet kapni, nem mindig kifejezetten olcsón, de nem is elérhetetlen áron. Amennyire tudom, még nem vizsgálta senki, hogyan hatott a papírkötésű könyv megjelenése a könyvtárhasználatra, de ez a hatás nem lehet csekély. (Pozitív lehet a hatása, amennyiben a könyvvásárlás stimulálja az olvasási igényt, amelyet azután a közkönyvtár elégít ki.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Miért járjunk könyvtárba?

Úgy tűnik, az olvasók pár éven belül képesek lesznek a kívánt olvasnivalók többségét beszerezni úgy, hogy a közelébe se mennek a könyvtárnak. Sokan már ma is ezt teszik, engem is beleértve. Miért mennének akkor könyvtárba?

Nos, vannak olyan dolgok, amire *képtelenek* lennénk a könyvtár nélkül, továbbá olyan dolgok, amelyet *nem akarunk* könyvtár nélkül elvégezni, *vagy szívesebben intézünk könyvtár bevonásával*, és olyanok is, amit csak *könyvtárak tudnak nekünk nyújtani, amelyek nem kifejezetten szükségesek*: ezek az ún. 'hozzáadott érték'-kel bíró szolgáltatások.

Először is: valószínűleg sohasem jön el az az „ideális" világ, amelyben már minden digitalizált vagy digitalizálható lenne. Nem az a fő kérdés, hogy elektronikus információk *vagy* nyomtatott dokumentumok legyenek, hanem az a fontos, hogy melyik hordozó mire a legalkalmasabb. Mindig is lesznek olyan nyomtatott dokumentumok – főleg a humán tudományok terén –, amelyek olyanok lesznek (és olyanok is maradnak), ahogy létrejöttek. A digitalizálás költségei egyszerűen túl tetemesek, fizesse akár a forrás, akár felhasználó; el sem tudom képzelni, hogy dokumentumok tucatjait, esetleg százait szerezzem be elektronikus formában, vagy hogy ezt a könyvtártól várjam el, főleg azért nem, mert egyikre, másikra mindössze félórára lenne szükségem (néhány esetben öt perc is elegendő, hogy eldöntsem, teljesen érdektelen számomra). Az se lenne kevésbé költséges, ha egy távoli helyről videón megnézném a technika segítségével.

Másodszor: vannak olyan dokumentumok, amelyeket a kutatóknak eredetiben kell tanulmányozniuk, az elektronikus formátum nem felel meg erre a célra. (Másfelől néhány eredeti dokumentumot a technika segítségével szebbé lehet varázsolni – jó példa erre a British Library digitalizált Beowulfja –, de ez a módszer túlságosan drága ahhoz, hogy széles körben alkalmazható legyen.)

Harmadszor: a keresett dokumentumok elektronikus változatát *lehetséges* ugyan használni, de ez sokszor lassú és nehézkes. A nyomtatott könyv vizuális pásztázása, ha csak benyomást akarunk szerezni róla, vagy a bennünket érdeklő tételeket keressük, jóval könnyebb, gyorsabb és sokkal hatékonyabb, mintha ugyanezt egy elektronikus könyvvel tennénk. Ugyanez érvényes a kurrens folyóiratokra is: nincs jobb az eredeti papír-folyóirat átlapozásánál, ha egy témakörben folyamatosan tájékozódni szeretnénk, vagy új gondolatokat keresünk. Bármilyen is lesz az elektronikus könyvek használata, kétlem, hogy az elektronikus könyvek valaha is pótolni tudnák egy könyv kényelmes végigolvasását és megértését, szemben – mondjuk – a gyors átlapozással. Az internet sem helyettesíti tökéletesen a nyomtatott kézikönyveket; bár kétségtelenül sokkal több dokumentum található rajta, mint bármelyik házi-könyvtárban, és még a legnagyobb könyvtárat is jól kiegészíti (főleg a friss információk tekintetében), de az egyszerű referensz-kérdések 90%-át sokkal gyorsabban meg lehet válaszolni otthon a polcról leemelt valamelyik lexikon segítségével (feltéve, hogy jól felszereltük magunkat ilyenekkel), mint ugyanezt az adatot online forrásban megtalálni.

Negyedszer: az intelligens felhasználók egy idő után boldogulnak ugyan a legtöbb számítógépes problémával, de előadódhatnak olyan esetek, amikor szívesen vennék, ha szakemberhez fordulhatnak segítségért. A 'szívesen' olykor túl enyhe kifejezés erre: néhány probléma esetén azonnali segítségre van szükség. Ahogy a használók szakértelme egyre nő, a rendszer is egyre összetettebbé válik – nem abban az értelemben, hogy nehezebb használni, hanem egyre több olyan hasznos dolog akad benne, amit a felhasználó meg *tud* tanulni –, ezért sohasem lehet igazán lépést tartani vele. Ugyanez érvényes a leghatékonyabb kutatási módszerek és eljárások megtalálására és a weboldalak azonosítására is: egy tájékozottabb kolléga órákat takaríthat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg számunkra egy jó weboldal ajánlásával vagy a kívánt információhoz vezető legrövidebb út megmutatásával. Érdekes egyébként, hogy azok, akik arra panaszkodnak, milyen nehéz eligazodni a könyvtárban, hajlandók órákat tölteni (ennélfogva drága pénzért) a világhálón keresgélve.

Pár perccel ezelőtt azt mondtam, hogy a legtöbb információ beszerezhető úgy is, hogy a közelébe se megyünk a könyvtárnak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a könyvtár az információkat távolról ne tudná biztosítani. Ahogy az egyetemi távoktatásban résztvevők száma egyre jobban emelkedik, és több egyetem is vállalja, hogy más egyetemek számára is nyújt távoktatást, a távoli hozzáférés biztosítása már nem csak opcionális lehetőség.

Böngészés és a böngészés segédeszközei

Amint ez már korábban elhangzott, az embereknek szükségük van arra, hogy az információkat elébük tárják. Az olvasnivalók zöméhez nem tudatos keresés révén jutunk el: a könyvtár (vagy új könyvek esetében a könyvesbolt) polcain találjuk meg őket. Még a természettudományban is böngészés során bukkanhatunk rá igen sok ismeretre (amit találomra végzett keresésnek is nevezhetünk). A böngészést meg kell különböztetnünk a heurisztikus kereséstől (serendipity), amelynek során véletlenszerűen bukkanunk információkra; ez megtörténhet a (találomra végzett vagy célzott) keresés során is, vagy akkor, ha semmit sem keresünk konkrétan. Őszintén aggódom amiatt, hogy egy szép napon már nem lesz lehetőség a „választék" áttekintésére. Végül is ma azért vagyok csak képes célzott keresésre, mert valamikor megismertettek egy sor dokumentummal; de hogyan tudhat az keresni, akinek nincs áttekintése vagy elegendő ismerete, ami alapján kiválaszthatná a kereső-kifejezéseket.

Mellesleg szólva elég nehézkes a böngészés a legtöbb tudományos könyvtárban, ahol az állomány zöme zárt raktárban található. Több szabadpolcos anyagért esedeznék, bár tudom, hogy ez ellentétes a kontinens hagyományaival (szemben az angol-amerikai tradíciókkal), de az olvasók a hagyományok helyett inkább kedvezőbb lehetőségeket érdemelnének, bármennyire is tiszteletre méltók a hagyományok.

Már több kísérlet történt arra, hogy elektronikus segédeszközöket eszeljenek ki a böngészésre és a heurisztikus keresésre (serendipity). Az utóbbi tényleg egészen egyszerű elvileg: csupán arra lenne szükség, hogy véletlenszerűen információkat villantsunk fel a képernyőn. A közben adódó szünetek bizonyára úgy felbőszítenék a felhasználókat (ahogy a tv-reklámok fel szoktak idegesíteni engem), hogy kikapcsolnák a számítógépet. A böngészést sokkal nehezebb szimulálni, én magam egyetlen jó rendszert sem ismerek, amelynek ez sikerült volna.

Nagyobb problémát jelent az, hogy előre kiválasszuk azokat a dokumentumokat, amelyek érdeklődésünkre számot tarthatnak. Minden kutatóval megesett már, hogy olyan műveket kért ki, amelyek utólag használhatatlannak bizonyultak: ez jelentéktelen ügy, ha valaki a saját könyvtárának az állományából kéri ki ezeket, de lassú és igen költséges, ha egy másik könyvtárból szerzik be számára. Sokkal egyszerűbb lenne a potenciálisan használható könyvek kiválasztása, ha az alapvető bibliográfia leírásokat különféle kiegészítésekkel is ellátnák. A tartalomjegyzék hozzáadása olcsó és kézenfekvő megoldás volna; ezt kipróbálták már, de nem alkalmazzák széles körben. Nem használható persze minden esetben, mivel némelykor a tartalomjegyzékben csak fejezetszámok szerepelnek, vagy semmitmondóak a fejezetcímek. A olvasói szint feltüntetése (pl. gyermekirodalom, népszerű irodalom, tudományos irodalom stb.) alapvető adat lehetne minden címfelvételben. Még jobb lenne, ha röviden leírnák, miről szól a könyv, és ezt rövid, lehető-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leg nagyon tárgyilagos recenziók követnék. És miért ne szerepelhetnének ismertetések vagy kritikák is, mint ahogy az Amazonon is látható?

Nagyon nehéz a számunkra használható könyveket meglelni, de még nehezebb az egyes könyveken vagy folyóiratokon *belül* keresni, ha nincs kéznél a dokumentum – voltaképpen szinte lehetetlen is. Panaszkodni szoktunk a weboldalak indexelése miatt, noha még rengeteg a teendőnk a rendes nyomtatott dokumentumok még jobb hozzáférhetővé tételével kapcsolatban is – bár vannak már alkalmazható megoldások. Az elmúlt időkben már szóvá tettem, milyen képtelenség, hogy három-négy tárgyszót kap az adatbázisokban egy szimpla, egyetlen témával foglalkozó, kilenc oldalas kémiai folyóiratcikk, míg a nemzeti bibliográfiában egy közel ötszáz oldalas könyv mindössze kettőt vagy hármat. A megoldást az jelenthetné, ha a könyvek tárgymutatóit, minden következetlenségükkel együtt, elektronikus fájlokba rendeznék. Egy sok-sok tárgymutatóból álló integrált fájl teljesen használhatatlan lenne persze, ezért ez a folyamat kétlépcsős lenne: először átfogó keresés a potenciálisan használható könyvek kijelölésére, majd a tárgymutatók egyenkénti megjelenítése a részletes keresés céljából. Ehhez az összes szükséges technika a rendelkezésünkre áll, és bizonyára a kiadók sem vonakodnának a tárgymutatók rendelkezésre bocsátásától, hiszen ezzel megnőne a könyvek használata. A könyvtárban vagy könyvtáron kívül – az biztos, hogy egyre fontosabbá válik a könyvek tartalmához való távoli hozzáférés.

A folyóiratcikkek valószínű relevanciájának megállapítása előre is megkönnyíthető. A tartalmi összefoglalók többnyire megfelelnek erre a célra, de magukat a cikkeket is el lehetne hierarchikus formában és fejezetenként rendezni: tartalomjegyzék-lista – az egyes fejezetek összefoglalói – teljes szöveg. A tartalomjegyzékben és az összefoglalóban szükséges a szöveg rigorózusabb strukturálása: erre eddig még nem volt példa.

A felsorolt módosítások közül valamennyi segítené a kutatók munkáját, és megfelelne a kisebb könyvtárak számára, ahol a kutatók által keresett dokumentumok zöme nem áll rendelkezésre, és a nagy könyvtárak számára is, ahol az állomány nagy része szabadpolcon nem hozzáférhető, és a gyűjtemény hatalmas mérete miatt lehetetlen a polcokon való böngészés. A javasolt megoldások technikailag könnyen megvalósíthatók. Némelyik könnyebben, mások kevésbé, de mindegyik alkalmazható, ha a szándék megvan. Nem böngészést jelentenek, de nagyon hasznosan helyettesítik azt. Otthonról is elérhetők – térítés fejében. Többségük egyáltalán nem kötődik a könyvtárakhoz, kivéve azt, hogy mivel a könyvtárak jelentik az információs szolgáltatások legfőbb piacát, jó pozícióban vannak ahhoz, hogy ilyen fejlesztéseket kiharcolhassanak, és össze is kellene fogniuk a jó cél érdekében, hogy ezt el is érjék. Merjük remélni, hogy egy vállalkozó kedvű könyvtáros elég bátor lesz ahhoz, hogy elhagyja a szakmát, és üzleti vállalkozásként ilyen szolgáltatásokat fejleszt majd ki? *Eugene Garfield* elvégezte már az idézettségi indexekkel ezt a munkát, és biztosan akad még egy-két Garfield a világon...

A költségtényező

A természettudósok és a műszaki szakemberek általában sokkal jobban boldogulnak könyvtárak nélkül, mint a többi kutató. Amit keresni szoktak, többnyire már hozzáférhető digitális formátumban, és azonnal (még ha drágán is) elérhető. A kurrens témákat kutató társadalomtudósok helyzete is kedvező, akár folyóiratcikkeket kereső szociológusokról, akár nagy statisztikai adatbázisokat használó közgazdászokról legyen szó. Amint már jeleztem, az emberek a könyvtárakat szükségből, kényelmi okokból használják, vagy akkor, ha segítségre szorulnak. Egy másik ok az, hogy az állandó otthoni munkavégzés unalmas vagy nem elég stimuláló,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az egyéb otthoni zavaró tényezőről nem is beszélve – erről később még részletesebben szólok. A legfontosabb ok azonban a költségek problémája.

Általában sokkal olcsóbb a dokumentumokat könyvtárban tanulmányozni vagy kikölcsönözni, mint otthon elektronikus formában lehívni, még akkor is, ha egy korszerű számítógép fenntartásának költsége (ezt nagyjából 1000 –1600 euróra becsülöm) ma már olyan kedvezményes, amilyen csak lehet, hiszen lassan már a háztartás elengedhetetlen része lett. A költségtényező akkor is nagyon fontos, ha a különféle térítési díjat – a bibliográfiai vagy szöveges adatbázisokban való keresést, a szövegek letöltését, a kérésre nyomtatott könyvek beszerzését (books on demand) – fedezi a könyvtár. Elektronikus folyóiratok esetében a tudományos könyvtárak általában licencet vásárolnak, hogy bizonyos folyóiratokhoz megállapodás szerint hozzáférést biztosíthassanak. Hasonló kereskedelmi megállapodásokat várnánk az elektronikus könyvek esetében is. Azonban nagyon költséges volna teljes könyveket letölteni vagy kérésre kinyomtatni, és a legtöbb könyvtárnak ez nem éri meg, hacsak nem várható, hogy a könyvnek feltehetőleg több olvasója lesz – és hacsak nem tarthatja meg a kiadó engedélyével a letöltött példányt többszöri felhasználásra tetemes pótdíj felszámítása nélkül. Még egyáltalán nincs válasz arra a kérdésre, hogy miért fizessenek a könyvtárak, mit hárítsanak át a tanszékekre – amennyiben egy egyetemhez tartoznak –, illetve az egyes felhasználókra, de az már bevett gyakorlat, hogy a könyvtárak a folyóiratcikkekhez térítés nélkül biztosítanak hozzáférést olvasóiknak. Ebben van ugyan némi kockázat a visszaélésre is (a hálózaton ugyanis nem csak tudományos célból keresnek), de a használat nyomon követése és a szelektív díjfizetés alighanem túl sok bonyodalommal járna.

Minden rendben tehát azon kutatók esetében, akik valamilyen szervezeti formában egy egyetemhez tartoznak, de a többség (mint én is), nem tartozik sehova. Az Egyesült Királyságban általában lehetőség van rá, hogy valaki egy felsőoktatási könyvtárban teljes vagy részleges jogú külső tag lehessen. Ez persze pénzbe kerül: az átlagos éves használati díj hozzávetőleg száz fontot tesz ki. Ha a könyvtártagság kölcsönzésre is jogosít, egy alkalommal csak néhány művet szabad kölcsönözni azon ésszerű okoknál fogva, hogy az egyetem saját tagjai elsőbbséget élveznek. Viszont néhány helyi licence ma már lehetővé teszi, hogy külső tagok is ingyenesen vehessék igénybe az elektronikus dokumentumokat, és csak az egyetemen múlik, engedélyezi-e ezt vagy sem. Semmi okuk sincs, hogy ne engedélyezzék, hiszen nem sérti a helyi érdekeket, ha van elegendő számítógép. Azok számára, akik valamilyen okból nem lehetnek egy felsőoktatási könyvtárban külső tagok, bizony a közkönyvtáraknak kell ugyanilyen feltételeket biztosítaniuk az elektronikus források eléréséhez – vagyis meg kell próbálniuk konzorciumot alakítani és licenceket beszerezni.

Személyre szabott információszolgáltatások

Nincsenek ún. tipikus felhasználók: minden felhasználó egyéniség, különbözik a többitől, ennélfogva más és más preferenciákkal rendelkezik – a könyvtáraknak mindegyikőjüket ki kell kiszolgálniuk. A technológia révén lehetővé vált az is, hogy a szolgáltatásokat olyan mértékben tudják a felhasználók igényeihez igazítani, amit korábban el sem tudtunk volna képzelni: a szolgáltatott információk az egyes egyének igényeihez vannak szabva. Ez minden tudományos könyvtárra áll, különösen a felsőoktatási könyvtárakra, amelyek használói sokkal koherensebb és konzisztensebb csoportot alkotnak, és ezek igényei huzamos időn át átláthatók és kielégíthetők. A legtöbb nemzeti könyvtárnak sokkal nagyobb és nehezebben körülhatárolható az olvasóközönsége, és a többség csupán egyszer vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kétszer használja őket; sohasem sikerülhet úgy kielégíteni igényeiket, ahogy szeretnék. Ilyen értelemben tehát képtelenség testre szabott szolgáltatásokat nyújtani. Amit megtehetünk: olyan adottságokat és eszközöket biztosítunk, amelyeket bárki tetszés szerint és könnyen használhat.

Ez az élelmiszer-ellátáshoz hasonlítható; egy nagy üzletben rengeteg élelmiszer-féleség található, amelyekből mindenki választhat, és melyeket különböző variációk szerint különböző összetételben megfőzhet, vagy más módon elkészíthet. A főzéshez szükség van némi alapismeretre, és aki akarja, szakácskönyvekből kideritheti, hogy mások hogyan készítik el az ételt. Olykor inkább nem főz az ember, hanem étterembe megy, ahol bőséges vagy kevésbé bőséges étlapból rendelhet.

A könyvtáraknak azonban nehezebb a dolguk, mint az éttermeknek. Beérjük a nem túl változatos menüvel is, ha olyan étel is szerepel rajta, amit szeretünk; nem megyünk el az étterembe vagy élelmiszerüzletbe egy ritka zöldségféle kedvéért; és főleg nem ragaszkodunk egy bizonyos zöldséghez. Azt várjuk az éttermektől, amit szeretünk, nem pedig azt, ami szükséges számunkra. Ugyanez érvényes sokszor a közkönyvtárak használatára is, de egyik felsőoktatási könyvtár használatára sem igaz. A könyvtáraknak nem néhány mű sok-sok példányával, hanem egyes művek hatalmas mennyiségével kell foglalkozniuk – sokkal többel, mint a könyvesboltoknak, mivel a könyvesboltoktól senki sem várja el, hogy speciális folyóiratcikkeket vagy régi könyvek nagy választékát tartsák (még az antikváriumoktól sem). Ebben más területtel nem találok semmilyen hasonlóságot. Ez teszi a könyvtáros szakmát bármely más szolgáltatásnál jóval nehezebbé és felősség-teljesebbé.

Noha egyetlen könyvtár sem képes minden egyes olvasójának testre szabott szolgáltatásokat nyújtani, sokat tehetünk mi, használók is a testre szabás érdekében, ha a jól bevált módszerrel kialakítjuk érdeklődési területünk keresőprofilját, és azt rendszeresen összevetjük az adatbázisok találati eredményeivel (akár csak az újonnan bekerült rekordokat tekintve). Ez nagyon gyakori a természettudományokban, ahol jóval szabatosabb és nemzetközileg szabványosított a terminológia, mint a humán és (különösen) a társadalomtudományok terén. Bár a legtöbb felhasználó, akinek van ideje, maga végzi el a testre szabást, néha keresik, gyakran kérik, és még több esetben igénylik a segítséget. Ha a keresés nem elég hatékony, akkor rengeteg idő és ez által sok pénz vész kárba.

Ezek képviselik azokat az értéknövelt szolgáltatásokat, amelyeket csak a könyvtár – és rajta kívül egy intézmény sem – tud biztosítani. Természetesen ezek valamennyi felhasználó számára értékesek, de elsősorban a független kutatók számára, akiknek nem állnak rendelkezésre a szolgáltatásokat pótló „segédeszközök", például kollégák, akikhez fordulhatnak.

Hasonló individualizációs elvek alkalmazhatók a fizikai jellemzők, például a világítás esetében is. Vannak olyan olvasók, akik a természetes, de vannak olyanok is, akik a mesterséges fényt kedvelik; vannak, akik a csendet szeretik, mások viszont a nagyobb zajt sem bánják. Ezeknek és más tényezőknek igen sok variációja lehetséges, és a gyakorlatban ebből csak néhány valósítható meg, de legalább a nagyobb könyvtárakban érdemes többet is kipróbálni. Persze enyhe túlzás volna azt ajánlani, hogy egy könyvtárban mindazokat a körülményeket biztosítsák, melyek a temetőitől az éjszakai lokál hangulatáig terjednek, de a változatosság iránti igényt nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A társadalmi tényező

Bármilyen jó lesz a jövőben az információkhoz való közvetlen elektronikus hozzáférés, egy dolog mindig is hiányozni fog az otthoni hozzáférés során – sokan igénylik embertársaik közelségét: hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

új ötletek születését és a régiek újragondolását ösztönözzék, addig homályos területeket világítsanak meg, és egy olyan fórumot teremtsenek, ahol a hivatalos információk ellenőrizhetők, rendezhetők és saját belső információ-tárolójukba beépíthetők. Az információkat feldolgozó rendszerük adott idő alatt dolgozza fel a kapott információkat – elfogadja és beépíti a fontosakat, az érdekteleneket pedig kiszűri -, ezt a folyamatot jelentősen felgyorsítja és jobbá teszi a kollégákkal folytatott párbeszéd; ennek szemtől szemben kell lezajlania, a távoli interakció ugyanis közel sem ennyire hatékony. Mélységes meggyőződésem, hogy a könyvtárnak *társadalmi* színtérként kell funkcionálnia, ahol ez a párbeszéd nemcsak lejátszódhat, hanem aktív bátorítást is kap.

A könyvtárosok munkahelyének kialakítása

Nem csak a felhasználókat kell számításba venni, amikor egy könyvtárat megtervezünk; a könyvtárosok elhelyezése is sokat nyom a latban a személyzet jó közérzete és összetartása, a könyvtár működésének hatékonysága és a könyvtár által nyújtott szolgáltatások milyensége és minősége szempontjából. Túlságosan szerteágazó ez a téma ahhoz, hogy részletekbe bocsátkozzam, csupán annyit említenék tapasztalataim alapján, hogy igencsak támogatom a személyzet számára fenntartott nyílt, összefüggő tereket, mivel ez segíti a kommunikációt és a kohéziót. Azonban ezeket a tereket igen gondosan kell kialakítani. Mindenkinek szüksége van valamennyi személyes térre. Az asztalok legyenek elválasztva, és legyen köztük meglehetős távolság is, legyen megoldva a hangtompítás, és legyen mód szükség esetén bizalmas beszélgetésre is. Elkerülhetetlen néhány külön iroda létesítése, de kevés legyen olyan, amelynek az ablaka nem az épület belsejébe néz, vagy aminek legalább az ajtaja nem üveges (nem kell átlátszónak lennie). Senki se rejtőzhessen el: és mivel az olvasóknak nyújtott szolgáltatások zöme megkívánja a könyvtáros személyzet segítségét, zömüknek nemcsak láthatóknak és elérhetőknek kell lenniük az olvasók számára, hanem kifejezetten megszólításra bíztassanak. Legyen az az alapelv, hogy „*Le a korlátokkal!*" – és ez mind a könyvtárosok, mind a könyvtárosok és az olvasók közötti korlátokra értendő.

Miért nem járok *én* könyvtárba?

Többek között azért, mert

- nyomasztónak találom a legtöbb könyvtár légkörét,
- nyugodt körülmények között, kávézás közben szeretek olvasni,
- a katalógusok gyakran zűrzavarosak,
- nem szeretem, hogy a kikölcsönzött könyvet előbb-utóbb vissza kell vinni,
- a könyvtár nem mindig akkor van nyitva, amikor használni akarom,
- megengedhetem magamnak, hogy ne járjak könyvtárba, vagyis meg tudom venni (és meg is veszem) magamnak azokat a könyveket, amelyeket el akarok olvasni; ha egy könyv jól fogy, egy éven belül papírkötésben is megjelenik, ha meg nem, akkor leárazzák: mindkét esetben olcsóbban jut hozzá az ember, ha van türelme kivárni;
- a szükséges információk zömét otthon az internetről is meg tudom szerezni.

Tudom, hogy az utolsó két pontot tekintve nem mindenki van olyan helyzetben, mint én, de egyre többen leszünk ilyenek.

Ami pedig a British Library-t illeti: olvasóként és otthonról is használom, mert bele tudok nézni bárhol a katalógusaiba, mert könnyű használni, mert nagy valószínűséggel megvan mindaz, amire szükségem van, mert szeretem az új épületet mint nagy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerű építészeti alkotást és olyan helyet is, ahol olvashatok, mert az épületben van büfé és egy jó könyvesbolt, és mert a kiszolgálás gyors és pontos.

Milyen legyenek az egyetemi könyvtárak, és mi legyen a feladatuk?

Már többször érveltem amellett, hogy az egyetemek a tanulás, ne pedig a tanítás intézményei legyenek. A hangsúly a tanulókon legyen, a tanárok pedig legyenek mentorok és segítők.[1-3] Ez azt jelentené, hogy az egyetem a könyvtárra támaszkodna mint a tudás fő forrására, a könyvtári és oktatási személyzetet pedig integrálnák. Meglehet, hogy ez túl ambiciózus elképzelés volt, és hozzá kell fűznöm, hogy a legutóbb az Egyesült Királyságban végzett felmérések szerint az e-tanulás sem olyan lendületesen indult, mint remélték; a buzgó elektronikus tanulók ugyanazok, mint a buzgó és lelkes könyvet olvasók, és az elektronikus tanulás lehetősége nem mozgósított másokat.

Hogy miképpen alakulnak a dolgok, azt majd meglátjuk. Nincs kétségem afelől, hogy a jövő egyetemi könyvtárának arra kell törekednie, hogy olyan *mindent egy helyen szolgáltató információs intézménnyé* váljék, amely az információs dokumentumok és a szakértelem forrása is egyben. Annak eldöntését, hogy az információk egyes „darabjait" hogyan tegyék hozzáférhetővé – a helyben lévő gyűjtemény révén vagy távoli forrásokból, már ha egyáltalán választani lehet közöttük –, a használók és a költségigény fogják meghatározni. A gyarapítás és a szolgáltatások közötti relatív egyensúly (amelyekbe beletartozik majd a távoli források elérése) szinte biztosan változni fog, ahogy a személyzetre és a többi költséghelyekre fordított pénzösszegek aránya is. Sokáig amellett kardoskodtam, hogy az optimális szolgáltatás érdekében az egyetemi könyvtárak annyi kurrens könyvet szerezzenek be, amennyit csak tudnak, hogy a használóknak széles választékot tudjanak nyújtani, és ha ezeket – mondjuk – három év alatt senki sem használja, meg kell fontolni a kivonásukat: a megőrzés feladata a nemzeti könyvtárra bízható. Az egyetemi könyvtárakban viszont szeretnek mindent megőrizni, utálnak apasztani, és azt sem látom, hogy a nemzeti könyvtárra bíznák a megőrzést.

A tudományos könyvtárnak *közösségi hely*nek, a szellemi feltöltődés központjának kellene lennie, ahol a különböző szakterületek kutatói és szakemberei találkozhatnak, egymást inspirálják és ösztönzik. Talán azért nem látogatnak olykor a könyvtárba, mert ezek a látogatások nem kifejezetten információszerzésre irányulnak, és „társasági vizitekkel" is helyettesíthetők. Hogy ez lehetővé váljék, módosítani kellene a terek használatát, hogy megfelelő körülmények legyenek: például legyenek kényelmes társalgó-övezetek kávézási lehetőséggel – olyasmi tehát, amire ma már sok könyvesboltban láthatunk példát.

Végül a jövő tudományos könyvtárának *távoli információ-szolgáltatónak kell lennie*, a távoli felhasználók számára is tudnia kell szolgáltatnia – bármilyen távolságra – és ugyanolyan könnyen és egyszerűen, mint a helyben lévők esetében.

Megpróbáltam megfogalmazni azokat az információs igényeket, amelyeket ki kell elégíteni az új információs világban, és hogy miben látom a könyvtár lehetséges szerepét. Nagyon röviden az alábbiakról van szó:

- biztosítsa folyamatosan a hagyományos nyomtatott dokumentumokat, mert lehet, hogy nincsenek meg más formátumban, mert esetleg használatuk jóval kényelmesebb, és lehet köztük böngészni;
- biztosítsa az elektronikus források elérését ingyen vagy igen kedvezményes áron;
- nyújtson segítséget az eléréshez, és a személyzet legyen készenlétben, hogy a felhasználó optimá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lisan kihasználhassa az időt, és csökkenteni lehessen a költségeket;

- biztosítson helyet a használók, valamint a használók és a személyzet párbeszédéhez;
- biztosítson helyet a csoportos és az egyéni munkához;
- legyen képes a helyi és a távoli felhasználókat azonos módon kiszolgálni.

Egy másik követelménysor pedig

- a nyugodt, barátságos légkör,
- a hosszú nyitvatartási idő (lehetőleg napi 24 órában),
- önkiszolgáló elrendezés és rendszer,
- a kurrens dokumentumok széles választéka böngészéshez az olvasók feltételezett igényeinek megfelelő válogatással,
- egyszerű és gyors eljárások,
- rengeteg számítógépes munkaállomás nyomtatóval is felszerelve,
- számos média elérésének lehetősége (egyetlen gépről, egy portálon át),
- olyan katalógus, amely
  - könnyen használható,
  - a könyvtár minden szintjén, de otthonról és máshonnan is elérhető,
  - egy felületen tartalmazza a könyvtár anyagát, sokféle elérési lehetőséget biztosítva, ideértve főleg a tárgyszavakat, külső forrásokhoz is hozzáférést biztosítva – mindezt egyetlen portálról,
- másológépek és szkennerek a könyvtár minden pontján legyenek: egyszerűen és olcsón használhatók, továbbá gyorsak és megbízhatók legyenek;
- széles körű bibliográfiai és műszaki szakértelemmel rendelkező könyvtárosok, akik barátságosak és segítőkészek is egyben.

Ha mindezeknek a követelményeknek eleget tesz, a könyvtár valóban az egyetem igazi központja lehet, nem csak egy nélkülözhető melléképülete. Ez csupán a magam véleménye, nem biztos, hogy más is egyetért ezzel. Miért nem kérdezzük meg az olvasókat, milyen könyvtárban szeretnek olvasni, és miért? Nagyon sok tanulmányt írtak már a felhasználókról, szokásaikról és igényeikről, de arról, hogy mit szeretnek, és mit nem, nagyon keveset. Valójában rengeteg hasznos információt gyűjthetünk, ha leírjuk mindazokat a zavaró dolgokat, amit más könyvtárban személyesen megtapasztalunk. A legtöbb dolog triviális, gyorsan meg is feledkezünk róla (pl. arról a padlóról, amely csúszós lesz, ha vizes cipőtalppal lépünk rá), de amikor a több látogató által tapasztalt apróbb bosszúságok összeadódnak, az jókora bosszúságot eredményezhet. Tanácsadó tevékenységem során az adott könyvtár néhány munkatársát rábeszéltem, hogy jöjjenek el egy másik, hasonló típusú könyvtárba „kritikai látogatásra", amit azután az ottaniak is viszonoztak. Meglepő módon sok olyan hibát fedeztek fel a vendégek, amit a saját könyvtárukban észre sem vettek, mivel pár hét elteltével már fel sem tűnt nekik.

Milyenek legyenek a jövő közkönyvtárai?

Fenti javaslatom megismétlésével kezdem: miért nem kérdezzük meg az olvasókat – és a nem-olvasókat is –, mit várnak a közkönyvtártól? Ezzel csak az a baj, hogy sokuknak fogalma sincs arról, milyen egy jó közkönyvtár. Lakóhelyemen próbáltam meggyőzni az egyik testületet arról, hogy könyvtárunk bizony igen sok kívánnivalót hagy maga után: mind az épület miatt – régi, lerobbant és nyomasztó –, mind az olvasószolgálat miatt – például a gyarapításra fordított összeg jóval az államilag ajánlott szint alatt van. Azt a választ kaptam, hogy ők mindig megtalálták, amire szükségük volt. A helyi ta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nács legutóbbi bővítési és felújítási terve azért váltott ki hatalmas tiltakozást, mert egy jókora füves területtől fosztotta volna meg a lakosokat. Meg kell mondani az embereknek, hogy ha kitűnő, új könyvtárakat építünk, jelentős mértékben megnő, gyakran megduplázódik a használatuk. Ha lehet, *mutassunk is* példákat ilyen könyvtárakra.

Azt szeretném látni, hogy a közkönyvtárak a helyi könyvesboltokkal összefognak, közösen működtetik a szabadidős tereket és a kávézót, hiszen a könyvtárhasználók többnyire könyvvásárlók is, ezért aztán mind a könyvtárak, mind a könyvesboltok forgalma meg fog nőni. Megoszthatnák egymással mindazt, amit a könyvről tudnak, és akár szakembercserére is sor kerülhetne.

A közkönyvtárak egyik lényeges feladata, hogy az élethosszig tartó tanulás központjai legyenek. A kormányzat igen sokat beszél az élethosszig tartó tanulásról, de nem támogatja és ösztönzi őket a szükséges mértékben, hogy komoly szerepet is játszhassanak benne.

Egyébként a kívánságlistám (vagy remény-listám) a közkönyvtárak esetében ugyanaz, mint a tudományos könyvtáraknál, csak a hangsúly nem a kutató-felhasználókon, hanem a szabadidős felhasználókon van.

Mit utálnak az olvasók?

Íme, felsorolom, mi az, amit *nem szeretnek* az olvasók; először a könyvtárépületekben:

- a funkció feláldozását az esztétikum kedvéért (vagy csak szeszélyből),
- a vészjósló külsejű, lehangoló vagy zűrzavaros épületeket,
- a rosszul feliratozott épületeket,
- ha sehol sincs természetes fény,
- ha a mesterséges fény nem megfelelő,
- ha nincs elég lift,
- ha túl nagy a meleg vagy a hideg,
- ha rossz a szellőzés,
- ha a kisebb termetűek számára a polcok túl magasak, vagy túl alacsonyan, a padló szintjén vannak,
- ha zsúfoltan vannak elhelyezve az ülőbútorok,
- ha túl kemények vagy túl puhák a székek,
- ha túl magasak vagy túl alacsonyak a székek,
- ha az ajtót csak súlyemelők tudják kinyitni,
- ha túl nagy vagy idegesítő a zaj – zajosan járkálnak és hangoskodnak az emberek (beleértve a könyvtárosokat is) stb.,
- a halálos csendet,
- ha túl kevés, vagy az olvasóhelytől túl messze van a mosdó.

Ki nem állják, ha az olvasószolgálatban

- barátságtalanok a könyvtárosok,
- ha a katalógusokban alig lehet eligazodni,
- ha tudatlanok, tolakodóak vagy
- nem segítőkészek a könyvtárosok,
- ha szinte mindenért sorba kell állni.

Van-e esélyünk jobb könyvtárakra?

Meg vagyok győződve arról, hogy az általam felsorolt normák teljesíthetőek. A könyvtárosok tudják, mi a teendőjük, és sokan cselekednek is. Mindenesetre az Egyesült Királyságban a közkönyvtáraknak az az egyik problémája, hogy jelentős mértékben csökkent a kölcsönzések száma az elmúlt néhány évben, és ez a jelenség egyeseket arra indít, hogy a közkönyvtárak pusztulását jósolja meg. A hanyatlást ugyan jelentős mértékben kompenzálja a számítógép-használat növekedése, de ez átmeneti jelenség is lehet, hiszen egyre többen rendelkeznek saját számítógéppel. A már említett kiegészítő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatásokat is nyújtó, vonzóbb könyvtárépületek révén növelni lehetne a látogatók számát, ezt tapasztalatból állíthatom.

A többi nehézség alapvetően politikai jellegű. A „politikai" jelzőn a gazdasági vonatkozásokat is értem, hiszen annak eldöntése, hogy csökkenjen-e vagy nőjön a költségvetés, alapvetően politikai döntés kérdése. Néhány jobboldali politikus már a közkönyvtárak tényleges privatizációját is felvetette, mivel nem látja értelmét annak, hogy ezek ingyenesek és függetlenek a piaci viszonyoktól. Nem egyszer hallottunk már ilyen érveket az Egyesült Királyságban, és bár az utóbbi időben lecsendesedtek ezek a hangok, biztos vagyok benne, hogy előbb vagy utóbb ismét felerősödnek. Igazi veszélyt jelent viszont az, ami a GATS (General Agreement of Trade in Services = Szolgáltatások Általános Kereskedelmi Egyezménye) részéről fenyeget: eszerint semmilyen szolgáltatás sem lehet ingyenes, ha azt a magánszektor is el tudja végezni. Újra meg újra hangsúlyoznunk kell a közkönyvtárak társadalmi hasznosságát. A tudományos könyvtárakat a GATS felől nem fenyegeti veszély, de a legtöbb egyetem rendkívüli módon alulfinanszírozott, és a vezetés is könnyen beláthatja, hogy a könyvtári szolgáltatások pénzbe kerülnek. Az is gyakran előfordul, hogy a rektor-helyettesek szerint a könyvekkel felszerelt könyvtárak ma már feleslegesek, mivel hamarosan minden elérhető lesz elektronikus formában.

Mindent egybevetve azonban van remény, hogy könyvtáraink többé-kevésbé az általam javasolt irányban fejlődnek majd. Azt hiszem, hogy könyvtáraink

- vonzóbbak és használhatóbbak lesznek, szabadidős övezetekkel és gyakran könyvüzlettel,
- használhatóbbak lesznek katalógusaik,
- jobb lesz a távoli hozzáférés, főként a katalógusokhoz, és kisebb mértékben a dokumentumokhoz,
- jobban személyre szabottak lesznek a szolgáltatások,
- nagyobb hangsúlyt kap az információellátás, és kisebbet maguk az információhordozók,
- egyensúlyba kerülnek a nyomtatott dokumentumok és az elektronikus források,
- jobban alkalmazkodnak az olvasói önállósághoz, de szakértők is segítenek a felhasználóknak.

Minden esély megvan arra, hogy mindaz megvalósuljon, amit szeretnék, hiszen nagyrészt már látható is néhány helyen: az van már csak hátra, hogy mindenütt elterjedjenek ezek a még kivételesnek számító megoldások.

Jegyzetek

1. Service and self-service: the electronic library from the user's point of view, *in*: Helal, Ahmed H. & Weiss, Joachim W. (eds.) *Opportunity 2000: understanding and serving users in an electronic library. 15th Essen symposium, ... 1992. Festschift in honour of Herbert S. White.* Essen: Universitätsbibliothek, 1993, pp.283-294. (Publications of Essen University Library, 15).
2. Re-engineering libraries for a lifelong learning society. *Logos,* 8 (1), 1997, pp.35-41.
3. Future universities, future libraries: the future of higher education and the implications for libraries, *in*: *Οι ακαδημαικες βιβλιοθηκ ες και η προοληση του εκσυγχρονισμου. 60 Πανελληνιο Συνεδρι ο Ακαδημαικων Βιβλιοθηκων, Αθηνα, 5-7 Νοεμβριου 1997. Πρακυικα.* Athena : EKPA, 1998, pp.3-16.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közkönyvtárak jövője az Egyesült Királyságban*

A szerző ***The future of public libraries in the UK*** c. előadását Hegyközi Ilona fordította

USHERWOOD, Bob

„Kétféle prognóziskészítő létezik: az egyik, aki nem ismeri a jövőt, és a másik, aki nem tudja, hogy nem ismeri a jövőt." J. K. Galbraith, közgazdász

Minden évben ilyentájt szoktam részt venni a brit közkönyvtárak fenntartóinak konferenciáján (UK Public Library Authorities Conference), ahol a könyvtárigazgatók és a választott politikusok találkoznak egymással, hogy megvitassák az éppen aktuális kérdéseket. Szóval néhány napon belül brit kollégáim megint néhány olyan, visszatérő témával foglalkoznak majd, amelyek feltehetőleg a közeljövőben is a szakmai és a politikai viták napirendjén fognak szerepelni. Mai témánkhoz kapcsolódva szeretnék ezek közül néhányat szemügyre venni.

Az elmúlt néhány évben még soha nem tapasztalt politikai és közérdeklődés mutatkozott meg a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások iránt. A kormányzat többek között olyan nagy hatású dokumentumokkal mutatta meg elkötelezettségét, mint a *New Library: the people's network* (1997), *Building the new library network* (1998). Némelyik, mint például a tavalyi *Framework for the Future* (magyarul kb. Jövőnk teendői; a jegyzetekben: Department for Culture, Media and Sport 2003), számos tevékenységet indított el.

Az Egyesült Királyság mind a négy országának miniszterei kijelentették, hogy „a könyvtárak segítik a kormány négy, nagyon fontos politikai célkitűzé-

* Elhangzott 2004. október 7-én Kecskeméten

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sét. Támogatják az *oktatást* érdemi segítséget nyújtva az iskolás gyermekeknek, a diákoknak és az élethosszig tartó tanulást folytatóknak; előmozdítják a *nyilvános hozzáférést* a tudás és információ világméretű tárházához; elősegítik a *társadalmi esélyegyenlőséget*; és egyre nagyobb mértékben játszanak szerepet a közszolgáltatások *modernizálás*ában és biztosításában" (Department for Culture, Media and Sport 1998).

Néhány írónk (lásd például Harris 1998) ugyan megkérdőjelezte a könyvtár társadalmi beilleszkedést segítő szerepének mértékét, de máig érvényes Panizzi[1] eredeti célja, vagyis hogy az ország legszegényebb tudósának is pont annyi lehetőség jusson, mint a királyság leggazdagabb emberének. A közkönyvtárak egyik sajátos szerepe talán abban áll, hogy újra elosszák az információs vagyont. A jelenlegi kormányzat szándéka szerint a brit könyvtárak a jövőben a többséget fogják szolgálni, nem pedig a kisebbséget.

A könyvek és az olvasás

Ted Hughes csodálatos verse, amelyet a *New Library* program bevezetőjében idéztek[2], arra emlékeztet bennünket, hogy a könyvtáros szakma elsődleges feladata – az információtechnológia korszakában is – az, hogy az információkat, eszméket és a képzelet szülte műveket eljuttassa az emberekhez. A könyvek és az olvasás továbbra is ennek a tevékenységnek a szerves része lesz. Egy rövid időszakban – főleg a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején – a közszféra költségvetésének csökkenése sok esetben az állománygyarapítási költségvetés csökkenését eredményezte, a kor piacközpontú szemlélete pedig gyakran arra vezetett, hogy a teljesítmény mércéje a kölcsönzött könyvek száma lett, így az Egyesült Királyság számos közkönyvtárában az elérhető állomány összetételét a szűk populista érdeklődés szabta meg. Akkoriban a közkönyvtárakban dolgozó kollégák „a menedzsment nyelvezete, az infokommunikációs technológia és a stratégiai tervek súlya alatt görnyedezve minden valószínűség szerint megfeledkeztek az olvasásnak és fejlesztésének a fontosságáról" (Conway 2001). Az olvasás és az olvasás-fejlesztés most igencsak visszakerült a szakmai és a politikai teendők közé, és egyre nagyobb hangsúlyt kap.

Számos kezdeményezés tükrözi az olvasás iránti érdeklődés reneszánszát. A *Public Library Journal* legfrissebb számában megjelent egy tanulmány, amely azt állítja, hogy a jövő könyvtárvezetői számára az egyik fő kihívást az olvasásnak a világhálón való propagálása jelenti majd. (Van Riel and Fowler 2004) Ez azt is jelzi, hogy az elkövetkező években a technika és az olvasás együtt fog működni és egymást fogják erősíteni.

A könyvtári munkaerő

A fenti példák, a szakirodalom és a gyakorlati tapasztalatok nyomán nyilvánvaló, hogy a jövő könyvtári-tájékoztatási intézményeiben végzett munka új készségeket kíván majd az ott dolgozó személyzettől, és a meglévő készségeket is új körülmények között kell alkalmazni. Egy nemrég megjelent tanulmány (Usherwood et al. 2001) aggodalmaskodva állapítja meg, hogy személyzeti időzített bomba kezdett ketyegni az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban, és főleg az utánpótlás, a könyvtárosok megtartása és az irányítás terén várhatók gondok. Kiderült, hogy a mostani vezetők csupán kevesebb, mint egyharmada biztos abban, hogy beosztottjaik között akadnak vezető beosztásra felkészített személyek. Egy másik vizsgálat szerint (Cookman and Streatfield 2001) az Egyesült Királyságban az önkéntesek közkönyvtárakban való alkalmazása általános gyakorlattá vált, bár ez Londonra nem jellemző. A jelenlegi kormányzat támogatja az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

önkéntességet, és a közszolgálatban bizonyára jellemzővé válik a jövőben.

Bizonyos mértékben az egész munkaerő-kérdést színezi egy most kibontakozó vita, amely arról folyik, hogy van-e szükség szakirányú végzettségre, szakmai felkészültségre. A legutóbbi statisztikák szerint az Egyesült Királyságban a képesített könyvtárosok száma a lakosságra vetítve folyamatosan csökken. Emellett egy közkönyvtárakkal foglalkozó tanulmányban a megkérdezettek közel fele nyilatkozott úgy, hogy egy szakmai álláshelyre megfelelő képesítés nélkül is alkalmazna valakit (Usherwood et al 2001), és néhány könyvtárfenntartó „csökkenti azoknak az álláshelyeknek a számát, amelyek betöltésére szakképzett könyvtárosokat kell alkalmazni". Némelyikük azzal érvel, hogy ez átalakítja és javítja majd a szolgáltatást, bár elég nehéz elképzelni, hogy ez miképpen lehetséges.

Számonkérés, szakfelügyelet és auditálás

A többi brit intézményhez hasonlóan a közkönyvtárak is egyre több féle ellenőrző rendszerrel szembesülnek. A Blair-kormány megtartotta a korábbi konzervatív közigazgatás eszméinek zömét – ha a neveket nem is. A helyi közigazgatás „A legjobb értéket a közpénzekért"– koncepciója (Best Value) például jelentős hatást gyakorolt a közkönyvtárakra. E stratégia révén a helyi közigazgatás olyan minőségi szolgáltatásokat tud nyújtani, amelyek a igényeket a lehető legkevesebb ráfordítás mellett elégítik ki. Az értékelést végző szakemberek ellenséges jelentései néhány könyvtárigazgató „előnyugdíjba vonulásához" vezettek, egy esetben pedig magán-szakértőket vontak be, jóllehet csak ideiglenesen, hogy működtessenek egy-egy szolgáltatást, amely az ellenőrök szerint „szegényes és várhatóan nem is lesz jobb".

Felmerült, hogy amikor a szakmai felügyelet és a számonkérhetőség túlzott hangsúlyt kap, az azt jelzi, hogy megszűnt a bizalom, és a szakmai csoportok viselkedését folyamatosan figyelemmel kell kísérni. Természetes, hogy a közpénzek kezelését ellenőrizni kell, de a jelenlegi rendszerek zöme ezt szükségtelenül túlzásba viszi. Ahogy Christopher Frayling filozófus írta egyszer: „az ellenőrzés túlzásba vitele olyan, mintha egy növényt minden nap kivennénk a cserépből, hogy szemügyre vegyük a gyökerét, aztán pedig meglepődnénk, hogy fonnyad és pusztul" (Evans 2001).

Egymásnak ellentmondó jelek vannak arra nézve, hogy a jelenlegi kormányzat milyen mértékben szeretné enyhíteni az ellenőrzésben a bürokrácia túlsúlyát. Változásokat ígérnek ugyan, de egyes miniszterek aggódnak amiatt, hogy a tervezett „enyhítések" nem lesznek elég szigorúak ahhoz, hogy a nyilvánosság ellenőrző szerepe érvényesüljön. Az ellenőrzési rend valamilyen formája biztosan folytatódni fog még egy kormányváltás esetén is, aminek egyébként kicsi a valószínűsége. A közszolgáltatások vezetésének ez a fokozott ellenőrzése azt eredményezte – vagy legalábbis egybeesett azzal –, hogy megjelent egy csomó hivatalos és félhivatalos nyilatkozat arról, hogy mit várhatnak a használók egy modern könyvtári és tájékoztatási intézménytől. Egy olyan időszakban, amikor ennyire hangsúlyozzák a minőséget, a szabványokat és a számonkérhetőséget, nem meglepő, hogy mi, kutatók a szervezetek értékének és hatásának mérését tartjuk fontosnak. Vannak kételyeim néhány jelenlegi módszert illetően, de biztos vagyok benne, hogy ez a kérdéskör továbbra is kutatási programunk szerves része marad.

Jelenleg az Egyesült Királyság önkormányzatai körülbelül 850 millió fontot költenek a közkönyvtárakra. Aligha várhatjuk ennek az összegnek a drámai emelkedését. Sok közkönyvtáros számára a „pályázási kultúra" valószínűleg a mindennapi teendők részévé válik. Az elmúlt években a könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak 96%-a már részt vett valamelyik pályázatban. Sok volt a sikeres projekt, de egyre több a kérdőjel a folyamatos finanszírozásukkal kapcsolatban.

A fenti aggályok ellenére, hogy az *Independent* című napilapból idézzek, az elmúlt esztendőkben tanúi voltunk annak, hogy „véget ért az a pangás, amely a könyvtárak életét jellemezte a Thatcher-korszakban és azt követően". (Irving 2002) A Thatcherrel való összehasonlítás igencsak időszerű, mivel a nemrég nyilvánosságra hozott kormányiratokból kiderül, hogy Margaret Thatcher első, jegyzőkönyvben rögzített ténykedése miniszterelnökként az volt, hogy azt javasolta, térítést kell szedni a könyvtári könyvek kölcsönzéséért. Most 2004-ben, és akkor, amikor a kormány ingyenessé tette a múzeumi látogatást, minden okunk megvan arra, hogy reménykedjünk és optimisták legyünk.

Ugyanakkor, az infokommunikációs technika térhódítása miatt az információs szakmán belül és kívül dolgozó egyes szerzők felvetették, pontosabban kétségbe vonták, hogy a fizikai formában létező közkönyvtáraknak van-e jövőjük, és hogy a szélesebb közösség számára lesz-e még szerepük. Mások a könyvtári szolgáltatások hosszú távú hanyatlásáról beszélnek, és a rossz politikai vezetést, a szakmai irányítást és a „hagyományos módszerek" alkalmazását okolják. Egy legutóbbi, az illetékes minisztérium (DCMS) által szervezett fórumon Tim Coates megismételte a könyvtárak fenntartóihoz intézett felhívását (2004): csökkentsék a létszámot és a feldolgozás költségeit, de növeljék meg a könyvbeszerzésre fordított keretet.

A tények azonban ellentmondanak ezeknek a nézeteknek, és azt sugallják, hogy a pragmatizmus önmagában nem elegendő. Azt mutatják, hogy a közkönyvtárak elősegítik az emberek és a dokumentumok közötti kapcsolatok létrejöttét, és segíteni tudnak a Putnam[3] és mások által leírt társadalmi zavarok enyhítésében. A sheffieldi egyetem által a Resource[4] számára végzett egyik vizsgálat kimutatta, milyen értékes a könyvtár mint fizikai tér. (Bryson et al. 2003) A legjobb könyvtárépületek szerves kapcsolatban vannak a helyi közösséggel. Kitűnt, hogy az egyes könyvtárak sajátos, egyedi választ adnak a közösség igényeire. A walesi Machenben például a könyvtár a községházával közös épületben található, és minden szolgáltatását a közösség központjában biztosítja. A cambridgeshire-i Papworth-ben a község új könyvtárában a fogyatékosokat segítő szolgálat is helyet kapott. Ez azt a törekvést mutatja, hogy integrálják a társadalom perifériáján élőket is. Észak-Írországban, Derry-ben a Waterside Könyvtár gyűjteményét mind a protestánsok, mind a katolikusok használják, egy-egy darabját gyakran közösen. Az edinburgh-i Muirhouse Könyvtár a társadalmi integrációs övezet részét képezi; szolgáltatásokat nyújt az etnikai kisebbségek számára, és lehetőségeket biztosít, hogy a világhálón keresztül bekapcsolódjanak a globális társadalomba.

Nem akarom ismételni magam, de a közkönyvtári szolgálat architektúrája a jövőben is katalizátorként fog működni a társadalmi tőke létrehozásában. Minden egyes épület a helyi közösség sajátos „ízét", sajátos vonásait hordozza. Ilymódon egy fizikailag létező intézmény járul majd hozzá különféle módokon ahhoz, amit a politikusok nem túl elegánsan „élhetőség"-nek neveznek. 2001-ben Tony Blair arról beszélt, hogy „egyre inkább versengő világunkban, ahol az emberek és a tőke is egyre mobilabb, szükség van biztonságos és vonzó helyekre, ahol élhetünk és dolgozhatunk". Amellett érvelt, hogy „ahhoz, hogy országunk virágozzék, az ilyen helyek ne a kivételt, hanem a szabályt jelentsék". Ilyen helyek lehetnek a közkönyvtárak is.

A jövő könyvtára egyszerre lesz találkozóhely, a tanulás forrása és kényelmes, pihentető közösségi tér. Az olyan új elnevezések, mint az Ideas Stores (kb. ötletbolt) vagy az Information Place (információs hely) itt-ott már használatban vannak nálunk, jelezve ezt a fajta használatot. A jól kialakított és irányított könyvtárépületek lehetőségeket fognak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kínálni az egyes embereknek és csoportoknak, hogy kapcsolatot teremtsenek, beszélgessenek, egymással megosszák gondolataikat. A közösség büszke lehet a könyvtárára mint jól sikerült középületre. A „jó közérzet"-tényező erőteljes szerepet játszhat egy-egy régió újbóli felvirágoztatásában és az életminőség javításában. A legjobb példáknál a könyvtár-építészeti és –vezetési stílusok együttesen biztosítják a közösség számára a nyomtatott és az elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférést, olyasmit adva, amit egyébként esetleg nem engedhetnének meg maguknak.

Mások, mint például Ray Oldenburg[5], felfedezték a „harmadik hely" (third place) fogalmát; ez a munkahelyen és az otthonon egyaránt kívül eső hely, amely olyan létfontosságú funkciót biztosít, amit a másik kettő nem. Jerry Kloby az Oldenburg által említett jellemzők közül jó néhányat a sikeres *harmadik hely* összetevőiként nevez meg:

- ingyen vagy viszonylag olcsón be lehessen menni, és ott ételt-italt vásárolni,
- könnyen megközelíthető legyen: ideális esetben otthonról gyalog is megközelíthető,
- számos ember tartózkodjon ott napi rendszerességgel,
- mindenki érezze jól magát, könnyen beszédbe lehessen elegyedni másokkal,
- aki betér, minden alkalommal régi és új barátokkal találkozhasson. (Kloby 2002)

A legjobb új könyvtári tervek megpróbálják a harmadik hely ezen elemeit támogatni.

Továbbra is igény lesz arra, hogy a könyvtár a szellemi fejlődés helye legyen, olyan hely, ahol az ember kialakíthatja és fejlesztheti ítélőképességét, valamint kritikai képességeit is. Kilenc évvel ezelőtt Richard Hoggart (1995) az alábbiakat figyelte meg:

„Igen sokan csak az írástudás alapjait sajátították el, kritikai módon nem tudják azt alkalmazni. Ez részben egyenlőtlen, megosztó oktatási rendszerünk velejárója. Ami fontosabb, ez így is marad azoknak a hatalmas kényszerítő erőknek a jóvoltából, amelyek saját érdekeiktől vezérelve azt sugallják, hogy nem kell feljebb vagy távolabbra tekintenünk, és hogy a silány kultúra, amit közvetítenek számunkra, kiváló szellemi táplálék. ... Valamennyiünk étvágya attól nő, amivel táplálkozunk: könnyebb erősíteni a meglévő alacsony ízlést, mint azt megmutatni, hogy a világ tágasabb és sokrétűbb."

A könyvtár egyik funkciója az lesz, hogy demonstrálja: a világ tágasabb és sokrétűbb. A könyvtárépület azt tükrözi, hogy mire tartja a társadalom a tanulást, a kultúrát és az intellektuális tevékenységet.

Bár a technika fejlődése egyre inkább megkönnyíti, hogy az emberek otthonukban vagy munkahelyükön információhoz jussanak, a Sheffieldben folyó jelenlegi kutatások szerint az emberek továbbra is igénylik és nagyra értékelik a közös tudás hagyományos őrzőhelyeit, így pl. a könyvtárakat, ha megbízható információkra és a körülöttük lévő világ alaposabb megértésére van szükségük. Ez a funkció még fontosabbá válik, mivel a brit sajtó és a tömegtájékoztatás színvonala egyre romlik.

Amint láttuk, a jelenlegi könyvtárpolitika az olyan közkönyvtári szolgáltatások iránti igényt hangsúlyozza, amelyek a sokaság, nem pedig a kevesek igényeit elégítik ki. A kormány olyan szolgáltatást kíván, amely integráló szerepet játszik, növeli az esélyegyenlőséget, és a társadalmi egyenlőség eszméjén alapul. Miközben ezeket a célokat követjük, fel kell tennünk a kérdést, lehetséges és/vagy kívánatos-e az ilyen szolgáltatás, ha ugyanakkor a könyvtári szolgáltatások biztosításában a minőségre is törekszünk, és azt is hangsúlyozzuk.

Néhány hónapja a kultúráért felelős miniszter hasonló kérdéseket vetett fel az egész kulturális szférára vonatkozóan, kijelentve, hogy mindenki számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy részesüljön – ahogy ő fogalmazott – a „ komplex kultúrá"-ból (Jowell 2004a). Ezzel kapcsolatban felvetődik, hogyan látják a könyvtárosok, a politikusok, a használók és a potenciális használók a könyvtári szolgáltatást, és milyen mértékben támogatják a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közpénzekből a magas minőség (a komplex kultúra) szolgáltatását.

Az Egyesült Királyságban – de gyanítom, máshol is – a minőségről és az igazságosságról szóló érvelés leegyszerűsítetté és polarizálttá vált. A könyvtárügyben ez tipikusan az állománygyarapításról és a gyűjteményszervezésről vallott eltérő nézetekben érhető tetten. Az egyik oldal szerint „a minőségi könyveket kell kiválasztani" (Bob 1982), a másik oldal azt a nézetet vallja, hogy „azt kell adni az olvasóknak, amit kérnek" (Rawlinson 1981). A pénzügyi realitások miatt viszont a könyvtárigazgatókra hárul, hogy válasszanak a prioritások között.

A vitának vannak politikai dimenziói is, amelyeket ugyancsak leegyszerűsítettek; eszerint a baloldal úgy véli, hogy a magas intellektuális minőség szolgáltatása kulturálisan kirekesztő, míg a jobboldal azt panaszolja, hogy az amerikai, illetve – esetünkben – a brit mentalitás pusztulásra van ítélve (Bloom 1987). A brit kormány politikája egyrészt Ruskin[6] nézeteire támaszkodik (Labour 1997), és azt mondja, „a szolgáltatott tartalom az, ami fontos az emberek számára" (Jowell 12004). Ugyanakkor a miniszterek ragaszkodnak ahhoz, hogy a könyvtárak segítsék a *társadalmi esélyegyenlőség* elérését (Department for Culture, Media and Sport 1998). Használói csoportoktól is hallható az érvelés, hogy „a könyvtár a társadalmi integrációért vívott harc egyik fő ereje", de legalább ennyire aggódnak amiatt, hogy „a polcokon túlsúlyban van az olcsó és 'népszerű' szépirodalom és ismeretterjesztő anyag, és csökken a szolgáltatási színvonal". (LLL, 2004)

Az olvasók, könyvtárosok és politikusok – e kihívással szembesülve – olyan bonyolult véleményekkel találkoznak, amelyek nem mindig merülnek fel a populista vita során. Nagyon könnyelműen dobálóznak az olyan kifejezésekkel, mint a 'minőség', az 'egyenlőség', az 'elitizmus', és túlságosan általánosítanak; a vita csak a jobb és bal, a relativizmus, az elitizmus és a politikai korrektség fogalmai körül folyik. Valójában sokkal árnyaltabb és összetettebb kérdéskörről van szó, amely gyakran átlépi a politikai és/vagy szakmai választóvonalakat. A könyvtári szolgáltatás jövőbeli minőségéről folytatott vitában számos érv szerepel. Önök bizonyára ismerik némelyiket, így csak röviden idézem fel őket.

A könyvtári szolgáltatást az érték vagy az igény határozza-e meg? Az *érték* melletti érv így hangzik: A közkönyvtáraknak főleg a komoly használókkal kapcsolatban van teendőjük. A komoly olvasnivaló növeli az ember tudását. A közkönyvtárak kötelessége az oktatás. Olyan dokumentumokkal tudják ellátni az embereket, amelyeket esetleg nem is kerestek. Semmi sem indokolhatja, hogy közpénzeket „értéktelen vacakokra" fordítsanak. Itt a társadalom alapvető szükségleteiről van szó. Az *igények*kel érvelők azt kérdik: Kik azok a könyvtárosok, hogy az értékrendjüket ránk kényszerítik? Azt tartják, hogy a szolgáltatásért a közösség fizet, és jogosan várja el, hogy megtalálja azokat a könyveket, amelyeket keres. Az a véleményük, hogy sokféle minőséget kell biztosítani, még akkor is, ha a könyvtár funkciója a nevelés. Sőt, azt állítják, hogy a közpénzek eltékozlását jelenti, ha olyan dokumentumokat vásárolunk, amelyeket nem használnak, és hogy az igénytelen irodalom elvezeti majd az embereket a „jobb dolgokhoz".

Ebbe a kérdéskörbe tartozik az is, hogy a könyvtár az önképzés központja. Bár egyesek szerint az önképzés kultúrája már a múlté, a jelenlegi kulturális politika gyakran utal közvetlenül vagy implicit módon Ruskin és a kulturális filantrópok 19. századi nézeteire. Az egyik munkáspárti dokumentum (Labour Party 1997) idézi Ruskin azon meggyőződését, hogy egy szép kép, egy jó könyv vagy egy szép zenemű képes átformálni az embert. Mások ezt továbbfűzik, és úgy vélik, hogy a közkönyvtárak szembeszállnak a kommercializálódással. Ezt a hagyományos baloldal állítja. A könyvtári szakma képviselői közül egyes szerzők (pl. Berman 2001) arról panaszkodnak, hogy egyes könyvtárosok „lel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kesen üdvözlik és kritikátlanul propagálják mindazt a vacakot és badarságot, amit kereskedelmi mentoraik rájuk tukmálnak". Szemléletük olyan írók átfogóbb érveit tükrözi a kultúráról, mint amilyen Hoggart[7] és Wesker[8].

Ezenfelül elhangzik, hogy a közkönyvtáraknak „a legjobb dolgokat" kellene még elérhetőbbé tenniük. Ebből a nézőpontból a könyvtár „mindenki egyeteme", ahol új lehetőségek és tapasztalatok kínálkoznak számára. Talán nem használja ezt ki mindenki, de – Lord Reith szavaival élve – ha a lovakat levisszük a patakhoz fürödni, egyik-másik talán inni is fog belőle. Azok, akik élnek a lehetőséggel, segítséget kapnak a kritikus szemlélet és differenciálási képesség kialakításához.

Vannak azonban, akik azt állítják, hogy a magas esztétikai mérce propagálásával és favorizálásával a könyvtárak a kulturális kirekesztés útjára lépnek. Ezt főleg azok a baloldaliak hirdetik, akik elutasítják a „kánont", vagy nem kedvelik, ha a közpénzekből támogatják azt, amit ők elitista kultúrának tartanak. Szerintük a kulturális színvonalat a társadalom szabja meg, és a kulturális tárgyakhoz adott érték az uralkodó osztály kultúráját tükrözi (pl. Parkin 1972). Ebből a perspektívából tekintve nem demokratikus dolog a magas kultúra állami támogatása. Ugyanakkor egy jó múzeum vagy egy jó könyvtár rögvest megcáfolni látszik ezt az érvelést (Grayling 2002). A közkönyvtár a közösség elégedettségéhez a jobb tájékoztatással és különböző lehetőségek biztosításával járulhat hozzá. Akik másképpen érvelnek, azok „nem ismerik el, hogy milyen rendkívüli örömet érezhet valaki, aki önállóan gyarapítja ismereteit, és először akad rá Ruskin vagy Marx, Beethoven vagy Rembrandt műveire". Még ha paternalizmussal vádolható is olykor, ez a közszolgálati etika – amint Dennis Potter (1994) megjegyezte – sok ember számára biztosította a gyarapodás és a fejlődés lehetőségét. Egy másik szinten mindez kapcsolódik a jelenlegi kultuszminiszter által támogatott médiajártassághoz. (Jowell 2004)

Azok a válaszok, amelyekhez ezen és a többi kérdés kapcsán eljutunk, jelentős mértékben kihatnak majd mind a közkönyvtárak jövőjére, mind azok munkatársaira. Mindenesetre egyes szerzők (pl. McCabe 2001) szerint szoros kapcsolat van aközött, hogy a közkönyvtár elutasítja nevelő szerepét, és azok között a problémák között, amelyek a közkönyvtárak személyzetének toborzásával és megtartásával kapcsolatban merülnek fel. Azt mondják, hogy „Miért tenne bárki erőfeszítéseket egy olyan nevelési intézmény javára, amely nem akar nevelni? ... Ha a közkönyvtárak nem vállalkoznak arra, hogy nevelési tevékenységükkel a közösséget segítsék, miért érdekelne ez a munka egy magasan képzett személyt?" Ez további kérdéseket vet fel a szakmaiságról és egyebekről is.

Ilyen kérdések és az időközben felmerülő újabbak elemzése révén elkezdjük majd kidolgozni, hogyan lehet úgy vezetni és megszervezni a közkönyvtárak munkáját, hogy a minőség és egyenlőség ne zárják ki egymást. Röviden szólva: megtudjuk majd, hogy a brit könyvtárosok képesek-e eleget tenni a politikusok igényének, hogy szélesre tárják a könyvtári szolgáltatások kapuit, anélkül, hogy tönkretennék azokat.

A rendelkezésemre álló időben ezeket a témákat nyilvánvalóan bizonyos fokig szubjektív módon válogattam össze, de inkább értékelni próbáltam, mintsem megjósolni a brit közkönyvtárak jövőjét. Más témákat is szükséges mérlegelni, például az információszabadság jogi szabályozásának vagy a szellemi szabadságnak a kihatásaival összefüggésben, de a minőség kérdéseire koncentrálva, ámbár a TQM-nél szélesebb értelemben; én megpróbáltam az Önök konferenciájának alaptémájához kapcsolódni. Az értékelés felkészíthet bennünket arra a bizonytalanságra, amely minden jövő-forgatókönyvben benne rejlik. Vajon Nagy-Britannia könyvtárosai rendelkeznek-e majd a szükséges

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakmai és filozófiai alapokkal, amelyek azt biztosítják, hogy megbirkózzanak az olyan előre nem látható események szakmai következményeivel, mint amilyenek a 2001. szeptember 11-iek?

Előadásomban arra szerettem volna reflektálni, amit egy hírlapíró visszafogottan „az óvatos optimizmus időszakának" nevezett, amikor „az újjászületésről csak suttogva beszélnek a könyvespolcok között." (Sweet 2002) Úgy gondolom, a brit közkönyvtáraknak legalább olyan nagyszerű lehet a jövőjük, mint volt a múltjuk, de ez a jövő azoktól a döntésektől függ, amelyeket mostanában hozunk meg. Amint a menedzsment-guruk hirdetik: „Az a legjobb módszer a jövendő megjóslására, ha megvalósítjuk." Abban az esetben, ha ez a jövő szertefoszlik a következő húsz évben – ahogy már többen is megjósolták –, akkor ez a szakma „anti-filozófiájának" a végső győzelmét jelenti majd, ahogy Finks (1989) pár évvel ezelőtt megállapította. Azoknak a bürokratáknak a bűne lesz, akik nem látnak túl a papírhalmaikon, és annak az intellektualizmus-ellenességnek lesz az eredménye, amely mindent egyenlőnek ítél a könyvtárak világában, és képtelen különbséget tenni a jó és a rossz között. Ezen kívül saját hibánk is okozza ezt, hogy nem gondolkodunk el arról a filozófiáról, azokról az értékekről és nézetekről, amelyeknek szakmai gyakorlatunkat kellene alátámasztaniuk.

Felhasznált irodalom

Berman (2001) Libraries dumbing down? New Breed Librarian.
http://www.newbreedlibrarian.org/archives/01.03.jun2001/feature2.html
(Elérve: 2004. április 28-án.)

Blair, A. (2001) Improving your local community. http://www.number10.gov.uk/output/page2938.asp

Bloom, A. (1987) The closing of the American mind. New York, Simon and Schuster.

Bob, M. (1982) The case for quality in book selection. Library Journal, 107 (16) 1707-1710.

Bryson, J. – Usherwood, B. – Proctor, R. (2003) Libraries must also be buildings? New library impact study. The Centre for Public Libraries and Information in Society (Cplis) Department of Information Studies University of Sheffield

Building the new library network. (1998) London, Library and Information Commission

Coates, T. (2004) Who's in charge? Responsibility for the public library service. London, Libri
http://www.rwevans.co.uk/libri/downloads.htm

Conway, P. (2001) Foreword to Train, B. and Elkin, J. Branching out. Overview of evaluation findings. Centre for Information Research. University of Central England

Cookman, N. – Streatfield, D. (2001) Volunteers are en vogue. Library Record, 103 (2) February 108.

Department for Culture, Media and Sport (1998) „New Library: The People's Network". The government's response. (Cm3887)

Department for Culture, Media and Sport (2003) Framework for the future: Libraries, learning and information in the next decade. London, DCMS

Evans, M. (2001) The economy of the imagination. The New Statesman Arts Lecture, 27 June
(www.resource.gov.uk/information/policy/newstat01.asp)

Finks, L.W. (1989) Values without shame. American Libraries, 20 (4) 252-254, 256.

Grayling, A.C. (2002) A question of discrimination. The Guardian, 13 July
(http://books.guardian.co.uk/departments/artsandentertainment/story/0.6000.754182.00.html) (Elérve: 2004. április 5-én.)

Harris, K. (1998) Open to interpretation: Community perceptions of the social benefits of public libraries. BLRIC Report 88 Community Development Foundation

Hoggart, R. (1995) Why treat us like dimwits? Independent on Sunday, 20 June, 22.

Hoggart, R. (1998) Critical literacy and critical reading. In: Cox, B. (ed.) Literacy is not enough. Manchester, University Press. 56-71.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irving, M. (2002) Shelf life. The Independent Magazine, 2 March, 16-20.

Jowell, T. (2004) Speech to BFI/UKFC/C4 Media Literacy Seminar. Press Notice. London, Department for Culture, Media and Sport

http://www.culture.gov.uk/global/press_notices/archive_2004 = dcms_Jan_2004.htm?month = Januaryandproperties = archive_2004%2C%2Fglobal%Fpress_notices%2Farchive_2004%2F%2C
(Elérve: 2004. március 22-én.)

Jowell, T. (2004a) Government and the value of culture. http://www.info4local.gov.uk/searchreport.asp?id = 19798andfrompage = indexandsubject = 5 (Elérve: 2004. május 19-én.)

Kloby, J. (2002) Review of The great good place by Ray Oldenburg 1999, New York, Marlowe and Company. http://www.montclair.edu/pages/ics/Oldenburg.html
(Elérve: 2002. október 25-én.)

LLL (Libraries for life for Londoners, 2004) About LLL www.librarylondon.org/about.htm
(Elérve: 2004. március 22-én.)

Labour Party (1997) Create the future. A strategy for cultural policy, arts and the creative economy. London, Labour Party.

McCabe, R.B. (2001) Civic librarianship. Renewing the social mission of the public library. Latham – Maryland – London, The Scarecrow Press.

New Library. The People's Network (1997) London. Library and Information Commission.

Oldenburg, R. (1999) The great good place. New York, Marlowe and Company.

Parkin, F. (1972) Class, inequality and political order. St. Albans, Paladin.

Potter, D. (1994) Seeing the blossom. Two interviews and a lecture. London, Faber and Faber.

Rawlinson, N. (1981) Give 'em what they want. Library Journal, 106 (20) 2188-2190.

Sweet, M. (2002) Some of our volumes are missing. The Independent Friday Review, 8 March. 7.

Usherwood, B. – Proctor, R. – Bower, G. – Coe, C. – Cooper, J. – Stevens (2001) Recruit, retain and lead / The public library workforce study. Centre for the Public Library and Information in Society. Department of Information Studies. The University of Sheffield.
(Készült a Resource számára.)

Van Riel, R. – Fowler, O. (2004) Caught in your web... Public Library Journal, Autumn 2004. 18-21.

Jegyzetek

1. A lábjegyzeteket a ford. állította össze: Antony Panizzi (1797–1879) a British Museum könyvtárosa (1831–1856), majd vezetője (1856-1867) volt.
2. Ted Hughes, angol költő (1930-1998) Hear it again című, 1997-ben írt verséről van szó.
3. Bizonyára Robert D. Putnam (1940-) amerikai politológusról van szó.
4. A Resource neve azóta MLA-ra (Museums, Libraries and Archives Council) változott.
5. Amerikai város-szociológus professzor.
6. John Ruskin (1819-1900)
7. Richard Hoggart (1918-)
8. Arnold Wesker (1932-)

A Calimera projekthez kapcsolódó magyar és nemzetközi fórumra hívta fel a figyelmet a Könyvtári Intézet és a Publika Kör, mindazoknak ajánlva a fórum megkeresését, akik érdeklődnek a könyvtárak, levéltárak, múzeumok technológiai fejlesztése és az abban való közreműködés iránt.
A magyar és az angol nyelvű fórum elérhető a Calimera Digitalis Útmutató weboldalarol: http://www.ki.oszk.hu/calimera/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gondolatok az egyetemi könyvtárak jövőjéről*

BROWN, Mark

A szerző The future of university libraries in the UK c. előadásának szövegét Hegyközi Ilona fordította

Nagyon örülök, hogy a mai napon itt lehetek Önökkel Kecskeméten, és hogy beszélhetek a brit egyetemi könyvtárakban végbemenő fejleményekről. A legutóbbi, a British Council által támogatott projekt egyik résztvevőjeként – a program Veszprém megye két különböző típusú könyvtárának együttműködésével foglalkozott – megismerkedhettem a magyar egyetemi könyvtárak problémáival, és meglepett, mennyire hasonló kihívásokkal kell szembenéznünk. Elmondhatjuk, hogy az egyetemi könyvtárak a felsőoktatási reformok következtében választúton állnak mindkét országban.

Sokfajta, sokszínű terület

Az angol felsőoktatásban 171 különböző nagyságú és irányultságú egyetem és főiskola működik. A legfrissebb országos statisztikai adatok szerint az általunk kiszolgált hallgatók száma intézményenként 610-től 75 ezerig, a könyvtárak éves költségvetése pedig 31 ezertől 13 millió fontig terjed. Az egyetemeket újabban aszerint osztályozzák, hogy az oktatás vagy a kutatás dominál-e tevékenységükben. Ezt a felosztást egyesek tévesnek tartják, mivel csak néhány tanszék akad, ahol nem tartják fontosnak a kutatási tevékenységet. Nagy-Britanniában valóban jelentős közpénzeket fordítanak kutatásra, és ez hatással van mind a befektetésekre, mind az elvárásokra.

Valamennyi könyvtárunk hibrid, azaz nyomtatott és elektronikus gyűjteményt egyaránt épít, és az információs technológia alapvető szerepet játszik a szolgáltatások biztosításában. Ez ráirányította a figyelmet arra, hogy a kommunikációs-információs technológia (ICT) és a könyvtárak között szoros

* Elhangzott 2004, október 7-én Kecskeméten.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kölcsönhatás van az infrastruktúra, a szolgáltatások és a felsőoktatás támogatása területén. Erre a tendenciára válaszul az intézmények fele könyvtári és számítástechnikai szolgáltatásait közös részlegbe vonta össze. Ez a trend persze nem csak egyirányú: a mi egyetemünk, a University of Southampton például egy ideje éppen a két részleg újbóli szétválasztásán fáradozik; bármilyen is legyen azonban a működési modell, a szolgáltatások biztosítása szempontjából létfontosságú, hogy a könyvtár és a számítóközpont együttműködjék. Nyilvánvaló, hogy a technológiai újítások lényeges szerepet játszanak a szolgáltatásaink, gyűjteményeink és oktatótevékenységünk elektronizációjával kapcsolatos stratégiáink kibővítésében. A technológia azonban csak eszköz, nem maga a végcél.

Az egyetemi könyvtáraknak reagálniuk kell anyaintézményük szükségleteire és fontossági sorrendjeire. Ezek persze eltérőek lehetnek, attól függően, hogy az oktatáson vagy a kutatáson van-e a hangsúly, de minden esetben ki vannak téve a közvetett politikai nyomás különböző megnyilvánulásainak, amelyek az Egyesült Királyságban a felsőoktatás alakulását formálják. Ezek közül a kormány két legjellemzőbb törekvése egyrészt az érintett korosztály 50%-ának beiskolázása, másrészt a különböző nagyságú tandíjak bevezetése (2006-tól az intézmények akár háromezer fontot is elkérhetnek évente egy kurzusért). Ennek eredményeként valamennyi egyetemen megnőtt a hallgatók és a szakok száma, és egyre erőteljesebben érvényesül az a nézet, hogy a hallgatók ügyfelek, az oktatási szolgáltatatás megrendelői. Az egyetemeknek fontos a piaci imázsuk. Mára minden intézményben az vált a legfontosabb feladattá, hogy a diákokat megnyerjék egy-egy szakirányra, ott tartsák őket, és tudatosítsák bennük, hogy sikeres oktatásban vettek részt.

Az oktatáspolitikában bekövetkező változások mellett az ötévenként megismétlődő országos kutatásértékelésbe (*Research Assessment Exercise*) is be kell kapcsolódniuk az egyetemeknek, amelynek alapján központi befektetési forrásokat osztanak el a kutatással foglalkozó intézmények között. A közpénzekből finanszírozott kutatás kb. harminc egyetemen összpontosul, és a kutatásra koncentráló egyetemek között erős versenyhelyzet alakult ki.

E trendekre reagálva az egyetemek megerősítették a pénzügyi menedzsment szakmai oldalát, és a vezetői tevékenységet fokozottan a szolgáltatások megtervezésére és értékelésére koncentrálják. A könyvtáraknak bizonyítaniuk kell eredményességüket és hatékonyságukat, és ki kell mutatniuk, hogy a közpénzekért cserébe értéket kínálnak. A nekik juttatott források attól függnek, hogy mennyire érzékelhető a hozzájárulásuk anyaintézményük stratégiájának megvalósulásához.

Az egyetemi könyvtárakra váró kihívások

Úgy vélem, hogy az egyetemi könyvtárakról az az általános vélemény, hogy mindent egybevetve elég hatékonyan alkalmazkodnak ehhez a környezethez. Ennek néhány okát feltárhatjuk, ha megvizsgáljuk, milyen kihívások érik őket.

A technológiai változások

Az elektronikus környezet számtalan e-dokumentumot és e-szolgáltatást kínál. A könyvtárak jelentős összegeket fordítanak elektronikus dokumentumokra, és az elektronikus kommunikáció elterjesztésére és népszerűsítésére tett kezdeményezések keretében együttműködnek olyan országos testületekkel, mint a JISC (Joint Information Systems Committee; az információs és kommunikációs technológia felsőoktatásban történő használatának stratégiai kérdéseivel foglalkozó tanácsadó bizottság). A legutóbbi kezdeményezések során sorsdöntő, nehéz tárgyalásokra került a kiadókkal az országos e-licencekről[1], a nemzetközi nyíltarchívum-kezde-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményezés keretében a kutatási eredmények új, intézményi archívumainak finanszírozásáról[2], és az elektronikus oktatási anyagok országos, közös hasznosításának modellkísérletéről[3]. A hálózati kapacitás növelése és a hitelesítési rendszerek fejlesztése is lényeges a könyvtárak számára, hogy eleget tudjanak tenni küldetésüknek, azaz hozzáférhetővé tegyék a hallgatók és oktatók számára az általuk igényelt dokumentumok teljes választékát. A könyvtárak vezetőinek ezért tájékozottnak kell lenniük a felsőoktatás trendjeiről, és meg kell tudniuk győzni anyaintézményüket a könyvtárnak az elektronikus környezetben betöltött fontos szerepéről.

Az elektronikus szolgáltatásokat egyre inkább egy olyan virtuális környezetbe integrálják, amelyben együtt szerepelnek az oktatási anyagok, a hallgatóknak kiírt feladatok, a kötelező olvasmányok és a forrásokhoz elvezető csatolások. Több párhuzamos fejlesztés vizsgálja, hogy ebben a modellben egy-egy virtuális kutatócsoport számára milyen kutatási témák rejlenek. Ebben a környezetben a könyvtáros információbrókerként és tartalommenedzserként működik: meghatározza a releváns forrásokat, gondoskodik a beszerzésükről, elérésükről és oktatási hasznosításukról. Ez viszont azt feltételezi, hogy a könyvtáros tagja legyen annak a oktatói teamnek, amely megtervezi, lebonyolítja és értékeli az egyetemi kurzusokat, vagy pedig felkutatja a szakirodalmi forrásokat, és segíti a kutatócsoport munkáját. Az egyetemi könyvtárak a képzett munkatársakat egyre inkább felmentik az olyan hagyományos feladatok alól, mint a katalogizálás és az osztályozás, és e szerepkörben foglalkoztatják őket.

A megoldások egyetemenként, azon belül szakonként is eltérőek. Az oktatáscentrikus intézményekben, ahol az alapvető ismeretek és jártasságok fejlesztését hangsúlyozzák, sokkal gyakrabban ismerik el ezt az oktatói szerepet, míg a kutatáscentrikus egyetemeken előfordulhat, hogy az oktatók nem fogadják el azonnal a könyvtáros pedagógusi szerepét. Ma már azonban olyan nagy mennyiségű és sok fajta dokumentum között kell eligazodni, hogy az oktatók nagyra értékelik a könyvtárosok szaktudását és abbéli képességüket, hogy a forrásokat meg tudják találni és értelmezni tudják, ezért az oktatók a könyvtárhoz fordulnak, amikor szakértelemre van szükség.

Nem bizonyult valósnak az a félelem, hogy az elektronikus hozzáférés következtében az önkiszolgálás kultúrája nyer majd teret, és a könyvtáros kiszorul a tartalomfejlesztés perifériájára. Az elfoglalt tudósok és az elfoglalt diákok jól körülhatárolt, jól közvetített szolgáltatásokat igényelnek. Annak is tudatában vannak, hogy a munkájukhoz szükséges anyagok megtalálásához és értelmezéséhez szükséges ismereteket legjobban a könyvtárosoktól kaphatják meg. Mára a kommunikációs és az információtechnológiai ismeretek is a sikeres szakmai tevékenység kulcsfontosságú elemévé váltak.

Szolgáltatásközpontú kultúra

A szakmai vitákon bennünket foglalkoztató kérdések egyik legérdekesebbike az, hogy a hallgatók tanulók-e vagy ügyfelek. A könyvtárak már nem riaszthatják el használóikat, hanem reagálniuk kell azok igényeire – sőt, előre kell látniuk azokat. Ez a szemlélet nem új, az elmúlt néhány évben igen sok szakmai energiát fordítottunk az *ügyfelekkel való kapcsolatok gondozásá*ra. A térítések új világában ezt már szinte kötelezőnek tekinthető, és egy dilemmát is felvet. A használók ügyfelek abban az értelemben, hogy jó és hatékony szolgáltatást várnak el, de egyben olyan tanulók is, akiknek szakszerű segítségre van szükségük készségeik és ismereteik fejlesztéséhez. Nem pusztán fogyasztói a szolgáltatásoknak. Hogy mennyire sikerül fejleszteniük készségeiket, az a saját elszántságukon és erőfeszítéseiken is múlik.

A könyvtárak különbözőképpen reagálnak erre a kihívásra. Szerintük a használói elégedettség az egyik fontos mutatója annak, hogy a könyvtár hatékonyan működik, és a felhasznált közpénzek fejében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelentős értéket nyújt. A hatékony szolgáltatás, az értékelés és a fejlesztés egy szemléletmód részei, nem csak elvégzendő teendőket jelentenek. Néhány könyvtár stratégiájának alátámasztása érdekében országos akkreditációs programokba kapcsolódott be (ilyen például az *Investors in People*[4] vagy a *Charter Mark*[5]). Ma már valamennyi könyvtárban rendszeresen mérik a használók elégedettségét, és az eredményeket és a közös érdeklődésre számot tartó témákat összehasonlítják az ágazat egészén belül. Egyre inkább tudatosodnak ugyanakkor a felmérési kultúra korlátai. Elsősorban a diákok panaszkodnak, hogy elegük van a felmérésekből; csökken a válaszadók aránya, és már változatos módszerekre van szükség, hogy a használók benyomásairól teljesebb képet kaphassunk. A közkönyvtáraktól eltérően, ahol állami normatívák és teljesítménymutatók vannak érvényben, az egyetemek saját mutatószámokkal dolgoznak, amelyeket az általuk megállapított prioritások alapján határoznak meg. Például a mi könyvtárunkban nemrégiben nagyon részletesen felmértük az oktatói közösség kutatási igényeit, és saját, évenként elvégzett elégedettségvizsgálatunk mellett közreműködünk az egyetem négy átfogó felmérésében is, amelyek célja a hallgatók elégedettségének értékelése. Szeretnénk megérteni, mi működik jól, és mi nem, továbbá meghatározni, hogy mely szolgáltatásokat volna érdemes esetleg fejleszteni, természetesen a pénzügyi korlátokat is figyelembe véve.

A könyvtáraknak meg kell mutatniuk, hogy szolgáltatásaikat a visszacsatolások, azaz az olvasók véleménye alapján tökéletesítik, de előre kell látniuk a későbbiekben felmerülő igényeket is. A brit felsőoktatási könyvtárakban két jó példát jelentenek erre a speciális igényekkel rendelkezők számára és a campuson kívül biztosított szolgáltatások. Temérdek munkába került, amíg kidolgoztuk annak módszereit, hogy miképpen segítsük a fogyatékos használókat, a távoktatásban résztvevő diákokat, a részmunkaidőben dolgozókat vagy akár a felnőtt diákokat. A campuson belüli és kívüli ellátás kérdése azért is nagyon fontos, mert egyre több az olyan hallgató, aki dolgozik tanulmányai alatt, vagy csak akkor jár előadásra, amikor feltétlenül szükséges. A könnyű, zökkenőmentes hozzáférés biztosításának jelenleg tehát alapvető a jelentősége.

Az egyetemi könyvtárak most vizsgálják felül szolgáltatási filozófiájukat. A szolgáltatások kialakításában és biztosításában a használók szemszögéből kiinduló elméleti és gyakorlati megközelítést tekintik meghatározónak. A minőség nemcsak a hatékonyságot jelenti, hanem annak bizonyítását is, hogy a szolgáltatást folyamatosan tökéletesíteni lehet. A könyvtárak általában jó kapcsolatban vannak a használókkal, de önelégültségre nincs okunk.

A könyvtári személyzet ismeretbázisa

A jelenlegi politikai környezetben a hagyományos könyvtári ismeretekre és jártasságokra még mindig nagy szükség van, bár esetenként új elnevezésekkel ruházzák fel ezeket. A katalogizálási és osztályozási ismereteket metaadat-menedzsmentként emlegetik, a felhasználók képzését információs jártasságnak nevezik, és tudásmenedzsmentet mondanak tájékoztatás helyett. Ezt a változást – egyebek mellett – jellemző módon az új technika sok-sok alkalmazása váltja ki. A felsőoktatási szektorban számtalan – és az adatszerkezetet tekintve változó minőségű – adatbázist és adatfájlt építenek, és egyre többen felismerik, hogy a könyvtárosokat jól be lehet vonni az adatbázisok konzisztenciájának biztosításába, a szabványok kidolgozásába és keresőrendszerek tesztelésébe. A használók képzését, amely eredetileg azt a célt szolgálta, hogy a diákok tömegei eligazodjanak a gyűjteményekben és a katalógusokban, most az információs jártasság pedagógiai koncepciójával kapcsolják össze – életre szóló jártasságot kívánnak adni az oktatás kompetenciamodelljének részeként. A *Google* térhódításának dacára ma már egyre inkább elismerik, hogy az értékes elektronikus forrásokat, a nyomtatott gyűjteményeket és az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyének vagy szakmai csoportok specializált tudását egyesítve kell felhasználni – még ha nem is nevezik ezt mindig tudásmenedzsmentnek.

Az információtechnológiai jártasság mellett az emberi készségekre is igen nagy szükség van a modern gyakorlatban. Folyamatosan lépést kell tartani a új technikai fejleményekkel, de a csoportmunka és a jó kommunikációs készségek legalább olyan fontosak a szolgáltatás biztosításához. A képzés és továbbképzés keretében nagyon fontos teendő a készségek bővítése, legyen szó akár rövid tanfolyamokról, szakmai rendezvényekről, belső képzésről vagy a továbbképzés anyagi támogatásáról. A hatékony szolgáltatás eléréséhez csoportalapú megközelítés szükséges, amely átlép a szakmai és képzettségi-besorolási határokon. Könyvtárosok mellett az egyetemi könyvtárak információtechnológiai szakembereket, levéltárosokat, ügyfélszolgálati munkatársakat, professzionális menedzsereket, projektvezetőket, még marketingszakembereket is alkalmaznak. Élénk vita folyik arról, milyen készségek jellemzik majd a felsőoktatásában dolgozó könyvtárost a jövőben. Egyetértés van arra nézve, hogy sok még a tennivaló a vezetés, a stratégiai gondolkodás és a vezetői készségek terén, és ez a szakma egészét foglalkoztatja. A modern egyetemi könyvtárral szembeni kívánalmak nagyon sokrétűek.

A könyvtár mint fizikai tér

Ezeket a kihívásokat megválaszolandó a modern egyetemi könyvtár fizikai szempontból egyre inkább egy szolgáltatások metszéspontjában elhelyezkedő tudományos központtá válik. A könyvtárnak a nyomtatott és az elektronikus dokumentumok egyensúlyára kell törekednie, de a jövőben nyilvánvalóan az elektronikus szolgáltatás válik elsődlegessé. Néhány könyvtárban, főleg az oktatáscentrikus könyvtárakban, a nyomtatott anyag mennyisége már drámaian csökkent is. Ugyanakkor sok tudományos könyvtár azzal küzd, hogyan tudná megőrizni és hasznosítani hagyományos, nyomtatott gyűjteményét. Bár régóta jósolják, hogy a nyomtatott könyv eltűnik az életünkből, még mindig az életünk része, és az elektronikus folyóiratokra való áttérést követően még várat magára egy hasonló lépés, a nyomtatott gyűjteményektől való megszabadulás. A következő három-öt évben mindenesetre fordulat várható. Amint az elektronikus folyóiratok régebbi évfolyamai jobban hozzáférhetővé válnak, a felsőoktatási szektor kollektív nyomásának engedve esni fognak az árak, megvalósítható hosszú távú megőrzési stratégiák születnek, és a könyvtárak meg fognak szabadulni a nyomtatottfolyóirat-gyűjteményektől, ugyanakkor jobban együtt fognak működni a megmaradó nyomtatott dokumentumok iránti igények kielégítése érdekében.

A felsőoktatási könyvtárak ezért átalakítják fizikai környezetüket a szakmaközi tevékenységre, a közösségi terekre és a rugalmas tanulási környezetre koncentrálva. A hálózatba kapcsolt és a laptopok használatát lehetővé tevő tanulóhelyek, a munkaállomásokat felsorakoztató övezetek, a csoportos tanulószobák és a kisebb tantermek már a könyvtári tervek integráns részeivé váltak. Sok új fejlesztésben ezek mellett már az oktatótermek, a gyakorlóközpontok, a munkavállalási tanácsadó központ, az internetkávézók, az étkezőhelyek is a tudományos központ koncepciójának szerves tartozékai lettek. A fizikai tér legfontosabb követelménye a jövőbeli flexibilitás. Az intézményben egyre inkább elmosódnak a könyvtár információs küldetése és a kutatási-oktatási szolgáltatás biztosítása közötti határok.

A mi könyvtárunkban éppen most fejeződött be egy bővítési és átalakítási projekt, amelynek során kialakítottuk egy szakmaközi oktatási-tudományos központ kereteit. Cseppet sem éreztük magunkat fenyegetve az említett tendencia miatt, és számos kollégánk izgalmasnak találta a szokásostól eltérő szakmai tevékenységeket és a fizikai tér új felfogását. A valódi kihívást azonban az jelenti, hogy integráljuk a különböző partnerek szolgáltatási filozófiáját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megújuló kapcsolatrendszer

Egyértelmű tehát, hogy az egyetemi könyvtárak integrálódnak az egyetemi oktatási és a kutatási stratégiákba. Ez szorosabb kapcsolatokat jelent más támogató szolgáltatásokkal, főleg a számítástechnikai és a hallgatói szolgáltatásokkal, és kapcsolattartást a tanszékekkel, azok tudományos és oktatási célkitűzéseinek megismerése érdekében.

A korszerű egyetemi könyvtárnak olyan széles körű szolgáltatásokat kell kínálnia, amelyek virtuálisak, közösek és hibridek, azaz elektronikus és nyomtatott ellátást egyaránt biztosítanak. A könyvtárosok született információbrókerek és -menedzserek, és segítik az információ létrehozását is. Tanácsadóként közvetlenül oktatási szerepkörben működnek együtt az oktatókkal és kutatókkal, és tanulástechnikusként segítenek a kurzusok megtervezésében és a kutatások lebonyolításában. Újító szelleműnek kell lenniük, az információs környezetet pásztázniuk, és az intézménybe behozniuk az információmenedzsment és -felhasználás új megoldásait.

Ezt a szerepet csak olyan környezetben lehet megvalósítani, amely rendkívül együttműködő. Az egyetemi könyvtáraknak együttműködve kell dolgozniuk mind az egyetemen belül a többi szolgáltatással, mind azon kívül más könyvtárakkal és szolgáltatókkal, hogy optimalizálják a rendelkezésre álló forrásokat. Azért is együttműködve kell dolgozniuk, hogy olyan dokumentumokhoz biztosíthassanak hozzáférést, amelyeket egyedül egyikük sem lenne képes szolgáltatni. A felsőoktatási könyvtárakban nagy hagyománya van az együttműködésnek az olyan országos szerveződésekben való részvétel révén, mint a SCONUL (Society for College, National and University Libraries[6]; a brit főiskolai, nemzeti és egyetemi könyvtárak társasága), vagy a CURL (Consortium of the Research Libraries in the British Isles[7]; a brit tudományos könyvtárak konzorciuma), vagy a már említett JISC (Joint Information Systems Committee). Az olyan kezdeményezések, mint a nemrégiben létrehozott RLN (Research Libraries Network[8]; a tudományos könyvtárak és a felsőoktatást finanszírozó szervezetek együttműködési tanácsa) – amely a kutatás információellátásának országos stratégiáját fogja kidolgozni –, abból indulnak ki, hogy az egyetemi könyvtárak egy információs hálózat részei, nem pedig különálló intézmények. A könyvtárosokat hálózatépítőknek és integráló tényezőknek tekintik, akik intézményük támogatása érdekében a források széles skáláját képesek átfogni.

Ezeknek a kihívásoknak az ismertetése után meggyőződésem, hogy az egyetemi könyvtárakra szép jövő vár. Ha meg akarunk felelni a környezet igényeinek, felhasználó-központúaknak kell mutatkoznunk szolgáltatásaink fejlesztésében, és rugalmasnak a többi szolgáltatóval ápolt kapcsolatainkban. Ezen kívül együtt kell működnünk munkatársainkkal és a szakmabeliekkel, hogy a lehető legeredményesebben hasznosítsuk erőfeszítéseinket és erőforrásainkat, és részt vegyünk a jövő alakításában.

Jegyzetek

1. A folyóirat-munkacsoport profiljáról lásd: http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=wg_journals_home
2. A program keretében támogatott projektről lásd: http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=programme_fair
3. A projektről szóló legutóbbi beszámolót lásd: http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=jorum_news_180204 címen.
4. Lásd http://www.iipok.co.uk/IIP/Internet/default.htm
5. Lásd http://www.chartermark.gov.uk/
6. Lásd http://www.sconul.ac.uk/
7. Lásd http://www.curl.ac.uk
8. Ennek a kezdeményezésnek a hátteréről: http://www.rslg.ac.uk/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAPILAPOK

HETILAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

TELEKOM-MUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI REKLÁMOK

ELADÁSHELYI REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK ÉS VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK, NYOMDÁK, KIVITELEZŐK

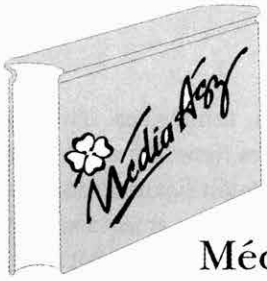

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

Média Hirdetési Árak és Szolgáltatások

26. kiadás 2005. május

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIA-ADATTÁRA
félévente bővítve és aktualizálva

KÖNNYEN KEZELHETŐEN
900 oldalon több mint 4000 média-adatai
10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével

ÁTFOGÓAN
médiaadatok + média-adatbanki jelentések
kivitelezők minden szakterületről
szövetségek és újságírók részletes adatai

BARÁTSÁGOS ÁRON
könyv 1 Ft-os médiánkénti áron
CD 0,5 Ft-os médiánkénti áron
ingyenes faxbanki és felvilágosítási lehetőségek

Megrendelhető

S&S Karakter Kft.® • 1055 Bp. Honvéd u. 40.
Telefon: 302-7288, 301-0239 Fax: 475-0803
E-mail: iroda@mediaasz.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bibliográfiai számbavétel Németországban

FABIAN, Claudia

Claudia Fabian: Il controllo bibliografico in Germania c. cikkét (Bollettino AIB, 44.vol. (2004) 1.no. 9-18.p.) Mohor Jenő tömörítette

A háttér

A szövetségi államszervezetű Németország tudományos könyvtárai a szövetséges államok kompetenciájába tartoznak. Németországnak soha nem volt úgy nemzeti könyvtára, mint pl. Franciaországnak. Általában azt mondjuk, hogy három könyvtár alkotja „virtuális nemzeti könyvtárunkat".

A *Staatsbibliothek zu Berlin* (SBB), keleti és nyugati szekcióinak 1992-es újraegyesítése után ma tízmillió példányos állományával a legnagyobb könyvtár Németországban. Fenntartója a *Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, melyhez minden szövetségi állam anyagi hozzájárulását adja.

A *Deutsche Bibliothek* (DDB) – melybe 1990-ben egyesítettek újra a két háború utáni intézményt – Frankfurtban és Lipcsében, zenei részlege Berlinben működik. Az Unesco meghatározását figyelembe véve ez az „igazi" nemzeti könyvtár, hiszen valamennyi német államtól 1913 óta kap kötelespéldányokat, és gondozza a *Deutsche Nationalbibliographie* kiadását. Keretében működött 1990–2003 között az IFLA UBCIM irodája, illetve itt kap majd helyet az *Alliance for Bibliographic Standards* a nemzeti könyvtárak igazgatói konferenciájának ICABS projektje keretében. A DDB a német katalogizálási szabályzatok és csereformátumok gondozásáért is felelős. Nemzeti könyvtárnak tekinteni nemcsak bibliográfiai feladatai és eredményei, és nem is csak az elektronikus források hosszú távú megőrzése iránti aktuális érdeklődése miatt indokolt, hanem mert gyűjteményének legfőbb része a nemzeti kiadói termésre korlátozódik. A könyvtárt ugyanis – melyet ma a német állam irányít és tart fenn – a német könyvkereskedők alapították.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A harmadik intézmény a *Bayerische Staatsbibliothek* (BSB) – a bajor állami könyvtár – Münchenben. Gyűjteménye a berlini után a második. Egy székhelyű, valódi állami könyvtár, melyet a bajor állam tart fenn, és – nemzeti feladataira tekintettel – a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* támogat. A bibliográfiai ellenőrzés világában a BSB felelőssége elsősorban a történelmi múltra vonatkozik. Fontos helyet foglal el a katalogizálás és a gyűjteményépítés terén is, ez utóbbi esetben nemcsak a bajor kötelespéldányok miatt (München a német kiadói termés legfontosabb városa), hanem jelentős külföldi gyűjteményeit[1], történelmi, francia, olasz, kelet-európai, zenei és régi könyv vonatkozású beszerzéseit is tekintve.

Ezek a „virtuális nemzeti könyvtárak" képezik számos UBC-tevékenység alapját, melyek a legkülönfélébb, és mindig új partnerekkel valósulnak meg: egyetemi, állami, más tudományos könyvtárakkal, központi katalógusokat létrehozó szervezetekkel; különféle hivataloktól, de különösen a Deutsche Forschungsgemeinschafttól kapva anyagi támogatást. A német könyvtárak közötti együttműködésnek nincsenek formális korlátai. A partnerek kiválasztása az egyes feladatokhoz lehetőségeik vagy gyűjteményük alapján történik. Az együttműködő csoportok soha nem ugyanazok, és ha kívülről ezt nehéz is megérteni (de belülről is: hosszú listákat kell átnézni, hogy megtudjuk, egy-egy munkálatba mely intézmények kapcsolódtak be), mindez nagy nyitottságot, erős elkötelezettséget, közös gondoskodást, és széles körű elterjedést biztosít ezeknek a kezdeményezéseknek.

Elvek, szabályzatok, formátumok

Németországnak saját katalogizálási szabályzatai vannak, a nemzetközi elveken alapuló *Regeln für alphabetische Katalogosierung* (RAK), a *Regeln für den Schlagwortkatalog* (RSWK), és egy német csereformátum, a *Maschinenlesbares Austauschformat für Bibliotheken* (MAB). A nemzeti bibliográfia és a központi (közös) katalógusok ezeket a szabályzatokat alkalmazzák.

A legutóbbi években igen élénk vita folyik a katalogizálás szabályainak jövőjéről. A katalogizálók közösségének három dolog jár a fejében, amikor a fejleményekről vitatkozik: egy erős nyomás a szabályzatok internacionalizálása irányába, a gépesített katalógusok korszerű lehetőségei figyelembe vételének igénye, és a betűrendes (szerzői) és tárgyi katalogizálás összehangolásának kívánalma. Sajnos, e három cél mindig ellenkező irányba mutatott. 2001 decemberétől került első helyre a német szabályzatok elhagyása és az AACR2-re való áttérés gondolata. 2002 novemberében kezdődött meg a DDB által vezetett, és valamennyi érdekelt (a közös katalógusok, közkönyvtárak, állami könyvtárak, szakkönyvtárak stb.) szakértő képviselőiből álló szabványbizottság által koordinált munka, az *Umsteig auf internationale Formate und Regelwerke* című tanulmány elkészítésére. Célja a nemzetközi szabályzatokra és formátumokra (MARC21, AACR2) való áttérés megvalósíthatóságának és költségeinek megállapítása. A tanulmánynak nemcsak a szabályzatok és a formátumok minőségével kell foglalkoznia, hanem elmélyíteni az ismereteket egy ilyen fontos váltás módszereiről, körülményeiről, különböző forgatókönyveiről és költségeiről, illetve a váltás gondolata elvetésének lehetőségéről. Mivel a megvalósíthatósági tanulmány még nem produkált megvitatható következtetéseket, a jövő nyitott. A német katalogizáló közösségek melegen támogatják a szabályzatok további összehangolását nemzetközi szinten, mivel lényeges átdolgozás nélkül szeretnék újrahasznosítani a különféle nemzeti forrásokból származó rekordokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bibliográfiai számbavétel kurrens formái

A nemzeti bibliográfia

A német nemzeti bibliográfiát a Deutsche Bibliothek állítja elő. Minden Németországban publikált kiadvány és a külföldi német kiadványok (köztük az elektronikus kiadványok, mikroformátumok, audiovizuális dokumentumok, zenei nyomtatványok, hangfelvételek, térképek, doktori tézisek) leírásainak géppel olvasható rekordjait terjesztik, s ezek kerülnek be valamennyi német közös katalógusba. Mindannyian ezeket a rekordokat használják katalogizálásra. A nemzeti bibliográfia valamennyi rekordja (1945-től 2002 februárjáig) 2003 óta DVD-n is hozzáférhető. Igen jelentős forrásról van szó, különösen a katalógus-konverzió tekintetében, melyet minden nagyobb könyvtár (melyek gyűjteménye nagyrészt a második világháború utáni anyagra koncentrálódik) mostanában végez. A német nemzeti bibliográfia használja és gazdagítja is az összes nemzeti *authority file*-t, s ennek megfelelően nagy befolyással van a szabályzatok és a formátumok összehangolására. Szó van a kötelespéldány-jogú más könyvtáraknak a nemzeti bibliográfiai célú leírások elkészítésébe való bevonásának lehetőségéről is. Helyi szinten vannak olyan regionális bibliográfiák, melyek használják a nemzeti bibliográfia rekordjait, s ugyanakkor azok adják a cikk-rekordokat, és felelősek a régióra vonatkozó külföldi anyagért.

A periodika-adatbázis: Zeitschriftendatenbank (ZDB)

A periodikumok német adatbázisának fontos szerepe van Németországának az UBC-hez való közeledésében. Összesen 4300 könyvtár regisztrálja periodikumait és folytatásos dokumentumait ebben a kollektív adatbázisban. Egyetlen bibliográfiai rekord van, az adott periodikummal rendelkező valamennyi könyvtár lokalizációs adataival. Az adatbázis egymillió címet tartalmaz (az első periodikumoktól, minden nyelven és minden országból) és ötmillió-hatszázezer lelőhely-adatot. E katalogizálási szempontból nem egyszerű és kurrens anyag az osztott katalogizálásnak kitűnő eszköze, mely rekordjainak frissítéséről az SBB egy munkacsoportja gondoskodik. Ez a szoros szerkesztési ellenőrzés magas szintű minőséget garantál. A könyvtárak olyan formátumban adják meg periodikumaik adatait, mely később átfordítható a MAB formátumára. A periodika-állományok leírásának tartalma és struktúrája a könyvtárközi kölcsönzés és a „*document delivery*" céljait is szolgálja. Ami az elektronikus periodikumokat illeti, szoros összeköttetésben áll a ZDB és az *Elektronische Zeitschriftenbibliothek* (EZB)[2], ami az elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférést biztosító országos adatbázisnak tekinthető. Jelenleg közös katalógusainkban két rekordja is lehet periodikumainknak: egy a DDB-é, másik a ZDB-é. Még különbözők is lehetnek, mert mindkét intézmény ugyan azt a katalogizálási szabályzatot (RAK) alkalmazza, de a névváltozáson átesett periodikumok („*split titles*") esetében eltérő módon. A DDB mint nemzeti ISSN központ még egy szabványt alkalmaz.

A ZDB szorosan kötődik az egységesített besorolási állományokhoz, különösen a testületekéhez, és előállítója a könyvtárnevek fájljának. A ZDB adja az együttműködő könyvtárak kódszámait, és gyűjti a könyvtárközi kölcsönzési információkat.

A közös katalógusok

Németországban a periodikumok katalogizálása a ZDB, a nemzeti gyűjtemény katalogizálása pedig a DDB segítségével történik. Valamennyi rekord bekerül a hat német közös katalógusba (***GBV*** – *Gemeinsamer Bibliotheksverbund der Länder Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Thüringen;* ***HBZ*** –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen; ***HeBIS*** *– Hessisches Bibliotheks Informations System;* ***SWB*** *– Südwestdeutscher Bibliotheksverbund;* ***KOBV*** *– Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg;* ***BVB*** *– Bibliotheksverbund Bayern*), és minden tudományos könyvtár ezek valamelyikében katalogizál. Jelenleg négy integrált könyvtári rendszer működik ezekben, számuk várhatóan kettőre (esetleg háromra) csökken a következő évben. A katalógusok a kollektív katalogizálás különböző filozófiái alapján épülnek, és különböző módon integrálják a külföldi adatbázisok (elsősorban a *Library of Congress, OCLC, Casalini, Blackwell stb.*) felhasználásával „derivált" rekordokat. A német leírási szabályzatok és az azonos csereformátum általános használata, valamint a nemzeti az egységesített besorolási adatok kiterjedt alkalmazása a rekordok tartalmának és struktúrájának magas szintű összehangoltságát eredményezik. A rekordok – a MAB-on alapuló Z39.50 kommunikációs protokollnak köszönhetően – számos portálról elérhetők. Nemzetközi tekintetben jelenleg a *Karlsruher Virtueller Katalog* tűnik a legértékesebbnek, de több más kollektív katalógus is nyújt olyan szolgáltatásokat, melyek bibliográfiai, illetve könyvtárközi kölcsönzési szempontból igen hasznosak, mint pl. a bajor közös katalógus által gondozott *Gateway Bayern.*

Régi könyvek bibliográfiai számbavétele

Németországnak nincs 1911 előtti nemzeti bibliográfiája. A retrospektív bibliográfiai ellenőrzés az 1970-es évek elejétől – és a katalógusok gépesítésének gyakorlattá válásával még inkább – a német könyvtári világ érdeklődésének elsődleges tárgya. A *Deutscher Gesamtkatalog*[3] álma (és mániája) túlélte a második világháborút.

Az ősnyomtatványok katalogizálásáról most nem ejthetünk szót; az 1500 utáni nyomtatványok feldolgozását – amit a Deutsche Forschungsgemeinschaft gondoz – két alap-koncepció vezérli:

- valódi nemzeti bibliográfiákat létrehozni a Németországban, vagy német nyelvterületen, (vagy német nyelven) nyomtatott könyvekről;
- géppel olvasható formátumra konvertálni az 1850 előtti anyag rekordjait, melyek tizenöt jelentős történeti állománnyal rendelkező könyvtár állományán alapulnak, oly módon, hogy a szétszórt kulturális örökség komplett listájává váljon. Ezek a rekordok a konverzióért felelős könyvtárt érintő közös katalógusban is rendelkezésre állnak, és elérhetők a Karlsruher Virtueller Katalogon, illetve a Z39.50 protokoll révén más portálokon keresztül.

A Bayerische Staatsbibliothek partner mindkét kezdeményezésben. Kéziratos katalógusa az elsők egyike volt, amelyet konvertáltak, a göttingeni katalógussal együtt. A BSB 1969-ben kezdte meg a német nyelvterületen megjelent 16. századi nyomtatványok katalógusát gondozni (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienen Drucke des 16. Jahrhunderts* – VD 16), melyhez később a wolfenbütteli, majd 1990-től a gothai könyvtár csatlakozott. 1983 és 1995 között huszonkét kötet jelent meg, bennük mintegy 90 000 kiadvány leírásával (és három kötetnyi mutatóval). A VD 16 gépesítés nélkül indult, szabályzatát tekintve a háború előtti német szabályok (a porosz instrukciók) és a RAK között. Mindez ma részben egy online katalógusba került át, a tulajdoni információkkal együtt. 25 000 rekordot tartalmazó szupplementuma géppel olvasható, azonban a nyomtatott kötetek gyakorlatát követi, így egy speciális, helyi MAB-formátumot alkalmaz. A rekordok a BSB honlapjáról érhetők el.

1996-tól a BSB vállalta a felelősséget a VD 17 (a német nyelvterület 17. századi nyomtatványainak katalógusa) létrehozásáért, mely projektben kilenc könyvtár működik közre. A BSB gyűjteménye igen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gazdag 16. és 17. századi kiadványokban, így ideális helye a kézbevétel alapján történő UBC szintű rekatalogizálásnak. Ugyanakkor ezek a bibliográfiák lényegesen nagyobb kiterjedésűek és értékűek, hiszen együttműködésen alapuló projektek. A VD 17 közreműködő könyvtárai mint különálló katalogizáló egységek dolgoznak, de ugyanazt a formátumot használják, ugyanazokat a szabályokat alkalmazzák, és a jelenleg Göttingenben működő közös adatbanknak dolgoznak. A VD 17 egy modern bibliográfia, mely gépesített katalogizáláson alapul, a RAK-ot alkalmazza, és használja a személynevek országos *authority file*-ját. Digitalizált képeket tartalmaz a címlapokról és a kulcsfontosságú oldalakról.

Mind a VD 16, mind a VD 17 kurrens bibliográfiai munkálatot jelent. Nem lévén egyetlen olyan könyvtár, mely mindezeket a könyveket összegyűjthetné, minél több könyvtár működik közre, annál nagyobb az esély a teljességre. Ezt igen világosan láthattuk az újraegyesülés után a keletnémet könyvtárak jelentős hozzájárulása kapcsán a VD 16-hoz. Ugyanezt tapasztaljuk egy lengyel mikrofilm-projekt esetében a német anyagról, melynek segítségével számos a VD 16-ban még le nem írt kiadást sikerült azonosítani.A német könyvtárak érdekeltek e bibliográfiák megnyitásában a külföldi hozzájárulás előtt is. A VD 16 és 17 számai akár e kiadványok szabványos kiadványszámai is lehetnének.

Lesz valamikor VD 18, sőt, akár VD 19 is? Lehetséges, de a technikai helyzetkép, az anyagok, és a retrokonverziós projektek nyomán létrejött bibliográfiai rekordok újrahasznosítási szintje egészen más megközelítést indokol az esetleges ilyen katalógusok esetére.

A régi könyvek bibliográfiai számbavételét erősíti a Deutsche Forschungsgemeinschaft által támogatott beszerzési politika, a *Sammlung deutscher Drucke* (a német nyomtatványok gyűjteménye) is. Az 1913 előtti német kulturális örökség összegyűjtésének feladatán további három könyvtár (Wolfenbüttel, Göttingen és a Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt) osztozik, így hatan alkotnák a régi könyvek egyfajta virtuális nemzeti könyvtárát.

A besorolási adatállományok

Az *authority file*-ok a bibliográfiai számbavétel jelentékeny, és egyre elterjedtebb elemét alkotják. Németországban három országos szintű van, mindháromnak a Deutsche Bibliothek ad otthont. Időrendi sorrendben első a testületeké, második a tárgyszavaké, harmadik a személyneveké. Mindhármat használják a nemzeti bibliográfiában és a kollektív katalógusokban, még ha az integráció különböző fokain is.

Németországban egy *authority file* használata egy katalogizálási rendszeren belül általában azt jelenti, hogy az *authority* rekordot és a bibliográfiai rekordot az ID-szám köti össze. Valamennyi rendszer tartalmazza a teljes országos *authority file*-t, oly módon, hogy nincs valamennyi rekord bibliográfiai rekordhoz kötve. A regionális rendszerek legtöbbjében az *authority file* olyan saját (regionális) *authority* rekordokat is tartalmaz, amelyek (még) nincsenek az országos fájlba integrálva. Az országos fájlok kötegelt frissítését úgy kerülik el, hogy csak néhány közreműködő könyvtár kezelheti a fájlokat. Évek óta tervezik egy olyan interfész készítését, hogy a résztvevő könyvtárak egyszerre, online hozhassanak létre rekordot saját rendszerük és a nemzeti fájl számára.

A testületi nevek: Gemeinsame Körperschaftdatei (GKD)

A testületi neveké volt Németországban az első *authority file*. Megszületése a párizsi elvek elfogadásának és bevezetésének következménye, a porosz instrukciók ugyanis a testületei neveket nem tekintette besorolási adatnak. (A testületi szerzőség kér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dése talán az egész német katalogizálástörténet egyik legvitatottabb területe.)

A GKD, mely kb. 934000 testületekre vonatkozó rekordot tartalmaz, első ízben a periodikumok adatbázisához jelent meg. Ma valamennyi közös katalogizálási rendszerbe beépült, így elmondható, hogy e meglehetősen bonyolult anyag rekordjainak felhasználása Németországban magas szinten van. A GKD a Staatsbibliothek zu Berlin, a Deutsche Bibliothek és a Bayerische Staatsbibliothek közös projektjének eredménye, melyhez 1997-ben az *Österreichische Nationalbibliothek* is csatlakozott, így valódi nemzetközi teljesítménnyé vált.

A tárgyszavak: Schlagwortnormdatei (SWD)

Németországban a tárgyi katalogizálás is egy *authority file* alapján történik, mely a nemzeti szabályzat (RSWK) alapján történő katalogizáláskor használt tárgyszavak teljes kontrollált szótárát tartalmazza. Ezt a fájlt az ausburgi egyetem könyvtára indította útjára, és jelenleg egy igen nagy együttműködési projekt keretében gondozzák, mely összefogja a virtuális nemzeti könyvtárakat, a kollektív katalógusokat, valamennyi regionális katalogizáló központot, az osztrák és német-svájci könyvtárakat, valamint a firenzei és római művészeti könyvtárakat. Egy valóban nemzetközi, és teljes egészében német nyelvű fájlról van tehát szó. Érdekes vonása a szoros korreláció a személynevek fájljával. Valójában minden személynév az SWD-ből átkerült a PND-be, és azokat csak ott kezelik. Ez meglehetősen egyedi megoldás, hiszen Németországban a betűrendes (szerzői) katalogizálás és a tárgyi katalogizálás másként kezeli a személyneveket (tárgyszóként a személynév német formáját, míg szerzőként az eredeti formát részesítik előnyben). Másrészt, jelenleg az SWD az egyetlen *authority file* Németországban, mely egységesített címeket ad, és ekként a betűrendes katalogizálásban is felhasználható[4]. Mindezekkel összefüggésben meg kell jegyeznünk, hogy nem minden könyvtár alkalmazza – vagy egyes esetekben, nem szívesen alkalmazza – a tárgyi feltárásnak ezt a rendszerét, és a DDB nemrég hozakodott elő a Dewey Tizedes Osztályozás 22. kiadása alapján készítendő német verzió tervével.

A személynevek: Personennamendatei (PND)

Ez a legkésőbbi authority file Németországban, melyet 1995-ben kezdtek építeni. A katalóguskonverziós projektek nyomán keletkezett, eredetileg azzal a céllal, hogy összehangolja az 1500 és 1850 között megjelent könyveken szereplő szerzői nevek besorolási adatként használható alakjait. Ennek megfelelően nagy figyelmet fordít a régi nevekre, és tartalmazza a klasszikus és középkori szerzők neveinek német *authority* file-jait is[5]. Mivel a fájl nagyobbik része a német bibliográfiai rekordokból nyert nevekből készült, különbség van a nevek és a személyek rekordjai között. A személyi rekordok tartalmazzák mindazokat az adatokat, amik elvárhatók egy személyek neveit tartalmazó *authority* file-tól: adatokat, biográfiai jellegű információkat, megjegyzéseket stb. Jelenleg 650000 személyekre vonatkozó rekord van, ami a fájl 27%-a, míg 1,4 millió a névrekordok száma. A PND is együttműködésen alapuló projekt: kezdetben a BSB vezette a projektet, ezt később a DDB vette át, míg a BSB továbbra is fő felelőse az antik nevek ügyének. Ezt a fájlt még nem integrálták minden regionális katalógusba, viszont elterjedten alkalmazzák kéziratok esetében, és alapját képezi a *Kalliope* elnevezésű nemzetközi autográf kézirat-adatbázisnak, melyet az SBB épít. Az *OCLC Research Center*-rel és a *Library of Congress*-szel közös *VIAF* projektben, mely egy nemzetközi virtuális (*Virtual International Authority File*) létrehozását célozza is érdekeltek a német könyvtárak. Összekötjük a PND-t a Library of Congress authority file-jával, hiszen a modern nevek szabványos formái megállapításánál ezt elsődleges forrásként lehet használni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Zárszó

Mivel Németországban természetes az országos szintű együttműködés, a nemzetközi együttműködés mindössze egy lépés előre. A német könyvtárak számára elsőrendűen fontos a kooperáció és a szabványosítás. Miután a német szabályzatok és formátumok nem az AACR-en és a MARC-on alapulnak, élnek a konverziós eszközökkel és kihasználják a tartalmak harmonizálása iránti erős akaratot. A katalogizálási szabályok iránti érdeklődés azt mutatja, hogy Németország mozdulni akar. Értékes tartalmakat kínálnak a nemzetközi együttműködésben az UBC minden szintjén: a besorolási adatállományokat, régi könyvek bibliográfiáit, egy nyitott nemzeti bibliográfiát, és egy gazdag periodika-adatbázist.

Jegyzetek

1. A BSB részese az országos szintű megosztott állománygyarapítási együttműködésnek.
2. Az elektronikus periodikumok teljes szövegű adatbázisa, melyet a Regensburgi Egyetemi Könyvtár hozott létre.
3. A német tudományos könyvtárak 1930 előtti anyagának feltárását célzó kollektív katalógus, mely 1931-1939 között jelent meg, befejezetlen maradt.
4. Az SWD részét képezi a TITAN, a klasszikus művek egységesített címeinek jegyzéke.
5. Personennamen der Antike – PAN; Personennamen des Mittelalters -PMA

A nemzetközi ISSN Regiszter online változata 2005 márciusától az ISSN Portálon keresztül érhető el. A korábbi felhasználói felület, az ISSN Online hozzáférését a párizsi ISSN Nemzetközi Központ 2005 július 1-jével megszünteti - adta hírül a Magyar Nemzeti ISSN Központ vezetője.
(OSZK hírlevél. 2005. április 18. Gazdag Tiborné)

A Neumann-ház honlapja új szerkezetben, megújult külsővel várja a látogatókat. A szerkesztők áttekinthetőbbé, könnyebben elérhetővé kívánták tenni szolgáltatásaikat. A keresési lehetőségeknél újdonság, hogy a nyitólap jobb felső részében választási lehetőséget kínálnak, hogy a kulcsszavas keresést a honlapon, vagy az Internet-katalógusban kívánja-e igénybe venni az érdeklődő. Természetesen a WebKat.hu menüpontban ettől függetlenül is rendelkezésre áll az egyszerű és az összetett keresés a katalógus több mint 270 000 tétele között. A weboldalakhoz elkészült a vakok és gyengénlátók igényeihez alkalmazkodó változat is.
(Bánkeszi Katalin, www.neumann-haz.hu)

A Szép Magyar Könyv 2004 versenyen az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai a nyolc szakmai díjból kettőt, valamint a közönségdíjat is megkapták. A művészeti könyvek kategóriájában a Corvina Kiadóval közösen megjelentetett „A holló jegyében – fejezetek a corvinák történetéből" c. kötet kapta a fődíjat és Mádl Ferenc köztársasági elnök különdíját.
(OSZK levelezési lista, 2005. jún. 6.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az iskolai könyvtárak helyzete és problémái Szlovéniában

A szlovéniai könyvtárostanárok első kongresszusa Radencin

ZÁGOREC-CSUKA Judit

Előzmények

A Szlovén Könyvtárosok Egyesülete keretében működő Iskolai Könyvtárosok Szekciója és a Muravidéki Könyvtárosok Egyesülete 2004. október 21-től 23-ig háromnapos kongresszust szervezett Radencin *Iskolai könyvtárak a múltban, a jelenben és a jövőben* címmel. A kongresszus egyúttal a szlovéniai könyvtárostanárok (iskolai és középiskolai könyvtárosok) első kongresszusa is volt. 25 referátum hangzott el hazai és külföldi előadóktól, amelyet több mint kétszáz könyvtáros hallgatott meg. A szervezők négy nagyobb témakört jelöltek ki a konferencia témájául: • az iskolai könyvtárak helyzete, szerepe napjainkban; • olvasáskultúra és az iskolai könyvtárak; • az egységesülés helyett együttműködés; az iskolai könyvtárak és a közművelődési könyvtárak közt; • az iskolakultúra és az iskolai könyvtárak tevékenységei.

A kongresszus olyan fórumnak bizonyult, amelyen a közös szakmai érdeklődés és tapasztalatcsere mellett lehetőség volt baráti találkozásokra. Az előadásokból és a referátumokból tanulmánykötetet adott ki a *Šolska knjižnica* c. folyóirat szerkesztősége (*Melita Ambrožič* főszerkesztő és *Majda Steinbuch, Stanislav Bahor, Nataša Kuštrin Tušek* szer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kesztők). A kongresszus programtanácsában Melita Ambrožič, Stanislav Bahor, Siva Novljan (NUK) a ljubljanai Nemzeti Könyvtárat, Milena Bon a ljubljanai Poljane Gimnáziumot, Primož Južinič, Vlasta Zabukovec a Ljublanai Egyetem Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékét, Nataša Kuštrin Tušek a Nova Gorica-i Šolski Center Középiskolát és Majda Steinbuch, mag. Ema Stružnik a Szlovén Köztársaság Oktatásügyi Intézetét képviselték.

Az iskolai könyvtárak és használóik

Szlovénia 1991-ben vált önálló nemzetállammá, s az eltelt időszakban a könyvtárostanárok szakmailag és szervezetileg megerősödve országos szinten is előtérbe kerültek a könyvtáros szakmában. A 2002-es statisztikai adatok szerint Szlovéniában 648 iskolai könyvtárat tartanak számon, s ezekben 875 könyvtárostanár dolgozik (közülük 34 szerződéses alapon). A félmunkaidőben foglalkoztatott iskolai könyvtárosok száma is nőtt a 2004-es statisztikák szerint. Amikor az iskolai könyvtárakra gondolunk, az általános iskolai, a középiskolai, a főiskolai, zeneiskolai, diákotthoni és a gyógypedagógia könyvtárak merülnek fel képzeletünkben. Az iskolai könyvtárak Szlovéniában a szlovén könyvtárügy legszélesebb szegmensei, ugyanis valójában ezek jelentik mennyiségileg a szlovén könyvtárak zömét. Az általános iskolai és középiskolai könyvtárak 306 057 tanuló, és 38 000 tanár, oktatási szakember információs és dokumentumszükségletét (Bahor, 2004) elégítik ki és elválaszthatatlan részét képezik az integratív, oktató-nevelő munkának. Az 1999-es statisztikai adatokat figyelembe véve 2004-ben már 27 212 tanulóval kevesebb az általános iskolai és középiskolai tanulók létszáma, vagyis csökken és nem növekszik a könyvtárhasználók száma. A szlovén iskolai könyvtárak gyűjteményei kb. 7 millió dokumentumot tartalmaznak (1999-es statisztikai adatok alapján). Az iskolai könyvtárakban 500 könyvtáros dolgozik teljes munkaidőben, s évente kb. 450 000 egységnyi könyvtári dokumentumot vásárolnak. Ez kb. 2,5 milliárd szlovén tolár (SIT) értékű anyagi kiadást jelent az iskolák költségvetésének. A szlovén iskolák könyvtárai a nemzetközi könyvtárügy részét képezik. Mindezt az is bizonyítja, hogy már lefordították és alkalmazzák az UNESCO manifesztumát az iskolai könyvtárak részére (2002), és az ehhez tartozó Útmutatót is (2003).

Az Európai Unióhoz való csatlakozással Szlovéniának nehéz és felelősségteljes feladatokat kell ellátnia és teljesítenie. Az iskolai könyvtáraknak, amelyek az iskolák információs központjának számítanak és egyre inkább az információközvetítésre rendezkednek be, az információs társadalom iskola- és könyvtárügyében elsőbbséget kell élvezniük. Ezek számítanak a legdemokratikusabb könyvtáraknak a könyvtártípusok közt, mivel minden tanulót, diákot befogadnak, és ugyanazt a minőségi szolgáltatást kellene nyújtaniuk, tekintet nélkül a könyvtár helyiségére, nagyságára, állományára és szakmai felszereltségére. Mindenféle korlátozás és esetleges lemaradás ellenére ez a fő küldetésük.

A problémák és javaslatok a megoldásukra

Szlovéniában az iskolai könyvtárak általában jól felszereltek, ezt igazolják azok a felmérések, melyekben a nyugat-európai iskolai könyvtárak helyzetével hasonlították össze a kutatók. A pozitív összehasonlítási eredmények mellett, azonban felmerülnek szakmai problémák és új kihívások is jelentkeznek. A könyvtárostanárok azokat a normatívákat, szabályrendeleteket szeretnék megváltoztatni, amelyek az elhelyezkedésüket érintik, illetve szabályozzák. Jelenleg a könyvtárostanárok csak olyan isko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lákban tudnak teljes munkaidőben elhelyezkedni, amelyek több mint 20 osztállyal rendelkeznek. Két könyvtárostanárt csak akkor alkalmazhatnak az iskolák, ha annak több mint 40 osztálya van, s még ezt is nehezen engedélyezi a Szlovén Oktatásügyi és Sportminisztérium. Felmerülnek nehézségek a gyógypedagógiai iskolákban való elhelyezkedéssel kapcsolatosan is. A kongresszuson a könyvtárostanárok arra a problémára is felhívták a figyelmet, hogy azok az iskolai könyvtárosok, akik csak könyvtáros diplomával rendelkeznek és nem szereztek hozzá tanári diplomát vagy pedagógiai szakképzettséget, nem lehetnek iskolaigazgatók, és ebből kifolyólag nincsenek egyenjogú helyzetben az iskola tanáraival és szakkádereivel (pedagógusok, pszichológusok, szociális munkások stb.). Az is problémának számít, hogy a kis létszámú iskolákban a könyvtárosok csak részmunkaidőben tudnak elhelyezkedni. Ezért azt ajánlották, hogy a 9-osztályos iskolai programban választható tantárgyként oktathassák az „információs írásbeliség" nevű választható tantárgyat, így magasabb óraszámhoz juthatnak. Az említett tantárgyat ne csak egyetemi oklevéllel rendelkező könyvtárosok taníthassák, hanem azok is, akiknek alacsonyabb a szakmai végzettségük, vagy fél munkaidőben dolgoznak a könyvtárban.

Az iskolai könyvtárak számítógépesítése

A kongresszus kerekasztal-beszélgetései közt témaként szerepelt az iskolai könyvtárak automatizálása, ugyanis ez a folyamat 1999-től lelassult. A problémák azért jöttek létre, mert a Szlovén Oktatásügyi és Sportminisztérium (ahova az iskolai könyvtárak felügyelete is tartozik) és a maribori IZUM, vagyis az Információtudományok Kutatóközpontja nem tudott megegyezni az iskolai könyvtárak gépesítésével kapcsolatosan. Az iskolai könyvtáraknak a jelenlegi Nova Gorica-i SAOP informatikai cég által kidolgozott Šolska knjižnica 4.2-es könyvtári programjáról át kellene térniük az IZUM által népszerűsített COBISS (COBISS/OPAC, COBIB) integrált szoftverre. Ezt a rendszer eddig már közel 300 szlovén könyvtár használja (a Nemzeti Könyvtártól kezdve a szakkönyvtárakig, szinte mindegyik könyvtártípus), kivéve az iskolai könyvtárakat, de ezek közül is néhány már csatlakozott.

Az iskolai könyvtárak finanszírozása

A kongresszuson felvetődött az iskolai könyvtárak állománygyarapításához szükséges anyagiak megszerzésének kérdése, vagyis a finanszírozással kapcsolatos nehézségek. A könyvtárosok azt a határozatot hozták, hogy meg kell állapítani az iskolai könyvtárak finanszírozásának minimum szintjét, s ezt a legkisebb iskolában is be kell tartani. A finanszírozási normatíva meghatározása főleg az iskolák vezetőségétől és a helyi önkormányzatok (fenntartók) finanszírozási lehetőségeitől függ. Szlovéniában is vannak olyan iskolák, amelyek évente egy könyvet sem vesznek. Az iskolai könyvtárak finanszírozása országos szinten nem egységes, ezért nehezen szabályozható és ellenőrizhető.

Mire van még szükségük a könyvtárostanároknak?

A könyvtárostanárok több szemináriumot, továbbképzést szeretnének, amelyeken megbeszélhetnék közös problémáikat és tapasztalatokat cserélhetnének. Az olvasásra való neveléssel, a gyermek- és az ifjúsági irodalom értékelésével is többet szeretnének foglalkozni, hiszen a megelőző években inkább az információs technológia bevezetésére és az információs írásbeliség elsajátítására fordítottak több fi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyelmet, és az olvasáskultúra fejlesztése háttérbe szorult. A könyvtári óráikon (bibliopedagógiai órák) nyílna lehetőség ennek a hiánynak a pótlására a jövőben.

Végezetül

A szlovén könyvtárostanárok első kongresszusán számos probléma vetődött fel, amelyeket az előadók is mélyebben elemeztek szakmai előadásaikban. A kutató könyvtárosokat, a szakembereket, egyetemeken oktató tanárokat, szaktanácsadókat, valamint a gyakorlatban tevékenykedő könyvtárosokat elsősorban a könyvtárak finanszírozásának, a szakképzett könyvtárosok elhelyezkedésének, az iskolai könyvtárak állománygyarapításának, a nemzetközi olvasásfelmérés eredményei elemzésének (PIRLS 2002), az információs írástudásnak, a 9-osztályos oktatásban megvalósuló bibliopedagógiai órák minőségének, az iskolai könyvtárak helyzetfelmérésének, a szlovén könyvtárosképzésnek, az iskolákban tevékenykedő multiplikátoroknak, az IBBY szlovén szekciója eredményének, az E-képzésnek a COBISS/OPAC-on, a szépirodalmi művek eleltronikus katalogizálási folyamatának, az iskolai könyvtáraknak és az olvasási versenyeknek, a könyvtári tevékenységek országos tanácsa munkaprogramjának stb. kérdése érdekelte elsősorban a radenci kongresszuson. A szlovén könyvtárostanárok első kongresszusukon mintha önmagukkal lettek volna elsősorban elfoglalva, de ez valahogy természetesnek is tűnik, hiszen először saját magunkat és munkájuk eredményeit kell értékelnünk. Az EU-s csatlakozással a szlovén könyvtárostanárok szakmailag is keresik a helyüket, de elsősorban országos szinten jelezték, hogy megerősödtek, és képesek egységesen az Eu-s elvárásoknak is eleget tenni. Véleményem szerint első kongresszusuk ezt a tételt erősítette meg. Négy év múlva, amikor újra kongresszust rendeznek, már több tapasztalattal rendelkezhetnek az EU keretein belül. De erre még várnunk kell. A szlovén könyvtárostanárok első kongresszusa sikeres volt, hiszen eleget tett a résztvevők elvárásainak, és fórumot teremtett a tudományos eredmények, a felmerülő problémák és kihívások megvitatására.

A NKÖM honlapján megjelent a Könyvtári Főosztály könyvtárfejlesztési koncepciója a községekben és a kistelepüléseken élők számára.
(Elérhetősége: http://www.kultúra.hu/nkom/nkom)
A dokumentum a Könyvtári Intézet honlapjáról is elérhető (www.ki.oszk.hu/hirek)
vagy elolvasható a Kulturális Közlöny 49. évf. 7. számában.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

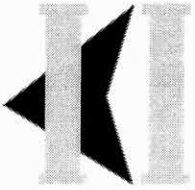

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2005. május –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on–line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on–line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Könyvtárostanár és/vagy menedzser?

Manapság sokkal több tudnivaló van, és sokkal több forrás áll a rendelkezésünkre, mint eddig valaha is. A diákokat arra bátorítják, hogy legyenek önállóak az ismeretszerzésben, hogy maguk irányítsák tanulásukat, de ennek a folyamatnak a segítése hatalmas kihívás az iskolai könyvtárak számára. A sokszor szűkös anyagi körülmények között dolgozó iskolai könyvtárosoktól azt várják, hogy bőséges és gazdag információs környezetet biztosítsanak a diákok számára. Az iskolai könyvtár feleljen meg az állandó változásoknak, de ugyanakkor biztosítson „nyugodt kikötőt" a diákok számára, ahonnan elindulhatnak felfedezni a végtelen és zavaros 'információs tengert'. A kötet előszavában fogalmazza meg ezeket a gondolatokat *Gillian Cross*, az ismert angol gyermekkönyv író.

A szerző, *Anthony Tilke* az angolszász (brit, ausztrál) tapasztalatokra és kutatásokra építve írta meg könyvét, bár a kötet írásakor egy japán nemzetközi iskola könyvtárának és információs központjának a vezetője volt, egyébként tudható róla, hogy már máskor is dolgozott nemzetközi iskolai könyvtárakban.

A kötet alcíme szerint kézikönyv a középiskolai könyvtárosok számára. Tilke olyan menedzsment módszerek mutat be, melyek meghatározhatják az isko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

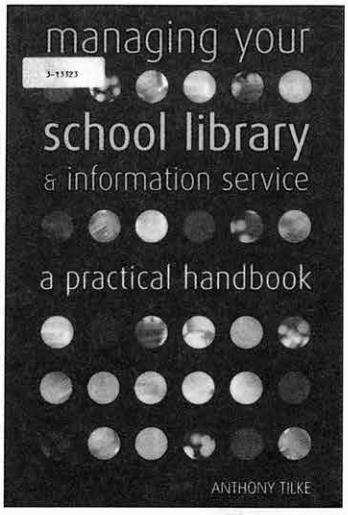

TILKE, Anthony
Managing your school library and information service : a practical handbook / Anthony Tilke. – London, Facet, 2002. XXVI, 285 p.
ISBN 1-85604-437-8

lai könyvtárosok munkáját az elkövetkezendő években/évtizedben. Ezért nem foglalkozik külön fejezetben az információs technológia kérdéseivel, ugyanis szerinte az egész kötetet áthatja az új technológiák és az ahhoz kapcsolódó feladatok, az elsajátítandó képességek kérdése, másrészt úgy gondolja, hogy mire a túl sok technikai információ a polcokra kerül a könyv már elavulna,

Tilke számos, az életből vett példával támasztja alá mondandóját. Utalást találunk korábbi vizsgálatok eredményeire, bemutat érdekes esettanulmányokat és hozzáfűzi a könyvtárosok véleményét, tanácsait. Ez lehetővé teszi, hogy a témát több szemszögből is megismerhessük, különböző megoldásokat kapva a problémákra.

Az *első fejezetben* az iskolával mint szervezettel foglalkozik, bemutatva azt a környezetet, amiben a könyvtár létezik, a könyvtáros dolgozik. A könyvtárosnak ismernie kell szűkebb és tágabb környezetét, jó kapcsolatokat kell fenntartania az igazgatójával és persze a gazdasági vezetővel is, s természetesen az iskola diákjaival, az egykori diákokkal, a szülőkkel, a különféle helyi közösségekkel, tanácsadói szolgálatokkal (pl. pedagógiai intézetek), önkormányzattal. Ismernie kell az iskola és a könyvtár lehetőségeit, adottságait, az iskola pedagógiai és nevelési programját, az iskolára és a könyvtárra vonatkozó törvényeket és szabályokat is.

A *második fejezetben* a szerző körvonalazza az iskolai könyvtárosok szerepkörét, és összefoglalja azokat a képességeket és tudásbázist, amellyel a könyvtárosoknak rendelkezniük kell munkájuk megfelelő ellátásához.

Az iskolai könyvtárosok három fő szerepkörét emeli ki, hozzárendelve a megfelelő részfeladatokat is:

1. A tanulást elősegítő környezet és lehetőségek kialakítása;
2. A könyvtár vezetésével kapcsolatos (menedzsment) feladatok;
3. Tanácsadói feladatok – kapcsolatok ápolása;

A könyvtárosoktól elvárható szakmai ismereteket is három részre osztotta (pedagógiai ismeretek, könyvtárosi ismeretek és információtechnológiai ismeretek). Tilke a pedagógiai ismeretek fontosságát külön is hangsúlyozza. Véleménye szerint csak könyvtárostanárok (pedagógiai és könyvtárosi végzettséggel egyaránt rendelkezők) tudják megfelelően ellátni az iskola könyvtárosi teendőket. Sajnos, Angliában (sem) nagy az arányuk az iskolai könyvtárakban, de a szerző szerint biztató jelenség, hogy számuk folyamatosan nő. Egy 2000-ben az Egyesült Királyságban végzett felmérés szerint az iskolai könyvtárakban alkalmazottak 36,6% – csak könyvtáros, 3,6%-a könyvtárostanár, 14%-a csak tanár végzettségű. Elszomorító tény viszont, hogy az iskolákban – általános és középiskolákban egyaránt – 45,8%-ban „valaki más" – nyug-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

díjas, önkéntes, diákok, az iskola nem pedagógiai végzettségű alkalmazottja – látja el a könyvtárosi teendőket.

A harmadik fejezetben a tanulási környezettel és lehetőségekkel foglalkozik. Az iskolai könyvtár feladata az iskolában folyó oktató és nevelőmunka segítése. Tilke szerint sokan ezt rosszul értelmezve, támogató, de passzív szerepnek tekintik és az együttműködésben rejlő lehetőségeket nem tartják fontosnak. A szerző egy 1994-es brit vizsgálat alapján az iskolákat négy csoportban osztotta a szerint, hogy az iskolai könyvtárak milyen hatást gyakorolnak a tanulás és tanítás folyamatára az adott iskolában:

- *„Hagyományos iskolák"*, ahol elvárják a könyvtár jelenlétét, de a könyvtárost nem vonják be a tanítási, tanulási folyamatba és nem él határozott kép a tanárokban az iskolai könyvtárról.
- *„Csak nevükben rugalmas iskolák"* (nominally flexible) ahol a tanárok „jó dolognak" tartják a könyvtárat, de nincsenek különösebb elvárásaik vele szemben. A diákok használják a könyvtárat, ha küldik őket, de nem tudnak önállóan kutatni, inkább a könyvtáros segítségét kérik.
- A *„fejlesztő iskolák"* (developmental), ahol fontosnak tartják a diákok könyvtárhasználatát. Az egyéni feladat megoldás és projectek készítése nagy szerepet játszik a tanulásban. A tanár segítséget és támogatást vár el a könyvtártól és a könyvtárostól. Fontosnak tartják a diákok könyvtárhasználatát, a tanulók a könyvtáros segítségét kérik, ha nehézségbe ütköznek.
- *Iskolák, ahol forrásokra épülő ismeretelsajátítás folyik* (resource-based learning) esetében, a tanuláson van a hangsúly, nem a tanításon. A tanárok kollegát és „szövetségest" látnak a könyvtárosban. A diákok a „tanulás központjának" tekintik a könyvtárat.

Tilke nagyon fontosnak tartja a tanárok és a könyvtárosok hatékony együttműködését az oktatás színvonalának emelésében.

Az iskolai könyvtár legfőbb feladata az iskola oktatási és nevelési céljainak támogatása. Ezek a célok az iskola tantervében fogalmazódnak meg, ezért nélkülözhetetlen, hogy az iskolai könyvtáros alaposan ismerje és tudja, mit tehet e célok megvalósítása érdekében.

A *negyedik fejezetben* ezért az iskolai könyvtár tantervhez kapcsolódó feladatairól olvashatunk. Itt fogalmazza meg azokat a készségeket és képességet, melyeket a tanulóknak el kell sajátítaniuk a hatékony ismeretszerzéshez.

Az információs műveltséghez szükséges képességeket *Carolyn Markuson* felosztását követve négy nagy csoportba osztja:

1. *Önmenedzselési készségek* – reális célok kitűzése; hatékony időtervezés; csoportmunka képessége; a könyvtárak és a számítógép információkeresésben betöltött szerepének megértése;
2. *Tanulási készségek* – skimming, skanning; értő figyelem, kérdezéskultúra; vizsgákra, tesztekre való ismétlés, újratanulás képesség stb.
3. *Információkeresési készségek* – könyvtárhasználati ismeretek; keresési technikák ismerete (Boole algebra); CD-ROM, internethasználat stb.
4. *Kutatási készségek* – jegyzetelés írott szövegből, élőbeszédről; a talált információ elemzése, csoportosítása, értékelése; bibliográfiák, hivatkozásjegyzékek készítése stb.

Ebben a fejezetben azt emeli ki a szerző, hogy mennyire fontosnak tartja az iskolai könyvtárosok oktatással kapcsolatos feladatait. Sokan az iskolai könyvtárosokat nem tekintik tanároknak, pedig e szerepük több formában is megvalósulhat – klasszikus osztály vagy csoporttanítás (könyvtárhasználati ismeretek oktatása), együtt tanítás a szaktanárral (team-teaching), kis csoportos munka támogatása és az egyéni tanulás irányítása és segítése.

Az *ötödik fejezetben* Tilke az iskolai könyvtári politikával/irányelvekkel foglalkozik, melyek kidolgozása véleménye szerint elengedhetetlen a fejlődéshez. Természetesen minden iskola különböző, ezért nem adhat konkrét javaslatokat az egyes iskolai könyvtárak irányelveinek kialakításához. A 2001-ben kiadott IFLA/UNESCO iskolai könyvtárakra vonatkozó irányelveinek (IFLA/UNESCO School Lib-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rary Manifesto) figyelembe vételével azonban, minden iskolai könyvtár kialakíthatja a rövid és hosszú távú céljait, terveit, hogy ezeket kiindulópontnak használva a fejlődésükhöz.

A *hatodik fejezetben* azokról a menedzsment ismeretekről, készségekről, képességekről olvashatunk, melyek használatával az iskolai könyvtáros hatékonyabban tudja vezetni könyvtárát. A szerző szerint ezeket az ismereteket és kompetenciákat sokan alulértékelik a könyvtárszakmai és technológiai ismeretekkel szemben. Ilyen ismeret például az idő hatékony kihasználása (időmenedzsment), a pénzgazdálkodás, a lehetőségekről való tájékozódás, a források menedzselése, ellenőrzése, értékelése, stb. Az iskolai könyvtárosoknak szükségük van rugalmasságra, vezetői készségekre, az emberekkel való hatékony kommunikálás képességére és a dolgokhoz való aktív hozzáállásra.

A *hetedik fejezetben* a szerző az iskolai könyvtár pénzügyi menedzseléséről ír. Tilke szerint hasznos lehet, ha az iskolai könyvtárosnak vannak könyvelési alapismeretei, mivel köztudottan szűkös anyagi keretek közt gazdálkodnak. A keveset nehezebb úgy beosztani, hogy a pénzünkért megfelelő minőségű ellenértéket kapjunk.

Bármilyen nagyságú az iskolai könyvtár költségvetése az iskolai könyvtárosnak tudnia kell, hogy:

- a források végesek;
- sokan vetélkednek az elérhető pénzösszegekért;
- a költségvetés menedzselését sokat kell gyakorolni, és figyelni kell mások módszereit;
- az iskolának érzékelnie kell azokat az előnyöket, melyek az iskolai könyvtár anyagi támogatásából származnak.

Olvashatunk még arról, hogy mik a költségvetés alapelemei, hogyan pályázzunk, miért van szükség revízióra.

A *nyolcadik fejezetben* arról ír a szerző, hogy a könyvtár fizikai elhelyezése és berendezése mennyire fontos lehet a hatékony tanuláshoz. Olvashatunk a könyvek praktikus elhelyezéséről, az egészségügyi és biztonsági előírásokról, a megfelelő világítás és bútorzat szerepéről.

A *kilencedik fejezetben* az állományfejlesztés fontosabb szempontjaival foglalkozik a szerző. Kiemeli, hogy az iskola tantervének, a tanulók tanulási stílusának és egyéni szükségleteinek figyelembe vételével kell beszerezni a dokumentumokat. Olvashatunk az állomány kiválasztásának szempontjairól, a különféle beszerzési módokról és állomány kezeléséről.

A *tizedik fejezetben* az iskolai könyvtárak által nyújtott szolgáltatásokat veszi a szerző szemügyre, mégpedig menedzsment szempontok alapján.

A következő témákról olvashatunk ebben a részben: esettanulmány egy zenei gyűjtemény kialakításáról egy iskolai könyvtárban; a könyvtár fizikai állományától független szolgáltatások szerepe és lehetőségei az iskolai könyvtárakban – internet, iskolai könyvtári honlap, számítógépes katalógus, intranet, e-mail; Olvasóvá nevelés (reader development) – kapcsolatok kiépítése a közkönyvtárakkal; a Könyv Világ Napjának (World Book Day) ünneplése, gyermekkönyvdíjak. Angliában két gyermekkönyveknek kiosztott díj létezik – a Carnegie Award (legjobb gyerekkönyv), és a Kate Greenway Award (legjobb gyermekkönyv illusztráció), – melyek odaítélését különleges figyelem kíséri. A díjazottak listáját már április közzéteszik, a díjkiosztás júliusban van a British Library-ban. A diákok csoportokban beszélgetnek a listán szereplő könyvekről, majd megosztják véleményüket más csoportokkal, és javaslatokat tesznek a győztes kötetre. A végső döntést egy gyermekkönyvtárosokból alakult zsűri hozza meg. A www.ckg.org.uk tudhatunk meg többet erről a mozgalomról; Marketing, reklám és public relations tevékenység az iskolai könyvtárban – SWOT elemzés az iskolai könyvtárban, marketing mix (4P).

A *tizenegyedik fejezetben* a szerző folyamatos ellenőrzésre és értékelésre biztatja a könyvtárosokat. Nehéz meghatározni azt, hogy mitől is lesz egy iskolai könyvtáros munkája eredményes és mitől jó egy iskolai könyvtár állománya, de Tilke próbál olyan szempontokat megadni, melyek segítségével valóban mérhető lehet munkájuk hatékonysága és állo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mány minősége. Segítséget ad az állomány mennyiségi és minőségi elemzéséhez. Válaszol olyan kérdésekre, hogy ki és mikor végezze az értékelést, elemzést, mit tegyenek a kapott eredményekkel.

Az *utolsó fejezetben* foglalkozik a szerző az iskolai könyvtárak jövőjével, amely természetesen szorosan kapcsolódik az információs technológia nagy arányú fejlődéséhez, amivel az iskolai könyvtáraknak lépést kell tartaniuk. A szerző szerint két szóban foglalhatjuk össze a jövőt: **rugalmasság és az alapelvek követése**. Az elkövetkezendő években az iskolai könyvtáraknak alkalmazkodniuk kell az újfajta felhasználói elvárásokhoz és a technológiához, de a túlzott rugalmasság gyengítheti az ellátás színvonalát, ezért szigorú alapelvekre van szükség. Ezek az alapelvek az iskola oktatási és nevelési programjában fogalmazódnak meg, és meg kell jelenniük az iskolai könyvtár irányelveiben is. Az új funkcióknak, feladatoknak, szolgáltatásoknak ezekhez az elvekhez kell igazodniuk annak érdekében, hogy az iskolai könyvtár az egész iskolai közösség központja lehessen.

Anthony Tilke könyve az angol hagyományokhoz híven, gyakorlati oldalról közelíti meg az iskolai könyvtárakban folyó munkát. A kötet 2002-ben jelent meg, de a téma, melyet tárgyal nagyon aktuális: hogyan tehetjük az iskolai könyvtárosok munkáját hatékonyabbá, az iskolai könyvtárakat kihasználtabbá, hogyan válhatnának az iskolai élet „motorjává".

Véleményem szerint érdemes lenne a könyv lefordítását is mérlegelni, – esetleg csak egyes fejezeteket lefordítani belőle –, mert olyan menedzsment megközelítésben tárgyalja az iskolai könyvtárosok munkáját, mellyel eddig még nem találkozhattunk a hazai gyakorlatban.

Bognárné Lovász Katalin

Megjelent az Országos Széchényi Könyvtár és az Arcanum Adatbázis Kft. Közös kiadásában a Magyar Könyvészet 1921-1944 c. CD-ROM. A lemez ára 6250.-Ft (Megvásárolható a könyvtár főbejáratánál lévő Széchényi Ferenc Könyvesboltban, ill. megrendelhető a kiadvany@oszk.hu címen.

A Magyar Könyvészet 1921-1944 a Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke c. retrospektív nemzeti bibliográfia a két világháború közötti időszak szellemi öröksége számbavételének és a korszak tudományos kutatásának egyik alapvető fontosságú eszköze. Az Országos Széchényi Könyvtár Retrospektív bibliográfiai osztálya által szerkesztett és 1980 óta megjelent hét kötet tartalmi válogatás nélkül közli a korszak mindenkori államhatárai között megjelent könyvek, évkönyvek (az iskolai értesítők kivételével), címtárak naptárak, almanachok, testületi és kongresszusi kiadványok, valamint a felsőfokú tankönyvek leírásait. A tudományos jellegű gyűjteményes művekről és a szépirodalmi antológiákról analitikus leírások készültek, amelyek feltüntetik a kötetben közölt tanulmányokat. A CD-ROM a hét kötet szkennelt oldalai mellett a könyvészet betűrendes mutatóját, a pótlásokat és a hibajavításokat tartalmazza. A betűrendes mutató több mint 185 ezer tétel. A mutatótételek hivatkozásaira kattintva a szkennelt kötet megfelelő oldala, pótlás esetében a sorszámozott tétel jelenik meg. Az adatbázis használatáról, a keresés módjáról a CD.-ROM súgója, az egyes részekről pedig a használati útmutatók tájékoztatnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

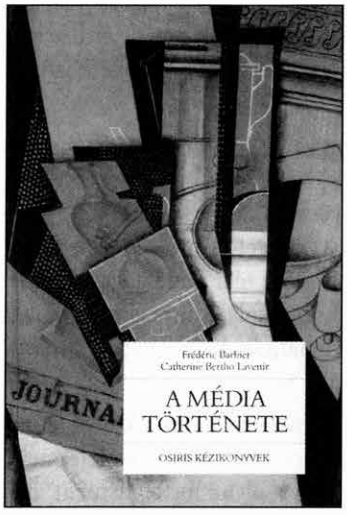

BARBIER, Frédéric – LAVENIR, Catherine Bertho
A média története : Diderot-tól az internetig / Frédéric Barbier ; Catherine Bertho Lavenir ; ford. Balázs Péter. – Bp. : Osiris, 2004. 402 p. (Osiris Kézikönyvek ;
ISSN 1416 6321)
ISBN 963 389 643

Egy médiatörténet

Szándékosan választottam ezt a magyar címadói gyakorlatban ritka (igaz, a birtokviszony szórendje miatt nehezen megvalósítható), ám más nyelveken gyakrabban előforduló (*A history of..., Una storia di...*), bizonyos szerénységre valló címváltozatot. Ez a megformálás arra utal, hogy az adott dolog történetének a jelen műbe zárt leírása az egyik lehetséges megközelítési mód, nem feltétlenül az egyetlen és az egyedül üdvözítő. A francia szerzőpáros (akiknek kilétéről a könyvből sajnos semmit nem tudhatunk meg) nem élt a bűvös határozatlan névelő nyújtotta sejtetési lehetőséggel: *Histoire des médias* – mondja az eredeti cím, s ennek megfelelően a magyar: *A média története*. Jó érzékkel vette észre a kiadó egy ilyen témájú könyv hiányát a magyar piacon, és tette le asztalunkra az *Osiris Kézikönyvek* megszokottan magas színvonalon kivitelezett újabb kötetét. Én pedig örömmel kaptam fel az ismertethető könyvek kupacából, hogy megint olvashatok valami érdekeset. Nézzük hát!

„A médiumoknak van történetük" – állítja a bevezető fejezet címe, s ki vitatkozna vele? Vitatni talán azt érdemes, hogy mikor kezdődött a médiumok története, mióta vannak médiumok, ami persze az alapkérdéshez vezet el: mit is tekint tárgyának, azaz médiának könyvünk, és mi vajon mit gondolunk annak? A médium, és még inkább a média szó hallatán annak mai értelme, a *mass media*, azaz a tömegközlés (ahol nem a tömeg közöl, hanem a tömeggel közölnek), a tömegtájékoztatás eszközrendszere jut eszünkbe. Ám kezdjük az elején, és lapozzuk fel a Györkösy-féle latin-magyar szótárt, nem lesz tanulságok nélkül való. Ott a *media* (a *medius* többesszámaként) csak mint filozófiai kifejezés szerepel, „a külső javak" értelemben. A *medium* pedig a közepe valaminek, illetve nyilvánosság (úgy látszik, közelítünk), közösség, közjó, közvagyon. A *medius* jelentései viszont középső; közbeeső; középen lévő, pártatlan, semleges (na, erről beszélhetnénk); közvetítő, közbenjáró, közbeavatkozó (már megint helyben vagyunk); illetve középszerű, közepes, közönséges. Lehet, hogy amit manapság médiumok, média néven emlegetünk, az nem is a latin medium, hanem a medius alapján kapta nevét?

Ezzel szemben „*médiának tekintünk minden olyan kommunikációs rendszert, amely lehetővé teszi, hogy egy társadalom betöltse három létfontosságú funkcióját: a megőrzést, az üzenetek és a különböző tudásformák távolsági kommunikációját és végül a különböző politikai és kulturális gyakorlatok reaktualizálását*" – mondja könyvünk, és meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magyarázza: *„megőrizni azt jelenti, hogy megteremtjük az információk felhalmozásának lehetőségét, új perspektívába helyezzük őket, és belőlük kiindulva jelentős szellemi munkát végzünk, azaz lehetővé tesszük mind a tudás, mind a tudás kritikájának fejlődését"*. A távolsági kommunikáció pedig *„annyit jelent, hogy kiszabadulunk a tér- és időbeli meghatározottság béklyóiból, hogy közkinccsé tesszük a tudást, s egyúttal újrarendezzük a tudáshoz kapcsolódó gyakorlatokat és modelleket"*. Felmerül a kérdés, hogy ebbe a médium-értelmezésbe miként fér be a szórakoztatóipar, melyről a későbbiekben oly bőven esik majd szó. Elismervén, hogy a fentiek értelmében fontos médium az egyszerű szóbeli közlés, a társalgás is, egy lábjegyzetből megtudhatjuk, hogy a könyv ezt nem tárgyalja, majd hatvan oldallal odébb, a francia forradalomról szólván ismét lábjegyzet közli, hogy *„könyvünkben nem esik szó a beszéd és a szónoklat forradalomban betöltött szerepéről"*, de tapasztalhatjuk, hogy a későbbiek folyamán sem kerül említésre az előszó, az előadás, a szónoklat. Ennek ellenére a szerzők szerint *„összefoglalóan elmondhatjuk, hogy egy klasszikus definíció szerint médiának tekinthetünk minden társadalmilag létrejött kommunikációs struktúrát, sőt, a definíciót kiterjesztve, médiának nevezzük ezen struktúrák hordozóit."* Az csak kötözködés, hogy amennyiben ez egy klasszikus definíció, talán megérdemelné eredetének feltüntetését. Lényegesebb bajom az e definíció szellemében írt médiatörténettel az, hogy nem tesz igazán különbséget a közvetítés és a hordozás, a közvetítő és a hordozó között, néhol elvész a hordozó előállításának technikai és gazdasági-financiális feltételei között, máshol pedig nagyívű társadalomtörténeti tablót fest, s az olvasó próbálja megtalálni benne a közvetítőt, és annak szerepét.

A média meghatározásának problémája amúgy még visszatér a könyvben. A *Hálózati világ (1950–1995)* címet viselő harmadik rész második fejezetének (A televízió mint varázslatos médium?) záró alfejezetében (A kommunikáció elméleteinek kritikája) *Marshal McLuhan* média-felfogásával, annak *Umberto Eco*-féle értelmezésével, illetve *Régis Debray* mediológiai felfogásával találkozhatunk. Ha és amennyiben a média nem más, mint a társadalmi kommunikáció strukturális eszközrendszere, a kommunikáció elméleti megközelítése olyan lényegi eleme a médiatörténetnek, amit nem lehet négy oldalon „elintézni". Ha viszont a könyv az elméletekkel nem, csak a gyakorlat történetével kíván foglalkozni, e négy oldalnak talán a média meghatározásával, a fogalmi tisztázással foglalkozó bevezetőben kellett volna helyet kapnia.

Tételezzük fel most már érthetőnek és elfogadottnak a média meghatározását. Mivel az előszót (annak akár köznapi társalgás, akár előadás-felolvasás, akár szónoklat formájában való megjelenését) kizártuk a további vizsgálódás köréből, kétségtelen, hogy a média története az írásbeliséggel kezdődik, s különösen az írás sokszorosítása lehetőségének megszületésével válik tanulmányozhatóvá. Könyvünk ezzel szemben *„A könyv „második forradalma" (1751–1870)* címet adja első részének, a könyv első forradalmától (Gutenberg) a 18. század második feléig ignorálja a történteket. És miért éppen 1751? *„Az 1751-es évet tekintjük a változás szimbólumának, hiszen ebben az évben kezd megjelenni az emblematikus könyv, az Enciklopédia..."* Képzelje el az olvasó, hogy egy magyar szerzőpáros egyetemes jogtörténetet publikál, mely Werbőczi Tripartitumával kezdődik! Hogy a kiindulópont megválasztása nem véletlen, mutatja két idézet az 1790–1820-as éveket tárgyaló III. fejezetből: *„Mégis, a Grande Nation, Franciaország politikai súlya, az ottani események hatalmas jelentősége... hatására a demokrácia lesz az a politikai modell, amely meghatározza majd a 19. századi Európa politika- és kultúrtörténetét. A korszak meghatározó újítása tehát francia eredetű..."*. És az *1815 Európája* című részből: *„Európa, legalábbis a kontinentális Európa központja továbbra is Párizs és Franciaor-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ság marad..." Ezek után nem voltam rest megszámolni: a bevezető és az első rész 145 lábjegyzetéből mindössze 13 hivatkozik nem francia szakirodalomra, és 8 idézet szerepel nem francia szerző szépirodalmi alkotásából. Fordító-tömörítő-ismertető tevékenységem során többször kibújtam már az objektivitás bőréből, és legalább zárójelben figyelmeztettem az olvasót, ha egy-egy cikk vagy könyv túlzottan egy adott nyelvterületre, vagy nagyon meghatározott társadalmi-gazdasági környezetre vonatkozott. Ebben az esetben viszont csak annyit mondhatok, hogy a kissé megtévesztő cím helyesen így szólna: a francia média története, több-kevesebb nemzetközi kitekintéssel. Pontosabban szólva, a könyv első felében kevesebb, a másodikban (mely nagyjából *Az univerzális médiumok (1870–1950)* címet viselő második rész felénél kezdődik), ahol a mozi, a rádió, a televízió kerül előtérbe, több szó esik a Franciaországon kívül történtekről. Ezek tárgyalási módjára legyen szabad csak két példát hoznom. „A telefon, avagy a hálózaton keresztül bonyolított személyes kommunikáció pedagógiája" című alfejezeten belül a „Telefon és szociabilitás" című rész utolsó bekezdése így szól: „*Európában viszont gyorsan kiderül, hogy az állam felügyelte hálózaton nem lehet bármit mondani. A párizsi „theatrofon", amely operákat és színdarabokat közvetít a telefonhálózaton keresztül, a zenés kávéházak túl pikánsnak és közönségesnek ítélt repertoárjára már nem kap engedélyt. Budapesten a „theatrofont" nemzeti célkitűzések szolgálatába állítják: a magyar nemzeti megújulás éveiben (amikor a nemzeti érzelmű arisztokrácia egyébként is sokat áldoz Budapest modernizációjára) a Hírmondó telefonvonal híreket és magyar nyelvű kulturális* programokat *közvetít.*" Nesze neked *Puskás Tivadar*. Egyébként, ha valaki nem tudná, Párizs telefonközpontját is Puskás Tivadar építette (ha jól tudom, 1879-ben). Nem lepődnék meg, ha a Hírmondó szó is csak a fordító jóvoltából került volna a szövegbe. A másik példa a könyv vége tájáról, Az informatikáról szóló diskurzus című részből való. „*Az informatika jelentőségét a háborút követő években csak akkor ismerhetjük fel, ha alaposan megvizsgáljuk az iparág fejlődését kísérő kommentárokat, jóslatokat és gondolatokat. Az informatika lehetséges társadalmi következményeivel először Norbert Wiener foglalkozott behatóan...*" kezdődik ez a rész, s ezt követi Wiener gondolatainak és azok visszhangjának ismertetése majd' két oldalon – két francia könyv alapján. Ugyanitt olvasható a következő két mondat: „*Az átláthatóság követelésével már a legrégibb utópiákban is találkozhatunk, a hadsereg és a hadiipar azonban olyan óriási befolyással rendelkezik az informatika fejlődése felett, hogy az 1970-es évekre a kérdés különösen fontossá vált. Norbert Wiener harcosan kiáll a szabad információáramlás, az átláthatóság, a tanulási képességek fejlesztése mellett, és hangsúlyozza a titkolózás, a mozdulatlanság, a merevség elleni harc elkerülhetetlenül szükséges voltát.*" Mint említettem, a kiadványból semmit nem tudhatunk meg a két szerzőről, ám a lábjegyzetekben található önhivatkozások alapján valószínűleg mindketten történészek. Feltételezvén, hogy ismerik Wiener halálozási évét (1964-ben halt meg), ez a fogalmazás legalábbis pongyola, sőt, félrevezető.

Félretéve most más, a kedvezőtlen benyomásaimat igazolandó, innen-onnan összehordott idézeteket, lapozzuk át elejéről a könyvet, az ismerkedés (az ismertetés) szándékával. A már említett bevezető („*A médiumoknak van történetük*") a média meghatározása és a médiatörténet és a történetírás viszonyának érintése, valamint az (ugyancsak említett) időhatár-meghatározás mellett egy „A média és a politika" című részt is tartalmaz. Ismét egy nagyon fontos, és részletes kifejtést érdemlő téma, mely itt csak a figyelem felkeltése céljából szerepel, s majd vissza-visszatér a történet folyamán.

Az 1751-től 1870-ig terjedő időszakot ismertető első rész az *ancien règime* könyvkiadása, azaz a francia modell leírásával kezdődik (1751–1790 között), 26 oldalon. Ezt követően 14 oldalnyi kitekin-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tés következik „Európa és sajtói" címen. Alfejezetei: A német könyv és a könyv elterjesztésének ellenőrzése; Ausztria: nemzeti kultúrák és politikai központosítás (itt bő fél oldalon magyar vonatkozásokat is találunk); Az újvilág (!); A médiumok, a nemzet és az állam (melyben ismét több szó esik a francia viszonyokról). A következő fejezet „A nyomtatvány, a forradalom és a politikai részvétel (1790-1820-as évek)" magától értetődően francia túlsúlyú, bár az „Európa: a nyomtatás és a nemzeti kérdés" című rész Ausztrián és Németországon kívül orosz, sőt görög kitekintést is nyújt, francia szemmel. Szellemes és találó címet visel a következő fejezet: „A könyvipar feltalálása", melyben valóban a nyomdai előállítás, a kiadás és a kereskedelem ipari tevékenységgé válásának folyamata, s benne a kiadó, mint a könyvipar kulcsfigurájának megjelenése, illetve szerepének megnövekedése kísérhető figyelemmel, megint csak olyan benyomásokkal, hogy mindez Franciaországban történt meg, alakult ki.

„Szerzők, szövegek, olvasók: az ipari mediatizáció kezdetei" címet viseli a következő fejezet, mely egy joggal francia eredetűnek nevezhető irányzat, a bibliológia szemléletmódjával szól írásról, irodalomról – az iparszerűen előállított populáris irodalomról – és a könyvterjesztés „iparosodásáról". A „valódi" bibliológiától talán csak a könyvtárak említésének hiánya különbözteti meg, s itt álljunk meg egy pillanatra. Eszembe nem jutna médiával, médiaelmélettel vagy -történettel foglalkozó műben a könyvtárakat keresni, hacsak nem mint a médiumok (vagy azok meghatározott része) közösségi hozzáférése lehetőségét biztosító intézményként nem. Visszatérve azonban a szerzők rendkívül tág média-értelmezésére (minden olyan kommunikációs rendszer, mely lehetővé teszi a megőrzést, a tudásformák távolsági kommunikációját és a különböző politikai és kulturális gyakorlatok reaktualizálását), ebben a megközelítésben vajon nem sajátos kommunikációs eszköz, nem médium-e a könyvtár?

Az első rész összefoglalása szerint (érdekes és sajnálatos, hogy a szerzők a második és a harmadik rész összefoglalására nem vállalkoztak) a könyv második forradalmának nevezett folyamat az ipari nyomtatvány diadalához vezet. *„A forgalomba kerülő nyomtatványok túlnyomó része már az olvasók tömegeinek kegyeit szándékozik megnyerni [...] Ebben a korban a könyv már nem a tájékoztatás és a művelődés egyetlen (sőt már nem is a legfontosabb) hordozója [...] A demokratizálódás ürügyén az ipari könyvtermelés létrehoz egy fogyasztáson alapuló ipari kultúrát, amely paradox módon rövidesen a diszkrimináció eszközéül szolgál majd."* A média története tehát – úgy tűnik – legalábbis kétséges eredményekhez vezető folyamat, az összefoglalást záró (a *Horkheimer – Adorno* szerzőpárostól származó) idézet szerint is: *„Egyelőre a kultúripar technikája csak a sorozatgyártásig és szabványosításig vitte, feláldozva azt, amiben a műalkotás logikája különbözött a társadalmi rendszer logikájától. Ezt azonban nem általában a technika mozgástörvényének, hanem csupán a gazdaságban betöltött mai funkciójának számlájára írhatjuk."*

Az univerzális médiumok korában (1870–1950) tehát már két párhuzamosan futó folyamatot kell figyelemmel kísérnünk a média történetében: a tájékoztatást (melynek stratégiai fontosságáról szól a második rész első fejezete) és a szórakoztatást szolgáló médiumok hol egymástól független, hol pedig igencsak összefonódott fejlődését. A 19. században ugyanis létrejönnek azok a nagy kommunikációs hálózatok, (melyekkel együtt *„a hírek reprodukciója és továbbítása oly mértékű technológiai változásokon megy keresztül, hogy joggal beszélhetünk az információ első forradalmáról"),* melyek használata megkíván bizonyos, „a *távolsági kommunikáció során nélkülözhetetlen viselkedési kódokat. Ezekre az újonnan elsajátított képességekre nagyban építenek majd a 20. század végének elektronikus médiumai."*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Érdekes megfigyelni, hogy a médiumok fejlődésével miként változik a mindenkori állam szerepe a befolyásolásban és az ellenőrzésben. Míg a könyv második forradalmának nevezett időszakban a könyvnyomtatás engedélyezése, illetve egyes könyvek betiltása volt a kontroll eszköze, a postaszolgálat kifejlődésével együtt megjelent a levelek ellenőrzése, illetve a levéltitok, melynek „tisztelete a politikai rendszerek demokratikus voltának elsődleges ismertetőjele lesz". A távíró megjelenése pedig egyre tágabb teret enged a hírekkel való manipulálásnak. A hírek meghamisítása, késleltetése, vagy egyes kiválasztottakhoz való korábbi eljuttatása gazdasági és politikai előnyök forrásává válik, sőt, a távirati híreket közlő sajtó közvetítésével a közvélemény manipulálását is lehetővé teszi. Bár a rádiókommunikáció és a telefon a kommunikáció új dimenzióit nyitja meg, mégis ez a korszak egyúttal *„Az újság és az időszaki sajtó aranykora"*, mint a következő fejezet címe mondja. A könyvipar mellett ugyanis megjelenik a sajtóipar; új sajtóműfajok, új szerkesztési módszerek születnek, létrejön a hírkereskedelem (megalakulnak a nemzeti, és a nagy nemzetközi hírügynökségek). Egyre növekszik a sajtó véleményformáló hatalma, mely végül egyértelmű politikai szerepvállalásba fordul, ezt, a tömegmédiumok és a totális rendszerek kapcsolatát, vázolja egy hat oldalas alfejezet. Utolsó bekezdésének első mondata szerint *„a totális rendszerek és ideológiák voltaképpen az ipari forradalom idején meginduló mediatizációs folyamat végpontját, lezárását jelentik"*. Feltehetőleg nem arra gondoltak a szerzők, amit a mondat sejtet (hogy a mediatizáció vezetett el a totalitárius rendszerek kialakulásához), hanem arra, hogy a totális rendszerek idején ér véget az említett folyamat. Ez viszont két szempontból is vitatható: egyrészt a kommunizmus (mint államalkotó, államokat működtető rendszer) néhány évtizeddel túlélte a nácizmust, másrészt a következő fejezet tárgya, a film miként maradhat ki a totális rendszerek médiájának tárgyalásából?

„A mozifilm, avagy van-e a képnek kultúrája?" című, negyven oldalas fejezetet különösen ajánlom a filmművészet iránt érdeklődő olvasónak, megleli benne mindazt, amiért nem lopta szívembe magát ez a könyv. Csak a kérdéseket sorolva: mi a film? Művészet, technika, vagy ipar, illetve üzlet? A film melyik értelmezése fér bele a szerzők média-felfogásába? A filmgyártás a média, vagy a mozi? (Visszaköszön ez a probléma a könyv vége felé, a „Hollywood metamorfózisa" című részben is.) *„A mozi az első olyan elektronikus médium, amelynek fejlődése során szembesülnie kell a tartalom problémájával. Mivel a „kultúripar" része, a mozinak valódi iparággá kell szerveződnie (ez pedig számos kényszer elfogadásával jár) ugyanakkor folyamatosan ki kell szolgálnia a közönség mindig változó ízlését."* Attól eltekintve, hogy a Lumière testvérek mozija nevezhető-e elektronikus médiumnak, idéztem a párizsi „theatrofon", (a valamivel korábbi, és ugyancsak az elektromosságot, de nem az elektronikát felhasználó találmány) tartalommal kapcsolatos gondjairól szóló mondatot. Tehát: nem elektronikus, nem az első, és kérdés, hogy teljes egészében médiumnak tekinthető-e, de a mondat amúgy igen tetszetős. Minden művészet, minden műalkotás közöl, közvetít, üzenetet hordoz, ha úgy tetszik, kommunikál. Így a szerzők média-felfogásába csak a festészet és a szobrászat, vagyis a helyhez kötött és egyedi (távolsági kommunikációra nem alkalmas) műalkotásokat létrehozó művészeti ágak nem férnek bele. Ezért szerencsére nem kell arról is olvasnunk, hogy a különböző anyagok megmunkálásának műszaki feltételei, valamint a szobrász és a megrendelő, avagy a nem rendelésre alkotott szobrok iránti kereslet hogyan alakult „a szobrászat második forradalma", mondjuk *Jean-Antoine Houdon* Molière mellszobrának megalkotásától kezdve. A mozi fejezet ugyanis ezt teszi: mindenbe belekap, a technika fejlődésébe, a mozifilm gazda-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ságtanába, a film-műfajok kialakulásába, egyes filmeket kiemel és elemez, másokat két mondattal elintéz, de ezek a kiemelések és elintézések egyaránt ötletszerűek. Így azután *Riefenstahl* két nevezetes filmje csak mint „rendelésre készült, nyíltan ideologikus, dokumentarista alkotás" kerül említésre, *Grifith* pedig – a szerzők szerint – az *Intolerance*-ban „képtelen volt uralni filmes eszközeit" (melyeket többnyire ő talált ki, illetve fel, teszem hozzá). Nos, aki valamilyen filmklubban, filmtörténeti előadás- vagy vetítéssorozaton látta a *Türelmetlenség*et (magyarul ugyanis ezen, és nem Intolerancia címen forgalmazták), feltehetőleg velem együtt csodálkozik ezen a megállapításon.

„Könnyű szavakba öntenünk azt a megérzésünket, hogy mozifilm és társadalom ezer szállal kötődik egymáshoz, de sokkal nehezebb feladat a kapcsolatukat meghatározó szabályszerűségek aprólékos bemutatása" – állítják szerzőink, és a moziról, filmről szóló fejezetükben ezt be is bizonyítják. Kétségtelenül helytálló ugyanakkor az a megállapításuk, hogy a mozi *„hozzászoktatja a nézőket, hogy a „történetet mesélő" filmet összekapcsolják a reklámmal, […] arra ösztönzi a közönséget, hogy egyszerre fogyassza a fikció és a tájékoztatás képeit. Végül pedig a mozi tartósan összekapcsolja a képet és a szabadidő eltöltését."*

Rövidebbre fogva az ismertetést, következik a rádió, mely *„új perspektívát nyit a média történetében. Az esti családi rádióhallgatás olyan általánosan elterjedt szokássá válik, ami voltaképpen előkészíti a szerepet a televízió számára."* Ugyanakkor megindul a rádió politikai szerepvállalása is, melynek során a rádiósok „kísérletet tesznek egy olyan új szféra – a tájékoztatás – meghódítására, amely eddig az írott sajtó kizárólagos felségterülete volt". Ekkor – a 20. század elején, a sajtó, a mozi és a rádió térhódításával, a népszórakoztatás új formáinak feltűnésével – kezd az értelmiségi elit ráébredni, hogy „milyen kis befolyással rendelkezik az új típusú médiában". Ezt a ráébredést, a tömegkultúra kritikáját és a modern populáris kultúra védelmezőinek érveit ismerteti röpke öt oldalon az univerzális médumok koráról szóló második rész záró alfejezete. Végre egy érdekes, nem kizárólag francia, és tévedésektől is mentes rész, kár, hogy közel 250 oldalt kellett „átrágni" ahhoz, hogy valami olvasnivalóhoz jussunk.

A *Hálózati világ (1950–1995)* című harmadik rész legfőbb veszélye, hogy a szerzők olyan általánosításokat, olyan következtetéseket írnak le, amelyeket az azóta eltelt alig néhány év nem igazol (s bizony, szerzőink el is követték ezeket a hibákat). A televízióval két fejezet is foglalkozik, s nem indokolatlanul: valóban, mindaz, amit ma média és populáris kultúra, média és reklám, média és politika, média és a közvélemény befolyásolása, a tömegek manipulálása tárgyában tapasztalunk vagy gondolunk, leginkább a televízió fejlődéstörténetén keresztül érzékelhető. A televízió aranykora című első fejezet a lassú technikai beérést, a nézettség mérésének eszközeit ismerteti, majd a televízió és a nagyközönség dialektikus viszonyáról szól, és a CBS és MacCarthy szenátor esetének ismertetésével rávilágít, hogy a televízió sikeresen kimutatta, „hogy a nyilvánosság központi tényezőinek egyike lett. *„A televzió mint varázslatos médium?"* című második fejezet a „neotelevízió" (a kifejezés Umberto Ecotól származik) kifejlődését és stílusjegyeit – műsorsávok helyett műsorfolyam, a *talk-sow*k és műsorvezetőik középpontba kerülése, valóságshow-k, a tájékoztatás és a szórakoztatás összemosódása – tárgyalja. Rámutat, hogy az *„az információ ellenőrzése rövidesen az információ megrendezésévé fajul"*, azaz *„a televízió nem elégszik meg a valóság hamis ábrázolásával"* – ami nem is jelentene különösebb újdonságot – *„hanem tevékeny részese lesz a valóság átalakításának"*, hogy *„az 1980-as évekre a televízió már akkora hegemóniára tett szert, hogy amiről nem számol be, az a közvélemény számára voltaképpen nem is létezik"*. Létrejön tehát az eseményközpontú tájékoztatás (melynek magunk is tanúi va-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyunk), amihez az állam is igazodik, és arra törekszik, hogy *„jól és könnyen kommunikálható eseményeket „állítson elő". [...] Az illetékesek elsődleges célja már nem az adott probléma valamiféle megoldása (ha ugyan az volt valaha is), hiszen az mindig újabb elégedetlenséget szülhet; mindennél fontosabb, hogy problémamegoldó bizottságot hozzanak létre, és az élén lehetőleg közismert személyiség álljon. A bizottsági elnök kinevezése, majd ... a bizottsági jelentés átvétele kitűnő médiaesemény lehet*". Ebben a fejezetben kapott helyet „A kommunikáció elméleteinek kritikája" című, korábban már említett alfejezet, melyben a mediológia kiindulópontjával vitatkozván így fogalmaznak: *„Az utóbbi évtizedekben bekövetkező változások azonban inkább azt sugallják, hogy a médiának nem annyira természete, mint inkább története van, és talán éppen a médiatörténet segítségével érthetjük meg igazán jól a különféle médiumok társadalmi jellemzőit, használatát és hatását."*. Ha ez így van, kellene hozzá egy jó médiatörténet...

„A nyomtatvány az informatika korában" – szól a következő fejezet címe, mely az időszaki sajtó és a könyv jelenlegi (illetve közelmúltbeli) helyzetét vázolja, majd „Az elektronikus médiumok második generációja" című fejezet következik. Ezt a „második generációt" a fordító által következetesen numerizációnak nevezett digitalizáció, illetve a hálózati globalizáció jellemzi. Ezzel az informatikára alapuló kommunikációval kapcsolatban kerül tárgyalásra „az informatikáról szóló diskurzus", benne Wiener gondolatainak már említett interpretálásával. „Az innováció kanyargós útjai" felé visz a következő fejezet, melyben odáig kanyargunk, hogy immár médiaként tárgyaljuk a videojátékot is. Túl közelinek tűnik ez a múlt a történész szerzők számára: nincs „rálátásuk", nem igazán tudnak mit kezdeni az egésszel. A társadalmi hatásokkal való foglalkozáshoz inkább szociológus kellene, a technológiai fejlődés leírásához ismét más szakértelem; marad tehát a megfogható, leírható, de valójában kevéssé érdekes gazdasági háttér, a mikor melyik cég hogyan alakult meg és át, kit mikor ki vásárolt fel és így tovább.

A mintegy négyszáz oldalas kötetet „a sokszínűség védelmében" íródott „általános konklúzió" zárja („ha a társadalom sokszínű, a médiumai is azok" – szól az utolsó mondat), majd egy-egy név-, intézmény- és cím-mutató teszi vastagabbá.

Ami engem illet, sajnálom az időt, amit a könyv átrágására fordítottam, melynek során többet bosszankodtam, mint örültem. Vannak ugyan találó megállapításai, ám ezek nem a leírtakból következnek, inkább az a benyomása támad az olvasónak, hogy egy-egy téma csak azért kerül elő, egy-egy fejezet csak azért íródott meg, hogy az adott egy-két mondat ne csupaszon álljon. Végül is kinek ajánlom a könyvet? Gallomának persze nekiveselkedhetnek, akiben pedig előítéletek élnek, miszerint „a franciák egocentrikus soviniszták" lennének, azok akár igazolást is láthatnak benne. Akadnak persze egészen érdekes néhány oldalas részek is, ezeket érdemes megkeresni. A kiadó jó érzékkel vette észre egy médiatörténeti témájú könyv hiányát a magyar piacon, azonban a francia szerzőpáros könyvével ezt a hiányt nem sikerült megszüntetnie.

Mohor Jenő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

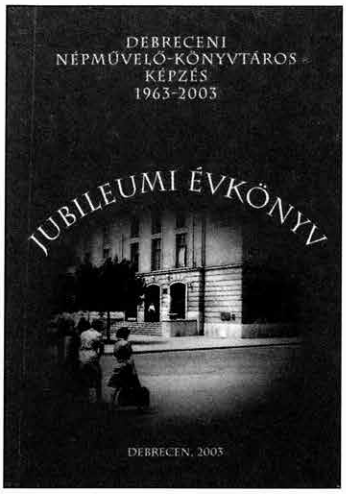

A debreceni népművelő-könyvtáros képzés jubileumi évkönyve : 1963–2003 / szerk. Goda Éva ; Suppné Tarnay Györgyi; kiad. a. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Fősikola. – Debrecen : Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2003. 264 p.
ISBN 963 7288 41 4

„Debrecenben diáknak lenni fantasztikus volt!"

A debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola jubileumi évkönyvet adott ki 2003-ban, amely a helyi főiskolai népművelő-könyvtáros képzés negyven éves történetéről ad gazdag tényanyagból, szubjektív hangú visszaemlékezésekből és kultúrpolitikai dokumentumokból szerkesztett áttekintést. Debrecenben 1963-ban indult el a főiskolai végzettséget nyújtó képzés, és 1981-ig megszakítatlanul folyt a Tanítóképző Intézetben/Főiskolán.

A kezdeti „hőskorszak" történetét *Dr. Suppné Dr. Tarnay Györgyi* dolgozta fel (*A könyvtári szakemberképzés kezdetei Debrecenben, 1963-1981. Népművelő-könyvtáros szak*). Az egyetemi adjunktus szerző 1965–1980-ig a könyvtáros szak gyakorlati képzésében vett részt – akkor még intézeti majd főiskolai tanárként –, így a történeti tények ismertetése személyes tapasztalatokba ágyazottan valósulhatott meg dolgozatában. A képzés előzményeit fölvázoló bevezetőből megtudhatjuk, hogy 1945 és 1962 között középfokú könyvtárosi szakképesítést csak szaktanfolyamokon szerezhettek a könyvtárakban dolgozók. Ehhez képest nagy előrelépést jelentett a szakma presztízsében a 24/1962. (VII. 14.) sz. kormányrendelet: „*... a középfokú könyvtárosképzés az iskolarendszerű oktatás része lett, a középiskolai végzettségre épülő 3 éves képzési idő nagyobb lehetőségeket teremtett a szakmai elmélyülésre, a nappali tagozatos képzési forma új perspektívákat nyitott az általános- és szakműveltség megszerzésére.*" A Debreceni Tanítóképző Intézetben 1963 szeptemberében 41 nappali és 13 levelező hallgató kezdte meg tanulmányait a tanítói tagozat mellett működő népművelő-könyvtáros tagozaton. Noha e korszak – önmagát örökérvényűnek képzelő – politikai, ideológiai berendezkedése óhatatlanul nyomot hagyott a képzés célját és feladatait összegző megfogalmazáson, következésképpen az oktatott „általános alapozó tárgyakon" is, mégis tükrözi azt a felismerést, hogy immár komolyabb szakmai elvárásoknak kell eleget tenni: „*A tanítóképző intézet népművelő-könyvtáros szakának feladata olyan korszerű ismeretekkel rendelkező, marxista világnézetű, szocialista erkölcsű, hivatásszerető szakemberek képzése, akik képesek a községi, üze-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi művelődési otthonok, könyvtárak vezetésére, ill. nagyobb intézményekben önálló munkakörök ellátására." A későbbiekben a Debreceni Tanítóképző Intézet feladatköre tovább bővült, mivel Budapesten (1964) és egyes megyeszékhelyeken (1969: Szeged; 1970: Miskolc; 1972: Szolnok) konzultációs központok alakultak, ahol *„garantálni kellett a képzés egységes követelményeit, azonos vagy hasonló szakmai színvonalát".*

Tanulmányában külön foglalkozik a szerző az oktató-nevelő munka gyakorlatával, hangsúlyozva a képzés úttörő jellegét, a kísérletezés lehetőségét és kötelezettségét és a nevelőmunkát megalapozó oktatói szemléletet, *„amely a kultúrát, a tudást az értékskála őt megillető helyére emelte, a hallgatókban kialakította a permanens művelődés igényét, megismertette velük az önálló ismeretszerzés módszereit, lehetőségeit, intézményeit".* Példaként említi erre egyebek között a tudományos diákköri tevékenységet, a szakmai esteknek, vitafórumoknak, filmsorozatoknak, irodalmi előadásoknak stb. otthont adó ifjúsági klubot, a KELET '67 című főiskolai folyóiratot, amelyet népművelő-könyvtár szakos hallgatók szerkesztettek és az 1990-es évek elején is működő kollégiumi rádiót.

A képzés eredményeinek számbavételéhez több információforrás is kínálkozik. Egy – az addig végzett hallgatók teljes körére kiterjedő – 1975-ös felmérés szerint *„a könyvtári munkaterületeken dolgozók 65,6%-a* a kedvezőtlen körülmények ellenére is *újra ezt a pályát választaná*, 26,4%-uk elégedett, 53,5%-uk részben volt elégedett a könyvtári szakmával. A szolnoki konzultációs központ vezetőjének 1988-ban szerzett információi szerint a kihelyezett tagozaton oklevelet szerzett 284 hallgató 58%-a a szakma közvetlen gyakorlatában működött, 12,5%-uk a közművelődés országos, megyei, helyi irányításában, 20%-uk egyéb közgyűjteményekben, pedagógus- és újságírópályán stb. tevékenykedett. A pályaelhagyók aránya mindössze 5% volt. Fontos, a hallgatókat egzisztenciálisan is érintő eredményt jelentett a 2/1976. OM sz. rendelet, amely lehetővé tette kiegészítő államvizsga letételét a tanítóképző intézetekben népművelő-könyvtár szakot végzettek számára. A kiegészítő vizsga a tanárképző főiskolai könyvtáros végzettséggel azonos képzettséget adott.

Dr. Suppné *Dr. Tarnay Györgyi* a Debreceni Tanítóképző Intézet/Főiskola népművelő-könyvtáros képzésének 18 évét árnyaltan, a volt hallgatók véleményeit is idézve értékeli tanulmánya végén. Ez az értékelés – mindent egybevetve – egyértelműen pozitív: *„A képzés 18 éve alatt jelentős számú jó elméleti és gyakorlati szakmai felkészültségű, ismereteiket folyamatosan továbbépítő, hivatásukat szerető, nyitott és kreatív szakembereket adott a társadalomnak."*

1976-tól napjainkig, 2003-ig *Dr. Goda Éva* főiskolai docens tanulmánya folytatja a könyvtári szakemberképzés történetének áttekintését. A népművelő-könyvtár szakos nappali tagozatos képzés 1975-ben megszűnt, és olyan 3 éves szakkollégiumi képzés váltotta fel, amely a tanítóképzés rendjéhez igazodott. A hallgatóknak kezdetben két szakkollégiumot kellett választaniuk, de az 1980/81-es tanévtől kezdődően már csak egyet. A felvehető szakkollégiumok között kapott helyet a könyvtári és a közművelődési szakkollégium is. A könyvtári képzés célja – az Oktatási Minisztérium elgondolása szerint – olyan tanítók képzése volt, akik „az iskolai nevelőmunkában tudják hasznosítani az elsajátított könyvtári ismereteket", és *„képesek az olvasási kultúra kialakítását döntően meghatározó általános iskolai könyvtári munka végzésére".* Noha e képzési forma időszakában a debreceni főiskolán fontos tudományos eredmények is születtek (pl. 1982-től egészen a képzés megszűnéséig pedagógiai innovációs kísérlet zajlott; különféle oktatási segédletek, bibliográfiai összeállítások jelentek meg), mégsem sikerült maradéktalanul pótolni a könyvtáros szakemberek hiányát. *„Az 1990-es évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy ez a képzési forma nem felel meg a kor követelményeinek."* A debreceni főiskola – saját tapasztalataiból is okulva – vezető szerepet vál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lalt a tanítóképzéshez kapcsolt 4 éves könyvtár szakos képzés tantervének, programjainak kidolgozásában. Ennek eredményeként az 1993/94-es tanévben megindulhatott az új képzési forma, a tanítókönyvtár szak. E kétszakos képzés magasabb óraszámmal és új tantárgyak bevezetésével *„már szervesen illeszkedett az országos könyvtárosképzés struktúrájához"*. Az 1995/96-os tanév újabb változást hozott: a 4 éves tanító-könyvtár szak – a NAT szellemében – az informatika műveltségterülettel bővült. A társadalmi igények alakulását követve azután a 2002/2003-as tanévtől kezdődően új elnevezést kapott a könyvtár szak: a 129/2001. (VII. 13.) sz. Kormányrendelet értelmében most már informatikus-könyvtáros szaknak hívják. A szakon belül jelenleg az alábbi témakörökben hirdet speciálkollégiumot a főiskola:

- Iskolai és gyermekkönyvtári munka;
- Helytörténeti kutatómunka;
- Könyvkiadás;
- Régi, ritka könyvek.

A főiskola hallgatói számára biztosítják az áthallgatás lehetőségét, így módjukban áll egyetemi diplomát is szerezni a Debreceni Egyetem informatikus-könyvtáros szakán.

Dr. Goda Éva tanulmánya a vizsgált időszak történetének minden vonatkozását feltárja, így kitér az oktatók szakképzést támogató tudományos tevékenységre, a minőségbiztosítás tényezőire, a hallgatói véleményekre, az 1998/99-től kezdődően létező másoddiplomás levelező képzésre, a 120 órás szakirányú továbbképzésre, amelyre 2000-től biztosít lehetőséget az intézmény. Bemutatja a képzés infrastrukturális hátterét (pl. 1800 kötetes szakkönyvtári letéti állomány az informatikus könyvtáros szak szaktantermében; két korszerűen felszerelt számítógépes szaktanterem; számos egyéb könyvtár a városban, amely eszközháttérként áll a főiskola rendelkezésére stb.), és megismertet az informatikus könyvtáros szakon formálódó új tervekkel is. Végül összegzésként megállapítja, hogy *„főiskolánkon a könyvtáros szakemberképzés... mindvégig bővelkedett eseményekben, és izgalmas, váratlan feladatok elé állította és állítja jelenleg is a szak oktatóit, akik mindig megtalálták a megfelelő megoldásokat, és úttörő szerepet vállaltak a szakterület oktatásának fejlesztésében"*. Aki még a tanulmányban leírtaknál is részletesebben kíván tájékozódni a témában, annak további bőséges adattárat kínál az irodalomjegyzék és a 7 darab – zömmel tanterveket, óra- és vizsgaterveket tartalmazó – melléklet.

A következő írásban *Dr. Soós Pál* nyugalmazott egyetemi tanár a népművelő-könyvtáros képzés helyét és szerepét vizsgálja művelődéspolitikánkban. Az 1950-es és 60-as években világszerte különböző kulturális-közművelődési szakok, tanszékek és intézetek alakultak, mely jelenség több okra vezethető vissza: erre az időszakra esett a tudományos-műszaki forradalom második nagy 20. századi hulláma, valamint a nyugat-európai és amerikai jóléti társadalmaknak a kialakulása; a szabadidő megnövekedésével és a tömegkommunikációs forradalommal, főként a televízió megjelenésével szükségessé vált a közművelődés-politikai ágazat ún. *professzionalizációja*, azaz „a szakterület magasan képzett hivatásos szakemberekkel történő ellátása". Nálunk mindez jelentős fáziskésésekkel, arányeltolódásokkal és sajátos hazai történelmi eseményekkel színezve ment végbe. Mert bár az 1956-os forradalom és szabadságharc után a merev, dogmatikus kultúrpolitikát egy liberálisabb színezetű művelődéspolitika váltotta fel, az 1958-as „művelődéspolitikai irányelvek" mégis azt a szándékot tükrözték, hogy az egész kulturális és közművelődési rendszert a politika közvetlen kiszolgálójává tegyék. A hivatalos művelődéspolitikai pártirányelveken kívül azonban más tényezők, kulturális-szellemi befolyások is érvényesültek. Az oktatásirányításban, a Népművelési Intézetben, az illetékes helyi kulturális köz-és szakigazgatási vezető pozíciókban számos olyan szakember dolgozott, akik *„a magyar nép és nép-nemzeti kultúra iránt elkötelezett emberek voltak"*. Nagyrészt ennek köszönhető, hogy „a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

marxizmuson kívül, mellett és leginkább „alatt" a népművelő-könyvtáros szak szellemiségét, kulturális arculatát és „filozófiáját" nem kis mértékben meghatározták: az Eötvös József által elindított magyar tanítóképzés nemes hagyományai, alapelvei; *a magyar népi írók és népi mozgalom* egész gondolatvilága, népfőiskolai mozgalma; a *Karácsony Sándor* által irányított szabadművelődési mozgalom és korszak... hagyományai, szelleme; a *NÉKOSZ-mozgalom* ifjúsági és felnőtt nevelési tapasztalatai; és nem utolsósorban *Debrecen... protestáns nemzeti szellemű kultúrája". Dr. Soós Pál*, aki 1963 és 1968 között a népművelő-könyvtár szak oktatója volt, további kutatások, szakdolgozatok, szemináriumok témájául ajánlja a magyarországi felsőfokú közművelődési szakemberképzés történetét.

Szurmay Ernő nyugalmazott könyvtárigazgató azt fejtegeti pár oldalas dolgozatában, hogy mit tett a Debreceni Tanítóképző a régiók közművelődéséért. Mivel az 1960-as években *„az ország keleti felében különösen érződött a szakemberek hiánya"*, hasznos felismerés és jelentős döntés volt a Debreceni Tanítóképző Intézet akkori vezetői részéről a kihelyezett konzultációs központok létesítése. A cikkíró részletesebben a szolnoki konzultációs központ tevékenységét veszi górcső alá, mert annak működését, szervezettségét és tartalmi munkáját „kicsit modellértékűnek" tartja. „A legnagyobb elismerés hangján szól" arról az oktató-nevelő munkáról, amelyet a helyieken (Szolnok Megyei Könyvtár valamint Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ) kívül a Tanítóképző Intézet tanárai végeztek. *Szurmay Ernő* – a szolnoki konzultációs központ egykori vezetője – az előző dolgozatok szerzőivel egybehangzóan úgy vélekedik, hogy a népművelő-könyvtáros képzés jól töltötte be hivatását.

Dr. Mesterházy Károlyné és *Dr. Demeter Mátyásné* tanulmánya a Debreceni Tanítóképző Főiskola Könyvtárának 1959 és 2003 közötti történetét dolgozta fel. A szerzőpáros első tagja 1973-tól 1985-ig vezette a főiskolai könyvtárt, szerzőtársa pedig őt váltotta 1986-ban a vezetői poszton, így adatgazdag dolgozatukat kellő személyes tapasztalattal és rálátással írhatták meg. A tanulmány fölvázolja a könyvtár elhelyezésének, dolgozói létszámának alakulását, képet ad a könyvtári állomány fejlődéséről, az állományfeltárás, az olvasószolgálat és tájékoztató munka jellemzőiről, a könyvtár és az oktatás kapcsolatáról, valamint a főiskolai könyvtár közművelődési tevékenységéről. Végül az utolsó két évtized szakmai eredményeit és változásait mutatják be a szerzők, jelezve, hogy sem az egyikben, sem a másikban nem szűkölködtek: *„Nem kis büszkeséggel mondhatjuk el, hogy könyvtári munkánkban nagy utat tettünk meg, mert eljutottunk az egydimenziós cédulakatalógustól a sok szempontú visszakeresést kínáló elektronikus katalógusig."* Az 1999 óta nyilvános és évenként átlag 3000 dokumentummal gyarapodó könyvtár a magyar könyvtári rendszer egészében is jól ismert „helyszűkével" küzd: *„Legnagyobb... gondunk a könyvtár szűkös elhelyezése, a lassan már elviselhetetlenné váló zsúfoltsága, amely egyre nagyobb gondot és nehézséget jelent szakmai feladataink magas színvonalú ellátásában."* A végkicsengés mégis bizakodó: *„A főiskola jelenlegi vezetése... mindent megtesz a körülmények javításáért, és legutóbb felcsillant egy új könyvtár építésének a lehetősége is, amelyben nagyon reménykedünk."*

A kötet első részének folytatásaként következnek az „Életutak, visszaemlékezések". Ezek a személyes hangvételű – nyelv-irodalmi szempontból szükségképpen különböző színvonalon megformált – írások közös nevezőre hozhatók a tekintetben, hogy valamennyi a hála és a szeretet hangján szól az egykori „alma materről". *„Debrecenben diáknak lenni fantasztikus volt!"* – írja az egyik 1972-ben végzett „öregdiák". Szintén ennek az évfolyamnak volt a hallgatója *Dr. Tibori Tímea*, aki jelenleg az MTA Szociológiai Kutatóintézet tudományos igazgatóhelyettese, kandidátus. Ő így emlékszik vissza a debreceni diákévekre: *„Jó volt iskolába járni. És hiába telt el harminc év, alig halványultak el az arcok, a sok-sok emlék, amely a többiekhez vagy a tanulás él-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményéhez köt. Felejthetetlenül gazdag éveket töltöttünk együtt, amiért hálásan gondolok tanáraimra és diáktársaimra." Az életutak különbözőek, szerteágazóak. Van, akit az azóta radikálisan megváltozott világban – beleértve a könyvtáros és népművelő pályát is – számos kudarc, frusztráció ért: *„Ötleteimet ugyanúgy nem méltányolják, mint Amerikában, a KATALIST nevű levelezőlistára feltett kérdéseimre nem kapok választ... Ismerek olyanokat is, akik vezető állásba kerülve a legotrombább módon, erővel kormányoznak, miután a pályánkon szükséges lelkesedésnek a csíráját is kiirtották."* De e jelenkori látlelet írója is nosztalgiával gondol *„a hatvanas-hetvenes évekre, amikor volt politikusok, professzorok, jogászok is dolgoztak a könyvtárakban (igaz, büntetésből), és ha hivatalosan esetleg nem is, de informális tekintélyük mindenképpen volt"*. A „karrierek" különbözőek, de a közös és életerős gyökerek megléte még a kívülálló számára is érzékelhető ezekből az írásokból.

A jubileumi évkönyv második, jóval kisebb terjedelmű része a „Kultúrpolitikánk az EU-csatlakozás időszakában" összefoglaló címet kapta.

Az első írásban *Koncz Erika* (NKÖM, közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkár) a kormány és a NKÖM kulturális politikájának alapelveit, gyakorlatát és terveit ismerteti. Megtudhatjuk, hogy *„a minisztérium feladatának tartja a legtágabban értett nemzeti hagyományok, az európai horizontú tudományos és művészi alkotóképesség védelmét, támogatását, amit szervesen összekapcsol az egyetemes emberi kultúra sokféleségének otthont adó, nyitott és befogadó szellemi élet ösztönzésével"*. Továbbá: *„A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szeretné növelni a kulturális és közművelődési terület érdekében dolgozó értelmiség közszolgálati szerepét, a felelősségteljes kezdeményezések, aktivitások számát, a magas szintű produktumok körét. Javítani kívánja a kulturális szakemberek egzisztenciális helyzetét."* (Vajon megnyugtatják-e ezek a – 2003-ban megfogalmazott – gondolatok a fentebb idézett „látlelet" szerzőjét és mindazokat, akik korábban vagy azóta egzisztenciális bizonytalanságba, szakmai kényszerpályára/peremhelyzetbe kerültek, netán munkanélküliek lettek?)

Kovácsné Bíró Ágnes (NKÖM, Közművelődési Főosztály) arról értekezik, hogy miként valósul meg *„a kulturális szellemi örökség védelme Magyarországon"* – bemutatva azokat az intézményeket, amelyek kiemelt szerepet töltenek be a vizsgált területen (Hagyományok Háza; Európai Folklór Intézet; Néprajzi Múzeum; Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; A magyar népzenekutatás műhelye a Magyar Tudományos Akadémián).

A kultúrpolitikai dokumentumok sorát egy először 1998-ban megjelent cikk zárja, amelyben *Dr. Skaliczki Judit* (NKÖM, Könyvtári Osztály) az Európai Unió és a hazai könyvtárügy várható kapcsolatát elemzi, bemutatva azokat a keretprogramokat és tematikus programokat, amelyek a cikk írása idején formálódtak. Azt csak sajnálhatjuk, hogy – noha azóta öt év eltelt, és feltehetően ezen a területen is sok minden változott, alakult – a legfrissebb fejleményekről nem találunk beszámolót a kötetben.

Az évkönyvet – mellékletként – a debreceni népművelő-könyvtáros képzésben részt vevő oktatók és a végzett hallgatók névjegyzéke, valamint a legendás diákélet eseményeit megörökítő fotók sora zárja. A képmellékletek segítségével ismét „visszacsatolhatunk" a kötet első részéhez, a sok tanulságot hordozó kor- és oktatástörténethez. Sőt: a fotókról ránk tekintő derűs fiatalok láttán (zömmel az 1960–70-es évekből!) könnyebben elfeledjük azt a halvány elégedetlenséget is, amit az amúgy érdekes és hasznos évkönyv műfaji, tartalmi és stiláris egyenetlensége okozott.

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új hungarikák az OSZK-ban

„Mi a magyar most ..." – magyar könyvek Moszkvában

A rendszerváltás utáni években az orosz könyvpiacon csak elvétve jelentek meg magyar szerzők művei. Magyar nevekkel inkább az irodalmi folyóiratok hasábjain találkozhattunk, ahol a magyar szerzők egy-egy elbeszélését vagy novelláját közölték. A magyar irodalom iránti érdeklődés 2000 óta élénkült fel, amikor a *„Knižnoe obozrenie"* c. az új könyvekről és a szerzőkről tájékoztató folyóirat terjedelmes interjút közölt *Rigó Béla*val, akinek akkor jelent meg a „Znaki zodiaka„ (Csillagjegyek) c. verseskötete. *Esterházy Péter* az *„Inostrannaâ literatura"* (Idegen nyelvű irodalom) c. lapnak volt a vendége. A folyóirat részleteket is közölt Esterházy oroszra fordított két könyvéből, a 2000-ben moszkvai kiadásban megjelent a „Zapiski sinego čulka" (Egy kékharisnya feljegyzései) és a 2002-ben szentpétervári kiadásban közreadott „Proizvodstvennyj roman" (Termelési regény) c. regényből.

A magyar könyvek a tavaly decemberben rendezett hatodik moszkvai Non/Fiction nemzetközi könyvvásáron is sikerrel mutatkoztak be. A könyvfesztiválon – melynek Magyarország kiemelt vendége volt – a magyar nap alkalmából 15 magyar szerző könyvét vonultatták fel, *Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Szilágyi Ákos* és *Kukorelly Endre* pedig könyvbemutatóval egybekötött irodalmi szemináriumot is tartott.

Az orosz olvasókhoz egyébként nemcsak a kortárs magyar írók könyvei jutottak el, hanem a magyar klasszikusok közül *Örkény, Karinthy, Kosztolányi, Krúdy* vagy az oroszok kedvenc írója, *Jókai* művei is.

Kiss Ilona, a moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ igazgatója egy itthon adott interjújában arról beszélt, hogy az orosz könyvkiadók között komoly versengés folyt a magyar irodalom kiadásáért. Például a Novoe Literaturnoe Obozrenie (Új Irodalmi Szemle) c. könyvkiadó, amely Esterházy Péter Harmonia Caelestis c. művének kiadásán dolgozott, különösen fájlalta, hogy a *Bibliotheca Hungarica* c. sorozat kötetei nem náluk jelennek meg.

A Bibliotheca Hungarica indítását azért tartom nagyon fontosnak, mert a valamikori, – a 70-es évek közepétől a 80 évek közepéig tartó időszakban megjelent – *Biblioteka vengerskoj literatury* (A Magyar irodalom könyvtára) c. sorozat folytatásának tekinthetjük.

A Bibliotheca Hungarica elindítását *Szilágyi Ákos* kezdeményezte. Kiss Ilona igazgató a sorozat sikerének zálogát a kiadó és a kiváló könyvtervező *Sergej Mituriè*ban látta. Együtt dolgozták ki a sorozat tematikáját is, amelyről Kiss Ilona így nyilatkozott: *„... csak olyan művek jöhetnek szóba, amelyek interferenciába léphetnek az orosz intellektuális irodalom főáramával".*

Lássuk, akkor, hogy milyen könyvek jelentek meg eddig a „Tri kvadrata" (Három négyszög) kiadásában:

Kertész Imre: Âzyk v izgnanii stat'i i ésse Imre Kertes. [sost. Vâèeslav Sereda, perev. Elena Malyhina, Vâèeslav Sereda]. – Moskva : Tri kvadrata, 2004. 204 p. (Bibliotheca Hungarica))

Címfordítás: A száműzött nyelv

Kertész Imrének a XX. század két totalitárius rendszeréről, a nácizmusról és a kommunizmusról írt cikkei, esszéi kerültek be a könyvbe, továbbá az irodalmi Nobel-díj átvételekor mondott beszéde. Az előszót Kertész Imre írta.

Hamvas Béla: Scientia Sacra. –[perev. Ûrij Gusev]. – Moskva : Tri kvadrata, 2004. 363 p. (Bibliotheca Hungarica)

„Hamvas Béla unikális jelenség – írta a szerzőről fordítója, *Ûrij Gusev –, mert hihetetlen emberi erudícióval rendelkezett. Ismerte az ősi és a modern világ művészeti kultúráját és filozófiáját, s olyan gazdag szellemi örökséget hagyott maga után, amely át-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fogja az emberi történelmet. Tudása az ősi civilizációkról, az emberiség „aranykoráról" egyedülálló."

Bibó István: O smysle evropeiskogo razvitiâ i drugie raboty. – [red. Koll. I. Bibo, perev. N. Nag' i T. Lendel]. – Moskva : Tri kvadrata, 2004. 477 p. (Bibliotheca Hungarica)
Címford. : Az európai fejlődés értelme és más munkák
A könyv Bibó István munkáinak első orosz nyelvű kiadása. A jogász, politológus, publicista Bibót egyik fordítója, Vâčeslav Sereda mutatja be az orosz olvasóknak a könyvhöz írott bevezetőjében. A kötet Bibó munkáinak válogatott bibliográfiájával zárul.

Nádas Péter: Treningi svobody. Izbrannye ésse Peter Nadaš. [red. Vâèeslav Sereda, perev. Ûrij Gusev] – Moskva : Tri kvadrata, 2004. 303 s. (Bibliotheca Hungarica)
Címford.: A szabadság tréningjei /gyakorlatai
A könyvben közölt esszék több orosz fordító munkáját dicsérik. Nádast mint Kossuth-díjast és más nemzetközi díjak tulajdonosát mutatják be, aki a rendszerváltáskor publicisztikai esszéket is írt.

Nádás Péter: Konec semejnogo rimana. [perev. Elena Malyhina] – Moskva : Tri kvadrata, 2004. 175 p.
A „Tri kvadrata" könyvkiadó a „Bibliotheca Hungarica" c. sorozaton kívül jelentette meg Nádas *„Egy családregény vége"* c. művét. A regényhez Boris Dubin írta a bevezetőt.

Bodor Ádám: Zona Sinistra. [perev. P. Guseva] . – Moskva : Âzyki slavânskoj kul'tury, 2004. –
160 s.
Eredeti cím: Sinistra körzet.
A könyv hátsó borítóján szerepel: „A szerző Sinistranak (borzalomnak) nevezi azt a szegletet, ahol Románia, Magyarország és Ukrajna határai találkoznak. A Sinistra körzet szimbóluma annak a bukott világnak, amelyben az emberek annyira kiszolgáltatottak voltak, hogy elveszthették emberi mivoltukat is."

Kertész Imre: Bez sud'by : roman [perev. ?.. Guseva].– Mozkva : Tekst, 2004. 302 p.
A moszkvai „Tekst" (Szöveg) kiadó jelentette meg ki Kertész Imre Nobel-díjas magyar író könyvét, a Sorstalanságot. Miroskin Andrej a Knižnoe obozrenie c. könyves folyóirat novemberi számában mutatta be a könyvet az orosz olvasóközönségnek.

Esterházy Péter: Malaâ vengerskaâ pornografiâ ; [perev. Oksana Âkimenko] – St. Peterburg : Symposium, 2004. – 334 p.
Eredeti cím: Kis magyar pornográfia
A szentpétervári Symposium kiadó előtt nem ismeretlen Esterházy neve, hiszen ők adták ki 2002-ben a Termelési regényt is Viktor Popirov fordításában. Esterházy neve talán a legismertebb magyar írónév a mai Oroszországban. A regényt Mariâ Muraeva ismertette a „Knižnoe obozrenie-ben: „ *Ez a könyv az elmúlt szocialista rendszerről és a tőle való búcsúzásról szól, sajátos írói humorral fűszerezve. Esterházy olyan történeteket mond el, amelyek anekdotaként hatnak ránk, pedig nemrég még mi is e történetek részesei voltunk."*

~

Érdemes elgondolkozni Kiss Ilona igazgatónő szavain, aki szerint most ..." *a legsürgősebb teendőnk egy új műfordító-gárda kinevelése..."* mert „... *a legújabb magyar irodalom bemutatásához elengedhetetlenek azok a fiatalok, akik szemléletükben is azonosulni tudnak ezekkel a művekkel."* Pl. műfordító-pályázatokat kellene hirdetni és fordítói műhelyekre lenne szükség.
A felsorolt könyvek Kiss Ilonának köszönhetően már az OSZK állományában vannak.

Hargitai Gáborné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvek Bauer Ervinről (1890-1938)

Az Országos Széchényi könyvtár hungarika állománya nemrégiben három olyan könyvvel gyarapodott, melyek Bauer Ervin, az Oroszországban tevékenykedő, és 1938-ban a sztálini terror áldozatává vált, magát az emigrációban is mindig magyarnak valló, orvosbiológus életét és tudományos munkáját mutatják be, s olyan új adatokkal is szolgálnak, amelyek más megvilágításba helyezik a róla szóló eddigi ismereteket (pl. halálának pontos, az eddig ismerttől eltérő időpontját).

A könyvek *Müller Miklós*, a New-York-i Rockefeller Egyetem emeritus biológia professzora révén kerültek hozzánk. Müller professzor, aki tavaly egy évet töltött nálunk a Collegium Budapest vendégkutatójaként, egyik kutatásai témája a magyar biológia története, s ennek kapcsán már a hatvanas években megismerkedett Bauer munkásságával, sőt, le is fordította Bauer főművét, az Elméleti biológiát.

Bauer Ervinről idehaza (a lexikon szócikkek ellenére) keveset tudunk: a műveltebbeknek talán beugrik, hogy ő volt Kaffka Margit második férje, Balázs Béla öccse. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, 1925-től a Szovjetunióban élt, 1937-ben egy koncepciós perben letartóztatták, s halálra ítélték.

Bauer Ervin tudományos munkásságának fő célja egy alapelvekből következetesen levezett elméleti biológia megalkotása volt. Bár a biológia arculata mára megváltozott, Bauer munkássága mint a biológiatörténet kiemelkedő eseménye megőrizte jelentőségét.

Teoretičeskaâ biologiâ (Elméleti biológia) c. 1935-ben oroszul írt könyvét tekinthetjük munkássága fő művének, melyet elítélése után eltávolították a könyvtárakból is. Noha többen folytatták munkásságát, nevére nem volt szabad hivatkozni. Mivel a harmincas években elsősorban oroszul publikált, érett munkássága gyakorlatilag ismeretlen maradt a Szovjetunión kívül. Neve az 1960-as években, a rehabilitálása után merült fel a feledésből, de tragikus életének és munkásságának sok részlete azonban homályban maradt. Bauerről először munkatársa, Boris Petroviè Tokin írt „Az elméleti biológia és Bauer Ervin munkássága" című 1964-ben kiadott könyvében. A kötet nálunk Müller Miklós fordításában jelent meg az Akadémia Kiadó gondozásában. Ugyancsak az Akadémia Kiadó adta ki Müller Miklós fordításában az Elméleti biológiát 1967-ben.

Az Orosz Tudományos Akadémiához tartozó Biofizikai Kutató Intézet Bauer születésének századik évfordulója kapcsán össz-szövetségi szimpóziumot rendezett, melyen több mint 100 kutató-biológus, filozófus, fizikus és tudománytörténész vett részt. Bauer elméleti biológiáját a mai napig is nagy érdeklődés kíséri, ahogy ezt a szimpóziumon elhangzott előadások is mutatták. Az előadások szövege 1993-ban jelent meg *Ervin Bauer i teoritečeskaâ biologiâ : K 100-letiû so dnâ rozdeniâ (Bauer Ervin és az elméleti biológia: születése 100-ik évfordulója alkalmából)* címmel.

Az „Elméleti biológia"-t 2002-ben a szentpétervári Rostok kiadó is megjelentette a tudós születésének 110-ik évfordulójára. A könyv előszavát a szerkesztők, Mihail Bauer és Ûrij Golikov írták, akik torzítások nélkül kísérleték meg bemutatni Bauer munkásságát.

Bauer idősebbik fia, Mihail 2003-ban adta ki önéletrajzi írását *Vospominaniâ obyknovennogo čeloveka (Egy átlagember visszaemlékezései),* melyben eddig ismeretlen adatokkal szolgál a család életéről és szülei halálának körülményeiről.

A könyvet Müller Miklós közvetítésével, Bauer Ervin unokája, Svetlana küldte el az Országos Széchényi Könyvtárnak.

Müller Miklós ismertetésének felhasználásával: Hargitai Gáborné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi Folyóirat Figyelő

104
203

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

05/104

GABEL, Gernot U.: New York: 80 Jahre Pierpont Morgan Library = BuB. 56.Jg. 2004. 12.no. 698-701.p.

80 éves a New York-i Pierpont Morgan Könyvtár

Bibliofília; Könyvtártörténet -nemzeti; Magánkönyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

John Pierpont Morgan 1837-ben Hartford-ban (Connecticut) született, angliai, svájci és németországi tanulmányok után New York-ban sikeres bankári pályafutása során Amerika, sőt a világ egyik legbefolyásosabb bankárává, az üzleti élet vezető személyiségévé vált.

Szenvedélyes műgyűjtő volt. Évente ismétlődő kéthónapos európai útjai alkalmából és megbízottjain keresztül egyiptomi műtárgyak, kínai bronzok, flamand faliszőnyegek, középkori alkotások, a meisseni porcelánok kiemelkedően értékes darabjait gyűjtött egybe hatalmas mennyiségben, a reneszánsz és a barokk főúri gyűjtők hagyományát folytatva. Könyvgyűjtőként is ez jellemezte: kódexeket és ősnyomtatványokat, ismert írók kéziratait, nagytekintélyű nyomdászok és illusztrátorok kiadványait vásárolta meg. Az ár nem jelentett számára akadályt, az egyes művek megvásárlásáról később áttért a kalapács

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alá kerülő híres gyűjtemények megvételére. A 20. század elejére Morgan vált Amerika legnagyobb műgyűjtőjévé.

1905-ben hivatásos könyvtárosra bízta könyvgyűjteménye kezelését: a Princetoni Egyetemi Könyvtár történeti gyűjteményében dolgozó 21 éves Belle da Costa Geene-t választotta, aki az évek során a könyvtár kiváló gondozójává és fejlesztőjévé vált. 1906-ban a könyvtár jellegének megfelelő épületet kapott: a kor neves építésze, Charles F. McKim a Morgan háza melletti telken olasz villa stílusában reprezentatív palotát tervezett. (A két épületet földalatti folyosó kötötte össze.) A kor historizáló stílusirányát művészien megvalósító épület utóbb felkerült az amerikai műemlékek jegyzékére. A könyvtárépület belseje a római palazzók könyvtártermeire emlékeztetett, nagytermében magas galériával, tízméteres, 16. századi faliszőnyeggel, egy firenzei palotából származó mennyezetkazettákkal. A kisebbik terem volt Morgan dolgozószobája, (a vörös damaszt falakon reneszánsz festményekkel), a harmadik, legkisebb szoba volt a könyvtáros munkahelye, ma is a könyvtárigazgató irodája.

Morgan 1913-ban Rómában meghalt, végrendeletében gyűjteményét „az amerikai nép épülésére és hasznára" hagyta, fia, Jack Morgan mint örökös hétezer műtárgyat átadott a New York-i Metropolitan Múzeumnak, a könyvtár vezetését pedig 1924-ben hattagú tanácsra bízta, de kötelezettséget vállalt annak továbbfejlesztésére, 1,5 millió dollár induló tőkével. A gyűjteményt New York város nyilvános referensz könyvtárrá nyilvánította, igazgatójává régi könyvtárosát, Miss Green-t nevezték ki, aki 24 éves igazgatói működése alatt megnyitotta a könyvtárat a nyilvánosság számára, kiállításokat és előadásokat szervezett, publikációkat adott ki. 1928-ban az intézmény részére megkapták és átalakították a szomszédos lakóházat, a két épületet egy harmadikkal kötötték össze, így a könyvtár alapterülete megduplázódott.

Morgan gyűjteménye nem nagyságával, hanem értékével tűnt ki, ezt a jellegzetességét a későbbi gyarapítások során is megőrizte. Az alapítási tőkének és az 1949-ben létrehívott Baráti Körnek köszönhetően a könyvtár állománya vásárlások és ajándékok útján folyamatosan tovább gyarapodott, ma 175 ezer állományegységből áll. Kéziratgyűjteménye 1300 címet tartalmaz – nem számolva az egyiptomi, görög és kopt papiruszokat – kiemelkedő értékei a művészien illusztrált imagyűjtemények, evangéliumok, krónikák és a Lancelot-legenda legszebb kézirata. A mintegy 2500 ősnyomtatvány között három Gutenberg-biblia található, az irodalmi vagy történeti értékű kézírások gyűjteménye közel százezer darabból áll.

Jack Morgan – akit a könyvtári tanács elnökévé választott – haláláig, 1943-ig szívén viselte a könyvtár sorsát, s a családi hagyományt két fia majd unokája is folytatta. 1988-ban az intézmény megkapta Jack Morgan szomszédos rezidenciáját, a 45 szobából álló épületet átalakították a könyvtár céljaira: az egykori bálterem és mellette a szalon (18. századi angol stílusban) ma előadóterem, az egykori étkező ma Library Shop. Jelenleg a sztárépítész Renzo Piano egy hatalmas üvegcsarnokkal tervezi összekötni a két történeti értékű épületet, s ezzel egy sajátos könyvtári campus fog kialakulni a könyvtár 100 éves évfordulójára, 2006-ra.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 136

Kutatás

05/105

McNICOL, Sarah: Is research an untapped resource in the library and information profession? = J.Librariansh.Inf.Sci. 36.vol. 2004. 3.no. 119-126.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiaknázatlan erőforrás-e a kutatás a könyvtárosi és tájékoztatói szakmában?

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás

A könyvtári-tájékoztatási tevékenységet sohasem jellemezte olyan mértékű kutatás-orientáltság, mint a többi foglalkozást (pl. az orvostudományt vagy az oktatásügyet), de elképzelhető, hogy a gyakorló könyvtárosok kutatótevékenységét és a kutatási eredményekből nyert ismeretek mértékét eddig alábecsülték.

A tanulmány egy 2003-ban a *University of Central England* kutatócsoportja által lefolytatott kérdőíves felmérésről számol be, amelynek során azt vizsgálták Anglia, Wales, Skócia, Észak-Írország és az Ír Köztársaság különböző típusú könyvtáraiban hogy

- a gyakorló könyvtárosok milyen vizsgálatokat folytattak az elmúlt két évben,
- milyen volt az előzőleg elvégzett vizsgálatokban a részvételük,
- hogyan alkalmazták a könyvtárak kutatásaik eredményeit,
- milyen kutatásokat terveznek,
- milyen tényezők akadályozzák a kutatómunkát, és
- melyek a tervezett kutatási témák.

Bár nem tekinthető reprezentatívnak a felmérés – a kiküldött 2384 kérdőívre mindössze a megkérdezettek 14%-a válaszolt –, mégis ígéretesnek tartják, hogy a könyvtárak közel egyötöde reagált, és ez annak a bizonyítéka, hogy a szakma egy része érdeklődik a kutatások iránt. Az eredmények röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

- könyvtárak közel 50%-a részt vett valamilyen vizsgálatban az elmúlt időszakban;
- a kutatási tevékenység a tudományos és közkönyvtárakban volt a legerőteljesebb, de az iskolai könyvtárakban is tisztában voltak annak fontosságával;
- valamennyi intézményben a használói igények felmérése volt a leggyakoribb, de számos témáról és módszerről adtak számot a könyvtárosok;
- az eredmények hasznosításról csak a kutatásban részt vevők esetében lehet beszélni: nem terjesztették ugyanis ezeket széles körben, hogy ennek mások is hasznát vegyék, vagy valamilyen fejlesztésbe kezdjenek;
- a további vizsgálatot igénylő témakörök kiválasztása jórészt attól függött, milyen típusú és milyen feltételekkel rendelkező könyvtárról volt szó;
- sok azonos témájú vizsgálat zajlott (információtechnológia, használói igények, könyvtárépület, gyűjtemény, finanszírozás, személyzet, együttműködés), ami arra utal, hogy szükséges ugyan könyvtártípusonként is bizonyos témakörökben vizsgálódni, de az egész szektorra kiterjedő vizsgálatok segíthetnek a közös gondok megoldásában.

Kétségtelen, hogy a tudományos kutatók és a gyakorló könyvtárosok is hasznát látják, ha gyakorlati szakemberek is bekapcsolódnak a kutatómunkába: hitelesebb lesz az elfogadása, és ezáltal hatékonyabb is a döntéshozatal szemszögéből nézve. A felmérés arra is rámutatott, hogy javítani kell a tudományos kutatók és a könyvtáros kutatók közötti párbeszédet, illetve a könyvtáros kutatók közötti együttműködést.

A felmérés során bemutatott kutatási tevékenységek csak a „jéghegy csúcsát" jelentik, jóval több vizsgálat folyik, és sok lehetőséget kínálnak a gyakorló szakembereknek. Fontos az eredmények közzététele és a kutatómunka fokozottabb ösztönzése.

(Murányi Lajos)

Lásd még 113

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudománymetria, bibliometria

05/106

ZUCCOLI, Marina: Il fattore d'impatto e le riviste astronomiche = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 3.no. 371-379.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az impakt faktor és a csillagászati folyóiratok

Bibliometria; Szakirodalom -csillagászati

1998-2001-ben az ISI alulértékelte két csillagászati alapfolyóirat impakt faktorát, amit a csillagászok bibliográfiai hanyagságával magyaráztak. A hivatalos rövidítések (Astron.Astrophys és Astrophys.J.) helyett ugyanis a hivatkozásokban általában A&A, illetve ApJ jelzést használnak, ami az ISI optikai felismerő rendszere számára túl rövid és értelmezhetetlen. Kétségtelen, hogy a csillagász-közösségnek be kell vallania némi bibliográfiai pontatlanságot: előfordulnak hivatkozások záró oldalszám, sőt, esetenként cím nélkül, variációk a szerző nevében, de a rövidítések pontos kiválasztás szerintiek. Az 1990-es években ugyanis a csillagászati irodalom jelentős növekedése nyomán drámaian megemelkedett a folyóiratok költsége is. A fontosabb lapok szerkesztői mindent megpróbáltak a költségek kordában tartására; így pl. megnövelték a lap formátumát, miközben megmaradt az oldalszám, és rövid akronímákat vezettek be.

Manapság a csillagászok – az egész tudományos közösséghez hasonlóan – igen kritikusan tekintenek az impakt faktorra, mint a kutatás értékelésének eszközére. Ez a magatartás része annak az általános kritikának, ami a nem tudományos és felsőoktatási („non-academic") kiadókat és a tudományos irodalom fölötti monopolisztikussá váló ellenőrzésüket illeti. Egyes, a fizikai folyóiratok költséghatékonyságát vizsgáló tanulmányok kimutatták, hogy bizonyos kiadók esetében nincs korrekt összefüggés produktumaik magas ára és a folyóiratok valódi minősége között.

A csillagászoknak immár saját, nyílt adatbázisaik vannak a preprintekről és a digitalizált cikkekről: a NASA által szponzorált ADS adatbázis a cikkek hivatkozásait is tartalmazza. Miközben az impakt faktor gyakran mutat tévedéseket (mint ez a *Nature*, a *Science* és a csillagászati folyóiratok esetében történt), a csillagászok autonómia-törekvései, lehet, hogy saját, ingyenes *Citation index*, és impakt faktor kifejlesztéséhez vezetnek, az akronímák keveredése nélkül. Az impakt faktorral és a rövidítések/akronímák használatával kapcsolatos problémákat eddig inkább a csillagászok vizsgálták. Ha a könyvtárosok is hozzáteszik a maguk ismereteit, hasznos találkozási felületet nyújthatnának a szerzők és az ISI között.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzeti könyvtárügy

05/107

GAVRILKO, V.A. – CYGANKOV, V.L.: Sverhzadača segodnâšnego dnâ = Biblioteka. 2004. 6.no. 27-31.p.

A könyvtárügy fejlesztési feladatai Oroszországban

Fejlesztési terv; Könyvtárügy

Az orosz könyvtári közösség hagyományosan koordinálta tevékenységét a könyvtári és tájékoztatási erőforrások létrehozásában és a felhasználók kiszolgálásában. Minden nagy könyvtár központi feladata ma a számítógépesítés – eltekintve most olyan, alapvető gondoktól, mint a számítógépek beszerzése, illetve az elavultak cseréjének lehetetlensége a pénzhiány miatt. A könyvtári tervek első helyén általában az új információs technológiák és szolgáltatások bevezetése áll, a stratégiák sarkalatos pontja az információforrásokhoz való hozzáférés, illetve az állományvédelem biztosítása.

Az új országos könyvtári stratégia legfontosabb eleme azoknak a könyvtáraknak a fejlesztése, amelyekben már legalább a minimális lehetőség adott a számítástechnika alkalmazására a gyakorlati könyvtári munkában és a használóik kiszolgálásában. Ezeknek a könyvtáraknak különleges feladatuk a célközönségük (a régió lakói) ellátása a szükséges információkkal. A regionális könyvtári hálózatokat át kell szervezni annak érdekében, hogy a régió minden területét és állampolgárát elérjék a könyvtári szolgáltatások. A huszadik század végén ugyanis meglehetősen megváltozott, szétesett a könyvtári rendszer, kezdve a szakszervezeti és a falusi könyvtárak bezárásával, megszüntetésével.

A cikk a kemerovói kerület helyzetét írja le, amelyben a hálózat összességében megőrizte elemeit, és képes az új struktúra kialakítására. Manapság az egyik megoldási mód az azonos funkciókat ellátó könyvtárak összevonása (pl. közös gyermek- és ifjúsági könyvtárak létrehozása) – a költségek csökkentése érdekében. A kemerovói kerületben sok, kis lélekszámú település van, amelyekben nem rentábilis állandó könyvtár fenntartása. Itt ajánlatos a külföldi gyakorlat átvétele, vagyis bibliobuszok alkalmazása.

A kulturális örökség megőrzése érdekében állami feladat kell, hogy maradjon az elektronikus és virtuális könyvtárak létrehozása, mégpedig a tradicionális könyvtárak keretében, azok együttműködésével. Regionális szinten az adott régió információs forrásainak felhasználásával kell az elektronikus könyvtárakat létrehozni, gondos stratégiai tervezés után.

Az orosz könyvtárak eltérő színvonalú gazdasági helyzete miatt a szerzők az ország könyvtári rendszerének fejlesztését a funkcionalitás szempontjából két — regionális és országos — szinten képzelik el. Az országos szintet a nagy könyvtárak és információs intézmények (nemzeti könyvtárak, országos műszaki könyvtárak, könyvkamara stb.) képviselik, amelyek egyetlen nemzeti „vállalatban" működnének. Olyan központot alkothatnának, amely nemcsak a legerősebb koordinatív szerv, hanem a legnagyobb elektronikus adatbázis is lenne. Egyesítésükre adottak a feltételek, elindultak a globális projektek is (pl. LIBNET, ABRIKON, MARSZ), egyelőre azonban mindegyik intézmény ragaszkodik a maga projektjéhez. A programok összehangolásához a hatalom döntése szükséges. Regionális szinten létre kell hozni egy-egy központot, amely a kul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

túra területén az informatizációt irányítja, és megvalósítja a nemzeti programokat. A helyi szintet a városok és kerületek könyvtári rendszerei képviselnék, amelyek a regionális forrásközpontokhoz kapcsolódnának.

A könyvtári konzorciumok létrehozása az információforrásokhoz való hozzáférés szigorú és racionális megszervezését követeli meg, ami sokszor kiélezi az együttműködés problémáit. A számítógépesítésben minden könyvtár módszeresen és következetesen keresi a saját útját, és folyton megismétli a más könyvtárak által elkövetetett hibákat. Központi katalogizálásra lenne szükség, és csak a nemzeti szintű adatbázisban már megtalálható, hiteles rekordot kellene átvenniük a regionális és helyi könyvtáraknak. Ezt a feladatot például elláthatná a LIBNET, amely a régiókkal kölcsönös rekordcserét kíván megvalósítani.

Különleges helyet foglal el a nemzeti szintű projektek között az ABRIKON, a regionális könyvtári konzorciumok egyesülete, amely Z39.50 protokollal működő osztott katalógust hoz létre. A rendszer résztvevőinek fő törekvése a teljes szövegű forrásokhoz való hozzáférés biztosítása. 2000 óta működik az egyetemi információs rendszer, amelyben a kutató és oktatási tevékenységhez szükséges anyagok válnak elektronikusan hozzáférhetővé a legkülönfélébb szakterületekről – a felsőoktatási szféra és a kutatók számára.

Az Orosz Föderáció köztársasági, kerületi és megyei könyvtárainak létre kellene hozniuk a közös regionális forrásokat, amelyekhez a régió minden könyvtára egyformán hozzáférhetne. Ilyen forrásközpontot csak a 300 ezer lakosúnál nagyobb városok könyvtáraiban lehetne hatékonyan létrehozni és működtetni. Ezek a regionális központok adnák át a regionális forrásokról szóló rekordokat a nemzeti központba. A regionális központ fő feladatai lehetnek: az egységes informatizációs koncepció kidolgozása és megvalósítása; módszertani tevékenység a számítógépes technológiák alkalmazásának elősegítésében; innovatív információs technológiák kidolgozása; piackutatás, központi beszerzés; a régió információforrásaihoz való hozzáférés megszervezése; koordináció a nemzeti, illetve más regionális központokkal. A regionális központ létrehozása először jelentős anyagi ráfordításokat igényel, de, ha kiépül, gazdaságos lesz a kultúra minden területén.

(Rácz Ágnes)

05/108

Koncepce rozvoje knihoven v České Republice na léta 2004 až 2010 = Nár.Knih. 15.roč. 2004. 3.no. 123-151.p.

Res. angol nyelven

A cseh könyvtárak fejlesztési terve a 2004-2010 évekre

Könyvtárügy; Középtávú terv[forma]

A cseh könyvtárügy 2004-2010-re szóló fejlesztési koncepciójának teljes szövegéhez V. Richter (cseh nemzeti könyvtár) írt előszót. A kormány 2004. július 7-i határozatával fogadta el a koncepciót, amely a Kulturális Minisztérium jelentését is tartalmazza. A koncepció részletes elemzést közöl a könyvtári és információs szolgáltatások jelenlegi helyzetéről a Cseh Köztársaságban, beleértve egy SWOT-elemzést is, és értékeli a korábbi könyvtárfejlesztési programokat. Maga a koncepció a dokumentum végén található, a függelék pedig válogatott statisztikai adatokat tartalmaz a könyvtárakról és szolgáltatásaikról.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/109

UMAROV, A.A.: Biblioteki sovremennogo Uzbekistana = Vestnik Bibl.Ass.Evrazii. 2003. 3.no. 50-54.p.

Üzbegisztán könyvtárai

Könyvtárügy

Az Üzbég Köztársaság könyvtárai – annak ellenére, hogy maguk is igen nehéz időket élnek meg – minden erőfeszítést megtesznek azért, hogy a hazai és a nagyvilágban elérhető információhoz való szabad hozzáférést biztosítsák. A szociális, gazdasági és politikai változások az üzbég könyvtárügyre is negatívan hatottak: a könyvtárügy irányítása jelenleg nem felel meg a piaci viszonyok közötti működésnek és az új információs követelményeknek; a könyvtárügy gyenge normatív-jogi irányítása akadályozza a nemzetközi együttműködést és a világ információs hálózatához való kapcsolódást; a technikai felszereltség – különösen a számítógépek száma és az internethez való kapcsolódás – elmarad a követelményektől; nem kielégítő a személyi állomány szakmai színvonala és a könyvtárak állományi ellátottsága.

A köztársaság területén a könyvtári hálózatban összesen 17 ezer különböző fenntartású köz- és szakkönyvtár működik. A kulturális minisztérium égisze alatt működő 5709 könyvtár (64 ezer könyvtári egységgel) közül 468 gyerekkönyvtári feladatokat lát el, 67 pedig a vakokat és gyengénlátókat szolgálja ki, és ehhez a hálózathoz tartozik Karakalpakföld autonóm területének köztársasági könyvtára is. Az alapfokú oktatásért felelős minisztériumhoz 9650 (41559,1 ezer könyvtári egység), a közép- és felsőfokú oktatásért felelős minisztériumhoz pedig 945 (17510 ezer könyvtári egység) könyvtár tartozik. Az Üzbég Akadémiai Könyvtár által létrehozott tudományos és kutatóintézeti hálózatban 30 könyvtár működik (5664,1 ezer könyvtári egység). A köztársaság területén működő vállalatok szakszervezeti és műszaki könyvtárainak száma mintegy 1300 (2118,5 ezer könyvtári egység).

A legutóbbi időkben némi fejlődés tapasztalható az ország 12 területi általános tudományos könyvtárában: mára a nemzetközi alapítványokkal való együttműködésnek köszönhetően valamennyi könyvtárban van számítógép és internetelérési lehetőség. A köztársaság közkönyvtárai között 13 jogi és közigazgatási információs központ, négy oktató- és két ifjúsági központ, három tréning-, két internet- és egy médiacentrum működik. Folyamatban van az egy területhez tartozó kerületi könyvtárak állományának egységes számítógépes hálózatba integrálása.

Elkezdődött az Üzbég Köztársaság könyvtári törvényének kidolgozása, valamint elkészült és a kormányhoz benyújtásra került a 2010-ig tartó időszakra szóló könyvtárügyi fejlesztési program koncepciója. Két évvel ezelőtt létrehozták Üzbegisztán első könyvtáros egyesületét is.

A köztársaság legfontosabb gyűjteménye a nemzeti könyvtár (10 millió könyvtári egység), amelyhez 2002-ben csatolták a Köztársasági Tudományos és Műszaki könyvtár teljes állományát és a Nemzeti Bibliográfiai Intézetet. A könyvtár keretein belül hozták létre azt a tárcaközi könyvtári bizottságot, amely koordinálja a különböző hatóságok és minisztériumok könyvtárainak együttműködését.

A köz- és iskolai könyvtárakat fenntartó minisztériumok tervbe vették intézményeik modernizációjának elindítását annak érdekében, hogy minél szélesebb rétegeknek biztosítsanak lehetőséget az információs források elérésére. Az üzbég könyvpiac – különösen vidéken – ugyanis nem működik kielégítően, és a vásárlói kapacitások is szűkösek, a lakosság tehát leginkább a könyvtárakban próbál dokumentumokhoz és információkhoz jutni. Ugyanakkor a könyvtárak éves gyarapodása csak mintegy 650 ezres, holott az országban több mint 33 millió példányban jelennek meg évente különböző kiadványok. A gyarapítást hátráltatja, hogy a köztársaságban egyelőre nincs érvényes kötelespéldány-rendelet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Open Society Institute támogatásával Üzbegisztán könyvtárai egy megaprojekt részesei, ennek köszönhetően gyűjteményeiket a modern, minőségi irodalom alkotásaival egészíthetik ki. Szintén az Open Society segítségével jött létre az üzbég akadémiai könyvtár keretei között az ország első elektronikus könyvtára. A felső- és középfokú könyvtárak igyekeznek kiépíteni saját számítógépes katalógusukat, a nemzeti könyvtár adatbázisában már 26 ezer leírás található, így lassan megteremtődik az országos közös katalógus létrehozásának lehetősége.
Üzbegisztán könyvtáraiban kb. 23 ezer könyvtáros dolgozik, 26 százalékuk felső-, 47 százalékuk pedig középfokú szakirányú végzettséggel rendelkezik. Az utóbbi néhány évben orosz és német szakemberek segítségével megújult a könyvtárosképzés tartalma, egyre több speciális továbbképzést és szemináriumot tartanak. A könyvtárosok gyakran vesznek részt nemzetközi kongresszusokon, IFLA-konferenciákon, a közép-ázsiai régió könyvtári rendezvényein.

(Hangodi Ágnes)

05/110

EL-HAGRASY, Saad Moh.: Mühsamer Neustart in den Achtizigerjahren. Öffentliche Bibliotheken in Ägypten: vereinzelte Leuchttürme des Wissens = BuB. 56.Jg. 2004. 10/11.no. 648-649.p.

Nehéz újrakezdés a nyolcvanas években: közkönyvtárak Egyiptomban

Könyvtári rendszer -országos; Közművelődési könyvtár

Egyiptom könyvtári helyzete az 1980-as években katasztrofális volt: az országban mindössze 158 nyilvános könyvtár működött, többnyire a Nemzeti Könyvtár fiókjaként. Iskolai könyvtárral csak néhány nagyvárosi iskola rendelkezett, a régebbi szervezésű községi könyvtárak eltűntek. 1982-ben „A közkönyvtárak és Egyiptom jövője" címmel beadványt terjesztettek a Nemzeti Tanács elé, mely nemzeti fejlesztési terv készítését javasolta, az információs és könyvtári szolgáltatások működési kereteinek (épület, berendezés, állomány) meghatározását, a szakszerű állományépítés és állományfeltárás normáinak meghatározását, vagyis azoknak a szakmai alapelveknek a rögzítését, melyek addig teljesen hiányoztak Egyiptomban.

Másfél évtized elteltével, 1997-ben a könyvtárak első hivatalos számbavétele jelentős fejlődést tükrözött: 1060 könyvtárat regisztráltak, 2000-ben pedig a könyvtári kézikönyv 1754 olyan könyvtárról adott számot, melynek állománya meghaladta a 400 egységet. (A kisebbeket, például a több ezer ifjúsági könyvtárat külön dokumentálták.) A könyvtárak fenntartói különféle intézmények és állami hatóságok, pl. az Ifjúsági és Sport Tanács, amely több száz könyvtárat működtet az ifjúsági központokban, a Községi Kultúrházak Központja, bankok, külföldi kulturális intézmények, egyetemek. Nem utolsósorban kell említeni a Nemzeti Könyvtár fiókjait.

A Nemzeti Könyvtár kétmilliós állományával Egyiptom legnagyobb nyilvános könyvtára, a második a Kairói Egyetem közel egymillió állományegységgel. Az ország könyvtáraiban több mint tízezren dolgoznak, de közülük csak 11%-nak van könyvtárosi szakképzettsége. Egyiptomban mindeddig csak a tudományos könyvtárak dolgozói részére nyílt lehetőség egyetemi magiszter fokon szakvégzettség szerzésére, a közkönyvtárak és az ifjúsági könyvtárak kezelői számára nincs erre mód.

A 90-es években két új típusú, korszerű könyvtár nyílt meg Egyiptomban. A „Mubarak Public Library" a német közkönyvtárak mintájára szervezett modern nyilvános könyvtár, mely a németországi Bertelsmann Alapítvány támogatásával jött létre; a „Greater Cairo Library" a Nílus szigetén a Művelődési Minisztérium prézens könyvtára, mely elsősorban a kutatást szolgálja. Mindkét könyvtár egy-egy korábbi rezidenciában kapott helyet, melyet belülről átépítettek és modernizáltak. Modern

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felszerelésükkel Kairó fontos információs központjaivá váltak, a többi könyvtár számára is utat mutatva.

(Katsányi Sándor)

05/111

ŠEDO, Ila: Spolupráce mezi knihovnami v koncepcích a realite = Čtenář. 56.roč. 2004. 11.no. 364-369.p.

Könyvtári együttműködés elméletben és valóságban

Együttműködés -belföldi

Az új könyvtári törvény (257/2001) terminológiájának a könyvtártípusok egységes rendszerbe való illeszkedését kellene támogatnia, hiszen a könyvtárak különbözhetnek eszközeikben, de a céljuk közös. A törvény általános szinten *„nyilvános hozzáférésű könyvtárak"*-ról beszél, a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatást nyújtó könyvtárak tekinthetők a könyvtári rendszer részének.

A könyvtári rendszer alapszintjén a törvény az alábbi könyvtártípusokat különbözteti meg:

a) a Kulturális Minisztériumhoz tartozó könyvtárak – a nemzeti könyvtárak,
b) különböző szervekhez tartozó területi (regionális) könyvtárak,
c) települési vagy más szervekhez tartozó alapkönyvtárak,
d) szakkönyvtárak.

A „nyilvános könyvtárak" kifejezést azonban gyakran a régi „nyilvános népkönyvtárak" értelemben használják.

Hradec Králove együttműködési és fejlesztési koncepciójában a „nyilvános könyvtár" terminust azonosítják az „alapkönyvtár" kifejezéssel. Megkülönböztetve használják a „szakkönyvtár" kifejezést, mintha a szakkönyvtár nem lehetne nyilvános. A cseh könyvtár- és információtudomány terminológiai adatbázisában (http://sigma.nkp.cz) „könyvtár" szócikk egyáltalán nem létezik, számos magyarázata pedig nincs összhangban az új könyvtári törvénnyel. A minisztérium nyilvántartásaiban a funkciók alapján kereshetőek a könyvtárak, a törvény terminológiája szerint nemzeti, területi, szak- és a speciális gyűjteményű alapkönyvtárak néven. A könyvtárak besorolása azonban ennek nem felel meg, mivel pl. a felsőoktatási, levéltári, múzeumi könyvtárak két helyre, a szakkönyvtárak és a speciális gyűjteményű alapkönyvtárak közé is besorolhatók.

A cseh könyvtárak 2004-2010 közötti fejlesztési koncepciójában a területi könyvtárak a rendszer fontos láncszemei, melyek a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatásokat regionális együttműködési központtal biztosítják.

Az említett cseh szakmai terminológiai adatbázisban a *regionális funkció* alatt az alábbi található: a funkció rendszerint egy területhez kapcsolódó általános könyvtárra jellemző, mely adott régióban koordináló, konzultációs, oktatási tevékenységgel, könyvtárközi szolgáltatással foglalkozik.

A könyvtárak különböző címjegyzékein több száz könyvtár található. Az éves könyvtári statisztikai jelentésben az elavult „könyvtári hálózat" az alábbi tipológiát követi: nemzeti könyvtárak, területi könyvtárak, regionális funkciójú alapkönyvtárak, kiemelt alapkönyvtárak, egyéb alapkönyvtárak.

A 14 régió területi könyvtárainak nagy része egyáltalán nem rendelkezik címjegyzékkel, többségük pedig csak a nyilvános könyvtárakat tartalmazza. Néhány helyen más könyvtárakat is felsorolnak (szak- vagy környező, környékbeli címen). A közép-csehországi régióban csak a nyilvános könyvtárak szerepelnek. A legkidolgozottabb az olomouci régió jegyzéke, ahol a könyvtárak nyilvános és szakkönyvtárakra oszlanak. Szerepelnek itt az iskolai, katonai és egészségügyi könyvtárak is. Az iskolai könyvtáraknak általában rendkívül mostoha, mellőzött szerep jut.

A könyvtári címjegyzékek siralmas állapotban vannak. A nyilvános könyvtárakon kívül alig találhatóak adatok az egyéb könyvtárakról. A program „nyilvános könyvtári és információs szolgáltatásokról"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szól, de sehol sem beszél arról, hogy azokat milyen típusú könyvtár nyújthatja.
A Kulturális Minisztérium jelentős összeget (129 millió koronát) áldoz a területi programra, amely lehetővé teszi a régiókban nagyobb munkatársi csapat biztosítását (23-26 fő), akik kizárólag regionális funkciókkal foglalkoznak. A hajdani megyei szintű múzeumi könyvtárakban 1-3 munkatárs maradt, pedig a nyilvánosság rendelkezésére állnak. Célszerű lenne a különböző projektekbe bevonni a többi könyvtártípust is.
2003-ban *„A nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások területi fejlesztési koncepciója"* valamennyi könyvtártípust magában foglalta, mégsem sikerül minden könyvtárnak a rendszerhez csatlakozni. A központokban legalább egy munkatársnak koordinálnia kellene a régió kisebb szakkönyvtárait.
A könyvtári törvény felülbírálása során módosítani kellene azt a paragrafust, amely akadályozza a regionális funkció kiterjesztését, az együttműködést.
A régiókban a területi könyvtáraknak (információs háttér, anyagi eszközök, kellő munkatárs, koncepció birtokában) felelősséget kellene vállalniuk a területükön működő könyvtárak együttműködéséért, a minőségi szolgáltatások biztosításáért.

(Prókai Margit)

05/112

BAILLARGEON, Jean-Paul: Les bibliothèques publiques et la révolution tranquille au Québec = Bull. Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 1.no. 5-12.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Közkönyvtárak és a québeci csendes forradalom

Könyvtárpolitika; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás

Québecben a katolikus egyháztól eredő, bizonyos könyvekkel szemben sugallt bizalmatlanságnak hosszú története van. A 60-as évek elején még kevés közkönyvtár működött ebben az államban, az oktatás elmaradott volt, és a könyvkiadás is gyerekcipőben járt. Az ebben az időben kibontakozó úgynevezett csendes forradalom többek között a közkönyvtári hálózat kifejlesztését is szorgalmazta, de valóságos, jogszabályokban rögzített könyvtárpolitikáról csak 1998 óta beszélhetünk. A szerző röviden értékeli az azóta eltelt idő eredményeit.

(Autoref.)

05/113

STEPHAN-HACHEM, Maud: Les moyens de la recherche en sciences de l'Information dans les pays arabes: l'exemple de l'Égypte et de l'Arabie Saoudite = Documentaliste. 41.vol. 2004. 4-5.no. 252-261.p. Bibliogr. 16 tétel.

Res. német, angol és spanyol nyelven

Az informatikai kutatás eszközei az arab világban: Egyiptom és Szaúd-Arábia példája

Információtechnológia; Könyvtártudományi kutatás; Publikációs tevékenység

Rendelkeznek-e az arab országok informatikai kutatói és oktatói azokkal az eszközökkel, amelyek biztosítják aktív részvételüket új ismeretek előállításában és megosztásában? Valóban részeseivé váltak-e az információs kultúrának? Van-e szerepük ebben a globális vitában? A jelen tanulmány e kérdéseket tárgyalja, elemezve az arab világ informatikai szakirodalmát, melyben Egyiptom és Szaúd-Arábia különösen produktív. Áttekinti ezekben az országokban az információs technológia használatát, az arab webhelyek tipikus jellemzőit, és az információs források elérésére szolgáló online dokumentumokkal és adatbázisokkal való ellátottság helyzetét.

(Autoref.)

Lásd még 130, 160

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Együttműködés

Lásd 111, 201

Jogi szabályozás

05/114

FERNÁNDEZ-MOLINA, J. Carlos: The legal protection of databases : Current situation of the international harmonisation process = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 6.no. 325-334.p. Bibliogr.

Az adatbázisok jogi védelme. Helyzetkép és a nemzetközi harmonizáció kérdései

Adatbázis; Szerzői jog

A szerzői jogi törvényekben lefektetett kreativitási feltétel nem tűnik megvalósíthatónak a digitális adatbázisok esetében. A védtelenség kockázata növekszik a tényadatokból készült összeállításokban, mert az egyszerű tényeket vagy adatokat nem védi a szerzői jog, azaz bárki felhasználhatja őket anélkül, hogy megsértene valamilyen jogszabályt. Már több mint egy évtizede folyik a vita arról, hogy a nem eredeti adatbázisok kapjanak-e további jogvédelmet, és hogy melyik modell szolgáljon követendő mintaként, de a nemzetközi megegyezéstől még mindig távol vagyunk. A cikk az adatbázisok jogvédelmére irányuló hosszú egyeztetési folyamatnak a jelenlegi helyzetét elemzi. Megvizsgálja az európai irányelveket, majd megkísérli ezt más országokra is kiterjeszteni. Ezután néhány amerikai javaslatot vesz szemügyre, végül a nemzetközi megállapodásokat és projekteket tekinti át.

(Autoref.)

Könyvtárosi hivatás

05/115

HOKKA-AHTI, Ritva: Kirjastoammattiin hohtoa = Kirjastolehti. 97.vsk. 2004. 8.no. 8-9.p.

Könyvtárosok a foglalkozások rangsorában Finnországban

Könyvtárosi hivatás; Közvéleménykutatás

A Suomen Kuvalehti című vezető magazin 1991 és 2004 között négy alkalommal végzett közvélemény-kutatást az egyes szakmák rangsorát illetően. A szereplő foglalkozások száma 380 volt. A könyvtárosok három csoportja (diplomás könyvtáros, könyvtáros asszisztens és segédkönyvtáros) elkülönítve szerepelt. Helyezésük a következőképpen alakult:

1991: 210. hely (asszisztens: 219, segéd: 314.)

1996: 195. hely – megosztva a börtönőrrel és a tengerésszel (asszisztens: 202, segéd: 301)

2001: 209. hely (asszisztens: 230, segéd: 336). – Érdekesség: az új szakmának számító informatikus helyezése: 283

2004: 237. hely – megosztva a vadgondozóval (asszisztens: 261, segéd: 357). – Érdekesség: az informatikus helyezési száma 312., ugyancsak a 300-asok között van a tőzsdeügynök.

Mind a négy felmérés során a sebészorvos került a rangsor élére, és őt más szakorvosok követik. 2004-ben – meglepetésre – az 5. helyre lépett előre a tűzoltó, a 21-re a gyermekgondozó. Az óvónők a 34., a szociális munkások a 42. helyen állnak. Egyértelműnek látszik, hogy a társadalom nagy értéket tulajdonít a lelki-szellemi, valamint az egészség-gondozáshoz és az oktatáshoz kapcsolódó foglalkozásoknak. Ezekhez igen erősen társul a felelősség fogalma. Az is elég világos, hogy a rangsorban nincs döntő szerepe a fizetésnek. Természetesen függ a megítélés a divattól, a média-megjelenéstől és az ismertségtől is. Mi, könyvtárosok azt remél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hetjük, hogy miután a könyvtárak a települések kedvelt és használt szolgáltató intézményei, a fenti eredményektől függetlenül bennünket is becsülnek az emberek.

(Sz. Nagy Lajos)

05/116

SHARMA, Jaideep: Expectations versus reality: a study of professional competencies in college libraries in India = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 45.vol. 2004. 4.no. 352-363.p. Bibliogr. 23 tétel.

Elvárások és valóság: a szakmai kompetenciák tanulmányozása India főiskolai könyvtáraiban

Felmérés; Főiskolai könyvtár; Könyvtárosi hivatás

A cikk az indiai főiskolai könyvtárakban elvárt szakmai jártasságokkal foglalkozik. A vizsgálatot a fővárosban, Delhiben végezték. Kétféle kérdőívet használtak az új, illetve a régi szakkönyvtárosok számára. A válaszolási arány 70%-os volt. A szakmai hozzáértést az elméleti ismeretek, a gyakorlati jártasságok és a hozzáállás tekintetében vizsgálták, és nagy hiányosságokat találtak, különösen a kommunikáció, az időbeosztás és a marketing területén. A jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy a hatékonyabb szolgáltatások érdekében javítani kell a szakkönyvtárosok hozzáállásán, elsősorban a fiatal, gyakorlatlan használók támogatása tekintetében.

(Autoref. alapján)

05/117

BAKER, Kate: Going public = Libr.J. 129.vol. 2004. 19.no. 32-33.p.

Vállalati szolgálatból közszolgálatba: a közkönyvtárak vonzereje

Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Munkabér, alkalmazás; Üzemi szakkönyvtár

Gyakran fordul elő, hogy sok éves szakkönyvtári gyakorlattal rendelkező könyvtárosokat megkísért a közkönyvtári munkavállalás gondolata. A vállalati szakkönyvtárban jobb a fizetés, de bizonytalan a munkahely; a közkönyvtár kétségtelenül alacsonyabb fizetéssel, de biztos munkahellyel, kedvezőbb betegség- és nyugdíjbiztosítással, könnyebben kivehető szabadsággal és betegszabadsággal jár.

Szakmai szempontból a különbség elsősorban a referensz pultnál tapasztalható. A főleg telefonon és e-mailban folytatott és szűk tárgykörben mozgó konzultációt a személyes találkozás, a rendkívül változatos kérdés- és kérésözön, valamint az elektronikus források használatában járatlan olvasókkal való foglalkozás váltja fel, és a visszatérés a nyomtatott forrásokat is igénybe vevő tájékoztatáshoz. A vállalati szakkönyvtárban gyakoribb a stressz és az azonnali válasz iránti igény. A kényelmesebb munkát a volt szakkönyvtáros promóciós és marketing-gyakorlatával tudja „meghálálni". Bár a szakkönyvtáros homogénebb olvasóközönséggel találkozik (és szokatlan számára a hajléktalanokkal, friss bevándorlókkal, gyerekekkel vagy idősekkel való foglalkozás), tudásának, tapasztalatainak legnagyobb része transzferábilis. Aki a váltás gondolatával foglalkozik, töltsön el néhány órát (vagy napot) a helyi közkönyvtárban, önkéntesként, hogy lássa, mi várhat rá. Lehet, hogy már azt is élvezni fogja, ha nem „információspecialistának", hanem könyvtárosnak nevezik.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/118

KILÁROVÁ, Iveta: Etický kódex knihovníka v SR podla výsledkov výskumu humanizácia knižníc vo verejných knižniciach. Výzva k diskusií = Knižnica. 5.roč. 2004. 9.no. 443-449.p.

Res. angol nyelven

A könyvtáros etikai kódexet érintő kutatási eredmények a szlovák nyilvános könyvtárakban

Felmérés [forma]; Könyvtárosetika

2004-ben Szlovákiában 273 települési könyvtár részvételével 53 kérdést tartalmazó kutatást végeztek, melyben az utolsó 4 kérdés a könyvtáros etikai kódexre vonatkozott.

A *Szükség van-e könyvtáros etikai kódexre?* kérdésre a könyvtárak 4,8%-a nem válaszolt, néhányan pedig több választ is megjelöltek.

A könyvtárak 6,6%-a szerint „Ez csupán divatos téma".

„A kódex a hivatás láthatóbbá tételét szolgálja" választ az összes könyvtár 20,9%-a jelölte meg. Közülük legtöbben a legnagyobb települési kategóriához tartoztak.

„A kódex nem lehet hatékony, ha nem kötelező" választ a könyvtárak 4,4%-a jelölte meg, főleg a besztercebányai és eperjesi térségben.

„A kódex a kezdő könyvtárosokat segítheti" lehetőséget a könyvtárak 26,7%-a választotta. A térségek közül a nagyszombatiban, régiók szerint a pozsonyiban adták legtöbben ezt a választ.

„A könyvtárosoknak nincs szükségük hivatási kódexre" a könyvtárak 9,9%-a szerint. A térségek közül a zsolnaiban, régiók közül a terebesiben választották ezt a legtöbben.

„A használók etikai kódexére volna szükség, a könyvtárhasználati szabályzat részeként" alternatívát elég sok, 76 könyvtár választotta (27,8%), ami a használókkal való kapcsolat minőségére utal. A térségek közül a besztercebányai, régiónként pedig a poprádi vezetett ebben a megoszlásban.

A „Szükség van etikai kódexre" feleletet az összes könyvtárból 76 (27,8%) választotta.

Az egyéni válaszadás lehetőségével mindössze 9 könyvtár (3,3%) élt.

A *Mivel foglalkozzon a könyvtárosok etikai kódexe?* kérdésben 2 adott és 1 alternatív válasz adására volt lehetőség, ám 49 könyvtár egyáltalán nem válaszolt a kérdésre (17,9%).

A „Kizárólag a könyvtárosok viselkedésének, tevékenységének alapvető etikai szabályaival" választ 126 könyvtár jelölte meg (46,2%).

Az „Általános elveket, a könyvállományra, a hozzáférésre, az állományvédelemre, a képzésre, az együttműködésre és felelősségre vonatkozó részeket is tartalmazzon" választra 114 könyvtár (41,8%) szavazott.

A harmadik, egyéni válaszadási lehetőséget csupán 4 könyvtár választotta (1,5%).

A *Mit tartalmazzon a könyvtárosok etikai kódexe?* kérdéscsoport egyik részében a javasolt, másik részében az elutasított szempontok szerepeltek. A válaszokat településnagyság szerint, térségenként az igen és nem válaszok alapján értékelték.

A nemek (ne tartalmazza az etikai kódex) között szerepeltek az állományalakításra és a hozzáférésre, a magánéletre, a nemzetiségre, az anyagi helyzetre, a munkajogi viszonyokra, ideológiára, a megkülönböztetésre, a hitéletre, politikai hovatartozásra, bármilyen szempontú diszkriminációra, szexuális orientációra, rasszizmusra, empátiára, más törvények által szabályozott kérdésekre vonatkozó kizárások.

Az igenek (tartalmazza az etikai kódex) között a türelemre, toleranciára, a képzési lehetőségre, a hivatástudatra, empátiára, a pártatlanságra, az emberi jogokra, a könyvtáros-olvasó viszonyra, az élet tiszteletben tartására, szellemi értékekre, a viselkedésre, kommunikációra, a szakmai felelősségre és öntudatra, a diszkriminációra, a toleranciára, viselkedési normákra, rugalmasságra vonatkozó elvárások szerepeltek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A válaszok alapján megállapítható, hogy a könyvtárak az etikai kódexet összekapcsolják az alapvető helyes viselkedési normákkal, a könyvtárosok kommunikációs, pszichológiai és pedagógiai képességeivel, általános műveltségükkel és képzettségükkel.

A könyvtáros etikai kódex nem korlátozható a szolgáltatásokra és nyilvános közönségkapcsolatokra, mivel ezek a tevékenységek elválaszthatatlanok az egyéb könyvtári munkaterületektől.

Az etikai kódex nem csak a nyilvános könyvtárakat, hanem az összes könyvtártípust, a könyvtárak valamennyi munkatársát érinti, ezért feltétlenül fontos párbeszédet folytatni róla, összevetni a külföldi tapasztalatokkal, és a hazai igények alapján megalkotni.

(Prókai Margit)

05/119

JOHNSON, Doug: Lessons school librarians teach others. Class: the subject of integrity = Am.Libr. 35.vol. 2004. 11.no. 46-48.p.

Etikai problémák kezelése az iskolai könyvtárban

Iskolai könyvtár; Könyvtárosetika; Vezetés

Az iskolai könyvtáros (és médiatáros) professzionális politika-alakító, a személyzet oktatója, valamint az információs és technológiai etika szakértője az (amerikai) iskolákban. Alapfeladatai közül az oktatás fontosságában, az őrzés komplexitásában növekedett meg. Etikai feladatai túlnőttek a szerzőijog-védő kopóén, és naponta néz szembe öt komoly etikai kihívással.

1. A szellemi szabadságot kell védenie az iskolai internet megszűrt környezetében: törekednie kell a minél engedékenyebb szűrésre, és biztosítania kell legalább egy ponton a teljes hozzáférést. Meg kell fogalmaznia és oktatnia, népszerűsítenie kell a használati politikát; meg kell ismertetnie a tanulókkal az önszabályozó internethasználathoz szükséges értékeket, a szülőkkel pedig az iskolai internethasználat körülményeit.
2. Meg kell előznie a plagizálást, amit a digitális források minden eddiginél könnyebben elkövethetővé tesznek (egy felmérés szerint a 2000-2001-es tanévben 25 felsőoktatási intézmény 4500 hallgatójának több mint fele adott le sajátjaként az internetről letöltött dolgozatot, illetve emelt át online talált szakaszokat saját munkájába a forrás megjelölése nélkül).
3. Védenie kell a magánszférát és a bizalmasan kezelendő információkat egy mindinkább „behálózott" információs környezetben. A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy az idegen az idegen, akár a játszótéren, akár az interneten találkoznak vele, és a személyes adatok, vagy más magánjellegű információk közlésével magukat is, családjukat is veszélybe sodorhatják. Meg kell tanulniuk tiszteletben tartani mások magánszféráját (attól, hogy valami megjelenik egy számítógép monitorán, még nem válik nyilvánossá), és tisztában kell lenniük azzal, hogy az iskolának jogában áll megtekinteni azokat a fájlokat, melyeket a tanulók az iskola gépein hoznak létre és tárolnak.
4. Terjessze az interneten szabadon hozzáférhető anyagok értékeléséhez szükséges ismereteket, tanítsa meg az olvasókat kritikus információhasználókká válni.
5. Ügyeljen arra, hogy az iskola bármely része (vagy szakköre, vagy tanára, vagy évfolyama) által beszerzett információtechnológiai eszköz (vagy digitális forrás) az egész iskola rendelkezésére álljon, a tanításai idő előtt, alatt és után egyaránt.

Az iskolai könyvtáros (könyvtári médiaszakember) feladatai a változó technológiai környezetben is változatlanok: biztosítsa, hogy a tanulók hatékonyan, etikusan és biztonságosan tudják az információkat megkeresni és felhasználni, hogy valódi problémákat oldjanak meg, és helyes kérdésekre kapjanak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

választ; tanítsa az információtechnológia megfelelő használatára a tanárokat is; legyen elkötelezett szószólója a szellemi szabadságjogok minden formájának; és mindenekelőtt legyen elkötelezett szószólója a gyermekeknek.

(Mohor Jenő)

05/120

TRUSHINA, Irina: Freedom of access: ethical dilemmas for Internet librarians = El.Libr. 22.vol. 2004. 5.no. 416-421.p. Bibliogr.

Szabad hozzáférés: internet-könyvtárosok etikai dilemmái

Könyvtárosetika; Számítógép-hálózat

Az etikai normák betartása a könyvtárakban még fontosabb, mint más intézményekben, mert a könyvtárak tipikusan emberközpontú szervezetek. A könyvtárosok számára megfogalmazott etikai alapelvek zöme az úgynevezett etikai kódexekben található. Az internetes technológiák könyvtári elterjedésével új problémák jelentek meg az etikai normák területén. Az új információszűrési lehetőségek egy radikálisan új cenzúrázási formát jelentenek. E kérdéskörhöz tartozik az úgynevezett névtelen cenzúra, továbbá a személyes jogok megsértése az internetes kommunikációban. A könyvtárosoknak egyfelől követniük kell a szellemi szabadság alapelvét, másfelől a könyvtárak humán intézmények, és a könyvtárosok erkölcsi felelősséggel tartoznak azoknak a használóknak is, akik ragaszkodnak bizonyos emberi értékek védelméhez. A cikk ezeket a kérdéseket tárgyalja az internettel, illetve az etikai kódexekkel és könyvtári bevezetésükkel kapcsolatban.

(Autoref. alapján)

Lásd még 172

Oktatás és továbbképzés

05/121

COCHRANE, Clive: Assessing the quality of higher education in the United Kingdom: librarianship and information management as a case study = Educ.Inf. 22.vol. 2004. 3-4.no. 163-185.p. Bibliogr. 41 tétel.

A felsőoktatás minőségének felmérése az Egyesült Királyságban: a könyvtárügy és információszervezés esettanulmánya

Hatékonyság; Információszervezés; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Oktatási módszer

A cikk időrendben tárgyalja azokat a módszereket, amelyekkel a walesi, angliai és skóciai könyvtárosés információmenedzsment-képzés minőségét mérték fel 1994 és 2002 között. Kiemeli, hogy az Egyesült Királyság diverzitása hogyan hat a kormányzati szabályzatok bevezetésére, majd kifejti, hogy a képzés különbözősége mennyire megnehezíti az egyes iskolák összehasonlíthatóságát. Elemez néhány kormányhivatali jelentést, melyek a képzés minőségét a felmérés idején jónak minősítették. Kommentálja az oktatás és a kutatás minősége közötti kapcsolat szintjét. Megjegyzi, hogy minőségbiztosítást más országokban is végeznek, így az Egyesült Királyságban használt módszereket csak egy példának kell tekinteni. Következtetésként megállapítja, hogy a tárgykör alapú módszert valószínűleg nem fogják megismételni; a kormány a jövőben intézményi felülvizsgálatokkal szeretné garantálni, hogy az egyetemek tegyék szervezeti kultúrájuk részévé a minőségbiztosítási mechanizmusokat.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/122

MARKEY, Karen: Current educational trends in the information and library science curriculum = J.Educ. Libr. Inf.Sci. 45.vol. 2004. 4.no. 317-339.p. Bibliogr. 21 tétel.

Oktatási trendek a könyvtár- és információtudományi képzés tantervében

Felmérés [forma]; Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, órarend

A cikk amerikai könyvtáros iskolák weblapjain közzétett információk elemzésének eredményeit ismerteti. A cél annak megállapítása volt, hogy milyen új irányzatok érvényesülnek az oktatási gyakorlatban új kurzusok, hangsúlyok, programok stb. formájában. Kiderült, hogy az új irányzatok elsősorban a használókra összpontosítanak. Az oktatóknak nem szabad mindent a használókra és az információs technológiára bízniuk, mert ez a közvetítő szerepére korlátozza őket. Ha a könyvtárosok kizárólag a használókra összpontosítanak, ezzel azt kockáztatják, hogy ők maguk feleslegessé válnak. Ehelyett a programoknak olyan területekre kell helyezniük a hangsúlyt, amelyeken feltétlenül szükség van a könyvtárosok szakértelmére, pl. információszervezés, tartalmi szempontok, az információk megbízhatósága, megőrzés stb. A cikk végül azt ajánlja, hogy az oktatók vizsgálják meg az iskolák által jelenleg kínált programokat, és azokat részesítsék előnyben, amelyek ígéretesnek látszanak a saját jövőjük, a személyzet szakértelme, a rendelkezésre álló erőforrások és az intézmény jövője szempontjából.

(Autoref. alapján)

05/123

KISELEVA, T.G.: Novye obrazovatel'nye tehnologii v vuzah kul'tury is iskusstv segodnâ i zavtra = Bibliotekovedenie. 2004. 5.no. 14-22.p. Bibliogr. 8 tétel.

Új oktatási módszerek a kulturális és művészeti felsőoktatási intézményekben

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A moszkvai kulturális és művészeti egyetemnek (MGUKI) az a célja, hogy korszerű, színvonalas, bárhonnan elérhető, rugalmas és dinamikus oktatási szolgáltatásokat nyújtson. Tevékenységének különböző területein igyekszik a korszerű technológiai megoldásokat alkalmazni.

A nappali rendszerű képzés mellett távoktatás, továbbképzés is folyik az MGUKI szervezésében, és az oktatási folyamatban helyet kaptak a számítógépes oktatóprogramok, elektronikus szövegek, multimédiás prezentációk stb. is. Az egyetem keretében működő kultúratudományi főiskolán két és fél ezer műből álló elektronikus könyvtár létesült. Az információtechnológiai és elektronikus könyvtári tanszék számos segédletet adott közre, többek között a könyvtáraknak szóló internetes források témakörében. Az alapvető tankönyvek elektronikus változatait a számítógépes hálózaton tették nyilvánosan hozzáférhetővé. Multimédiás oktatócsomagokkal is folynak kísérletek.

Az oktatás informatizálásához elengedhetetlen, hogy minden oktató megfelelő számítógépes jártassággal rendelkezzen, ezt szakmai továbbképző tanfolyamok keretében sajátíthatják el. A hallgatókkal végzett munkában módszertani, pszichológiai és didaktikai teendők állnak az oktatók előtt a hagyományos és számítógépes oktatási módszer integrált alkalmazása érdekében. A diákok önálló tanulásra való és számítástechnikai felkészítését az egyetem könyvtárakkal együttműködve valósítja meg. Későbbi cél egy önálló távoktatási központ megalapítása, jelenleg egy kísérleti projekt van folyamatban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A korszerű módszerek alkalmazásában egyelőre néhány tanszék és kar jár az élen, köztük van a könyvtári-tájékoztatási intézet is. Az 1998-2003-as időszakban bevezetett innovatív pedagógiai módszerek legnagyobbrészt arra irányulnak, hogy a hallgatókat bevonják az alkalmazott kutatásokba. Lehetőséget teremtettek számukra, hogy gyakorlati képzésben vegyenek részt különböző moszkvai, oroszországi és külföldi intézményeknél. A hallgatók munkaerő-piaci tájékozódását állásbörze szervezésével segítik.

Az oktatásban aktív szerepet játszik az egyetemi könyvtár, amely gépesítéssel, katalógusának konverziójával és (az oktatók műveit nyilvántartó, a felsőfokú könyvtáros- és bibliográfusképzésről szóló publikációkat regisztráló és az MGUKI-n megvédett disszertációkat, valamint az új szerzeményeket feltáró) adatbázisokkal járult hozzá az információellátás javításához. 2003 végére egy országos célprogram keretében kilenc oktatási portál létesült.

A korszerű oktatástechnológia szerepel az ún. mesteriskolák programjában is, amelyek munkájában cégek, oktatók és hallgatók egyaránt részt vesznek. A különböző vizsgákat gyakran viták, bemutatók, előadások formájában bonyolítják le.

(Hegyközi Ilona)

05/124

KUZNECOVA, T.Â: Dopolnitel'noe bibliotečnoe obrazovanie v Rossii: podhody k sozdaniu sistemy = Vestnik Bibl.Ass.Evrazii. 2003. 4.no. 82-86.p. 82-86.p.

Könyvtárosok továbbképzési rendszerének létrehozása Oroszországban

Könyvtárosképző intézmény; Továbbképzés

A könyvtárügy átalakulása, technológiai modernizációja, a könyvtárak társadalmi életben betöltött szerepének változása új szakmai követelmények elé állítják a könyvtáros társadalmat. A mai könyvtáros nemcsak a szépirodalmi és tudományos tájékoztatásban járatos szakember, hanem az új számítógépes technológiák specialistája, az interneten való keresés navigátora, az új információs kultúra közvetítője, a kulturális és tudományos értékek őrzője, menedzser és marketingszakember. E feladatok ellátására azonban csak akkor válik alkalmassá, ha szélesíti és megújítja szakmai tudását, folyamatosan ismerkedik a könyvtári terület újdonságaival.A szakmai színvonal emelése, a könyvtári szakemberek továbbképzése a kiegészítő képzés keretei között képzelhető el, figyelembe véve az élethosszig tartó tanulás követelményeit is. E képzési formának kompenzáló feladatai is vannak, hiszen ki kell egészítenie a fiatalabb könyvtáros nemzedékek tudását, ki kell egyenlítenie a közép- és felsőfokú képzési forma különbségeit, és közelítenie kell a dinamikusan fejlődő könyvtári gyakorlathoz.

E követelmények a kiegészítő könyvtárosképzés meglehetősen szerteágazó rendszerét alakították ki az Orosz Föderációban: a kultúra és a művészetek területén működő oktatási intézmények (akadémiák, egyetemek Moszkvában és a vidéki nagyvárosokban), a föderáció könyvtárai (pl. a nemzeti könyvtárak oktatóközpontja), az élethosszig tartó tanulás regionális oktatási centrumai (pl. a szibériai regionális központ), Oroszország régióinak központi könyvtárai (nemzeti, területi, tudományos és gyermekkönyvtárak), egyetemi könyvtárak, az önkormányzati könyvtári rendszer tagjai (városi és kerületi könyvtárak), nemzetközi szervezetek és alapítványok (Open Society – Soros Alapítvány) és az Orosz Könyvtáros Egyesület egyaránt folytatnak képzést.

Az orosz kulturális minisztérium az „Oroszország kultúrája 2001-2005" föderációs program keretében oktatási-képzési projekteket támogat a könyvtárak modernizációja érdekében: Libnet-program, nemzeti program az Orosz Föderáció könyvtári gyűjteményeinek megőrzésére, az innovációs könyvtári technológia programja stb.

A képzőintézmények között előkelő helyet foglal el az APRIKT, a művészetek, a kultúra és a turizmus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakembereinek továbbképzésével foglalkozó akadémia, amely képzéseket szervez a nemzeti könyvtárak munkatársai számára (fejlesztési stratégia, információs erőforrások, új technológiák), menedzsment- és innovációs, ill. a tudományos és közkönyvtárak együttműködéséről szóló tanfolyamokat tart, gyermek- és ifjúsági könyvtárak vezetőit képzi, bevezet az internethasználat könyvtári gyakorlatába, tanítja a RUSMARC-formátum alkalmazását és a dokumentumok tárgyi feltárásának metódusát. Az utóbbi két évben az ország 65 régiójának mintegy 800 könyvtári vezetője és szakembere vett részt a kulturális minisztérium finanszírozásában az APRIKT által szervezett képzéseken. Az akadémia mellett 2003 tavaszán a kultúra és művészetek moszkvai állami egyetemén megalapították a könyvtári-informatikai főiskolát, amelynek célja a könyvtáros kiegészítő képzés összehangolása.

Mivel azonban e képzőhelyek és képzési formák – éppen sokszínűségük miatt – hiányosságokat és problémákat is hordoznak magukban (pénzhiány a képzésben a kilencvenes évek óta, a tanfolyamokon részt vevők számának csökkenése, a helyi szintű képzés hiánya egyes földrajzi területeken stb.), szükségessé vált a kiegészítő könyvtárosképzés reformja. 2003 márciusában a kulturális minisztérium elhatározta, hogy a fent említett föderációs program keretében hivatalos rendeletben rögzíti a könyvtári szakemberek továbbképzési rendszerének föderális és regionális szintjét, és biztosítja a megvalósításhoz szükséges anyagi forrásokat is. A határozat szerint a kiegészítő képzés központját feltétlenül az APRIKT bázisán szükséges létrehozni, ugyanakkor fontos kialakítani a képzési programok vertikális koordinációját is. Érdemes lenne föderális szinten kinevezni az élethosszig tartó tanulás központjait, ezek az adott terület legfejlettebb könyvtárai lehetnének – függetlenül attól, hogy a könyvtári rendszer hierarchiájában milyen helyet foglalnak el, működésüket a cél érdekében természetesen anyagilag is támogatni kell. A képzést felvállaló intézményeknek ki kell dolgozniuk a továbbképzések és a kiegészítő képzés programjait, végig kell vinniük a programok akkreditációját, és el kell fogadniuk, ill. be kell tartaniuk a minőségbiztosítás alapelveit.

(Hangodi Ágnes)

05/125

AUSTER, Ethel – CHAN, Donna C.: Reference librarians and keeping up-to-date = Ref.User Serv.Q. 44.vol. 2004. 1.no. 57-66.p. Bibliogr.

A referensz könyvtárosok és a továbbképzés

Könyvtáros -felsőfokú; Referensz; Továbbképzés

A referensz munkához szükséges kompetenciákat (összetevői: a szaktudás, a készségek és a személyi vonások) az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) Referensz és Olvasószolgálati Egyesülete (RUSA) viselkedési modellként fogalmazta meg irányelvek formájában. Fő szempontjai a megközelíthetőség, az érdeklődés, az odafigyelés, a hatékony keresés és a visszacsatolás. A kérdéssel foglalkozó legtöbb szerző egyetért abban, hogy az alapvető készségek (a referensz interjú lebonyolítása, a források és a helyi gyűjtemény ismerete) mellett nagyon fontos az adott témában való tájékozottság, valamint a kommunikációs és interperszonális készségek, az elemző és kritikus gondolkodás képessége. Egyre nagyobb ugyanakkor a technológiai, vezetési és oktatási készségek szerepe a referensz munkában.

2001 tavaszán és őszén Ontario állam nagy, városi könyvtáraiban 733 referensz könyvtárost kérdeztek meg egy kérdőíves vizsgálat keretében a továbbképzési gyakorlatukról. A megkérdezettek túlnyomórészt nők voltak (82,5%), teljes munkaidőben és állandó alkalmazásban dolgoztak (75,2%). 65,2%-uk volt 45 éves vagy annál idősebb.

Arról számoltak be, hogy becsléseik szerint az előző évben átlagosan 26,4 órában vettek részt formális továbbképzésben (14,7 órát töltöttek helyi, 5

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

órát egyesületi, 2,1 órát webes és 1,6 órát oktatási intézmény által szervezett tanfolyamon). Az informális továbbképzéssel töltött átlagosan 247,7 óra (azaz kb. 31 munkanap) megoszlása a következő volt: 74,3 óra szakmai megbeszélés a kollégákkal és forgalmazókkal, több mint 50 óra szakirodalom-olvasás és önálló kutatás, 35 óra munkahelyi képzés, kb. 24 óra levelezőlista-olvasás, alig egy napnyi konferenciai részvétel. Három kiegészítő kérdést is kaptak a résztvevők (az ezekre adott nemleges választ a továbbképzést hátráltató tényezőnek értékelték), ezek a szakmai egyesületi tagságra, az otthoni számítógépre és az otthoni internetkapcsolatra vonatkoztak.

A továbbképzés tárgyát illetően tizenkét előre megadott témából lehetett választani, és továbbiakat is meg lehetett adni. A legnépszerűbb témakört az internet-alkalmazások és az elektronikus források jelentették (több mint 80%). A keresési stratégiákat a válaszolók 68%-a említette meg. Az irodai alkalmazások népszerűsége változatlan (65%). Az integrált rendszereket és a szolgáltatási készségeket csak a válaszolók fele említette. Szintén ennyien nevezték meg a műszaki problémák elhárítását. További témák: team munka, problémamegoldás, kommunikáció (kb. 40%), oktatástechnika (39%), foglalkozás-egészségügy, munkavédelem, érdekvédelem (33%). 14% adott meg további témákat: olvasói tanácsadás, gyermekkönyvtári szolgáltatások, programszervezés, speciális referensz témák.

A továbbképzésben való részvételt intézményi és információs (nem megfelelő minőségű és nem eléggé kényelmesen elérhető képzési lehetőségek, információhiány), valamint szituációs és a körülményekből adódó nehézségek (családi körülmények, időhiány, egészségi problémák) akadályozhatják. A részvételt akadályozó tényezők elemzésénél korábbi vizsgálatok módszereit (Deterrents to Participation scale és Updating climate) alkalmazták. Huszonkét állítást kellett ötfokú skálán osztályozni. A továbbképzésben való részvétel négy legfontosabb motívumának az intézmény támogatása, a szükséges idő biztosítása, az innovatív légkör és az információk megosztása bizonyult. Az intézményi és információs nehézségek főként a formális, a szituációs és a körülményekből adódó nehézségek főként az informális továbbképzésnél okoztak gondot. Bár mindenki azt jelezte, hogy a munkahelyi megterhelés miatt nehezen tud bekapcsolódni a továbbképzés bármely formájába, a gyakorlat azt mutatja, hogy az időhiány nem rettenti el a könyvtárosokat a továbbképzésben való részvételtől. Inkább a nem megfelelő időzítés vagy az információhiány a fő akadály, a megfelelő információáramlás és az innovatív légkör viszont pozitív hatású.

(Hegyközi Ilona)

05/126

FAIN, Margaret – BROWN, Micheline – FAIX, Allison: Cross-training reference librarians to catalog = Tech. Serv.Q. 22.vol. 2004. 1.no. 41-51.p. Bibliogr.

Referensz könyvtárok „átképzése" katalogizálási feladatokra

Gépi dokumentumleírás; Referensz; Személyzet; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtár részlegeinek egymás közötti továbbképzését hagyományosan az jelentette, hogy a katalogizálókat olvasószolgálatra képezték ki. Manapság, amikor a könyvtári integrált rendszerek használata a könyvtárosok mindennapi feladatává vált, egyre megvalósíthatóbbnak látszik ennek fordítottja: az olvasószolgálatosok megtanítása a katalogizálásra. A Costal Carolina University Kimbel könyvtárban (Conway, S.C.) a referensz könyvtárosok átvételes katalogizálást is végeznek, a rekordokat raktári jelzettel látják el, ellenőrzik a 856-os mezőket és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyéb, hagyományosan a katalogizálók által végzett feladatokat is ellátnak. A cikk olyan, úgynevezett „cross-training" programok kifejlesztésének és bevezetésének folyamatát ismerteti, amelyek célja az olvasószolgálatos könyvtárosok bevezetése a katalogizálás rejtelmeibe.

(Autoref.)

05/127

McCONNELL, Carole: Staff and leadership shortages? Grow your own = Am.Libr. 35.vol. 2004. 9.no. 34-36.p.

Egy floridai könyvtári rendszer kísérlete a munkaerőhiány megoldására „saját nevelésű" gyakornokokkal

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -posztgraduális; Könyvtárostoborzás; Megyei könyvtár

Nincs elég munkatárs, vezető a könyvtárban? Neveljük ki őket magunk! –mozgósít a cikk, melyet a Florida állambeli *Broward Megyei Könyvtár* (BCL) emberi erőforrásokért felelős munkatársa írt. Az országos munkaerőhiány Fort Lauderdale-t sem kerülte el: a 240 álláshelyből 40 betöltetlen, és további 45-re lenne szükség az újonnan nyíló, illetve és kibővített könyvtárakban a 2004-2005-es pénzügyi évben. A hiány szinte valamennyi szinten fennáll; a munkatársak zöme 30 éve dolgozik, és a következő 3-5 év során nyugdíjba megy.

A BCL-ben elemezték a problémát, majd a megyei emberierőforrás-irodával és a BCL Alapítvánnyal közösen olyan ösztönző programot dolgoztak ki, amely segíti a toborzást és a házi „utánpótlás-nevelést". A megoldás egyik része az volt, hogy olyan programot dolgoztak ki, amelynek során először a főiskolát végzett könyvtári segédmunkatársak és külsősök körében folytattak toborzást, majd támogatást nyújtottak könyvtárszakos tanulmányaikhoz, és közben fizetést is biztosítottak számukra (*Graduate Intern Program*). Ezeket a gyakornoki (intern) álláshelyeket azok számára hozták létre, akik okleveles könyvtárosok kívánnak lenni. A hallgatók munkájuk során gyakorlati képzést kaptak a tájékoztató, gyermek- vagy az ifjúsági részlegben egy-egy területi vagy nagyobb városi könyvtárban, mégpedig tapasztalt könyvtárosok irányítása alatt. Az a kikötés, hogy a következő félévben iratkozzanak be egy MS-fokozatot nyújtó könyvtári programra, és öt éven belül fejezzék be tanulmányaikat. A legtöbben félévenként csak egy (3 kredites) tárgyat vettek fel, de volt, aki 2-4 tárgyat is hallgatott, hogy hamarabb végezzen. A gyakornokok szerződést írtak alá, amelyben szerepelt a tanulmányok megkezdésének és befejezésének várható időpontja. A harmadik év végén azoknak, akik nem szerzik meg a szükséges kreditpontok felét, szüneteltetniük kell a gyakornoki állást. (Csak rendkívüli esetben hosszabbítható meg a gyakornoki státusz.)

A gyakornoki fizetés nagyjából tízezer dollárral kevesebb, mint a kezdő könyvtárosoké, de emellett más ösztönzőkben is részesülnek – a megye által szponzorált tandíj-visszatérítés és egyéb ösztöndíjak formájában. (Jelenleg a visszatérítés az online kurzusokra is kiterjed már.) A már említett könyvtári alapítvány ösztöndíjjal is támogatja a továbbtanulókat. Az elmúlt hat évben a támogatásban részesültek közül ötvenegyen lettek könyvtárosok a BCL-ben. Jelenleg 28 munkatársuk tanul főiskolán, 24 folytat könyvtári tanulmányokat; tavaly nyolcan szereztek diplomát, idén öten diplomáznak.)

A nyugdíjba vonuló vezetők pótlásának megoldása volt a következő feladat, amelyben ismét a könyvtári alapítvány segített a vezetőképző programhoz (*BLC Leadership Institute*) nyújtott támogatással. A program célja olyan vezetői képességek kialakítása, melyek birtokában a leendő vezető meg tudja tervezni a jövő tennivalóit, és biztos kézzel kormányozza a könyvtárat a 21. században. A tanfolyam a gyakorlati teendőkre készít fel, intenzív tanulást kínálva évente húsz főnek, akik vezetői képességekkel rendelkeznek, lelkesek, és van elképzelésük a jövő szolgáltatásairól. A hallgatók évi tíz alkalommal találkoznak, a foglalkozásokon az egyik órán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindig egy-egy vezető beszél azokról a tulajdonságokról, melyeknek mostani beosztásukat köszönhetik. A fennmaradó időben különböző csoportfoglalkozások keretében különböző témákat dolgoznak fel (modellezés, csapatépítés, vízió, változás, együttműködés, vezetés stb.). A program vezérfonalául J. Kouzes és B. Posner *Leadership challenge* című műve szolgál.

A megkérdezett résztvevők véleménye szerint a vezetőképző tanfolyam sikeres volt.

(Murányi Lajos)

Lásd még 130, 163

Egyesületek, konferenciák

05/128

FIRSOV, V.R.: O strategii razvitiâ RBA = Biblioteka. 2004. 6.no. 8-11.p.

Az orosz könyvtárosegyesület fejlesztési stratégiájáról

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Fejlesztési terv

2003 decemberében az Orosz Könyvtáros Egyesület tanácsának soros ülésén döntés született az egyesület fejlesztési stratégiáját tartalmazó dokumentum előkészítéséről. A munkában az egyesület elnökének vezetésével a tanács tagjai vesznek részt. Annak érdekében, hogy a dokumentum tükrözhesse az egyesület valamennyi tagjának véleményét, a tanács 2004 februárjában kérdőívet állított össze és tett közzé az egyesület honlapján, ill. a Biblioteka c. szakfolyóirat hasábjain.

Az IFLA által megfogalmazott irányelvek szerint minden nemzeti könyvtáros egyesületnek el kell készítenie alapító okiratát, működési szabályzatát, normatív dokumentumait és fejlesztési stratégiáját. Az orosz egyesületnek már létezik alapító okirata és elfogadott jó néhány normatív dokumentumot is, közöttük pl. etikai kódexét, a közkönyvtárak működésének manifesztumát, ill. előkészítés alatt van az egyesület kiadási tevékenységéről szóló normatíva.

Az egyesület előző évi konferenciáján összefoglalták a mintegy tízéves működés tapasztalatait: Oroszországban kialakult a könyvtáros szakma elkötelezett közössége, amelynek tevékenysége az extenzív fejlődés útjára lépett, ez azonban az éves konferenciák megszervezésének bonyolulttá válását hozta magával, a konferenciákon kevés olyan előadás hangzik el, amely a valódi problémákra koncentrál, és sok a témájában párhuzamos vita is. Mindezek szükségessé teszik a fejlesztési stratégia kidolgozását.

Az előkészítés első lépését a Libereja kiadó tette meg 2004 elején, amikor összefoglaló-elemző kötetet jelentett meg húsz külföldi könyvtáros egyesület jogi-normatív dokumentumokkal kapcsolatos tevékenységéről. A stratégia elkészítéséhez megfelelő hátteret biztosít az is, hogy az állami-társadalmi rendszer napjainkban a demokratizmus és a liberalizmus szellemében a nyolcvanas évek végéhez-kilencvenes évek elejéhez hasonlóan lehetőséget biztosít az egyesület számára a könyvtári szférában a szakmai munka alapvető mechanizmusainak kidolgozására.

A stratégia tervezetének vitája 2004 harmadik negyedévében lesz, a szöveget az egyesület honlapján is közzéteszik annak érdekében, hogy mindenki megismerhesse és hozzászólhasson – így az év végére az egyesület tanácsa megfogalmazhatja a stratégia szövegének végleges változatát. Az összeállítás két alapelve szerint a stratégia az alapító okirattal ellentétben nem fogja tükrözni a szervezet tevékenyégének valamennyi folyamatát, csak azokat, amelyek az adott időszakban prioritást élveznek, ill. a munkatervvel ellentétben nem saját közösségéhez, hanem a külső világhoz szól, illeszkedik a XXI.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

századi Oroszország társadalmi fejlődésének követelményeihez.

A stratégia szerkezetét tekintve rövid és velős megfogalmazásban, szlogenként feltétlenül tartalmazni fogja a könyvtári szolgáltatások küldetésnyilatkozatát. Az egyesület tagjaitól több javaslat érkezett már, pl.: „A könyvtárak – a békéért, a kultúráért és Oroszország felvirágoztatásáért", „A könyvtár – az oroszországi információs társadalom alapvető forrása", „Előre a határok nélküli információs társadalomért" stb.

A könyvtáros egyesület igyekszik létrehozni és megőrizni az információs társadalom olyan értékeit, mint az információhoz való szabad hozzáférés elve, a személyes adatok és a szerzői jogok védelme, a nemzeti kultúra értékeinek megőrzése. E feladatok végrehajtásához kezdeményeznie kell a könyvtári jogalkotás megújítását és a könyvtári jogszabályoknak az állami törvénykezési dokumentumokkal való harmonizációját; ajánlást kell megfogalmaznia a könyvtárakban dolgozók minimálbérének emelése ügyében; támogatnia kell azokat az alapkutatásokat, amelyek a könyvtári területet érintik; erősítenie kell a Libnet elnevezésű könyvtári központ munkáját annak érdekében, hogy minél több oroszországi könyvtár csatlakozhasson a központhoz; részt kell vennie a könyvtárosok továbbképzési programjának és a könyvtári területen megszerezhető doktori fokozatok rendszerének kidolgozásában, akkreditáltatásában; kezdeményeznie kell összorosz szakmai konferenciák rendezését, összefogva az oktatási, az informatikai és az állami szférával. Céljai elérése érdekében az egyesületnek partneri viszonyt kell ápolnia a kulturális és tömegkommunikációs minisztériummal, kapcsolatot kell kiépítenie a rádióval és a televízióval, az akadémiával, külföldi és hazai közéleti személyiségekkel, más társadalmi szervezetekkel. Mindezek megvalósításához elengedhetetlenül szükséges az Orosz Könyvtáros Egyesület szerkezetének megújítása, a szekciók hierarchiájának újragondolása és a szervezet infrastruktúrájának fejlesztése is.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 202

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

05/129

CEENEY, Natalie: The British Library – delivering the world's knowledge : Some recent developments = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 4.no. 234-238.p.

A British Library mint a világban összegyűlt tudás közvetítője. Néhány újabb fejlemény

Dokumentumszolgáltatás; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár; Tudományos kutatás

A British Library (BL) a világ egyik legnagyobb tudományos könyvtára. Nemrégen független szakértők megvizsgálták a könyvtár gazdasági hatását (Measuring Our Value), és kimutatták, hogy minden font, amelyet közpénzekből a könyvtárra költenek, 4,40 fontot hoz a brit gazdaságnak. Ez az eredmény egyrészt büszkeséggel töltötte el a BL-t, másrészt arra készteti, hogy szolgáltatásait modernizálja annak érdekében, hogy azokat leginkább az output vezérelje.

A modern, új szolgáltatások egyike a dokumentumszolgáltatás terén valósult meg. A SED (secure electronic delivery) keretében (www.bl.uk/sed) százmillió egységet tudnak gyorsan és biztonságosan, elektronikus formában (PDF fájlként) szolgáltatni. E szolgáltatás bevezetése során számos problémát kellett megoldani: kényelmes, egyszerű hozzáférést biztosítani, a túlnyomórészt nyomtatott gyűjtemény elektronikus szolgáltatásáról gondoskodni, mindezt úgy, hogy a kiadók azt biztonságosnak találják. Ezért hozták létre az Adobe, a Relais International és az Elsevier cégekkel együttműködve az SED-t.

A kutatók biztonságos PDF formátumban két órán belül (illetve, ha a fájlt már korábban elkészítették, azonnal) kézhez vehetik a kért dokumentumot. A rendszerbe digitális jogkezelő szoftvert építettek be. Mikrofilmről is tudnak szolgáltatható, szkennelt másolatot készíteni. A jelentős számú üzleti felhasználó kéréseit bizalmasan kezelik. A szolgáltatás sikerén felbuzdulva 2004 végén a könyvtár szolgáltatásainak webes elérésére új, egyszerűen kezelhető, használóbarát portált indítanak.

Az SED iránt nagy a kereslet, és nagyon jó a fogadtatása. A BL-nek öt fő használói csoportja van: az üzleti élet, a felsőoktatás-kutatás (erre a két csoportra összpontosítanak, ők teszik ki a használók harmadát), a nagyközönség, az iskolák és a könyvtári rendszer. Az említett vizsgálat kimutatta, hogy a felsőoktatás például évente 30-40 millió fontot takarít meg a BL szolgáltatásainak köszönhetően. A BL költségvetésének több, mint felét a kutatás támogatására szolgáló dokumentumok beszerzésére költi. A dokumentumszolgáltatás napi 24 órában működik. A négy és fél ezer közkönyvtár számára évente 160 ezer könyvet kölcsönöznek. A BL bekapcsolódott a Research Libraries Network (RLN) hálózatba is, amelynek legfontosabb célja a kutatás információellátásának koordinált támogatása.

A távoli szolgáltatásokon kívül említést érdemel a BL épületében létesült Business and Intellectual Property Centre, amely az üzleti és a szabadalmi tájékozódást szolgálja, továbbá a könyvtár térítésért üzleti tájékoztatást végző csoportja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nagyközönségnek szóló szolgáltatásokat is erőteljesen fejlesztik (elsősorban a könyvtár állományában megtalálható, a közönségtől elzárt dokumentumok digitalizálásával és hozzáférhetővé tételével: Collect Britain, Turning the pages).
Terveznek egy előfizetéses új szolgáltatást, amelynek információkeresési, dokumentumszolgáltatási, témafigyelési és jelentés-összeállítási funkciója lesz, elsőként a szakirodalmi állományra, később az ún. kreatív iparágak igényeire összpontosítva. A létrehozandó új portál lehetővé teszi majd a külső szolgáltatók online adatbázisaihoz és nyílt archívumaihoz, továbbá a használók belső adatbázisaihoz és e-katalógusaihoz való kapcsolódást. További tervezett lehetőségek: testre szabás, a rendelések nyomon követése, hitelkártya-kezelés, költségvetési és menedzsment funkciók.

(Hegyközi Ilona)

05/130

THI DONG, Hguen: Nacional'naâ biblioteka V'etnama i problema podgotovki bibliotečnyh rabotnikov = Naučn. Teh.Bibl. 2004. 9.no. 46-51.p.

Vietnám nemzeti könyvtára és a könyvtárosképzés helyzete

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Nemzeti könyvtár

A Vietnami Szocialista Köztársaság nemzeti könyvtára az ország könyvtárügyének központi szervező intézménye. 1917 októberében alapították Indokína francia kormányzójának hivatali idejében „Indokína központi könyvtára" néven. Fő feladatává egyrészt a gyarmatosítók uralmának megszilárdítását tették az irodalomközvetítésen és az olvasók ideológiai befolyásolásának révén, másrészt az Indokínára vonatkozó dokumentumok (térképek, kéziratok, könyvek) összegyűjtését – elsősorban a természeti kincsek kiaknázása érdekében. Az állományban így a gyarmatosítók érdekeit szolgáló politikai irodalom és szépirodalom dominált, a tudományos és műszaki irodalom csak elenyésző hányadot képviselt. A könyvtár 2 kötelespéldányban részesült minden, Vietnam, Laosz és Kambodzsa területén megjelent kiadványból, de az egyik példányt Párizsba, a francia nemzeti könyvtárba kellett továbbítania. A könyvtár a vietnami mandarinok és a francia hivatalnokok ajándékaiból, illetve Franciaországból érkezett adományok révén is gyarapodott. A könyvtárat a francia hivatalnokok, a gyarmati hadsereg tisztjei és katonái használhatták, a vietnamiak közül azonban csak azok, akik legalább 7 osztályos iskolai végzettséggel rendelkeztek.

Az 1945. évi augusztusi népi demokratikus forradalom győzelme után a könyvtárat mindenki számára megnyitották. Gyarapítását szisztematikusan kiterjesztették a hazai és a külföldi irodalomra, illetve a tudományos és műszaki szakirodalomra is. Ma 1,2 milliós könyvállománnyal rendelkezik, több mint 9 ezer címből áll a folyóirat-gyűjteménye, valamint több mint ezer kandidátusi disszertációt őriz. Három olvasóterme van (tudományos, hírlapolvasó és gyermekkönyvtár). 31 országból több mint 100 intézményi partnerrel működik együtt, tagja az IFLA-nak és a CONSAL-nak (ez a délkeletázsiai országok könyvtáros-egyesületeinek szövetsége. 145 munkatársa van, akik közül 7 a tudományok kandidátusa, 6 a könyvtártudományok magisztere; majdnem minden munkatárs felsőfokú végzettségű. Aktívan használja az új információs technológiát. Nemzeti könyvtári státusa mellett az ország legnagyobb egyetemi tudományos könyvtára, valamint a közművelődési könyvtári rendszer központi könyvtára, a kötelespéldányok gyűjtőhelye, módszertani, koordinatív és kooperatív központ.

Egyik legfontosabb funkciója a közművelődési könyvtárosok képzése és továbbképzése. 1945 után csak igen kevés könyvtáros végzettséggel rendelkező szakember volt az országban, ezért a kulturális minisztérium rendelkezésére a nemzeti könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1956–1959-ben rövid, egy-két hónapos tanfolyamok egész sorát szervezte meg. 1959 végén a nemzeti könyvtár keretében létrehozták a könyvtárak módszertani központját, amelynek feladata a könyvtárosképzés és továbbképzés, illetve a módszertani segítségnyújtás lett. Szabályzatok, módszertani útmutatók sorát adta ki. Negyedévenként szakmai lapot ad közre, amelyben helyet ad a külföldi könyvtári tapasztalatok bemutatásának és aktuális könyvtárügyi problémák tárgyalásának is.

1961-ben nyitották meg az első könyvtáros-iskolát Hanoiban, amellyel a nemzeti könyvtár aktívan együttműködött a szakmai továbbképző tanfolyamok, illetve a könyvtárosoknak szóló idegen nyelvi tanfolyamok megszervezésében. 1969-ben rendezte meg a könyvtár az első felsőfokú könyvtárosképző tanfolyamát. Ma már csak rövid (15-30 napos) továbbképző tanfolyamokat szervez nemcsak a saját, hanem az ország más könyvtárainak munkatársai számára is.

1994 végén a kulturális minisztérium segítségével 53 provincia és központi szerepkörű város kapott számítógépet. A közművelődési könyvtárak hozzákezdtek a könyvtári munkafolyamatok gépesítéséhez, létrehozták adatbázisaikat. 1996-ban kiépítették a közművelődési könyvtárak számítógépes hálózatát, és megkezdődött a könyvtárak közötti információcsere.

2002-ben országos könyvtárügyi konferenciát szerveztek, amelyen a nemzeti könyvtár könyvtárosképzési, továbbképzési és módszertani tevékenységének elismerése mellett sürgették a továbbképzések rendszeresebbé tételét, illetve a külföldi (elsősorban az oroszországi) tapasztalatok bemutatását a továbbképzések keretében

(Rácz Ágnes)

Lásd még 170

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 116, 139-140, 143, 166, 178-180, 188-190, 197-198, 203

Közművelődési könyvtárak

05/131

LIU, Lewis G.: The contribution of public libraries to countries' economic productivity: a path analysis = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 9.no. 435-441.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

A közkönyvtárak hozzájárulása az országok gazdasági növekedéséhez

Feladatkör; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

Az amerikai tanulmány azt vizsgálja, milyen okozati összefüggés van a közkönyvtárak, az analfabetizmus szintje és az egy főre eső nemzeti össztermék (GDP) között. Abból a feltételezésből indul ki, hogy a közkönyvtárak, az iskolai könyvtárakkal együtt, hozzájárulnak az analfabetizmus felszámolásához, azaz az írás, olvasás, tanulás és számítógép-használat alapvető ismereteinek megszerzéséhez, ami viszont elősegíti a gazdasági termelékenység növekedését. Több statisztikai forrásból gyűjtött adatok alapján, az ún. „útvonal elemzés" (path analyis) módszerét használva, az eredmények megerősítették a feltételezést. A tanulmány kimutatja, hogy a közkönyvtárak ilyen jellegű képzési programjaikkal hozzájárulnak a gazdasági termelékenység növekedéséhez, ezért anyagi támogatásuk megnyirbálása, ami sajnos sok városi önkormányzat gyakorlatában megtalálható, rövidlátó politika, amely hosszú távon károsan hat a gazdasági termelékenységre.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/132

BAUNE, Isabelle – PERRIAULT, Jacques: Bibliothèques de lecture publique: pour une nouvelle visibilité = Bull.Bibl. 50.tom. 2005. 1.no. 13-16.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A közkönyvtárak megújulásának fontossága

Feladatkör; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

A mai közkönyvtárat két veszély fenyegeti: egyrészt speciális jellegének elmosódása az intézmény elszürkülése, „közhellyé" válása, valamint a hasonló funkciójú egyéb városi intézmények elszaporodása miatt, másrészt a kulturális szokások és gyakorlatok felfordulása az információk digitális elérhetőségének elterjedése miatt. A könyvtár csak akkor vonhatja magára újból a figyelmet, ha a modern technológiák segítségével egy széles használói rétegnek tud hozzáférést biztosítani az ismeretekhez, ami a könyvtáros szerepének megváltozását is maga után vonja.

(Autoref.)

05/133

ROUSSEAU, Steve: Le Réseau BIBLIO du Québec: 20 ans d'actions concertées au profit des communautés québécoies = Doc.Bibl. 50.vol. 2004. 2.no. 189-195.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A québeci BIBLIO hálózat bemutatása: húsz év a közösségek szolgálatában

Könyvtári rendszer; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A québeci BIBLIO hálózat húsz éve gondoskodik a vidéki lakosság könyvtári ellátásáról. E tevékenység az egybehangolt állománygyarapításra és a forrásmegosztásra épül. A hálózat tagkönyvtárai kulturális központként szolgálnak körzetükben, ahol széles körű szolgáltatásokat nyújtanak a lakosságnak, pl. kölcsönzés, mozgó kiállítások és igények szerinti kulturális programok útján. A BIBLIO hálózat azonban nem csak a lakosságot látja el kulturális termékekkel, hanem a tagkönyvtárak és könyvtárosok szakmai igényeit is igyekszik kielégíteni különféle műszaki és szakmai szolgáltatásokkal. A 20. évforduló alkalmából a cikk megismerteti az olvasót a BIBLO hálózattal és a történetét meghatározó eseményekkel.

(Autoref.)

Lásd még 112, 117, 127, 138, 157, 162, 167, 177, 184, 195

Tudományos és szakkönyvtárak

05/134

DEPPING, Ralf: Dienstleistungen und Öffentlichkeitsarbeit der Sondersammelgebietsbibliotheken. Eine Untersuchung der AG Marketing der DBV-AG des SSG-Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 6.no. 888-892.p.

Felmérés a kiemelt gyűjtőkörű könyvtárak szolgáltatásairól és PR-tevékenységéről

Egybehangolt állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Public relations; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A német felsőoktatási könyvtárak (más szakkönyvtárakkal együtt) a Német Kutatási Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) irányítása és támogatása alatt álló kiemelt gyűjtőköri együttműködés (Sondersammelgebiet) résztvevői. Annak felmérésére, hogyan teljesítik ezek az intézmények mint speciális szakkönyvtárak azokat a feladatokat, melyeket a DFG irányelvei meghatároz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak, több vizsgálatot végeztek körükben. A vizsgálatok a következő témákat érintették:

1. *Virtuális szakkönyvtárak kiépítése.* 23 vizsgált felsőoktatási könyvtárból (ezek 72 szakterületet képviselnek) 12 épített ki már egy vagy több virtuális könyvtárat, 3 további könyvtár jelezte, hogy jelenleg folyik ezek létrehozása.
2. *Speciális szolgáltatások.* Megvizsgálták, hogy a 23 felsőoktatási könyvtár közül hány vezette be az alábbi szolgáltatásokat:
   - Új szerzemények jegyzéke – 19
   - Current-Contents/Online-Contents szolgáltatások – 11
   - Saját szakbibliográfiák előállítása vagy külső bibliográfiák rendelkezésre bocsátása – 7
   - Szak- vagy speciális OPAC – 5
   - A SUBITO szolgáltatásban való részvétel – 12
   - Más (könyvtárközi) dokumentumszolgáltatás – 14
   - Kutatás végzése megbízás alapján (díjtalanul vagy díjazással) – 16
   - Linkek gyűjteménye (a virtuális könyvtáron kívül) – 13
   - Retrospektív digitalizálási projektek – 8
   - Szakmai metakatalógus (a virtuális szakkönyvtáron kívül) – 4
3. *Közönségkapcsolatok.* A könyvtárak közönségkapcsolatot teremtő aktivitását a Kiemelt Gyűjtőköri Évkönyv számára beküldött jelentések szövegei alapján elemezték. 50 beküldött és értékelt jelentés közül az egyes tevékenységek a következő számban fordultak elő:
   - Szakmai vonatkozású könyvtárhasználati oktatás, könyvtárbemutatás, információs rendezvény – 19
   - Kapcsolat az oktatással és a kutatással – 16
   - Részvétel szakmai konferenciákon – 16
   - Előadások – 12
   - E-mail- vagy postai akciók – 11
   - Nyomtatott propagandaanyagok – 9
   - Kiállítások szakirodalmi anyaggal – 8
   - Információs standok szakmai vásárokon vagy rendezvényeken – 4
   - Cikkek vagy más publikációk a szakirodalom témaköréből – 4
   - Egyéb információs rendezvények – 3.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 117, 141, 169

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

05/135

FARMER, Lesley: Using technology for storytelling : Tools for children = New Rev.Childr.Lit.Librariansh. 10.vol. 2004. 2.no. 155-168.p. Bibliogr.

Gyermekek elbeszélő készségének javítása a technológia segítségével

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Információtechnológia; Mese

A narratív előadás nemcsak a gyerekkönyvtár, hanem a társadalmi élet egésze szempontjából is kulcsfontosságú. Jelentősége a modern, változó társadalomban nem annyira a tapasztalatok és értékek átadásában, mint inkább a készségek kifejlesztésében, az érzelmi-lelki egészség fenntartásában rejlik. A gyerekek egy történetnek nemcsak passzív részesei lehetnek. Azok továbbadása, újak kitalálása segíti őket megtalálni helyüket a társadalomban, és fejleszti szöveg iránti fogékonyságukat, értelmezési készségüket. A digitális technika segíthet abban, hogy a beszámoló nyomtatott szövegek pontos felidézése helyett mindezt együtt jelentse.

Egy tartalom elbeszélése, mint a kereskedelmi célú könyvajánlás is, azon alapul, hogy a beszélő ismeri a történet kulcspontjait és a szereplők főbb jellemvonásait, megértette a szöveget, és maga fogalmaz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

za újra. A megértésen alapuló visszamondás és a szövegalkotás épp olyan összefüggő készségek, mint az olvasás és az írás. Ezek tanítása és gyakoroltatása folyhat könyvtárban vagy iskolában bármely tantárgy oktatása keretében. A digitális technika nem nélkülözhetetlen, de támogatja a témába vágó képi és hangzó elemek gyűjtését, beépítését és a közlemény megosztását távoli közönséggel is. A számítógéppel támogatott előadás, rövidfilm-készítés programját kínáló, egyre népszerűbb nyári táborok szervezésébe a könyvtárak is bekapcsolódhatnának.

A Nemzetközi Digitális Gyermekkönyvtár – alapvetően szöveges – gyűjteménye inkább olvasásfejlesztésre, angol nyelvtanulásra használható. Léteznek azonban narratív audio-, videofelvételek és online források. Ilyen például a Book Hive (www.bookhive.org). Máshol indiánokat vagy ausztrál bennszülötteket szólaltatnak meg. A Yahooligans (http://yahooligans.yahoo.com/School_Bell/Language_Arts/Stories/Storytelling) összegyűjti a narratív és az ezzel kapcsolatos módszertani forrásokat is. A Public Broadcasting System KIDS Share a Story nevű helyén (http://pbskids.org/shareastory) a gyerekek történeteket oszthatnak meg egymással. A szükséges mozgóképi elemek gazdag lelőhelye az Open Video Project, a Kongresszusi Könyvtár American Memory nevű gyűjteménye vagy a United Streaming, egy oktatási célú szolgáltatás.

A képi anyag feldolgozásához (képszerkesztés, animáció, multimédia) vagy saját grafikák készítéséhez számos szoftver áll rendelkezésre, és az ingyenesek között is van a célnak megfelelő. A digitális fényképezőgép vagy videokamera helyett megoldás lehet a filmszalag digitális kidolgoztatása vagy a képek szkennelése is. Természetesen bármilyen forrásdokumentumnál, amelyhez szerzői jogok fűződnek, ügyelni kell arra, hogy ezek ne sérüljenek. Az előadás valós idejű vagy aszinkron közzétételének és megőrzésének változatos módjai vannak. A kamaszok körében amúgy is gyorsan terjedő instant messaging (IM) és a beépített kamerás mobiltelefonok használatára a könyvtári órákon is építeni lehetne. A blogok mint aszinkron kommunikációs eszközök lehetővé teszik a közlendők árnyalt kidolgozását. Kialakult a klognak (knowledge blog) nevezett tanulmányi napló vezetésének gyakorlata is. A könyvtárak honlapjain jó helye volna a blog formájú olvasónaplóknak, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a blogok sokszor személyes vagy félig nyilvános tartalmáról.

A digitális beszámolók készítésének oktatására is létrejöttek már online források, például a Tech-Head Stories on Digital Storytelling (http://tech-head.com/dstory.htm). Annak érdekében, hogy a tanulók a kezdő lépéseknél a tartalomra koncentrálhassanak, a szerkesztés műszaki lépéseihez a könyvtárosok és tanárok létrehozhatnak sablonokat, és ilyenek online is elérhetők.

A történetek a technikai lehetőségeknek köszönhetően egyre inkább interaktívvá válnak. Egy hipertext olvasója maga választhatja meg az általa bejárt útvonalat. Máskor a folytatáshoz az olvasónak meg kell oldania egy problémát vagy kiegészítenie a szöveget. Az ilyen szerkezetek alkalmazkodnak a nemlineáris gondolkodáshoz, és jobban megkövetelik, egyszersmind fejlesztik a szükséges készségeket. Egyszerű interaktív módszer a történet egymás után következő részeinek megíratása az előzmények ismeretében gyerekcsoport tagjaival. Kívánatos lenne, hogy a könyvtárak megőrizzék és a továbbiakban az oktatás számára elérhetővé tennék a tanulók által készített anyagokat.

(Vajda Henrik)

Iskolai könyvtárak

Lásd 119

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyéb könyvtárak

05/136

TISENKO, M.N.: Profsouznye biblioteki Sankt-Peterburga: prosloe i nastoâšee = Bibliotekovedenie. 2004. 5.no. 86-90.p. Bibliogr. 7 tétel.

Szentpétervár szakszervezeti könyvtárai: múlt és jelen

Könyvtártörténet -nemzeti; Szakszervezeti könyvtár

A szakszervezeti könyvtárak hálózatának kialakulása a szovjethatalom kezdeteire tehető, 1917 előtt ez a könyvtártípus nem létezett. A könyvtárak száma akkor indult erős növekedésnek, amikor 1918 végén létrejött a szakszervezetek petrográdi tanácsának kultúrával és felvilágosító munkával foglalkozó osztálya. 1927-ben Leningrádban már 184 szakszervezeti gyűjtemény működött, összesen 1.342.489 kötettel és 282.560 beiratkozott olvasóval (ugyanebben az időben a városban mindössze 20 állami közkönyvtár létezett, 447.025 kötettel és 42.898 olvasóval).

Az 1920-as évek folyamán e könyvtártípus könyvtárosai számára konferenciák sorát rendezték, és működésükkel kapcsolatban több állásfoglalás is megfogalmazódott. A petrográdi tanács osztályának keretein belül megalakult a könyvtári bizottság, amely a hálózat szervezésével, az állománygyarapítással és a könyvtárosok képzésével foglakozott. A szakszervezeti könyvtárosok 1928-as és 1931-es összoroszországi tanácskozásán fogalmazták meg és fogadták el az „Arccal az ipar felé" jelszót, ennek megfelelően megerősítették kapcsolataikat a termelési ágazatokkal és felvették a harcot az írástudatlansággal szemben. Egy 1934-es felmérés kimutatta, hogy a gyárakban, üzemekben, építkezések környezetében létrehozott könyvtárak hatalmas, az egész országot behálózó rendszerré fejlődtek, az őrzött könyvtári egységek és az olvasók számát tekintve sokkal jobb mennyiségi adatokkal rendelkeztek, és a szakszervezeteknek köszönhetően fenntartásukra is nagyobb összegeket fordítottak a közkönyvtárakhoz képest.

A Nagy Honvédő Háború végére a Leningrádban korábban funkcionáló 400 gyűjteményből mindössze 150 maradt működőképes, de a szakszervezetek erőfeszítései nyomán 1956-ra a hálózatnak már ismét jóval több, 515 egysége volt.

A szakszervezeti könyvtárak gyakran álltak új könyvtári kezdeményezések élére, így pl. a hatvanas évek kezdetén Leningrádban e könyvtártípus keretein belül valósították meg először az állomány elrendezésében a szabadpolcos hozzáférést. A hetvenes évektől kezdve a szakszervezeti könyvtárak területén is erős központosítás alakult ki, az egyes iparágak kisebb könyvtárai egyesültek és az iparágak közötti együttműködésben létrejöttek az üzemközi, szervezetközi centralizált könyvtári központok, 1975-től pedig kialakultak a szakszervezeti könyvtárak területi módszertani központjai.

A kilencvenes évek elején azonban hirtelen megakadt a korábban sikeres fejlődés folyamata. A gyárak, vállalatok és üzemek likvidálása, privatizálása a könyvtárak megszűnését hozta magával: az 1996. január elsejei adatok szerint Leningrádban már csak 123 szakszervezeti könyvtár működött, közülük 56 egyáltalán nem szerzett be új dokumentumokat. A megszüntetett könyvtárak állománya teljesen megsemmisült, eltűnt. A XXI. század kezdetével sem javult a helyzet: a városi kulturális bizottság kimutatásai szerint Szentpéterváron 2001-ben 91 szakszervezeti könyvtár működött, közülük tíz azonnali épület-felújításra szorult, a következő évben pedig további nyolc könyvtárat számoltak fel. A még működő könyvtárak technikai felszereltsége katasztrofális volt: 2002-ben a 83-ból mindössze egynek volt számítógépe, háromnak másológépe, és negyvenben működött telefon. Ugyanakkor látogatottságuk még ekkor is magas volt: 2002-ben a statisztika 55 ezer felhasználót mutatott, közülük hét és fél ezer 14 év alatti gyermek volt, a használt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kötetek száma meghaladta a másfél milliót annak ellenére is, hogy mindössze 14.068 új dokumentumot szereztek be abban az évben. A 83 könyvtár 104 munkatársa közül 99 volt könyvtáros, 61 rendelkezett felsőfokú végzettséggel (közülük 52 könyvtáros felsőfokú diplomával) és 31 fő volt középfokú végzettségű.

Mindebből kiderül tehát, hogy a szakszervezeti könyvtárak napjainkban kétségbeejtő – a közkönyvtáraknál is nehezebb – helyzetben vannak, használóik száma lecsökkent (különösen a beiratkozási díjak kényszerű bevezetése óta), nyitva tartásuk heti két-három órára szűkült, a számítógépek alkalmazásáról csak álmodhatnak, és nem támogatja őket a jogszabályrendszer sem: szakszervezeti könyvtárakra vonatkozó jogszabályt utoljára 1983-ban és 1985-ben fogadtak el.

A szakszervezeti könyvtári hálózat fennmaradása, esetleges fejlődése csak akkor képzelhető el, ha megtalálják helyüket az átalakulóban lévő, a jövő követelményeihez igazodó orosz könyvtári rendszerben: működésük, információs és technikai modernizációjuk leginkább a tudományos-műszaki hálózattal való együttműködésben, egyesülésben képzelhető el.

(Hangodi Ágnes)

05/137

MANFRON, Anna: Le biblioteche degli scrittori = Boll. AIB. 44.vol. 2004. 3.no. 345-358.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az írók könyvtárai

Hagyaték; Magánkönyvtár

Bármilyen is egy magángyűjtemény, mindig valamiféle kivetülése annak a személyiségnek, kulturális érdeklődésének, szellemi színvonalának, aki azt összerakta. Így különösen érdekesek és értékesek az írók könyvtárai, melyeket gyakran közkönyvtárak őriznek. Mindenképpen különgyűjteménynek tekintendők: többnyire különböző típusú dokumentumokat tartalmaznak, és főként speciális olvasói kör (kutatók, szakértők, tudósok) érdeklődésére tartanak számot.

Jó esetben ezek a gyűjtemények együtt vannak az író feljegyzéseivel, levelezésével is, ami könnyebbé teszi a kapcsolódások és vonatkozások felderítését az egyes papírok és kötetek között, az összefüggések megvilágítását, melynek nyomán minden egyes dokumentum külön értéket nyer. Az ilyen dokumentumok együttese szerves egységet alkot, s szinte egyetlen, egyedi és megmásíthatatlan dokumentummá válik. Azok a könyvek, amelyeket az író kiválasztott, olvasott, megkapott, attól az időtől kezdve nem pusztán kiadványok, hanem személyes iratokká válnak, s ebből következik, hogy katalogizálásukat különös gonddal kell végezni. Pontosan le kell írni mindazokat a nyomokat, melyeket az „idő hagyott" az adott dokumentumon (a bejegyzéseket, széljegyzeteket, aláhúzásokat, a kézírásos ajánlásokat, a speciális kötést stb.), a lapok közt talált (található) jegyzetlapokat, fényképeket és levelezőlapokat, esetleg hozzátűzéseket. Mindezek a történészeknek és a filológusoknak hasznos adalékok az író olvasási szokásainak, olvasásmódjának felderítésére, valamint következtetések levonására azokról az intellektuális, társadalmi és gazdasági viszonyokról, amelyek között az író élete és munkássága folyt.

Egy szerzői könyvtár-levéltár leírási és katalogizálási folyamatában a bibliográfiai adatbázis és a levéltári leírás közti szakadék áthidalására van szükség, észben tartva az ISAAR(CPF) [*International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*] által előre vetített „kontextushoz kapcsolódó" releváns információk nyújtásának lehetőségét.

Az írói könyvtárakban gyakran találhatók ritka és értékes darabok is, (valamint első kiadások eredeti kötésben, továbbá a korabeli kiadói és terjesztői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakorlat számos apró jele a könyvekben), így az állományvédelem is fontos kérdése e gyűjtemények kezelésének. A kötetek lapjai közt található kéziratos dokumentumokra tekintettel a könyvtárak olyan biztonsági és tájékoztatási eljárások alkalmazására is rákényszerülhetnek, amelyek általában csak magánlevéltárak és -iratok kezelése során szükségesek. Ez azt jelenti, hogy az olvasóknak (és a használóknak általában) figyelembe kell venniük a szerzői jogokat és a magánszféra jogi védelmét (különösen olyan esetekben, ha az író vagy örökösei még élnek).

(Mohor Jenő)

Lásd még 104

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

05/138

CRESS, Ann: The latest wave = Libr.J. 129.vol. 2004. 16.no. 48-50.p.

Egy rendszer – egy gyűjtemény: „mozgó" állományok amerikai közkönyvtári rendszerekben

Állománygyarapítás; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtári rendszer; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezet

Colorado Államban (USA) hét közkönyvtár tért át a „hagyományos" állománygyarapításról és kölcsönzésről az ún. „mozgó" (*floating*) módszerre. (A megoldás nem új, számos amerikai és kanadai könyvtárban évek óta működik már, és napjainkban is egyre többen érdeklődnek iránta, elsősorban költségtakarékos volta miatt.) A módszer lényege abban áll, hogy míg a legtöbb könyvtárban a kikölcsönzött műveket ugyanoda kell visszavinni, a mozgó állomány esetében a rendszerben részt vevő könyvtárak bármelyikében vissza lehet adni a könyveket. A visszavett művet polcra teszik, és nem küldik vissza eredeti származási helyére.

Míg a mozgó állomány koncepciója meglehetősen egyszerű, megvalósítása már valamivel nehezebb; paradigmaváltásra van szükség a szolgáltatás módjában, és az integrált könyvtári rendszer átalakítása is munkaigényes. Akik azonban ezt vállalják, több szempontból is jól járnak: gyorsabban tudnak reagálni az olvasók óhajaira, igazságosabb hozzáférést tudnak biztosítani a dokumentumokhoz, kisebb lesz a könyvtárosok megterhelése, és jelentősen csökken a könyvtárak közötti szállítások mennyisége. Az olvasók igényei alakítják a gyarapítást, és a gyorsabb forgás miatt általában kevesebb példány is elegendő: ezáltal az újabb dokumentumtípusokra (vagy a jobban keresett művek példány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számának emelésére) is kerül pénz. Minden könyvtári rendszer persze saját maga alakítja ki igény szerint koncepcióját; dönthet úgy, hogy az új DVD-állományt körözteti csak, vagy hogy bizonyos állományrészeket kizár a forgásból (pl. a helytörténeti, családtörténeti dokumentumokat, kézikönyveket stb.). Az alap-infrastruktúra azonban elengedhetetlen tartozéka a módszernek: gyors szállítási lehetőség, megfelelő igénylő rendszer és szoftvertámogatás. (Fontos a belső kommunikáció és a központi gyarapítás is.) Ha ez megvan, két fontos tényezőre kell összpontosítania a könyvtárnak: az integrált könyvtári rendszerre és a munkatársakra. Olyan munkatársra van szükség, aki jól ismeri a kölcsönzési rendszert, és közvetlen kapcsolatban áll a rendszer szállítójával, hogy a kölcsönzött kötetek nyomon követéséhez szükséges változásokat elvégezzék, vagyis olyan végterméket kapjon a könyvtár, amely automatikusan frissíti majd egy-egy dokumentum lelőhelyét (pl. automatikusan regisztrálja a beérkezett anyagot, jelzi, ha az nem része a mozgó állománynak, és azt is, hova kell visszajuttatni). (Az Innovative Interfaces Inc. és a DYNIX tudja kezelni ezt, de a helyi sajátosságok miatt kisebb módosításokra szükség lehet.) A technikai kérdések mellett érzelmi kérdésekkel is foglalkozni kell: fel kell rá készíteni a könyvtárosokat (a vezetők számára pedig ajánlatos William Bridges *Managing transitions* című könyvének „leporolása"). Célszerű az áttérés előtt néhány hónapos kísérleti szakaszt beiktatni, amint a Jefferson megyei könyvtár (JCPL) tette 1994-ben, és a tapasztalatok alapján változtatni kell az eredeti elképzeléseken. Lényeges az is, hogy megfelelő gyarapítási gyakorlat alakuljon ki: az eleve központi gyarapítást végző könyvtárak számára ez kisebb nehézséget okoz, mint másoknak. Új eljárásokat kell kialakítani a helyzetnek megfelelően (dokumentumtípusok szerint, új elosztási rendszer kidolgozása, selejtezési technikák meghatározása stb.)

A mozgó állomány nem minden könyvtár számára jelent megoldást, de ahol alkalmazható, ott izgalmas szakmai lehetőségeket kínál.

(Murányi Lajos)

05/139

ROBERTS, Michael – KIDD, Tony – IRVINE, Lynn: The impact of the current e-journal martketplace on university library budget structures: some Glasgow experiences = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 9.no. 429-434.p.

Res. francia és német nyelven

Az e-folyóiratok jelenlegi piaci helyzetének hatása az egyetemi könyvtárak költségvetésére: glasgow-i tapasztalatok

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Költségvetés

Az egyetemi könyvtárak költségvetésére és adminisztrációjára nagy terhet rónak a konzorciális licencmegállapodások és „big deal"-ek (amelyek keretében a kiadók a konzorciumoknak a gyakran igen vegyes témájú teljes kínálatukhoz való elektronikus hozzáférést több évre lekötve értékesítik, a nyomtatott előfizetési díjat meghaladó összegért, lemondási lehetőség nélkül). Az egyetemi könyvtárak költségvetésének meglehetősen rugalmasnak kell lenni, hogy a jelenlegi gazdasági modell bonyolultságához igazodni tudjon. Ugyanakkor a finanszírozásnak valamilyen mértékben központi irányítás alatt kell maradnia.

Három brit (skót) egyetemi könyvtár (University of Strathclyde – UoS, Glasgow Caledonian University – GCU, University of Glasgow – UoG) eltérő költségvetési struktúráját vizsgálták egy szűk körű elemzés keretében.

A UoS könyvtára korábban az időszaki kiadványokra szánt költségvetést egyben kezelte, majd a döntéshozatalt az egyes tanszékek hatáskörébe helyezték. 1999 után az oktatók véleményének figyelem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bevételével változtatásokra került sor az előfizetésekben, és a címeket fokozottan a tanszékekhez rendelték. A 2000-2001-es tanévtől az időszaki kiadványokra szánt költségvetést is a tanszékek kezelték. Mindez egybeesett a big deal megjelenésével. Miközben a UoS könyvtára szigorúbb tematikus bontást alkalmazott, a piac az általánosabb kínálat felé mozdult el. A lemondási és finanszírozási nehézségek nagyon megterhelik az újfajta költségvetést: egyes folyóiratcsomagokat az általános keretből fedeznek, másokat több tanszék hozzájárulásaiból.

A GCU 1995 előtt centralizált költségvetéssel működött. A költségvetést felosztották a tanszékek között a folyóiratárak inflációja és a keretek egyenlőtlen hasznosítása miatt. Az egyetemi és könyvtári szakemberekből alakult bizottság abban állapodott meg, hogy a költségvetést egy, a hallgatók és a személyzet létszámát, valamint az egyes tudományterületen a dokumentumok tényleges átlagárát figyelembe vevő képlet szerint osztják fel. 1995 és 2002 között ezt a képletet használták, és számos előfizetést töröltek. Az ezt követő modellben az időszaki kiadványok előfizetését levonták az egyes tanszékeknek jutó összegekből, és a maradék összeget elosztották a könyvvásárlás és a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások megvásárlása között. A költségvetés megbontása miatt megnőtt a tanszékek ellenőrzési lehetősége és felelőssége. Mindez kiválóan működött, egészen a big deal megjelenéséig, amikortól a közös költségvetésből is le-lecsíptek. Újabb bizottság tekintette át a költségvetés ügyét, ez azt javasolta, hogy az új és a meglévő előfizetések esetében csak az elektronikus változatot szerezzék be. A javaslatot jóváhagyták. Az időszaki kiadványok becsült költségeit levonják a teljes költségvetésből, a maradékot pedig a kissé módosított korábbi képlet szerint osztják fel.

A UG az időszaki kiadványokra szánt összeget hagyományosan a közös költségvetésben tartotta, és az előző évi arányban osztotta el. Az 1997-98-as tanévben áttértek a képlet szerinti felosztásra, amely a célközönség létszámát, a használati méréseket, az inflációt, a kutatási tevékenység értékelésének eredményeit és a kutatási bevételeket vette figyelembe. A tanszékek számára ugyanakkor lehetővé tették, hogy a költségvetési rovatok között a pénzösszegeket mozgassák. A képlet gyakorlati alkalmazása nehézkesnek bizonyult, ezért 2002 őszétől a számításban figyelembe vették a Swets előfizetési ügynökség és a LISU statisztikai adatait is. Ez a megoldás elfogadható eredményt hozott, a big deal problémája azonban megmaradt. A könyvtárosok ismét az újbóli központosítást javasolják. Átmeneti megoldásként jelenleg a folyóiratcsomagok árát részben központi pénzalapokból fedezik.

A problémák egy része tehát a folyóiratcsomagokkal kapcsolatos. Nehézséget jelent az is, hogy a karokat és tanszékeket bevonták az előfizetések lemondásáról hozott döntésekbe. Ahol az elektronikus hozzáférésnek feltétele a nyomtatott változat megtartása, ott a lemondásra kiválasztott címek jó részét emiatt meg kell tartani. A folyóiratcsomagokban sok új folyóirat jelenik meg, de ez a választékbővülés pluszköltséggel jár, és Nagy-Britanniában ehhez még hozzá kell számítani az elektronikus dokumentumok beszerzését terhelő általános forgalmi adót is.

A kiadóknál megfigyelhető összevonások súlyosbítják a problémákat. A big deal megállapodások rugalmatlanok, és a konzorciumok számára igen nehezen kezelhetők. Az embargó az állományfejlesztés és az ésszerűsítés legfőbb akadálya, változtatásra gyakran csak a marginális címeknél van lehetőség.

Egyre többen térnek vissza az egyéni előfizetésekre, és egyes kiadók már vizsgálják a használat alapján meghatározott előfizetés modelljére való áttérést, amihez a felsőoktatási könyvtárakban zajló statisztikai és teljesítménymérési kutatások hasznos segítséget nyújthatnak.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/140

GRAF, Bernhard – SCHOLZE, Frank: Zeitschriftenevaluation an der Universität Stuttgart oder Ist die inhaltliche Bewertung ein hinreichendes Kriterium für Zeitschriftenabbestellungen? = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 6.no. 893-904.p.

Folyóiratok értékelése a stuttgarti egyetemen avagy Elegendő feltétel-e a tartalmi értékelés a folyóirat-lemondáshoz?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Folyóiratárak; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban

A Stuttgarti Egyetem Könyvtára (UBS) – a többi egyetemhez hasonlóan – a stagnáló vagy zsugorodó keretek és a folyóiratárak emelkedése miatt folytonosan arra kényszerült, hogy egyre több előfizetését lemondja. Az UBS a cikkben ismertetett értékeléssel használóinak szakirodalom iránti igényeiről akart reális és napra kész képet kapni. 2002-ben az UBS keretéből már félmillió euro hiányzott, a folyóirat-beszerzési keret 30%-a. Mivel a monográfiák beszerzése évek óta a minimumra csökkent, nem maradt mozgásterük a hiány pótlására. Már korábban is (1994-ben és 1997-ben) jelentős folyóirat-lemondásra került sor, de akkor még a karokkal és tanszékekkel közösen sikerült ezt a problémát megoldani, ez azonban már nem bizonyult járható útnak a szükséges összeg nagysága miatt. Azt tisztázandó, hogy a kurrens folyóirataik kielégítik-e az oktatás és kutatás igényeit, egy megbízható adatbázist kellett létrehozni a teljes folyóirat-állomány felmérése és értékelése révén. (Az Elsevier-kiadó folyóiratainak lemondásával pedig tiltakozni kívántak az agresszív árpolitika ellen, különösebb eredmény vagy reakció nélkül.)

Az értékelés nem csupán a gyarapítás „racionalizálását" akarta szolgálni, hanem a folyóiratok használatát is elemezni kívánta. A helyzet bonyolultsága a „kétszintű" könyvtári rendszerből is adódott: az egyetemi könyvtár mellett további 144 (kari és tanszéki) könyvtár is működik a Stuttgarti Egyetemen. Az egyeztetések ellenére a pénzügyi felelősség túl sok „vállon" oszlik meg, ezért a felméréstől a központosított gazdálkodáshoz is reméltek számszerű adatokat.

Az értékelést 2002 nyarán tervezték meg és készítették elő. A 2965 címből álló folyóiratjegyzéket (27 szakcsoportba rendezve) elektronikus formában készítették el, és küldték meg a 144 tanszéknek, akik nem csak a maguk szakfolyóiratait, hanem az összes címet értékelhették egy ötfokú skálán, ahol az egyes a „nélkülözhető", az ötös a „nélkülözhetetlen" volt. (Nullával az „érdektelen" folyóiratokat értékelték.) A kérdőívet a tanszékek 2003 első hónapjaiban töltötték ki. (A válaszadás 94%-os volt.)

Az „osztályzatok" összesítésekor szakterületenként csoportosítva további elemekkel – az ár, a kapott szavazatok száma (és az abból számított hányados) – bővítették a címeket; ebből alakult ki a rangsor (ranking list). Az értékelés módszertani ismertetése és a kapott eredményekből közölt illusztratív példák nyomán érdemes néhány megállapítást kiemelni:

- A vizsgálat során 112 folyóirat kapott „érdektelen" vagy „nélkülözhető" osztályzatot; ezek ára mindössze 35 ezer euro, vagyis további megtakarítás lemondással nem érhető el – az alapvető tudományos érdekek sérelme nélkül;
- Nem volt újdonság, hogy egy-egy folyóirat legalább egy kar számára nélkülözhetetlen volt, de meglepetést okozott a tanszékek interdiszciplináris érdeklődése.

A beszámoló három fontos következtetéssel, illetve a további teendők felvázolásával zárul:

1) Át kell térni a használóközpontú állománygyarapításra. A munkát folyamatos használati statisztikákkal kell segíteni, amire csak az e-folyóiratokra való fokozottabb áttérés és a nyomtatott folyóiratok használatának rendszeres vizsgálata révén lesz mód.
2) Erősíteni kell a tudósoknak a publikációs folyamatban elfoglalt pozícióját a nyílt hozzáférésű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

környezetben vagy a nonprofit kiadóknál való párhuzamos megjelenés révén.

3) A használóközpontú állománygyarapítási politika könnyebben valósítható meg, ha az anyagi felelősséget az egyetemi könyvtár és a tanszékek közösen viselik. Az értékelés alapul szolgálhat egy új költségmegosztási modell kidolgozásához (a tanszékek folyóiratigénye számszerűsíthető) és további szervezeti újításokhoz (folyóirat-gyarapítási bizottság alakítása, a keretek koncentrálása stb.).

(Murányi Lajos)

05/141

ROCKLIFF, Sue: E-journals : The Queen Elizabeth Hospital Library experience = El.Libr. 22.vol. 2004. 5. no. 433-439.p.

Az ausztráliai Queen Elizabeth kórházi könyvtár tapasztalatai az elektronikus folyóiratokkal

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Szakkönyvtár -egészségügyi

Az Adelaide-i Egyetem Erzsébet királynőről elnevezett kórházának (TQEH) könyvtára az 1994-ben kiépített helyi hálózaton indította meg online szolgáltatásait. Ezeket a kilencvenes évek végére már szinte teljesen az szabta meg, hogy a könyvtár a Dél-Ausztráliai Egészségügyi Könyvtári Konzorcium (SAHSLC) tagjaként elektronikus folyóiratokkal, adatbázisokkal és e-könyvekkel rendelkezik.

Az 1995-ben 15 taggal megalakult konzorcium célja több kulcsfontosságú forrás elérése volt a költségek csökkentése mellett. A központi finanszírozást célzó első, sikertelen pályázat után a kormányzat 2000-ben jóváhagyta a módosított projektet. Az elnyert összeg 10 adatbázishoz való hozzáférésre és egy külön projektvezető fizetésére terjedt ki, aki a licencek intézését, a konzorcium honlapjának (SALUS) fejlesztését, a képzést, kapcsolattartást és a használati statisztikával kapcsolatos teendőket végzi.

A projekt központi finanszírozása határozott időre szólt: 2001-ben már csak részleges volt, 2002-re pedig megszűnt. A költségeket azóta a szervesen összeforrt konzorcium tagjai viselik. A SALUS továbbra is az online források szolgáltatásának legfőbb eszköze. Ezek térnyerésének és a párhuzamos nyomtatott folyóiratok lemondásának tendenciája folytatódik. 2003 júliusára a TQEH 17 adatbázissal, 180 e-könyvvel és 1200 elektronikus folyóirattal rendelkezett, ami a kurrens folyóiratok 82%-a volt.

A TQEH használói főleg orvosok, ápolók és hallgatók, akiknek szakirodalomra bármely napszakban szükségük lehet, gyakran nem is a kórházban, de az internet-hozzáférés legtöbbjük számára nem probléma. Az adatbázisok kiválasztását segítette az a tény, hogy az orvosi és egészségügyi szakterületen két nagy adatbázis (a Medline, illetve a Cinahl) az értékes elektronikus forrásoknak még nagyobb részét tömöríti, mint más szakterületek adatbázisai. Az adatbázisok naprakészen tartása a helyi szerveren túlzott költségeket és többletmunkát okozott volna, ezért a TQEH a távoli hozzáférés mellett döntött. Szerencsére az OACIS nevű, a betegeket, kórtörténetüket és a kezeléseket nyilvántartó szakértői rendszer bevezetése az állam nagy kórházaiban megnövelte az internet-hozzáférési pontok számát.

Mint minden online szolgáltatás tervezésénél, itt is számolni kellett a fellépő problémákkal. Az előre bejelentett leállásokról a rendszer e-mailben értesíti a használókat. A lehetőségek szerint felkészültek a hálózatban fellépő hibákra és az áramkimaradásokra is. A használók képzésére új munkakört létesítettek. Az egyidejű hozzáférések korlátozása miatt folyamatosan figyelik, mely források esetén válhat ez kritikussá. A konfliktusok elkerülése érdekében a dokumentumküldéssel kapcsolatos kérdésekben idejekorán kapcsolatba léptek a szolgáltatókkal. Mindezek ellenére adódtak nem várt problémák is, melyek zömmel műszaki természetűek voltak (tűzfalak, proxy szerverek, a cookie-k kezelése stb.), más részük pedig az elektronikus folyóiratok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sajátságaiból adódott. Ezek tartalma sokszor nem egyezik pontosan a nyomtatott változatéval. A részegységek gyakran később jelennek meg az aggregátorokban, mint a kiadók honlapjain, de ilyen nagy számú egyenkénti előfizetés képtelenség volna. A kiadók aggregátort válthatnak, egyedi feltételeket és korlátozásokat vezethetnek be. Az adatbázisokban szolgáltatott teljes szövegű folyóiratokban nem ritka a 6-12 hónapos késleltetés (embargó) sem.

A konzorciumi beszerzés lehetővé tette, hogy a felhasználói licencek számát az intézményenkénti 1-nél is alacsonyabbra szorítsák le, ami különösen a kevésbé használatos adatbázisoknál és e-könyveknél előnyös. A SAHSLC tagjai között a költségek a használat arányában oszlanak meg. Az online folyóiratok nagy adatbázis-csomagok keretében történő előfizetésével ugyancsak jelentős megtakarítást értek el. Bár a mindenkori elérésre nincs garancia, az adatbázis-szolgáltatók rendszerint biztosítanak visszamenőleges évfolyamokat, a szolgáltatásból kivont folyóiratok pótlására pedig szinte mindig van lehetőség. Megtakarítás jelentkezett a raktározásból és a korábban több nyitvatartási órából eredő költségekben is. A projekt fontos eredménye a helytől és időtől független hozzáférés, a használat és a teljesítmény megbízható mérése, a könyvtárközi szolgáltatások fellendülése és egyszerűsödése is. Az olvasók jól alkalmazkodtak a változáshoz. Noha egy 2003-as felmérés szerint még mindig csak a könyvtárak 38%-a hajt végre tervszerű áttérést kizárólagosan online folyóiratokra, a TQEH tapasztalatai nem támasztják alá a többség aggodalmait.

(Vajda Henrik)

Állományvédelem

05/142

LAFFONT, Caroline – MOUREN, Raphaële: Les ennemis du livre = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 1.no. 54-63.p. Bibliogr.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A könyv ellenségei

Állományvédelem; Biológiai kártevők; Elemi károk; Könyvrongálás; Raktározás; Tervezés

A nemzeti gyűjtemények megőrzésének számos kockázata van, melyek közül némelyek elháríthatók, mások megelőzhetők vagy csökkenthetők. A cikk szerzői ismertetik a fő veszélyeket (tűz, víz, rossz környezeti körülmények, nyirkosság, rovarok, helytelen tárolás és kezelés, sőt, maguk az olvasók ...), és megmutatják, milyen eszközök állnak a könyvtárak rendelkezésére a velük folytatott küzdelemben. A szerzők a vészhelyzetekre kidolgozott cselekvési terv fontosságát is hangsúlyozzák.

(Autoref.)

Különgyűjtemények

05/143

HYLAND, Anne Maureen: Providing access to atypical items in an academic library = Collect.Manage. 29.vol. 2004. 1.no. 52-72.p. Bibliogr.

A nem szokványos dokumentumok elérhetővé tétele egy kanadai egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Régi és ritka könyvek; Raktározás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A legtöbb észak-amerikai felsőoktatási könyvtár hasonló módon szabályozza különgyűjteményük (a régi könyvek), illetve a rövid kölcsönzési határidejű állomány (pl. kötelező irodalom) ún. ellenőrzött hozzáférését (controlled access). Emellett a képzőművészeti anyagokat, a zeneműveket és hangfelvé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teleket, térképeket, mikroformákat, audiovizuális anyagokat, valamint a kurrens periodikumokat is fokozott védelemben részesítik.

A Calgary Egyetem könyvtára – a többi könyvtárhoz hasonlóan – írásban szabályozta a kötelező irodalom, a különgyűjtemények és a Képzőművészeti Gyűjtemény anyagának használatát, de 2002-ben a könyvtár néhány munkatársa úgy gondolta, felül kell vizsgálni ezt a szabályzatot, és olyan útmutatóra van szükség, amely az eddig nem szabályozott dokumentumok és gyűjtemények használatára is kitér: ezekre a „nem szokványos" (atypical) megnevezést használták. Az alábbi négy kategóriát különböztették meg:

1. gyakran keresett, problematikus és fontos művek, melyek gyakran lopásnak vagy rongálásnak vannak kitéve,
2. a speciális bánásmódot, restaurálást igénylő, rossz állapotú, szokatlan formátumú vagy méretű dokumentumok,
3. a drága (1000 dollárnál többe kerülő) könyvek,
4. sajátosságuk miatt értékes gyűjtemények.

Ezek megfelelő elhelyezése és védelme örökzöld problémája a kanadai felsőoktatási könyvtáraknak; ezért először az ezekkel kapcsolatos gyakorlatot vizsgálták hat kanadai könyvtárban, majd áttekintették ennek szakirodalmát is, megismerendő az észak-amerikai felsőoktatási könyvtárak eljárásait (a biztonsági kérdések, tárolás, hozzáférés és a költségráfordítás terén).

A tanulmány fő részében a „nem szokványos" dokumentumok és gyűjtemények kezelésének, illetve rendelkezésre bocsátásának alapelveit írják le, és ajánlásokat fogalmaznak meg a gyakorlati megvalósításhoz, számos példát és ismérvet felvonultatva.

(Murányi Lajos)

Feldolgozó munka

05/144

YODER LEROY, Sarah – LEFFARD THOMAS, Suzanne: Impact of web access on cataloging = Cat. Classif.Q. 38.vol. 2004. 2.no. 7-16.p. Bibliogr.

A világháló hozzáférhetőségének hatása a katalogizálásra

Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A nagykönyvtárak katalogizálói manapság a munkahelyi számítógépükön hozzáférnek a világhálóhoz, így sok erőforrás csak egy kattintásnyi távolságra van tőlük. Ilyen erőforrások például a katalogizálási segédeszközök és dokumentációk bizonyos honlapokon; sok könyvtári online katalógusban az osztályozási jelzetek és az egyéb katalogizálási információk is kereshetők; a kiadók, kormányhivatalok és egyéni szerzők weblapjai is sok hasznos információt kínálnak. Mindez természetesen hatással van a katalogizálásra. Mivel a számítógépen több ablakot is meg lehet nyitni egyidejűleg, a katalogizálók sok forrásból vehetnek át katalogizálási információkat a „kivág-beilleszt" funkció segítségével. Az internetes források fontos információkkal szolgálhatnak egy bizonyos mű kapcsolatairól is, ami javítja a katalógusrekordok minőségét, és pontosabb hozzáférési pontok megadását teszi lehetővé. A cikk példák segítségével mutatja be, hogy a világhálón található katalogizálási információk hogyan használhatók fel a katalogizálási folyamat megkönnyítésére.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/145

CAMPBELL, D. Grant – FAST, Karl V.: Academic libraries and the Semantic Web : What the future may hold for research-supporting library catalogues = J.Acad.Librariansh. 30.vol. 2004. 5.no. 382-390.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak és a szemantikus web. Mit tartogat a jövő a kutatást segítő könyvtári katalógusok számára?

Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A cikk azt vizsgálja, hogy a metaadatok jövőbeli lehetőségeinek segítségével az egyetemi könyvtárak hogyan tudják az ún. „szemantikus web" információit beépíteni a katalógusaikba. Míg a jelenlegi metaadat-struktúrák egyszerűen a könyvtárak által létrehozott bibliográfiai adatok cseréjére szolgálnak a világhálón, a cikk szerint az egyetemi könyvtárak gazdag metaadat-forrásként hasznosíthatnák a szemantikus webet, és ezeket a forrásokat beépíthetnék a katalógusaik bibliográfiai rekordjaiba. A cikk a régi és ritka könyvek, az irodalomkritika és a filmtudomány területéről vett példákkal bizonyítja, hogy ha az egyetemi könyvtárak a katalogizálási szabályzatokról a web információinak értékelésére és begyűjtésére helyeznék a hangsúlyt, akkor új és izgalmas szerepet játszhatnának az elektronikus információs szolgáltatások fejlesztésében.

(Autoref.)

05/146

GARSHOL, Lars Marius: Metadata? Thesauri? Taxonomies? Topic maps! Making sense of it all = J.Inf.Sci. 30.vol. 2004. 4.no. 378-391.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Metaadatok? Tezauruszok? Osztályozási rendszerek? Tématérképek! Melyik mire való?

Gépi dokumentumleírás; Osztályozási rendszer; Tézaurusz

Az a probléma, hogy egy dokumentumgyűjteményben nem találunk meg valamilyen információt, amelyről tudjuk, hogy biztosan benne van valahol, olyan régi, mint maguk a dokumentumgyűjtemények. E probléma modern változatával az ún. információs architektúra foglalkozik, melynek feladata a webhelyek hatékony szervezése, hogy a használó minél könnyebben megtalálja, amit keres. A probléma megoldására a tervezők eddig a könyvtártudományból vettek át ismert és bevált módszereket, de újabban az úgynevezett „tématérképek" (topic maps) használata került előtérbe. Felmerül a kérdés, hogy ezeknek milyen előnyei és hátrányai vannak a hagyományos megoldásokhoz képest – a cikk erre próbál meg válaszolni. A szerző állítja, hogy a tématérképek az áttekinthetőség és az információkeresés szempontjából egyaránt hatékonyabbak, mint a hagyományos módszerek.

(Autoref.)

05/147

FADAIE 'ARAGHI, Gholamreza: A new scheme for library classification = Cat.Classif.Q. 38.vol. 2004. 2.no. 75-99.p. Bibliogr. 18 tétel.

Új könyvtári osztályozási rendszer

Osztályozási rendszer

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A javasolt új osztályozási rendszer két alapelve a hierarchia és a bináris elmélet, ezért Egyetemes Bináris Osztályozásnak nevezték el (Universal Binary Classification, UBC). A cikk felsorolja a rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előnyeit, pl. tárgyszófejlesztés, tezaurusz-építés, minden jelzet a természetes nyelvi megfelelőjével együtt táblázatokba van rendezve, ami segít a keresőknek a megfelelő tárgyszó kiválasztásában. A rendszer teljesen megfelel a tudomány osztályozásának, ami szintén a hierarchia és a bináris elmélet elvére épül. Végül a McGill egyetem könyvtárának állományából véletlenszerűen kiválasztott könyvek példáján összehasonlítja az új osztályozási rendszer jelzeteit a könyvtárban jelenleg használt LC jelzetekkel a könyvtár- és információtudomány területén.

(Autoref.)

Lásd még 126

Katalógusok

Lásd 145, 181

Információkeresés

05/148

McCULLOCH, Emma – SHIRI, Ari – NICHOLSON, Dennis: Subject searching requirements : The HILT II experience = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 8.no. 408-414.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

A tárgyi kereséssel szemben támasztott követelmények: a HILT II tapasztalatai

Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Keresőkép

A HILT (High-Level Thesaurus) projekt 2. szakasza a JISC (Joint Information Systems Committee) finanszírozásával a Glasgow-i Egyetemen ment végbe 2003-ban. Célja egy kísérleti terminológiai rendszer kialakítása és ezen keresztül követelmények és ajánlások kidolgozása volt a JISC Information Environment (IE) tezaurusza számára.

A HILT tervezését a használók tárgyi keresési szokásainak vizsgálata előzte meg. Az egyetemi könyvtár különböző szintű gyakorlattal rendelkező használóival és munkatársaival készítettek interjút. A csoportokat úgy jelölték ki, hogy szakmai érdeklődésük lehetőleg különböző legyen. A kiindulópont korábbi kutatások ama megállapítása volt, hogy minél speciálisabb egy keresés, annál inkább döntő a keresési stratégia, illetve, hogy a stratégiát a feladat, illetve a használók típusa (pl. átfogóbb tanegységek hallgatói szemben a doktorátusra készülőkkel) is befolyásolja. Az interjúalanyok által saját témájukra használt tárgyi kifejezések gyűjtésének célja az volt, hogy megállapítsák, mennyire vannak ezek képviselve a különböző tárgyi keresőrendszerekben, és milyen leképezésükre van szükség a kísérleti rendszerben. A kutatás kiterjedt a használók keresési stratégiájának típusaira és szakszerűségére. A szakirodalomból ugyanis az derül ki, hogy a legtöbb használó keresési szokásai és a keresés leghatékonyabb módjai alapvetően kétfélék: az adatbázisokban elterjedt és hatékony Boole-operátorokat a weben inkább csak a szakemberek tudják eredményesen használni. A kutatás módszerei természetszerűen különböztek a kész rendszerek alkalmazásának vizsgálatától, és közvetlenül a használók döntési folyamataira irányultak. Az interjúalanyoknak például esszét kellett írniuk egyéni, valamint közös kijelölt témákban a könyvtárban előfizetett online szolgáltatásokat igénybe véve, és ki kellett jelölniük, hogy korlátozó körülmények híján milyen stratégia szerint választanák ki e célra a legértékesebb forrásokat.

A használói csoportok (hallgatók, kutatók, előadók, online tájékoztatók), a tárgykörök vagy a keresőkifejezések között nem mutatkoztak szignifikáns különbségek. Érdekes viszont az az eredmény, hogy mind az ideálisnak tartott, mind az aktuálisan alkalmazott keresési stratégiák közül mindegyik csoportban a leggyakoribb volt néhány talá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lat alapos tanulmányozása az összes átnézése után. A használó nem mindig az elvileg helyesnek tartott stratégiát veszi igénybe: a tájékoztatók például fokozottan előnyben részesítik a már ismert online szolgáltatásokat, a hallgatóknál pedig komoly szempont a rendelkezésre álló idő. A keresési stratégiát azzal is sikerült összefüggésbe hozni, hogy mennyire általános vagy speciális, és mennyire pontosan meghatározott a feladat témája. Személyről (Robert Burns) szóló irodalom keresésekor a résztvevők több mint fele a személynév valamilyen alakjára vagy a családnévre keresett. Egy cikkírásról tartandó szemináriumra való felkészülés feladata a használt kifejezések erős szóródásához vezetett. Ami a keresésre használt szavak kombinálását illeti, a résztvevők legnagyobb része több szóból álló kifejezésre keresett. Ezt követi a szinonimák és más névalakok gyakorisága, végül, de még mindig a többség részéről a Boole-operátorok alkalmazása. Az egyszavas keresések aránya mindössze 6% volt. A kutatás rámutatott arra, hogy a kísérleti terminológiai rendszernek széles tárgyköri lefedettséggel kell rendelkeznie. Lehetővé kell tennie az egyszerű és fejlett keresési módszereket is. A természetes nyelvi kifejezéseket közvetlenül vagy szabályozott kifejezésekre való leképezéssel támogatnia kell, és ebben egyaránt biztosítania kell átfogó és speciális keresést. Az eredmények tanulságokkal szolgálnak a web alapú, tárgyi keresési funkciókkal is ellátott rendszerek fejlesztői számára is.

(Vajda Henrik)

05/149

SINGH, Balwan – KAPITA, P.C.: Search engines: tools for library = Ann.Libr.Inf.Stud. 51.vol. 2004. 3.no. 93-98.p.

Internetes keresőgépek – könyvtárosi nézőpontból

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A cikk az internetes keresőgépeket tárgyalva először definíciókat közöl róluk, majd elmagyarázza működésüket és bemutatja a hatékony internetes információkeresést az ÉS, VAGY és NEM operátorok használatával. Külön foglalkozik a keresőgépek könyvtári alkalmazásával. Véleménye szerint a könyvtárosoknak kimerítően kell ismerniük a keresőgépek használatát, hogy maximálisan ki tudják használni az internet lehetőségeit. Felsorol néhányat a gyakran használt általános, indiai és szakterületi keresőgépek közül.

(Autoref.)

05/150

LEWANDOWSKI, Dirk: Date-restricted queries in web search engines = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 6.no. 420-427.p. Bibliogr.

Dátum szerint szűkített keresések működése az internetes keresőgépeken

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Az internetes keresőgépek összetett keresési szolgáltatásuk keretében általában nyújtanak dátum szerinti szűkítési lehetőséget, de a weblapok valódi aktualizálási idejének megállapítása nem könnyű. A tanulmány dátumra szűkített kereséseket tesztel a Google, a Teoma és a Yahoo! keresőgépek használatával. Megállapítja, hogy az ilyen keresések egyik vizsgált rendszerben sem működnek megfelelően. Végül e problémának a további kutatásokra és a keresőgépek fejlesztésére gyakorolt hatását tárgyalja.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/151

MURESAN, Gheorghe – HARPER, David J.: Topic modeling for mediated access to very large document collections = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 55.vol. 2004. 10.no. 892-910.p. Bibliogr.

Témamodellálás rendkívül nagy dokumentumgyűjtemények közvetítő útján való eléréséhez

Igény; Modellálás; Online információkeresés; Osztályozáselmélet

Amikor nagy dokumentumállományokban keresünk, világos és egyértelmű keresőkérdésekre van szükség. Ismerve a szakirodalomból, hogy a használók mennyire képtelenek jó keresőkérdéseket szerkeszteni, a szerzők rendszerközvetítéssel végzett információkeresést javasolnak. Módszerük két fő feltételezésen alapul: a dokumentumok tematikus bokrosításának megvalósíthatósága, és a statisztikai nyelvi modellek képessége a tartalom feltárására. Az emberi közvetítő szerepét utánozva a rendszerközvetítő először párbeszédet folytat a használóval, és segít neki egy, a problématerületét képviselő ún. forrásgyűjteményben (source collection) való keresésben. Miután a használó ebből a kisebb állományból kiválasztott néhány releváns dokumentumot, a rendszer ezek alapján felépíti a használó szükségleteinek megfelelő nyelvi modellt, majd egy tényleges keresőkérdést szerkeszt, amelyet már a teljes, heterogén dokumentumállományban lehet futtatni. Elemezve az eredményeket a szerzők megállapítják, hogy a szóban forgó módszerben nagy lehetőségek rejlenek az információkeresés hatékonyságának javítására.

(Autoref. alapján)

05/152

MKADMI, Abderrazak – SALEH, Imad: Recherche collaborative d'informations: repenser l'architecture des systemes de recherche d'information a l'ere du numérique = Doc.Bibl. 50.vol. 2004. 2.no. 157-168.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Együttműködésen alapuló információkeresés: információkeresési rendszerek szerkezete a digitális korban

File-szervezés -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

A cikk egy együttműködésen alapuló információkeresési rendszert ismertet, amelyet a párizsi Laboratoire Paragraphe-nál fejlesztettek ki. A rendszer megoldást kínál a digitális kor néhány információkeresési problémájára: egyfelől a dokumentumok száma túl nagy és strukturálatlan, másfelől a használók egyedül végzik a keresést a számítógép előtt. Az első probléma megoldására a cikk az XML (Xtensible Markup Language) technológia alkalmazását ajánlja, a másodikkal kapcsolatban pedig egy másokkal közös virtuális munkaterületet javasol, amely lehetővé teszi az eredmények megosztását és egymás segítését. Végül a rendszer várható jövőjével foglalkozik.

(Autoref.)

05/153

PETRELLI, Daniela – BEAULIEU, Micheline – SANDERSON, Mark [et al.]: Observing users, designing clarity : A case study on the user-centered design of a cross-language information retrieval system = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 55.vol. 2004. 10.no. 923-934.p. Bibliogr.

Esettanulmány egy többnyelvű információkeresési rendszer tervezéséről

Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Online információkeresés

A többnyelvű információkeresés (cross-language information retrieval, CLIR) adott nyelvű szöveg megkeresését teszi lehetővé egy ettől különböző nyelvű kérdés segítségével. Az eljárás kombinálja a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fordítást és a tulajdonképpeni keresést. Salton korábbi munkássága után a CLIR kutatása a 90-es években bontakozott ki. Sikerült ilyen rendszereket megvalósítani a gépi fordítás különböző alkalmazásaival, de ezek hatásfoka nem közelítette meg az egynyelvű (a tárolt dokumentumok nyelvén történő) keresését. Azzal, hogy a CLIR a TREC (Text Retrieval Conference) kutatási témája lett, a munka interkontinentális méreteket öltött. 2000-ben már arról számoltak be, hogy az egynyelvű után lefuttatott többnyelvű keresés 18%-kal javította az eredményt.

A korábbi kutatások nem foglalkoztak a lehetséges alkalmazási területekkel, és az értékelésbe kevéssé vonták be a használókat. Pedig bármely információs rendszer fejlesztésénél már a tervezés egyes fázisaiban szükség van a használók elvárásaira és véleményére. A Clarity elnevezésű (http://clarity.shef.ac.uk) rendszert – amely egyben az EU által finanszírozott kutatási terv – ennek megfelelően négy lépésben fejlesztették ki a publikáláshoz ritkán használt nyelvek (a prototípus esetében a finn) angol nyelvű kereséséhez.

Az igények előzetes felvázolásában angol és finn sajtófigyelő és médiacégek vettek részt a Clarity Konzorcium tagjaiként. A lehetséges használói csoportokat (újságírók, üzleti elemzők, esetleg fordítók és könyvtárosok) szem előtt tartva kétféle forgatókönyvet írtak a rendszer tipikus használatáról, és ezek alapján próbálták meghatározni a követelményeket. A felhasználói felület tervezéséhez a forgatókönyveket és a vonatkozó szakirodalmat hívták segítségül. A rendszer egyszeri használatát hat lépésre bontották: rendszerbeállítások (keresőnyelv, a dokumentumok nyelvei stb.), a keresőkérdés szerkesztése, a találatok áttekintése, egyes tételek megtekintése rangsorolt találati halmazból, több dokumentum egyidejű megnyitása, valamint további munka, melyhez elérhető a lefuttatott keresések minden találata.

Annak érdekében, hogy a használói igényekről árnyaltabb képet kapjanak, videofelvételeken is rögzítve vizsgálták, hogyan használják a rendszer kísérleti változatát a résztvevők saját munkájukban. Interjúkat készítettek arról, milyen környezetben, eszközökkel, nyelvi és keresési ismeretekkel végzik általában ezt a munkát. Az adatok elemzésekor kiderült, hogy az újságírók, elemzők és fordítók aránylag homogén csoportjától a könyvtárosok a nyelvismeret és a keresés célja tekintetében (kimerítő irodalmat nyújtani olykor nem is ismert témában) különböznek, ezért az ő speciális igényeiket figyelmen kívül hagyták. A használók keresésre a célnak megfelelő nyelvet használják (gyakran az angolt, mivel ez különösen a szaknyelvekben összekötő szerepet játszik). Igény van a találatok különböző szempontok szerinti rangsorolására, a keresés automatikus kiterjesztésére szinonimákra és más szóalakokra, valamint a használó által készített saját szótárra. A felhasználói felület több eleme viszont fölöslegesnek vagy zavarónak bizonyult. Új tesztek során egy és több nyelven beszélő résztvevőket bevonva győződtek meg a szükséges konkrét változtatásokról.

A CLIR sajátos problematikája az interakció biztosítása a keresőkérdés gépi fordításában. A lefordított keresőkérdés megjelenítése többféleképpen is zavart okozott a használóknak, a visszacsatolás mégis nélkülözhetetlen ahhoz, hogy saját javunkra kihasználjuk a rendszer hatékonyságát. Nem kínálkozik megoldás az erősen kultúrafüggő kifejezések kezelésére. Mivel a kis nyelvekre készített fordítóprogramok nem közelítik meg a világnyelvek közötti fordítás hatékonyságát, az idegen nyelv ismerete a CLIR használatában is előny. Az eredmények hatására kivontak azonban a szótárból számos, információkeresésre aligha használatos köznyelvi jelentést.

(Vajda Henrik)

Lásd még 146, 181, 187

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

05/154

Guidelines for implementing and maintaining virtual reference services = Ref.User Serv.Q. 44.vol. 2004. 1.no. 9-13.p.

Irányelvek a virtuális referensz létrehozásához és működtetéséhez

Irányelvek -könyvtári [forma]; Referensz; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az ALA (Amerikai Könyvtári Egyesület) referensz- és olvasószolgálati egyesülete (RUSA) irányelveket állított össze a virtuális referensz szolgáltatások létesítéséről és működtetéséről.

A virtuális referensz (VR) a számítógép-hálózaton történő szolgáltatás, amely gyakran élőben zajlik, számítógépen vagy egyéb internet technológia segítségével (a kommunikációs csatornák: csevegés, videokonferencia, Voice over IP, közös böngészés, e-mail vagy a csak két partner csevegését biztosító „instant messaging"-technológia, ezt szinkron üzemmódnak is nevezik). A VR-t gyakran kiegészíti valamilyen telefonos, faxos, személyes vagy levelezéssel lebonyolított tranzakció.

A VR szolgáltatás működtetése hosszabb távra szóló feladat; induló és folyamatos költségekkel jár; tervezésében, népszerűsítésében a vezetésnek, a referensz könyvtárosoknak és a célközönség egyes tagjainak kell együttműködnie; szükség van számítógépes szakemberek bevonására is; és a VR-nek vannak gyűjteményfejlesztési és licencelési vonatkozásai is.

A VR szolgáltatás paraméterei között meg kell határozni a célközönséget, a használói azonosítás módját, a szolgáltatás szintjét (milyen kérdésekre válaszol és milyenekre nem; az utóbbiak esetében rögzíteni kell, hogyan járnak el) és időbeli paramétereit. Szinkron VR-nél közölni kell, mikor találja a használó a könyvtárost a számítógép mellett, aszinkron VR-nél pedig azt, hogy milyen gyakran nézik meg a beérkezett kérdéseket, és mikor várható a válasz. A VR-t a szolgáltatás jellegét világosan ismertető belső és külső csatolásokkal kell propagálni. El kell dönteni, hogy a dokumentumszolgáltatás beletartozik-e a szolgáltatás körébe, és ha igen, milyen térítésért. A használók számára útmutatást kell adni a helyes viselkedéshez.

A VR szolgáltatás a szokásos készségek és szolgáltatási viselkedés mellett a használó fizikai távolléte és a kommunikációs módszerek miatt másfajta készségeket és képzettséget követel meg. Fontos szerepet kap ezek mellett az online kommunikáció, a tájékozottság és az adatvédelem biztosítása. Gondoskodni kell a kezdeti és a folyamatos képzésről egyaránt.

A VR több könyvtár együttműködésével is megvalósulhat. Megállapodás szükséges a közös teendők megosztásáról (központi irányítás, koordináció), a kapcsolattartásról, egy-egy tag delegálásáról az irányító csoportba. A szolgáltatás minimális szintjét rögzíteni kell (szinkron VR esetén a szolgáltatás időtartamát; aszinkron VR esetén a kezelendő kérdések számát vagy a várakozó kérdések időszakonkénti ellenőrzését). A kérdések elosztása központilag történik, a személyzet biztosítása a helyi könyvtárak feladata. A közös koncepciók, működési eljárások és szabályzatok közzétételére központi forrást kell biztosítani. A szolgáltatási prioritásokat rögzíteni kell. Világosan meg kell határozni, hogy a licenc keretében beszerzett online források hogyan használhatók fel más részt vevő könyvtárak használóinak kiszolgálásában. Adatvédelmet kell biztosítani.

A szolgáltatás infrastruktúráját (személyzet, hely, bútorzat, hardver, szoftver) és annak szükség szerinti frissítését biztosítani kell az egyes könyvtárakban, a használók (a hátrányos helyzetben élőket beleértve) igényeit figyelembe véve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A VR-nek a könyvtár költségvetésében külön rovatban meg kell jelennie, és folyamatosan szerepelnie kell benne, akkor is, ha elindítását pályázati keretből oldották meg. Beindítása előtt kell dönteni az ingyenesség kérdéséről.

A VR-t a folyamatosság érdekében egymás között megosztják a munkatársak; lehetőség szerint a referensz minden formájára kiképezik őket. A VR-re képességeik, érdeklődésük és elérhetőségük szerint választják ki a személyzet tagjait. A hatékony szolgáltatás érdekében képzésüket és továbbképzésüket meg kell oldani.

A VR-ről készüljön marketingterv a célközönségnek megfelelően, amelyet a tervezésbe és az értékelésbe be kell vonni. A marketinghez megfelelő költségvetést kell biztosítani, és időszakonként fel kell frissíteni. A VR szolgáltatás rendszeres értékelésére sort kell keríteni.

A VR során a használó és a könyvtáros kommunikációja bizalmasan zajlik, az erre vonatkozó előírásokat rögzíteni kell, és nyilvánosságra kell hozni. Az adatvédelem az értékelés során is követelmény, a tranzakciós naplóból ezért a személyes adatokat a statisztika-készítés, oktatási vagy marketing célú adatgyűjtés stb. előtt el kell távolítani.

(Hegyközi Ilona)

05/155

Guidelines for behavioral performance of reference and information service providers = Ref.User Serv.Q. 44.vol. 2004. 1.no. 14-17.p. Bibliogr. 6 tétel.

Irányelvek a referensz- és információs szolgáltatást nyújtók viselkedési normáiról

Irányelvek -könyvtári [forma]; Kommunikáció -használókkal; Referensz

Az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) referensz és olvasószolgálati egyesületének (RUSA) a viselkedési teljesítményre vonatkozó irányelveit először 1996-ban publikálták. A mostani, 2004. évi irányelvek ezt módosítják olymódon, hogy a tájékoztatási folyamat minden egyes fázisánál külön tárgyalják az általános (köztük a személyes és a távoli tájékoztatásra egyaránt vonatkozó) szempontokat, valamint a személyes és a távoli referensz sajátosságait.

A megközelíthetőségre általánosan érvényes, hogy a használó lássa (akár a könyvtárban, akár a weblapon), hogy rendelkezésére áll egy referensz könyvtáros, és bátran kérje a segítségét. Derüljön ki számára, hogy a szolgáltatás hol, mikor áll rendelkezésére és milyen formában (személyesen vagy távolról elérhetően). A könyvtáros a használó igényeire összpontosítson, ne folytasson közben más tevékenységet. Ha egyszerre több használó keresi meg, tisztázza, milyen típusúak a kérdéseik. A rövid tájékoztatást, eligazítást és továbbküldést igénylőket válaszolja meg gyorsan, hogy több idő jusson a részletekbe menőekre.

A megközelíthetőség személyes kérdésnél azt jelenti, hogy a használót „észre kell venni", mosolyogva, készségesen fogadni, a beszélgetésre való nyitottságot testbeszéddel is ki kell fejezni, számára láthatónak kell maradni. Célszerű még azelőtt kapcsolatba lépnie az olvasóval, mielőtt az a számítógép képernyőjén keresni kezd.

A megközelíthetőség távoli kérdésnél abban fejeződik ki, hogy minden típusú tájékoztatási szolgáltatás szerepeljen csatolás formájában a könyvtár honlapján, könnyen megtalálható, kényelmesen elérhető formában, kapcsolattartási információkkal.

A tájékoztató munka sikeréhez általánosságban véve az is szükséges, hogy a könyvtáros mutasson érdeklődést a tranzakció iránt, azaz tudakolja meg, milyen információra van a használónak szüksége, és igyekezzen a lehető leghatékonyabban tájékoztatni őt. Szánja rá az időt, és összpontosítson a használóra. Személyes kérdés esetén nézzünk a használóra és az egész tranzakció alatt tartsunk fenn állandó szemkontaktust vele; verbális és nem verbális jelekkel igazoljuk vissza, hogy értjük a kérdését. A pontosítás érdekében tegyünk fel tisztázó kérdéseket. Őrizzük meg objektivitásunkat és ne hozzunk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

értékítéletet a kérdés tárgyáról vagy jellegéről. A távoli használóval – akár előre rögzített jelzésekkel – érzékeltessük érdeklődésünket a kérdés iránt. Az e-mailben érkező kérdéseket időben nyugtázzuk. A kérdések megválaszolásával kapcsolatos eljárásmódokat (a kérdések jellege, a válaszok fajtái, a várható válaszidő) a weben világos formában hozzuk nyilvánosságra.

A keresés általános szempontjainál megemlítendő, hogy a tranzakció hatékonyságát és pontosságát jelentősen befolyásolja a könyvtáros viselkedése. Bátorítania kell a használót, hogy előzetes tudásával és szempontjaival segítse az információkeresést. A könyvtáros hatékony keresési stratégiát fogalmaz meg; ismerteti a keresési stratégiát és forrásokat; igyekszik a megadott időkeretben dolgozni; szükség esetén útmutatást ad a források használatához; a használóval kooperálva finomítja a témát; a kiinduló keresési eredményt értékelteti a használóval; felismeri, mikor szükséges a használót továbbküldenie egy megfelelőbb adatbázishoz, könyvtárhoz vagy könyvtároshoz, azaz más forráshoz; és mindezt úgy teszi, hogy a használó hasonló kérdés esetén maga is el tudjon igazodni.

A kérdés nyomon követésénél (visszacsatolás) a könyvtárosnak meg kell győződnie, a használó elégedett-e (teljes választ kapott-e), illetve tovább kell őt küldenie más forráshoz, más intézményhez vagy szakemberhez, ha szükséges. A referensz interjút nem szabad idő előtt befejezni, és bátorítani kell a használót, térjen vissza, ha jónak látja. A visszacsatolásra jó technika az, amikor a referensz könyvtáros végigsétál a használók között az olvasóteremben. Továbbküldés esetén a használót bejelenthetjük, és tájékoztatást adhatunk az előzményekről. A használóval szükség esetén megállapodhatunk arról, hogy a tranzakciót követően a kérdést tovább kutatjuk. Távoli kérdésnél azt tehetjük, hogy jelezzük a használónak, hogy ha szükségesnek látja, látogasson el vagy telefonáljon be a könyvtárba.

(Hegyközi Ilona)

05/156

WARD, David: Measuring the completeness of reference transactions in online chats = Ref.User Serv.Q. 44.vol 2004. 1.no. 46-56.p. Bibliogr.

Az online csevegő referensz tranzakciók teljességének mérése

Felmérés; Hatékonyság; Online üzemmód; Referensz; Szolgáltatások

A csevegő referensznél során gyakran felmerül a kérdés, hogy alkalmas-e ez a szolgáltatás minden olyan kérdés megválaszolására, amire a személyes referensz, vagy bizonyos típusú kérdésekre korlátozódik. A korábbi vizsgálatok általában a pontosságra és a személyzet viselkedésére összpontosítottak.

A University of Illinois Ask a Librarian szolgáltatásának vizsgálata során (2003. április) azt vizsgálták egyetemi könyvtári környezetben, hogy egy-egy témára vonatkozó kutatási kérdéseknél, amikor a hallgató meghatározott fajtájú és számú forrást keres (könyveket vagy cikkeket), milyen részletességre és teljességre képes a csevegő referensz. A következő kérdésekre keresték a választ: mennyire teljes választ kap a használó; megfelelő mértékű használói képzésben részesül-e közben vagy készen kapja a válaszokat; hatékonyan alkalmazható-e az online csevegő referensz a rövid, tematikus kutatási kérdések esetében; milyen mérőszámokkal értékelhető a csevegő referensz hatékonysága. Kutatták továbbá a válaszadás időigényét és a hagyományos, „diszkrét" megfigyelési módszerek működését online környezetben.

A vizsgált szolgáltatást a központi referensz könyvtár és egy hallgatói könyvtár referensz pultja működteti, mindkét helyen könyvtárosok és egyetemi hallgatók egyaránt dolgoznak. A forgalmas tanévközi hónapokban 700 és 1000 között van a kérdések száma, a vizsgált időszakban 856 csevegő ülésre került sor. Párhuzamosan válaszolnak csevegő, telefonos és személyes formában. A munkatársaknak el kell bírálniuk, hogy ésszerű időn (15-20 perc) belül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg tudják-e válaszolni a kérdést, vagy – ha időigényesebb – a személyes referensz körébe utalják (a csevegésre vonatkozó rövid elvi útmutatás a cikk 1. függelékében olvasható). A könyvtárban az adott tevékenységre írásos normatívákat még nem dolgoztak ki, de informálisan felhasználják a RUSA viselkedési teljesítményre vonatkozó irányelveit.

Öt „álruhás" használó tette fel a valósnak tűnő kérdéseket (15-15-öt) a könyvtáron kívüli számítógépekről, megadott szempontok alapján, egyeztetett ütemezésben. Hat alkalommal két könyvet, hat alkalommal két cikket, három alkalommal egy-egy könyvet és folyóiratcikket kértek. Regisztrálták, hogyan foglalkozik velük a könyvtáros, hogyan vezeti el őket az igényelt információhoz. A folyamatról a kérdezők értékelő lapot töltöttek ki, öt kérdést kellett megválaszolniuk a teljességről, és ötfokú skálán kellett kifejezniük azt.

A válasz alaposságát négy, a RUSA említett irányelveiből származtatott kritérium alapján állapították meg: 1. megkérdezte-e a könyvtáros, mennyi információra, hány forrásra van szükség (a kérdés megtárgyalása), 2. elvezette-e az olvasót a megfelelő helyre, illetve ajánlott-e neki egy bizonyos adatbázist (használóképzés 1.), 3. adott-e a kereséshez tárgyszavakat, információkat arról, hogyan kell a kérdést begépelni (használóképzés 2.), 4. rákérdezett-e, hogy megfelelő forrásokra akadt-e a használó (visszacsatolás). Teljes válasznak az számított, amely mind a négy kritériumot kielégítette; továbbküldésnek az, amikor a kérdezőt azonnal a könyvtárba hívták (illetve telefonálásra vagy e-mailezésre bíztatták), anélkül, hogy a kérdést megtárgyalták volna vele.

Hetvenkét kérdést értékeltek végül. Az értékelés során három tényezőt vettek figyelembe: 1. mennyire teljesen sikerült megválaszolni az egyes kérdéseket, 2. megfelelő mértékű használóképzésre került-e sor, 3. a tranzakció átlagos hossza belül esik-e a könyvtár irányelveiben meghatározott időtartamon. Teljesnek bizonyult a tranzakciók 47%-a. Két használóképzési kritériumnak megfelelt 78%-uk, egy kritériumnak 12%-uk. Az átlagos időtartam valamivel meghaladta a 15 percet.

A vizsgálatban alkalmazott négy kritérium alapján egy új mérőszámot alkottak (complete answers fill rate): a teljesnek minősített tranzakciók számát elosztják az összes tranzakció számával, majd megszorozzák százzal. Így két vagy több könyvtár vizsgálati eredményei összevethetővé válnak, és ugyanannak a könyvtárnak az eredményei két különböző időpontban hasonlóképpen.

A diszkrét vizsgálati módszer hatékonynak bizonyult, ráadásul az „álruhás" használókat más alkalommal is be lehet vetni. További vizsgálati lehetőségek: követő vizsgálat a munkatársak képzése után; más referensz formák (személyes és/vagy e-mailes) vizsgálata; olyan csevegő referensz vizsgálata, ahol párhuzamosan másfajta referensz nem zajlik. Az értékelési kritériumokat a keresések archívumának vizsgálatára is fel lehet használni. Érdemes lenne tanulmányozni azt is, valóban erős korreláció van-e a személyzeti ellátottság, a közben zajló személyes referensz tevékenység és a csevegő referensz teljessége között.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 125-126

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kölcsönzés

05/157

GRINDLAY, Douglas J.C. – MORRIS, Anne: The decline in adult book lending in UK public libraries and its possible causes. 1. Literature review, 2. Statistical analysis = J.Doc. 60.vol. 2004. 6.no. 609-631., 632-657.p. Bibliogr.

A felnőttek könyvkölcsönzésének visszaesése az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban és a jelenség lehetséges okai. 1. Szakirodalmi szemle, 2. Statisztikai elemzés

Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Szakirodalmi szemle [forma]; Támogatás -pénzügyi -állami, társadalmi

A cikk arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért csökkent a felnőttek könyvkölcsönzése a brit közkönyvtárakban. Az évi kölcsönzések száma 1980 óta csökken, és ez főleg annak tulajdonítható, hogy a felnőttek kevesebb regényt és ismeretterjesztő irodalmat kölcsönöznek. A lehetséges belső okok között a cikk a könyvvásárlási keretek megnyirbálását, a könyvtárak bezárását és a nyitvatartási idők csökkentését említi. A legvalószínűbb külső ok pedig az lehet, hogy a hetvenes évek vége óta növekszik a lakosság jövedelme, aminek következtében inkább megvásárolják, mint kikölcsönzik az őket érdeklő könyveket. További ok lehet az otthoni számítógépek és az internet széles körű használata, de arra nincs bizonyíték, hogy a sok tv-nézés is számottevően hozzájárulna a könyvkölcsönzés csökkenéséhez. Adatok bizonyítják viszont, hogy az angolok jelenleg kevesebb időt fordítanak olvasásra, mint régebben, és ha ehhez még hozzávesszük a könyvvásárlási kedv erősödését, megkapjuk a kölcsönzés visszaesésének valószínű magyarázatát.

(Autoref.)

Lásd még 190

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

05/158

GARROD, Penny: E-books : Are they the interlibrary lending model of the future? = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 4.no. 227-233.p. Bibliogr.

Az e-könyvek jelentik-e a jövő könyvtárközi kölcsönzésének modelljét?

Elektronikus könyv; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

Az e-könyvek beilleszkedése a könyvtári dokumentumok közé attól függ, mennyire terjednek el, mennyire lesznek megfizethetők és mennyire lesznek elérhetők. A digitális tartalom mennyisége egyelőre még nem érte el a kritikus tömeget, és különböző tényezők (mindenekelőtt a szerzői jogok és a kiadói profit védelmét szolgáló licencek és a digitális jogkezelő rendszerek) megnehezítik, hogy mindenki számára hozzáférhetőek legyenek az e-könyvek.

A könyvtári statisztikákból nem lehet arra következtetni, mekkora igény lenne az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésére. Graham Cornish szerint teljes gyűjtemények digitalizálása az anyagi és technikai nehézségek miatt nem kívánatos (illetve nem is megoldható). Gyakran előfordul, hogy a digitalizálás nem csökkenti, hanem növeli a nyomtatott dokumentumok iránti igényt. Az elektronikus dokumentumok kiegészítik a nyomtatott dokumentumokat, de nem lépnek azok helyére – másfajta igényt elégítenek ki. Az elektronikus szolgáltatásra nagyon alkalmas a tudományos és ismeretterjesztő irodalom, nem véletlen, hogy a felsőoktatási szektorban jelennek meg elsősorban e-könyvek a tudományos kiadók közreadásában.

A kiadványtermés mennyiségét, folyamatos növekedését ismerve nem valószínű, hogy az e-könyvek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ki tudnák elégíteni a könyvtárközi kölcsönzési igényeket. A használók továbbra is a hagyományos csatornákon fogják a monográfiákat kérni. A referensz műveknél más a helyzet, mivel egyre többen fizetnek elő a színvonalas online referensz forrásokra (és néhány kiadó ezeket is e-könyveknek tekinti). Hasonló a helyzet a folyóiratcikkekkel, mivel a könyvtárak továbbépítik az e-folyóiratgyűjteményeket, és a felhasználók le tudják tölteni vagy kinyomtathatják a cikkek teljes szövegét. A weben hivatalos dokumentumok és kutatási jelentések is elérhetőek, rendszerint PDF formátumban, szintén letölthető vagy kinyomtatható módon. Érdemes megjegyezni, hogy bár a használók online forrásban bukkanhatnak egy-egy dokumentumra, gyakran kinyomtatják a képernyőről vagy ott olvassák el.

Az e-könyvek a könyvtárak tapasztalatai szerint a következő esetekben alkalmasak a használói igények kielégítésére:

- gyorsreferensz esetén, amikor a dokumentumba csak betekintenek, nem pedig elolvassák (ilyenek a számítógépek kézikönyvei, az általános referensz művek, a diákoknak szóló szövegek);
- amikor bármely releváns forrás megfelel (nem egy bizonyos műre van szükség);
- amikor egy könyvnek egy rövid fejezetére vagy bekezdésére van szükség;
- ún. rövid kölcsönzés esetén, például a kötelező olvasmányok jegyzékén szereplő, gyakran keresett műveknél;
- amikor a távoli hozzáférés az egyetlen lehetőség, például házhoz kötöttek és segítséggel élők esetében.

A könyvtári konzorciumok előrelépést jelenthetnek az e-könyvek használatában, ugyanis nagy vásárlóerőt képviselnek, és a költségek megosztását és az elektronikus tartalom közös felhasználását teszik lehetővé egy-egy földrajzi területen, akár a könyvtárközi kölcsönzést is beleértve. Az Egyesült Királyságban vannak ilyen beszerzési együttműködések. A felsőoktatási könyvtárak tizenkét könyvtárat tömörítő NOWAL konzorciuma a netLibrary-tól szerzett be tizenkétezer e-könyvet, a közkönyvtári területen pedig a Co-East és a Co-South konzorcium működtet kísérleti projekteket.

(Hegyközi Ilona)

05/159

VISSER, Michelle: Digital facsimiles on CD-ROM : A potential solution to the interlibrary loan of rare books = J. Interlibr. Loan Doc. Del. Inf. Supply. 14.vol. 2004. 4.no. 69-78.p. Bibliogr.

Digitális facsimilék CD-ROM-on. Egy lehetséges megoldás a ritka könyvek könyvtárközi kölcsönzésére

CD-ROM; Digitalizálás; Hasonmás kiadás; Könyvtárközi kölcsönzés; Régi és ritka könyvek

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A régi és ritka könyvek könyvtárak közti kölcsönzése már eddig is számos problémát vetett fel az Egyesült Államokban. Az alkalmazott gyakorlat igen sokszínű, a „semmit"-től a „majdnem mindent"-ig terjed. Az érintett szakterület folyóiratában, a *Rare Books & Manuscripts Librarianship*ben 1988-ban egy egész cikksorozatot szenteltek a kérdéskörnek. Ezt követően a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesületének (*Association of College and Research Libraries, ACRL*) „régi könyves" szekciója (*RBMS*) egy munkacsoportot hozott létre, amely a régi és ritka dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésére irányelveket dolgozott ki (*Guidelines for the loan of rare and unique materials*). Ezt az amerikai könyvtáros-egyesület (ALA) és az ACRL illetékes bizottságai 1994-ben el is fogadták (A szöveg az RBMS honlapján olvasható: http://www.rbms.nd.edu/.) [2004 októberében már átdolgozott változata is megjelent a *College &*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Research Libraries News októberi számában: http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/rareguidelines.htm. – M.L.]

Az *Irányelvek* hangsúlyozza, hogy meg kell könnyíteni a kutatók számára a régi anyag könyvtárközi kölcsönzését, kivéve természetesen a nagyon értékes, törékeny példányokat és/vagy unikumokat. Már ekkor szóba került a digitális másolatok kérdése – alternatív megoldásként. (A kutatóknak sokszor kizárólag az eredeti példány felel meg.)

A digitális technika mára forradalmasította a különgyűjtemények világát, elsősorban a CD-ROM-on kiadott elektronikus fakszimilék révén. A képek minősége sokkal jobb, mint a mikrofilmkiadványoké, színes, kereshető a szöveg, a képek nagyíthatók stb. – és jóval olcsóbbak. (Egy-egy nyomtatott fakszimile kiadás ára a 20 ezer dollárt is elérheti.)

A cikk ezután azokat a 2000 nyarán lefolytatott vizsgálatokat ismerteti, amelyek a CD-ROM-on kiadott fakszimiléknek a régi és ritka dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésére és használatára gyakorolt hatását elemzik. Az elsőben a régi könyvek CD- és egyéb formátumban való meglétét vizsgálták az Egyesült Államok könyvtáraiban, míg a másodikban a Tudományos Könyvtárak Szövetsége (Association of Research Libraries, ARL) tagkönyvtárainak könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatát mérték fel. Az alkalmazott módszer – a kérdések és a mintául szolgáló művek – ismertetése után a vizsgálat eredményeit adja közre a szerző. Ezek lényege, hogy a mikrofilm másolatok mellett – az egyre gyarapodó CD-ROM-kiadványoknak köszönhetően – mind több könyvtárban szerzik be az elektronikus változatot, akkor is, ha a könyv eredeti példánya megvan, illetve hogy a megfogalmazott elvek ellenére, a válaszadóknak mindössze 52%-a hajlandó legféltettebb kincseit (legalább) CD-ROM-formátumban kölcsönözni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 129

Dokumentációs eljárások és termékeik

05/160

RADULOVIĆ, Zdravka: Nacionalne bibliografije republika bivše Jugoslavije. Desetogodisne iskustvo (1992-2002) = Glasn.Nar.bib.Srbije. 3.vol. 2001. 1.no. 17-40.p. Bibliogr.

Res. angol és orosz nyelven

A volt Jugoszlávia köztársaságainak nemzeti bibliográfiái – tíz év tapasztalatai (1992-2002)

Közös katalogizálás; Nemzeti bibliográfia

A volt Jugoszlávia összeomlása elkerülhetetlenül rányomta bélyegét az egész jugoszláv könyvtári és tájékoztatási rendszerre. A kurrens nemzeti bibliográfia munkálatait jelenleg a YUBIN (Yugoslav Bibliographical Institute) és a nemzeti könyvtárak (Szerbia és Montenegró nemzeti könyvtárának kivételével) végzik. A retrospektív bibliográfia legaktívabb résztvevői Montenegró, Szerbia és Horvátország nemzeti könyvtárai. 1992 és 2002 között a köztársaságok nemzeti könyvtárai különálló nemzeti egységekké váltak az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UBC) rendszerén belül. Jelenleg Horvátország kivételével az összes nemzeti, regionális és egyetemi könyvtár a COBISS integrált rendszert, a szlovén IZUM cég termékét használja. A kurrens bibliográfiák nagy része is a COBISS támogatásával készül. A retrospektív bibliográfiai munkálatokban jelentős lemaradás van, mert a teljes bibliográfiai anyag még nincs betöltve a résztvevő könyvtárak közös adatbázisába, és a rekordátvételi rendszer még mindig nem működik.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/161

MORGENŠTERN, I.G.: Aspekty razvitiâ elektronnoj bibliografii = Naučn.Teh.Bibl. 2004. 8.no. 25-30.p.

Az elektronikus bibliográfia létrehozásának kérdései

Bibliográfia; Elektronikus publikáció; Folyóiratkatalógus; Közös katalógus

Mára az elektronikus bibliográfia léte és fejlődése reális valóság lett. A tudományos és nagy közművelődési könyvtárakban a bibliográfus munkahelye már számítógéppel és megfelelő szoftverekkel van felszerelve, és sok rendelkezik internetkapcsolattal is. Nő az elektronikus bibliográfiai termékek mennyisége. Előtérbe került az adatbázisrendszerek kialakításának szükségessége.

Nemcsak a hagyományos nyomtatott és cédulakatalógusoknak megfelelő elektronikus bibliográfiák születnek, hanem olyan bibliográfiai források is, amelyek kizárólag elektronikus környezetben működnek (folyamatos feltöltés, távoli elérés, gazdag keresőapparátus stb.)

Az orosz elektronikus bibliográfiák szisztematikus létrehozása azonban nehézségekbe ütközik. A föderális információs központok és könyvtárak által létrehozott országos bibliográfiák elektronikus formái a dokumentumtípusok zömét feltárják, de vagy a könyvtárak zöme számára leküzdhetetlen gazdasági akadályokat állítanak a használat elé (pl. VINITI), vagy nagyon lassan és korlátozott mértékben tárják fel információforrásaikat. 2003-ban az orosz nemzeti bibliográfiát előállító Orosz Könyvkamara (Rossijskaâ knižnaâ palata) bejelentette, hogy a könyvtárak ingyen megkapják a kurrens nemzeti bibliográfiát RUSMARK formátumban, csak éppen azt nem közölték, hogy mely dokumentumtípusokról, milyen időközönként. A Könyvkamara honlapján erről semmilyen információ nincs, majd kiderült, hogy egyszerre 20 rekordhoz lehet hozzájutni a 2000. év kiadványai közül, szerző, cím és téma szerint keresve.

Sok dokumentumtípus – főként retrospektív – keresése egyáltalán nem lehetséges az interneten elérhető adatbázisokban. Szükség van az ilyen adatbázisok minőségi elemzésére, és ehhez ki kell dolgozni az elektronikus bibliográfiák modelljét, meg kell határozni a feltárandó dokumentumtípusok válogatási szempontjait, illetve az adatbázisok tartalmi elemzésének módszereit.

Elsősorban a nemzeti és a regionális elektronikus bibliográfiák típusmodelljét kell kialakítani. Nemzeti szinten már kialakult a legtöbb dokumentumtípus kurrens bibliográfiájának rendszere a hagyományos nemzeti bibliográfiai rendszer keretében. Az elektronikus bibliográfiában ma reálisan az új könyvek, füzetes kiadványok, sorozatok rekordjainak ingyenes keresését lehet megvalósítani a két (szentpétervári és moszkvai) nemzeti könyvtári katalógusban. Az időszaki kiadványok elektronikus katalógusát – amelyet a Könyvkamara állít elő – csak az ABRIKON (a regionális könyvtári konzorciumok egyesülete) tagjai használhatják. Ezen felül sok információs központ és könyvtár weblapján elérhető az állományában lévő időszaki kiadványok katalógusa, általános minimális információkkal.

Azok a könyvtárak, amelyek anyagi okok miatt nem férnek hozzá az országos adatbázisokhoz, együttműködéses megoldásokat keresnek, mint pl. a 2001 óta létező MARSZ projekt, a cikkek régióközi analitikus leírásának programja. 2004 elején ebben az együttműködésben 59 könyvtár vett részt, és az adatbázis nemzetközi lett azáltal, hogy a projekthez csatlakozott néhány ukrán, belorusz és kazah könyvtár is. Az együttműködő partnerek 500 folyóiratot dolgoztak fel a csaknem 130 ezer tételes adatbázisban. Sok olyan forrást is feltárnak, amely nem található meg a Könyvkamara adatbázisában. A cseljabinszki egyetem központi könyvtára által üzemeltetett adatbázisban osztályozási jelzetek, kulcsszavak és tárgyszavak alapján lehet keresni, és a tételek annotációval is el vannak látva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak elektronikus katalógusai annyira különböznek a kezelőszoftverek, a feldolgozandó anyag válogatási kritériumai és a feldolgozás szabályai tekintetében, hogy ez nagyon megnehezíti az információkeresést. Az internet-bibliográfusnak ismernie kell:

1) a létező elektronikus adatbázisok rendszerét (a metabibliográfiai elektronikus források létrehozása – ez voltaképpen az elektronikus bibliográfiák másodfokú bibliográfiája –, amely a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtár feladata kellene, hogy legyen);
2) minőségét (a forrás értékelése bizonyos kritériumok – pl. teljesség, a bibliográfiai rekord adattartalma, keresési lehetőségek – alapján); és
3) elérhetőségét (ingyenes vagy térítéses, a regisztráció szükségessége, a rekordletöltés lehetősége stb.).

Az elektronikus bibliográfiai szolgáltatások megszervezésében két tendencia érvényesül. Az egyiket a szolgáltatás specializálására irányuló törekvések jelentik külön központokban, ahol speciálisan képzett szakemberek látják el az információs szolgálatot. A másik tendencia az ún. virtuális tájékoztató szolgálat, amely elsősorban távoli felhasználók kérdéseire válaszol. Visszacsatolás hiányában nem tudható, a kérdező mennyire elégedett a válasszal, de a szolgáltatás egyre népszerűbb.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 106, 114, 164

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

05/162

KULZER, Gudrun: Nach dem Berufsleben in die „Bibliothek der dritten Lebensphase"?! Das Seniorenforum Straubing, ein kommunales Bibliotheksprojekt mit älteren Menschen = BuB. 56.Jg. 2004. 10/11.no. 658-662.p.

Res. angol és francia nyelven

Nyugdíj után a könyvtár a harmadik életszakasz? A straubingi közösségi könyvtári projekt idős állampolgárok számára

Idős olvasó; Könyvtáros -társadalmi munkás; Városi könyvtár

Az idős használók ellátása egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerül a különféle könyvtári szolgáltatások tervezésénél. A közkönyvtárakban gyakran alig vagy egyáltalán nem vették figyelembe az 55 éven felüli aktív dolgozók érdeklődési szempontjait. Annak ellenére, hogy könyvtárlátogatásokat és számítógépes oktatást ennek a korcsoportnak is szerveztek, nem olyan alapossággal foglalkoznak velük, mint más célcsoportokkal, például az ifjúsággal vagy a gyerekekkel. A bajorországi Staubing (44 ezer lakos) városi könyvtára e helyzet orvoslására fejlesztette ki az „Idősek Fóruma: Az Idősek a Könyvtárért – A Könyvtár az Idősekért" nevű programját. A könyvtár egyrészt segítséget és támogatást nyújt az idős embereknek az új információhordozók terén, másrészt megpróbálja bevonni őket a könyvtár munkájába. Ezzel kapcsolatban a könyvtár három célt fogalmazott meg: 1) egyre több idős polgár megnyerése a könyvtárhasználatra; 2) önkéntesek toborzása az olvasáspropaganda és a nyilvános programok feladatainak ellátására – e területeket tudja a könyvtár a legkevésbé ellátni a jelenlegi személyzetével; 3) az idősek otthonához kötött emberek segítése legalább néhány könyvtári szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatás használatában. Egy nyilvános felhívás nyomán sokan keresték fel a könyvtárat, és ma már körülbelül harminc 55 éves vagy idősebb önkéntes dolgozik az Idősek Fóruma programban. Hírlevelek és találkozók szolgálnak az új információk és ötletek terjesztésére. Az önkéntesek belépése miatt egyetlen állást sem szüntettek meg. Az új helyzetben a szakkönyvtárosok jelentős segítséget kapnak, és igen örülnek az önkéntesek lelkes munkájának. E programnak köszönhetően a könyvtár ismertebbé vált, amit az idős olvasók növekvő száma bizonyít.

(Autoref.)

Lásd még 176, 183, 193

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

05/163

Les sites wikis, nouveaux outils de travail collaboratif = Documentaliste. 41.vol. 2004. 4-5.no. 278-280.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A közös munka új eszközei a világhálón: a „wiki" típusú webhelyek bemutatása

Honlap; Hozzáférhetőség

2004. szeptember 28-án a francia könyvtáros egyesület, az ADBS (Assiciation des professionnels de l'information et de la documentation) továbbképzést szervezett az ún. WIKI szolgáltatásról. A szakemberek bemutatták ezeknek a nyílt webhelyeknek a technikai jellemzőit és használatát. A WIKI-k lehetővé teszik, hogy bárki hozzájáruljon egy webhely tartalmához, amit a további használók szerkeszthetnek. A WIKI-k fő jellemzője az egyszerűség és a nyílt hozzáférés. A továbbképzésen számos példával illusztrálták a WIKI-k sokféle alkalmazási lehetőségét.

(Autoref.)

05/164

SENSO, José A. – VILLÉN RUEDA, Luis: El uso de la etiqueta meta en sitios Web de bibliotecas = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 3.no. 293-307.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

Meta címkék használata könyvtári webhelyeken

Felmérés; Gépi információkeresés; Honlap

Különböző könyvtárak honlapjait vizsgálva megállapítható volt, hogy a meta-azonosítókat leginkább a tartalomleírásra használják. A „description" és „keyword" azonosítók együttes használata átlagosan és a spanyol egyetemi könyvtárak esetében is 16% felett van, ami nem túl magas arány, de megfelel a nemzetközi átlagnak. Ugyanakkor a „description" és a „keyword" valamint az „author" azonosí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tó együttes használata az 59 spanyol egyetemi könyvtári honlap közül mindössze hat esetben fordul elő (közülük négy katalán területen van).
Az azonosítók használatát tekintve a spanyol és az amerikai egyetemi könyvtárak közel azonos adatokat mutatnak, ami spanyol szempontból elégedettségre adhat okot. Valamennyi azonosító esetében lényegesen magasabb arányokat találtak az európai nemzeti könyvtárak körében, mely adatok inkább az ipari, közigazgatási honlapokkal mutatnak hasonlóságot. A nemzetközi átlagértékek minden esetben az európai nemzeti könyvtárak csoportjának köszönhetően magasak.
Bár a táblázatos összesítésekben nem szerepelnek, megvizsgálták a spanyol regionális könyvtári honlapokat is, és azt a lesújtó eredményt szűrték le, hogy ezek egyikénél sem látszik az internettel kapcsolatos tudatos politikának még nyoma sem. További érdekes megállapítás, hogy a Dublin Core átlagos használata mindössze 6,1%, ezt leginkább (13,3%) az amerikai felsőoktatási könyvtárak, legkevésbé az európai nemzeti könyvtárak (2,63%) használják.

(Mohor Jenő)

Lásd még 120, 135, 144-145, 149-150, 152, 154, 156, 165-166, 176, 178, 180, 182, 200-201

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 106

Társadalomtudományi tájékoztatás

05/165

HUXLEY, Lesly – JOYCE, Angela: A social science gateway in a shifting digital world: shaping SOSIG for users' needs of the future = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 5.no. 328-337.p. Bibliogr.

A SOSIG (Social Science Information Gateway) története és fejlesztési irányvonalai egy változó digitális világban

Portál; Tájékoztatás -társadalomtudományi

A cikk a brit társadalomtudományi portál, a SOSIG előtt álló két fontos kihívást vizsgálja: a szolgáltatás nagyfokú munkaigénye és a változó használói igényeknek megfelelő folyamatos értékelés követelménye. Felvázolja a SOSIG történetét, és elemzi az internetes keresési technológiák, a használói igények, a felsőoktatás és a tanulási módszerek állandó változásait. Kitér az úgynevezett Google kihívásra, továbbá a használói közösségekkel való kapcsolattartás, illetve az új igények és technológiák nyomon követésének fontosságára. Befejezésül felvázolja, hogy az együttműködés, a rendszertervezés és a használók bevonása nyomán milyen rendszeré kell válnia a SOSIG-nak az elkövetkezendő néhány évben.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kutatás információellátása

05/166

PINTO MOLINA, Maria – ALONSO BERROCAL, José Luis [et al.]: Análisis cualitativo de la visibilidad de la investigación de las universidades espanolas a través de sus páginas Web = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 3.no. 345-370.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemeken folyó kutatások láthatóságának minőségi elemzése weboldalaikon keresztül

Felsőoktatási intézmény; Információáramlás; Számítógép-hálózat; Tudományos kutatás

19 spanyol egyetemet választottak ki mintául annak vizsgálatára, hogy mennyire láthatók a weben, azaz tudományos eredményeik milyen mértékben terjednek a világhálón.

Tekintettel arra, hogy a web az információs társadalom kontextusában az információk átvitelének és megjelenítésének fontos tere, a kutatásokról szóló információk hiánya, vagy nem megfelelő reprezentációja nagymértékben csökkenti a tudományos közösség (és a társadalom) hozzáférési lehetőségeit ezekhez, sőt, csökkennek a saját egyetemi közösség tudományos lehetőségei is. Másrészt az is kimutatható volt, hogy a spanyol egyetemek tudományos teljesítménye és kutatásaik hatása (impaktja) nem mindig korrelál a webszolgáltatásokon mérhető láthatóságukkal. Következésképpen az egyetemi kutatásokért felelős vezetőknek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a kutatási szempontból hatékony WWW-szolgáltatások fejlesztésére.

(Mohor Jenő)

Oktatás információellátása

05/167

SPACEY, Rachel – GOULDING, Anne: Learner support in UK public libraries = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 6.no. 344-355.p. Bibliogr.

Az élethosszig tartó tanulásban részt vevők támogatásának tapasztalatai a brit közkönyvtárakban. Szakirodalmi szemle

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Oktatás információellátása; Szakirodalmi szemle [forma]; Személyzet

Angliában 20 közkönyvtári fenntartó szervezet vett részt abban a vizsgálatban, amelynek célja annak felmérése volt, hogy az élethosszig tartó tanulást hogyan segítik szolgáltatásaikkal a közkönyvtárak. A kutatás során a közkönyvtárak rendelkezésére álló információforrásokat, anyagi eszközöket és személyzetet vették számba, az adatokat összehasonlították korábbi kutatási eredményekkel, vizsgálták, hogy ez a szolgáltatás hogyan van jelen a fenntartók honlapján, az éves könyvtári tervekben és helyzetjelentésekben. Az eredmények elemzése alapján helyzetképet alkottak a tanulók jelenlegi ellátásáról, együttműködési projektekről, jövőbeli tervekről, és mindezek lehetséges hatásáról a személyzetre. Az egyes könyvtárak más-más szinten támogatják a tanulókat, és nyújtanak segítséget a felnőtteknek alapvető készségek elsajátításához. A szerzők áttekintik azokat a kihívásokat, amelyeket ez a fajta munka a könyvtárosok számára jelent. A cikk bőséges irodalomjegyzéket közöl a közkönyvtárak és a tanulás kapcsolatáról. Az új kutatási eredmények a terület gyakorlati szakembereinek munkáját segítik.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

05/168

STEPHENS, Michael: Technoplans vs. technolust = Libr.J. 129.vol. 2004. 18.no. 36-37.p.

Információs technológia: a tervezés fontossága a mohósággal szemben

Gazdaságosság -könyvtárban; Információtechnológia; Tervezés

Hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a modern technika csak eszköz, nem pedig cél a könyvtárban, bár rengeteg pénzt, energiát és létszámot emészt fel. Az olvasóknak is vannak bizonyos technikai elvárásai, amelyeket ki kell elégíteni. A könyvtárosok egy része irtózik az új technikai vívmányoktól, mások viszont odavannak érte, és sokszor többet várnak el a technikától, mint amire valójában képes. Érdemes-e a legújabb technikai vívmányokat befogadnunk a könyvtárba? – teszi fel a kérdést a szerző.

Csak egy olyan jól átgondolt fejlesztési terv lehet erre a megoldás, amely egyúttal a könyvtár eredeti küldetését is szolgálja, számol a személyi feltételekkel, a várható munka mennyiségével – nem feledkezve meg a megbízható költségszámításról sem (a hardvertől a szoftverig, a képzéstől a többletmunkáig) –, és tartózkodik a túlzásoktól. Jó példa erre az egyik megyei könyvtári rendszer (Milwaukee County Federated Library System, MCFLS) részletes fejlesztési terve, amely olvasóik kiszolgálásának javítását célozza, és négy, az infrastruktúrával kapcsolatos célt fogalmaz meg: a közös OPAC-ot, a dokumentálást és képzést, valamint a forrásmegosztást. (2003-2004. évi tervük megtalálható a www.mcfls.org/public/techplan.html címen).

Az adott könyvtár nagyságától függően célszerű bevonni a tervezésbe mindazokat, akik a technikai kérdésekkel vagy az olvasókkal foglalkoznak, de külső (múzeumi, iskolai IT-) szakemberek is felkérhetők. A tervezés legyen mindig csapatmunka. A tervek általában három évre szólhatnak, de előfordul, hogy csak egy évre (pl. Kansas City Public Library, KCPL). Az időtartamtól függetlenül a terv legyen mindig „friss", vagyis évente legalább érdemes széles körben felülvizsgálni. Elengedhetetlen a könyvtárosok bevonása a tervezésbe már a munka kezdetén, és természetes követelmény az is, hogy a középpontban az olvasók álljanak, akiket a fejlesztés szolgálni fog.

A 21. századi technika és a könyvtárak elválaszthatatlanok egymástól, és még sokáig így is lesz. A sikeres könyvtárak jól alkalmazzák a technika vívmányait, és mindig tervszerűen, az olvasók érdekeit szem előtt tartva járnak el. (A cikk néhány tájékozódást segítő cikket és URL-t is közöl.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 173

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

05/169

SCHÄFFLER, Hildegard: How to organise the digital library: reengineering and change management in the Bayerische Staatsbibliothek, Munich = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 4.no. 340-346.p. Bibliogr.

Hogyan szervezzük meg az elektronikus könyvtárat? A Bajor Állami Könyvtár tapasztalatai

Elektronikus könyvtár; Munkaszervezés; Regionális könyvtár

Az 1558-as alapítású müncheni Bajor Állami Könyvtár (Bayerische Staatsbibliothek, BSB) sajátos, helyi, regionális és országos feladatokat is ellátó tudományos könyvtár, amelyben közel nyolcmillió kötet könyv, 40 ezer kurrens periodika, 5100 elektronikus folyóirat, 18700 ősnyomtatvány, 87 ezer kézirat és sok egyéb dokumentum található. A BSB fontos szerepet játszik a helyi, tartományi és az országos dokumentum-ellátásban. (A tartomány kötelespéldány-központjaként megőrzési feladatokat is ellát, és otthont ad a bajor számítógépes könyvtári hálózat központjának is.)

Az elektronikus dokumentumok megjelenése több szinten is kihatott a könyvtár tevékenységére: környezetében ellátja olvasóit, míg regionális szinten az egyetemi könyvtárak megbízásából a konzorciális tárgyalások felelőse. 1997-ben a könyvtárban a Német Kutatási Társaság (DFG) támogatásával digitalizálási központot hoztak létre, hogy tapasztalatokat szerezzenek az elektronikuskiadvány-publikálásban. (A jövőben az eddigi megőrző funkciót az elektronikus kötelespéldányokra is kiterjesztik, illetve újrafogalmazzák a könyvtár szerepét a „hibrid" környezetben.)

Ezekre az új feladatokra sem megfelelő hely, sem személyzet nem állt rendelkezésre. Ezek megjelenése ugyanakkor egybeesett a kilencvenes évek végén kezdődő – és az intézmény egészére kiterjedő – átalakítási folyamattal, amire részben a költségvetési megszorítások okozta létszámhiány miatt került sor. A hatékonyság növelése érdekében bevezetett változások egyike az ún. mátrix szervezetre való áttérés volt. (A szervezeti egységek egyéni feladatai és az intézmény projektfeladatai között átfedések vannak.) A könyvtár legfontosabb egységei, a gyarapító, a feldolgozó, az olvasószolgálati és az információtechnológiai osztályok képezik a szervezet gerincét, és ez a különgyűjtemények számára feladat-orientált rugalmasságot biztosít. A mátrix elvet valamennyi szinten alkalmazták, ideértve az addig külön tevékenykedő állománygyarapítási és feldolgozó osztály összevonását is. A két osztályvezető külön-külön felel bizonyos részfeladatokért, de mindketten közvetlen befolyással rendelkeznek valamennyi érintett kérdésben.

Az összevonás után az osztályon az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos feladatok ellátására két új egységet hoztak létre, a *Folyóiratok és elektronikus dokumentumok*, valamint a *Digitális könyvtár* csoportot. (Az egyik az összes folyóiratért, a másik a digitalizálásért, a szakportálok létesítésének technikai kérdéseiért és a hosszú távú megőrzésért felel.)

Tanulmányának fő részét a szerző a *Folyóiratok és elektronikus dokumentumok csoport* tevékenységének részletes ismertetésének szenteli – de röviden vázolja a *Digitális könyvtár csoport* munkáját is –, hogy ennek révén mutassa be, miként próbálja a BSB a hagyományos és az új dokumentumtípusok közötti szakadékot áthidalni, hogy komplex feladatainak meg tudjon felelni. A huszonegy fős *Folyóiratok és elektronikus dokumentumok csoport* négy kisebb egységből áll: 1) koordinációs és állománygyarapítási, 2) nyomtatottfolyóirat-, 3) elektronikus, 4) olvasószolgálati és értékelő részlegből.

A jövőben is a változások kezelése lesz a könyvtár egyik fő feladata, hiszen a csoport sorsának alakulását elsősorban a külső körülmények, többek között

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a folyóirat- és elektronikusmédia-piac dinamikus fejlődése fogja meghatározni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 121, 138, 150

Pénzügyi és gazdasági kérdések

05/170

GNEZDILOV, V.I.: Strategičeskoe upravlenie – put' povyšeniâ effektivnosti ispol'zovaniâ finansovyh resursov = Biblioteka. 2004. 7.no. 73-77.p.

Stratégiai vezetés – eszköz a pénzügyi források hatákonyabb felhasználásához

Gazdálkodás -könyvtárban; Gazdaságosság -könyvtárban; Nemzeti könyvtár; Tervezés

Az Orosz Állami Könyvtár (RGB) igazgatótanácsa folyamatosan figyelemmel kíséri a stratégia kidolgozását és megvalósítását. A 2010-ig szóló stratégia tartalmazza minden könyvtári terület fejlesztési koncepcióját: az állományalakítást és állományvédelmet; a nemzeti elektronikus könyvtárt; a könyvtári és információs szolgáltatások rendszerét; a kutatási, publikációs és oktatási tevékenységet; az épület, valamint a berendezés és a felszerelés fejlesztését.

2003-ban a technológiai igazgatóság keretében felállított új osztály – amelynek feladata a könyvtár komplex fejlesztése – kezdte kidolgozni a stratégiai feladatokat. Erre épül a pénzügyi tervezés, amelynek során jelentős elemző munkát végeznek a finanszírozás területén. A költségvetési szervek pénzügyi tervezése eltér a gazdasági szervezetekétől. Itt a haszon kérdése összetett, és a stratégiai cél sem gazdasági, hanem társadalmi eredmények elérése. A finanszírozás realizálása taktikai kérdés, amelynek azonban a stratégiából kell következnie. A stratégia és a taktika kapcsolata a pénzügyi tervezésnél a beruházási és a működési költségek meghatározásában tükröződik. Az RGB az utóbbi években meg tudta védeni költségvetését. Most viszont minden programot, minden számot igazolnak, bizonyítanak, és ennek a harcnak a során alakul ki a költségvetés.

A költségvetésért folytatott küzdelem egyik formája a kormányzati szervekkel fenntartott aktív kontaktus. A kapcsolat azt is eredményezte, hogy a könyvtárat és rendezvényeit rendszeresen látogatják e szervek tisztviselői. (2003-ban pl. az orosz elnök járt a könyvtárban, s ilyen nem fordult elő 130 éve – az ezt megelőző államfői vizit 1872-ben történt, amikor II. Sándor cár látogatta meg a könyvtárt. Az elnöki látogatástól azt remélik, hogy a könyvtárak a jövőben nagyobb figyelmet kapnak.)

2000-től kezdve az RGB költségvetési forrásai 2,5-szeresére nőttek, az éves növekedés átlagosan 130 millió rubelt volt. A könyvtár igyekszik megragadni minden lehetőséget, hogy nem költségvetési forrásokat is bevonjon: öt év alatt 5-ről 57 millió rubelre nőtt a nem költségvetési források mértéke, elsősorban a vállalkozási tevékenység (könyvkiadás, reklámtevékenység stb.), illetve a térítéses szolgáltatások révén.

Az éves költségvetés mellett a könyvtár vezetősége kiemelten foglalkozik a beruházások megtervezésével. Az RGB épületegyüttese 21 épületből áll, és mind rekonstrukcióra szorul. A hatalmas állomány tárolására kevés a raktári hely, ezért új épület létesítéséről tárgyalnak. Az alapos elemzések és kimutatások alapján az orosz kormány határozatot hozott az RGB finanszírozásáról, ami 2010-ig összességében több mint 6 milliárd rubelt fog kitenni.

A könyvtár jelenlegi fő feladata a terv minél pontosabb teljesítése. 2000-től kezdve a beruházások finanszírozásában pozitív tendencia érvényesül: négy év alatt négyszeresére nőtt a felújításra szánt összeg. Az 1990-es évek végén kb. 10 millió USD értékű állami beruházásból fejlesztették a raktárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technikai berendezéseit, hogy a hőmérséklet és a páratartalom megfelelő legyen. A beruházásokba, épület-felújításokba magántőkét is bevonnak, de csak akkor, ha az így felújított épületben nő a könyvtár által használt terület.

Az állami finanszírozásban új rendszert vezetnek be 2004 és 2006 között, amelynek lényege, hogy a Pénzügyminisztérium átadja a fenntartóknak a költségek meghatározásának jogát. Ezáltal az állami költségvetésben megjelenik minden konkrét ráfordítás egy adott területre, és a fenntartók maguk döntik el, hogy mennyit és mire költenek. Ez a költségvetési politika azt jelenti, hogy a költségvetési szerveknek meg kell határozniuk eredményességük kritériumait és paramétereit a szolgáltatásaik felhasználóit a középpontba állítva. A finanszírozás két részből fog állni: a szakmai tevékenység finanszírozásából, illetve az intézmények fenntartási költségeiből. Az RGB a 2005-ös költségvetését már ebben a rendszerben határozta meg a könyvtár küldetéséből, céljaiból, a 2010-ig szóló stratégiai tervből és a feladatok fontossági sorrendjének meghatározásából kiindulva. A következő fő területekre koncentrálják erőiket: az RGB épületeinek rekonstrukciója és új épület emelése; állománygyarapítás; a könyvtári és bibliográfiai tevékenység számítógépesítése.

Az RGB pénzügyi vezetősége

- a pénzügyeket funkcionális alapon irányítja (az egyes szervezeti egységektől beérkező igények szerint, havi lebontásban),
- meghatározza a prioritásokat (jelenleg a legfontosabb az épületrekonstrukció és az elektromos hálózat felújítása),
- tudományos elemzéseket végez és innovatív technológiákat alkalmaz a pénzeszközök hatékonyabb felhasználása érdekében (ebben segít a kulturális minisztérium, mivel megengedi, hogy a pénzeszközöket mozgassák az egyes rovatok között, illetve a könyvtár versenyezteti a beszállítóit),
- ellenőrzi a pénzeszközök felhasználásának hatékonyságát (erre a könyvtár külön osztályt hozott létre).

Az RGB pénzügyi irányításának a következő hét fő elve van: 1) stratégiai tervezés, 2) taktikai tervezés, 3) a prioritások meghatározása, 4) a tevékenység elemzése, 5) ellenőrzés, 6) a megfelelő szakembergárda bevonása, 7) állandó kapcsolat az irányító szervekkel.

(Rácz Ágnes)

05/171

DEMPSEY, Beth: Cashing in on service = Libr.J. 129.vol. 2004. 18.no. 38-41.p.

Vállalkozási kezdeményezések amerikai könyvtárakban

Vállalkozás -könyvtárban

Némi vállalkozói szellem szükséges ahhoz, hogy a közkönyvtár pluszbevételekhez jusson, ám a bevételszerzésnek számos módja van. Egyik fő irány a könyvtári terek kibővített hasznosítása, folyamatos vagy eseti bérbe adása. Az amerikai városi könyvtárak tanácsa (*Urban Libraries Council*) felmérése szerint a könyvtárak 23%-a szerez bevételt könyvesbolt, 20%-a kávézó üzemeltetéséből, 35% adja bérbe tereit. A patinás könyvtárépületek lehetnek filmforgatások, fogadások, ünnepi rendezvények színhelyei, az újak pedig gyakran eleve úgy épülnek, hogy kiadható üzlet- és irodahelyiségek, illetve külön is megközelíthető előadótermek is találhatók az épületben. Szoros együttműködés alakulhat ki a könyvtár tereit rendszeresen igénybe vevő közösség (pl. filmklub, amatőr színjátszó csoport stb.) és a könyvtár között, de arra is van példa, hogy az üzlethelyiséget bérlő virágárus este a könyvtár szervezésében virágkötészeti ill. növényápolási tanfolyamot tart. Minél több olyan szolgáltatás érhető el a könyvtárban, amely a közösség igényeit elégíti ki, annál inkább válik a könyvtár elismert, fontos,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükséges intézménnyé az adott közösség szemében.

Egyedibb eset egy megyei könyvtáré, mely az ajándékba kapott nagy mennyiségű magazin-jellegű folyóiratanyagot árusította ki – a könyvtár baráti körének szervezésében – darabonként 30-50 centért; illetve a San José városi könyvtáré, mely teljesen új szolgáltatási modellt dolgozott ki, és annak megismertetésre fizetős tanfolyamokat, illetve bemutatókat szervezett az érdeklődő könyvtárosok számára (*Lásd* a 04/307. számú referátumot a KF 2004/4. számában).

A bevételszerzés másik fő iránya a szolgáltatások egy részének díjhoz kötése. Természetesen a hagyományosan ingyenesek fizetőssé tétele nehezen lenne indokolható, azonban egy új, az eddigiektől eltérő, vagy egy meglévőnek igen jelentős kibővítése vagy színvonalemelése esetén a díjfizetés bevezethető. (Példa: egy esti rendezvény után a résztvevőkben felmerülhet a kölcsönzés, vagy a tájékozódás igénye – „ha már úgy is itt vagyok" alapon; ilyenkor indokolt lehet a normál időben ingyenes szolgáltatás fizetőssé változtatása.) További lehetőségek: a teljes körű internet-hozzáférés, az üzleti, jogi, szabadalmi tájékoztató szolgáltatások megfizettetése. Különösen az üzleti élet szereplői körében elterjedt nézet, hogy ami ingyen van, az legalább is gyanús, értéke annak van, ami pénzbe kerül. Az ilyen olvasóknak fizetős szolgáltatásokat kell nyújtani: nem csak komolyabban veszik, de jobban ki is használják azokat. Az újonnan beszerzett elektronikus információforrások használatát is pénzért érdemes tanítani.

Néhány tanács: Kezdjük az ötletgyűjtéssel: mi emelné könyvtárunk értékét, mivel szolgálná még jobban olvasóit, mi hiányzik a szolgáltatási palettáról, mitől válna még jobb hellyé olvasói, illetve az egész közösség számára? Kérdezzük meg a testületek tagjait, olvasóinkat, barátainkat (és a könyvtár barátait), a könyvtárosokat. Nézzünk körül a könyvtárban: mi áll rendelkezésre és mi az, ami kihasználatlan? Van-e hely, ahol esti klubot, tanfolyami vagy bemutató jellegű összejöveteleket lehet tartani, vagy ahol egy kis kávézó csatlakozhat a könyvtári szolgáltatáshoz? Ne szegje kedvünket, ha csak ötlet van, de nem tudjuk, hogyan kellene kivitelezni: vonjunk be partnert. Nézzünk körül a korábban, személyzet vagy idő hiányában megszüntetett szolgáltatások között, hátha van, amit kibővített és díjköteles formában érdemes lenne felújítani.

(Mohor Jenő)

Lásd még 139-140

Gépesítési kérdések

05/172

RAMZAN, Muhammad: Effects of IT utilization and knowledge on librarians' IT attitudes = El.Libr. 22.vol. 2004. 5.no. 440-447.p. Bibliogr.

Az információs technológia használata, ismerete és hatása a könyvtárosokra Pakisztánban

Felmérés [forma]; Információtechnológia; Személyzet

A cikk bemutatja, hogy a pakisztáni könyvtárak milyen mértékben használják és ismerik az információs technológiát (IT), illetve hogyan viszonyulnak hozzá. Az alapadatokat egy 244 könyvtáros részvételével végzett kérdőíves felméréssel gyűjtötték össze. Kiderült, hogy nemcsak az IT használata, hanem az IT ismerete is alacsony szinten áll. Az összefüggések elemzése azt is kimutatta, hogy az IT használata, lehetőségeinek ismerete, a könyvtárosok szakmai képzettségének frissessége és az IT kezelésének ismerete egyaránt jelentős hatással van a könyvtárosok hozzáállására. Főleg az IT használatának szintje és a könyvtárosok IT-ismeretének szintje határozza meg, hogy a könyvtárosok ho-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyan viszonyulnak az IT könyvtári alkalmazásához.

(Autoref. alapján)

Lásd még 168

Személyzet

05/173

SINGER, Paula – GOODRICH, Jeanne – GOLDBERG, Linda: Your library's future = Libr.J. 129.vol. 2004. 17.no. 38-40.p.

Hogyan tervezzük meg a könyvtárvezetés jövőjét?

Tervezés; Vezetés

A vezetők utánpótlása tervszerű előkészítésének (succession planning) kérdéseivel foglalkozik a három amerikai szerző tanulmánya. A gazdasági szervezetekhez hasonlóan a könyvtárak (is) felelősséggel tartoznak ügyfeleiknek, az olvasóknak – és a munkatársaknak – a vezető(k) várható vagy váratlan távozása miatt megüresedő poszt(ok) betöltéséért, az utánpótlás kineveléséért, ez azonban csak tervezéssel biztosítható.

Az egyik nagy, keleti parti könyvtárban az igazgató és helyettese életkora 55, az osztályvezetők és helyetteseiké pedig 50 felett van, így a jelenlegi vezetők és helyetteseik nagyjából egyszerre vonulnak nyugdíjba, és vezetői „vákuum" keletkezik a szervezet több szintjén is. Az ilyen problémák megoldására némely könyvtár azt a módszert választja, amit *William J. Rothwell* „átfogó utánpótlás-menedzsment"-nek hív, s amely *„előrelátja a vezetésben bekövetkező változásokat"*, és olyan stratégiai tervet készít, amely nyomán *„megfelelő emberek ... kerülnek a megfelelő helyre ... megfelelő időben, hogy a megfelelő módon cselekedjenek."* Ez a tervezőmunka több (és más), mint a váratlanul bekövetkező eseményekre való felkészülés. Fel kell mérni, milyen posztokon várható üresedés a közeljövőben, és megfelelő képzést és segítséget kell biztosítani a szóba jöhető munkatársak számára, akik aztán speciális feladatokat is kapnak, hogy felkészülten foglalhassák el a helyüket, ha szükséges. Mivel nincs elég jól képzett, tapasztalt szakember a könyvtárakban, akik a megüresedett helyeket betölthetnék, idejében kell kiválasztani őket.

A következőkben a szerzők a Multnomah megyei könyvtár (MCL, Oregon) példáján mutatják be a felmerülő problémákat és a tervezés fázisait. Egy 1999-ben végzett elemzés kimutatta, hogy az MCL vezetőinek 40, könyvtárosainak 20%-a éri el 2003-ban a nyugdíjkorhatárt, a munkatársak 33%-a pedig az azt követő években. Egy felmérésben ugyanakkor a könyvtárosok az előléptetési lehetőségeket minimálisnak ítélték. A könyvtár elismertsége miatt számíthatott külső érdeklődésre, de ennek esélye a kompetitív környezet miatt bizonytalannak tűnt. A vezetés ezért összegyűjtötte a legfontosabb vezetői és szakmai posztokat, kijelölték szóba jöhető utódjaikat, és meghatározták, milyen gyakorlati tapasztalatokat kell ehhez szerezniük (költségvetés, tervezés, ellenőrzés, kapcsolatépítés, vezetési ismeretek stb.). Arra is figyelmet fordítottak, hogy a munkatársakban tudatosítsák, milyen fontos többletenergiákat fordítani az utánpótlás biztosítására, ideértve a könyvtár intranet forrását is, amelyet az utánpótlás-tervezésnek szenteltek. Arra is kérték a munkatársakat, nyilatkozzanak esetleges karrierterveikről. A visszajelzések alapján finomítottak a képzési elképzeléseken. (A könyvtár honlapján *Munkatársak továbbképzése* és *Projektbank* oldalakat is létesítettek az önképzést segítendő.) Új teljesítmény-menedzsment rendszert vezettek be, amelynek során mindenki részt vehet a teljes körű értékelésben, és rendszeresen megvitatják teljesítményüket és javaslataikat egy vezetővel. (Mivel kezdetben fenntartással fogadták, nem tették kötelezővé.) Minden érdeklődő továbbképzésen vett részt. A központi könyvtárban bevezették a munkavezető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

posztot; ami lehetőséget adott, hogy egyes könyvtárosok a vezetői feladatok egy részéről tapasztalatot szerezhessenek szűkebb munkaterületükön. Új továbbképzési tervet állítottak össze, amelyben szerepelt a vezetés, a változások menedzselése, a konfliktuskezelés, csapatépítés, pénzügyi tervezés. Ösztönözték a munkatársakat, hogy kapcsolódjanak be a különböző vezetőképző programokba (*Snowbird Leadership Institute, Leadership Portland, Urban Libraries Fellows, Pacific Northwest Library Association Leadership Institute*).

Az eredmény: csak az elmúlt másfél év alatt 18 előléptetésre került sor a könyvtárban, több munkatárs szerzett munkavezetőként tapasztalatot, és a legtöbb posztért egészséges versengés tapasztalható.

A jövő már a küszöbön áll, ezért amit ma teszünk az intézmény érdekében, holnap meghatározza működőképességét – zárja mondandóját a tanulmány. (A cikk keretes része az utánpótlás-tervezés legfontosabb teendőit foglalja össze.)

(Murányi Lajos)

05/174

RATZEK, Wolfgang: Strategien zur Sicherung des eigenen Jobs. Die Krise in der Arbeitswelt: zwischen Arbeitsplatzabbau und -verteidigung = BuB. 56.Jg. 2004. 12.no. 734-738.p.

Res. angol és francia nyelven

Stratégiák állásunk biztosítására. Munkahelyek megszűnése és védelme

Munkabér, alkalmazás

A munkaerő világa gyökeres változások előtt áll. Nem elég abban reménykedni, hogy a várt gazdasági fellendülés munkahelyeket fog teremteni bel- és külföldön, a munkaerő-gazdálkodásban stratégiai változtatásokra van szükség mindenütt, a könyvtárakban is. A szerző – menedzsment- és marketingismeretek szakfőiskolai tanára – azt vizsgálja: mit tehet a könyvtár saját menedzsment eszközeivel a probléma megoldása érdekében? Milyen stratégiát folytassanak a könyvtárak és a könyvtárosok munkahelyük biztosítása érdekében?

A munkaerők változtatásának, az újak felvételének és a régiek elbocsátásának problémájával szakszerűbben kell foglalkozni, ehhez meg kell teremteni a személyi értékelés pontosabban működő mechanizmusát. A német közszolgálati törvények előírják az ötévenként kötelező pályaalkalmassági minősítésen kívül az évenként kötelező értékelő beszélgetéseket is. A munkavállaló személyi képességeinek feltárására a következő eszközök állnak rendelkezésre:

- szóbeli értékelés írásban rögzítve;
- értékelés ötös skála segítségével;
- a Scoring-modell alkalmazása, (kritériumok katalógusa pontszámokkal, teljesítmény-, képesség- és alkalmasság-mutatók);
- negatív-pozitív lista, (kritikus cselekmények regisztrálása);
- a céllal való azonosulás fokának meghatározása.

A „fölöslegessé vált" munkaerők problémájának megoldását segíti a regionális munkaerő-gazdálkodás, a „munkahely pool" bevezetése. Ez a módszer a fém- és villamosiparban terjedt el először, lényege, hogy a munkavállaló nem egy munkahelyhez van kötve, hanem a vállalatok a munkaerők terén régiót, „munkahely pool"-t alkotnak, ezáltal a munkaerő-gazdálkodás flexibilissé válik. A munkaerőt igénylő vállalat kérését a pool-menedzsernek jelenti be, így lehetőség nyílik az áthelyezésre. Hasonló modell működik Berlinben a nyilvános szolgálatot ellátó közalkalmazottak körében. Ebben a keretben az évek során több mint háromezer áthelyezés történt a központi személyzeti menedzsment közreműködésével. A „munkahely pool" sajátsága, hogy az ott parkoló munkavállalóknak alternatív elhelyezést kínálnak fel, amit azoknak el kell fogadniuk. Ma még a közalkalmazottaknak jogilag nehéz felmondani, de lehetséges, hogy a magánszférában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

folytatott kötetlenebb gyakorlat előbb-utóbb itt is érvényesülni fog.

Az elbocsátás alternatívái: munkaidő-csökkentés, más munkahelyre helyezés, más munkafeladat adása. Ha az intézmény mégis elbocsátásra kényszerül, ez a menedzsmentet nehéz feladat elé állítja: el kell érnie, hogy a megmaradt munkatársak konfliktusai ne szélesedjenek ki, és ne vezessenek az alkalmazottak és a vezetés összeütközéséhez vagy akár a sztrájkhoz.

A munkaerők tömeges mozgása egy sajátos tevékenységet is létre hívott: az „áthelyezési tanácsadást."

A központi személyzeti menedzsment feladata a munkahely közvetítésen túl az átmeneti elhelyezés és a szükséges átképzések megszervezése is.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 117, 186

Marketing, közönségkapcsolatok

05/175

SIESS, Judith: Marketing without much money = Inf.Outlook. 8.vol. 2004. 10.no. 29-31.p.

Marketing – kevés pénzzel

Marketing

Már Leerburger megírta *„Promoting and marketing the library"* (A könyvtár reklámja és marketingje, Rev. ed. 1989.) című munkájában, hogy csak a marketing által maradhat meg a könyvtár központi szerepe az információszolgáltatásban. S ezzel persze a könyvtárosok állásainak megtartásában is fontos része van. A cikk szerzője pedig egyenesen azt állítja, hogy a marketing a legfontosabb dolog, amit egy könyvtáros csinálhat. Hiszen a használók ma már választhatnak számos információközvetítő közül, a könyvesboltoktól kezdve a dokumentumszolgáltató cégekig. A könyvtárosoknak tehát meg kell mutatniuk, hogy szakértelmükkel milyen értéktöbbletet tudnak nyújtani az információhasználók számára, ami miatt érdemes inkább a könyvtárhoz/könyvtároshoz fordulniuk.

Valójában nem a könyveket, a dokumentumszolgáltatást, a gyorstájékoztatást vagy az online kereséseket kell reklámozni – a valódi „termék" a képesség a használók kérdéseinek megválaszolására, a problémáik megoldására. A „piacszervezés" pedig igazából nem nehéz, és nem feltétlenül idő- vagy költségigényes tevékenység. Íme néhány tipp a hatékony könyvtár-népszerűsítésre.

A könyvtáros indítson hírlevelet, melyet ma már legegyszerűbb elektronikus változatban készíteni és terjeszteni. A lényeg, hogy rendszeres időközönként kell megjelennie, és ne legyen több néhány oldalnál. Legyen egyszerű és könnyen olvasható, tartalmazza a legújabb szolgáltatásokat, termékeket. Ismertesse az új beszerzéseket, közöljön rövid beszámolót olyan konferenciákról vagy tanfolyamokról, melyen a szerkesztő könyvtáros is részt vett. És, hogy még meggyőzőbben sugallja: a problémamegoldás legésszerűbb alternatívája a könyvtár, legyen benne néhány fogós, ravasz kérdés, melyet a közelmúltban sikerült megválaszolni.

Ha egyik olvasónk érdeklődési körének megfelelő publikációra bukkanunk, küldjük el neki személyes sorok kíséretében, miszerint úgy gondoljuk, hogy a projektben, melyben érdekelt, segítségére lehet. Tegyük közzé az elektronikus hirdetőtáblán a használóktól kapott elismerő és köszönő sorokat. Rendezzünk süti napot, mikor minden betérő információkeresőt házilag készített édességgel kínálunk. Jó szolgálatot tehetnek a kávézóban a könyvtár logójával ékes papíralátétek, esetleg rajtuk keresztrejtvénnyel, melynek megoldása azt üzeni: „Megakadtál? Segítséget kapsz a könyvtárban".

Tartsunk nyílt napokat akár különleges alkalom nélkül is, ahová az intézményből mindenkit meghí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vunk. Még jobb, ha az alkalom valamilyen neves eseményhez, dátumhoz kötődik, és fontos emberek is megjelennek egész sleppjükkel egyetemben. A nyílt napot jól és időben kell reklámozni – erre is jó lehet a hírlevél. De az anyaintézmény újságjában is érdemes cikket írni a közelgő eseményről. Fontos, hogy az ilyenkor szokásosan felkínált falatok ne mennyiségükkel, hanem minőségükkel legyenek meggyőzőek. Ha valamelyik prominens meghívott elismerően nyilatkozik a rendezvényről, feltétlenül tegyük közzé a dicséretet. Biztos, hogy ez beosztottjaira is kedvező hatást tesz. Ha lehet, gondoskodjunk emléktárgyakról, melyeket mindenki szívesen vág zsebre. Bármi is legyen az, feltétlenül szerepeljen rajta a könyvtár neve, címe, telefonszáma, e-mail és webcíme. Persze, ha lehet, valami újszerű ajándékot prezentáljunk, például egéralátétet a könyvtár logójával.

És a lehető legtöbbször kerüljünk személyes kapcsolatba a használókkal. Így van alkalmunk meggyőződni róla, hogy valóban azt kapják-e a könyvtártól, amire szükségük van. Keressük meg az újonnan belépőket, hogy velük is megismertessük és felajánljuk szolgáltatásainkat. A távoli használóknak készítsünk virtuális könyvtárbemutatót az intraneten.

Az újabb és újabb marketingfogások mind azt a célt szolgálják, hogy megerősítsék könyvtárunk pozícióját. Szárnyaljon szabadon képzeletünk!

(Fazokas Eszter)

Lásd még 134, 171

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Általános kérdések

05/176

HASSAN MONTERO, Yusef – MARTÍN FERNÁNDEZ, Francisco Jesús: Propuesta de adaptación de la metodología de diseno centrado en el usuario para el desarrollo de sitios Web accesibles = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 3.no. 330-344.p. Bibliogr. 46 tétel.

Res. angol nyelven

Javaslat használóközpontú tervezési módszer alkalmazására hozzáférhető honlapok tervezése érdekében

Ember-gép kapcsolat; Hátrányos helyzetű olvasó; Gépi információkeresés; Honlap; Hozzáférhetőség

Ahhoz, hogy egy honlap valóban hozzáférhető legyen, tervezésekor figyelembe kell venni a majdani látogatók különbözőségét és heterogenitását. Nem elegendő a hozzáférhetőség általános irányelveinek alkalmazása. A használhatósághoz hasonlóan, a hozzáférhetőséget is olyan módszerekkel kell biztosítani, amelyek a felhasználókat vagy részvétel formájában, vagy indirekt módon bevonják a tervezés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

be, adott esetben a hátrányos helyzetű, illetve a valamilyen szempontból csökkent képességű (látás-, hallás-, mozgássérült stb.) használókat is beleértve. Az *„Inclusive Design"* koncepciójából kiindulva, a vonatkozó nemzetközi szakirodalomból kiolvasható egy használóközpontú tervezési módszer. Mindazonáltal nem egy kész, kidolgozott módszertanról van szó, ami a tervező számára kalauzul szolgálna a használható és hozzáférhető honlapok fejlesztéséhez, mindössze olyan módszertani ajánlásokról, amelyek tovább lépnek az „átlagos használó" tulajdonságait figyelembe vevő tervezésnél.

(Mohor Jenő)

05/177

LaRUE, James: Buddha at the gate, running : Why people challenge library materials = Am.Libr. 35.vol. 2004. 11.no. 42-44.p.

Miért kifogásolnak a használók bizonyos könyvtári anyagokat? Hat szabály a probléma kezelésére

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Olvasáskorlátozás; Vezetés

A szerzőhöz 14 éves könyvtárigazgatói tevékenysége során több mint 200 panasz érkezett, főként bizonyos könyveknek, hangfelvételeknek és filmeknek az állományból való kivonását indítványozva. Ezeket áttekintve meglepő eredmény született: a panaszosok túlnyomó többségben 4-6, illetve 14-16 éves gyermekek szülei voltak.

4 év körül kezdődik az a korszak, amikor a gyermek már nem elsősorban fizikai síkon találkozik a világgal, és ekkor próbálja meg a szülő elhatárolni őt a „veszélyes", „káros" behatásoktól; ezek egyik forrása lehet a könyvtár is, ahol véletlenül is találkozhat nemkívánatos hatásokkal, vagy hiába neveli a szülő rendesnek, tisztának a gyereket, ha ő „beleszeret" a Szurtos Petibe. Ilyenkor akarja a szülő átfésülni a gyermekkönyvtár teljes állományát... Azután iskolába kerül a gyerek, és új veszélyforrások törnek elő, a könyvtár megszűnik ellenség lenni. Mire a szülő kezd konzervatív korba kerülni (és a gyerek főiskolájára, meg a saját nyugdíjára gyűjt), a gyerek eléri maximális radikalizmusának korát: már nem jár templomba, vagy éppen olyan vallási közösséggel kerül kapcsolatba, amitől a szülőt „kirázza a hideg". „A 15 éves fiam pucér nők képeit nézegeti a maguk könyvtári számítógépén" – jön az apa. „Mondja meg neki, hogy hagyja abba. A könyvtár nem méltányolja az efféle magatartást, és a számítógépeket nem ezért vettük"- válaszolja a könyvtáros, és hozzáteszi, hogy a könyvtár nem kontrollálhatja olvasóit.

Örömteli, hogy ezek a szülők használják a könyvtárat, sőt, megmutatják gyerekeiknek, akik szintén használják, sőt, ezek a szülők figyelnek gyerekük könyvtárhasználatára; világos értékrendjük van, és ezt át akarják adni utódaiknak; végül időt és fáradságot nem kímélnek, hogy egy közintézményben a döntéshozókkal beszéljenek az adott intézmény egyik alapszolgáltatásáról, a gyűjtemény minőségéről. Sajnálatos, hogy ez a kívánatosnál ritkábban fordul elő. A könyvtárnak az efféle magatartást nem büntetni, hanem bátorítani kellene. Ennek érdekében, ha a tiltakozó olvasó jön, először kérjünk elnézést. Ne legyünk defenzívek, hallgassuk meg a panaszt, majd foglaljuk össze, és addig fogalmazzuk át-meg át, míg az olvasó egyet nem ért, hogy igen, ezt akarta mondani. Kínáljuk fel szolgáltatásainkat („segíthetek valami mást keresni a gyereknek?"), és kínáljunk kiegészítő tájékoztatást (pl. a könyvtár állományépítési rendszeréről).

(Mohor Jenő)

Lásd még 151

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használat- és igényvizsgálat

05/178

VICENTE, Angel de – CRAWFORD, John – CLINK, Stuart: Use and awareness of electronic information services by academic staff at Glasgow Caledonian University = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 8.no. 401-407.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. francia és német nyelven

Az elektronikus információs szolgáltatások használata és ismertsége a Glasgow-i Kaledóniai Egyetem oktatói körében

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés [forma]; Használói szokások; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A tanulmány arról tudósít, hogyan használják az elektronikus információs szolgáltatásokat (EISZ) a Glasgow-i Kaledóniai Egyetem munkatársai. A cikk része egy szélesebb körű tanulmánynak, amely a személyzeten kívül a hallgatók információhasználati szokásait is vizsgálja. A kb. 700 munkatársra kiterjedő kérdőíves felmérésre 97 válasz érkezett. A leggyakrabban használt forrásnak a mindenki számára szabadon elérhető internet bizonyult, amelyet némelyek hasznosabbnak ítéltek, mint a jelszóhoz kötött adatbázisokat. A válaszolók kevesebb mint egyharmada fordult a katalógushoz EISZ használata céljából, ami kérdéseket vet fel a katalógusnak mint egyedülálló, átfogó információforrásnak a jövőjéről. Az EISZ nem-használatának oka a legtöbb esetben a hozzáférés vagy használat nehézsége volt. Az oktatók általában pesszimistán nyilatkoztak hallgatóik képességeiről az EISZ használata tekintetében.

(Autoref.)

05/179

PEREZ PULIDO, Margarita – TERRÓN TORRADO, María: La teoría la difusión de la innovación y su aplicación al estudio de la adopción de recursos electrónicos por los investigadores en la Universidad de Extremadura = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 3.no. 308-329.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Az innováció terjedési elmélete és az elektronikus források elfogadásának és használatának vizsgálata az Extremadura Egyetemen

Egyetemi oktató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások

Rogers innováció terjedési elmélete (*Diffusion of Innovations Theory*) szerint minden szervezet sajátos módon adaptálja az innovációkat. Az innováció terjedésének modellje megfelelő fogalmi kerete lehet egy olyan szociológiai megközelítésnek, mely a felhasználót, mint az információs szolgáltatások tervezésének alapelemét vizsgálja.

Rogers elmélete alapján a felhasználók öt kategóriába sorolhatók: az újítók, az első követők, a követő többség, a hátramaradt többség és a tradicionálisak csoportjába. Ezen elméleti modell segítségével vizsgálták az Extremadura Egyetem oktatói és kutatói körében az elektronikus források elfogadásának, használatának folyamatát. Az újítók és az első követők csoportjába leginkább a természettudományi és műszaki területek azon oktatói kerültek, akik tizenegy évnél régebben használják az internetet. A hagyományosak csoportjának nagyobb részét az élet- és orvostudományi területek oktatói, illetve az idősebbek alkották. A legnépesebb csoportban (a követő és a hátramaradt többségében) minden területről, mindenféle korú és státusú oktatók találhatók, akik legfeljebb öt éve használnak internetet.

A tudományos kommunikációs szokások változása tekintetében megfigyelhető, hogy az első csoportok előnyben részesítik az elektronikus forrásokra való

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hivatkozást, a hagyományosak kizárólag nyomtatott dokumentumokra hivatkoznak, és úgy tűnik, a hátramaradt többség számára fontosabb a forrás minősége, mint megjelenési formája. Bizonyosnak látszik, hogy az elektronikus források használatával kapcsolatban szükség van a felhasználók képzésére, azonban az egyes használói kategóriák más-más képzést igényelnek.

(Mohor Jenő)

05/180

KOŽEVNIKOVA, E.S.: Internet? Internet. Internet!... = Biblioteka. 2004. 7.no. 31-34.p.

Az internet szerepe és használata Oroszországban, 2. rész

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A könyvtár biztosítja az olvasó számára az ingyenes információhoz jutást, segíti az információkeresésben, a weblapok közötti eligazodásban. Ingyenes vagy licencdíjas hozzáférést biztosít az elektronikus kiadványokhoz, nyomtatott dokumentumok digitalizált változatához, elektronikus könyvtárakhoz. Saját információinak elhelyezése a weben növeli a könyvtár hatósugarát, társadalmi státusát, szélesre tárja a könyvtár kapcsolatrendszerét szervezetekkel és magánszemélyekkel.

Az Információs Társadalom Fejlesztési Intézet weblapján megismerhető a virtuális egyetemek katalógusa, és be lehet iratkozni a virtuális egyetemre. „Az Európa és Közép-Ázsia virtuális egyeteme" nevű program keretében távoktatási formában lehet bizonyítványt vagy diplomát szerezni. A távoktatásban elektronikus könyvtár áll a hallgatók rendelkezésére. A távoktatási forma megfosztja ugyan a hallgatókat a pedagógussal és a könyvtárossal való élő kapcsolattól, de növeli az önértékelésüket és elismerésüket a környezetük részéről, valamint kialakítja bennük a tudományos kutatómunkához szükséges attitűdöt.

A könyvtáros szerepe az, hogy lerövidítse a használónak az ismeretek megszerzéséhez szükséges időt; a bibliográfusnak az olvasónál jobban kell ismernie és használnia a dokumentumokat reprezentáló metaadatokat. Ma már elterjedt a könyvtárakban „az internetforrások bibliográfusa" munkakör.

A Bajkáli Közgazdasági és Jogi Egyetem központi könyvtárában 2003-ban kutatást végeztek „Az olvasó és az internet" címmel, amelynek keretében az egyetemi hallgatók, aspiránsok és oktatók világhálón folytatott tevékenységét és motivációit vizsgálták. A 195 megkérdezett a 17 és 30 év közötti könyvtárlátogatók közül került ki, túlnyomó részük egyetemista volt – 149 fő; az egyetemisták 84, az aspiránsok 55%-a nő. A felmérés eszközei: nyílt és zárt kérdőív, illetve beszélgetés és interjú. Az egyetem 11915 hallgatójára és 612 aspiránsára több mint 1100, hálózatba kapcsolt számítógép jut, 14 oktatóteremben 350 gép áll rendelkezésre internetkapcsolattal, a könyvtárban pedig 67 munkaállomás, de ezek nem mindegyike kapcsolódik az internetre. Ezen felül a hallgatók kétharmad, az aspiránsok háromnegyed része rendelkezik otthoni számítógéppel, de a két csoport mindössze csak 28%-ának van otthoni internetkapcsolata is. 70%-uk az egyetemen, 2%-uk pedig internetkávézókban használja a világhálót. Állandó internethasználó a válaszadók között mindössze 18% – ők minden nap „felmennek" a világhálóra, 30% hetente négyszer, 23% hetente egyszer, 28% legalább havonta egyszer használja az internetet. A világhálón töltött átlagos idő: 2-3 óra naponta. Az internethasználat motivációi: 94% – ismeretszerzés, 70% – a kommunikációs lehetőségek bővítése, 27% – intellektuális játékokban való részvétel, 12% – munkával, illetve üzlettel kapcsolatos tevékenység. A legtöbben az e-mailt veszik igénybe, a hallgatók 4%-ának van saját honlapja. A megkérdezetteknek mindössze 7%-a elégedett az internettel, a többiek elégedetlenek a hipertextes kereséssel a weblapok sokasága, a találati halmazokban gyakran ismétlődő oldalak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

illetve a nem kielégítő válaszok miatt. Ezek az adatok egyrészt azt mutatják, hogy a használóknak nincs elég ismeretük és jártasságuk a virtuális térben való munkához (képzést igényelnek), másrészt azt, hogy fejleszteni kell a keresőmotorokat, illetve az internetes források feltárásában szükség van a könyvtáros közreműködésére.

A felmérés orvosi szempontból is érdekes eredményt hozott. Az aspiránsok kétharmad része, a hallgatók fele azt válaszolta egy kérdésre, hogy egyórányi internethasználat után érez először fáradtságot. 4 órányi munka után minden harmadik fáradtnak érzi magát. A legtöbb (több mint 60%) szemfájdalmakra, 7–17% szédülésre, 17–25% fejfájásra panaszkodik. Az utóbbi években minden negyediknek romlott a látása, minden harmadiknak idegrendszeri problémái támadtak, minden tizediknek pedig belső szervi és mozgásszervi panaszai keletkeztek. Mindössze egyharmad részük maradt egészséges. És bár a felmérésben részt vevők átlagosan naponta még csak 2-3 órát töltenek a számítógép előtt, és egészségügyi problémáik oka valószínűleg nem csupán ez, mindenesetre a számítógép negatív hatását nem lehet kizárni az egészségügyi állapot megítéléséből.

(Rácz Ágnes)

05/181

NOVOTNY, Eric: I don't think I click : A protocol analysis study of use of a library online catalog in the Internet age = Coll.Res.Libr. 65.vol. 2004. 6.no. 525-537.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

„Nem gondolkozom, csak klikkelek..." A könyvtári online katalógus használatának vizsgálata az internet-korszakban

Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Online információkeresés; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A Pennsylvania egyetem könyvtárában az új online katalógus (népszerű nevén: The CAT) fogadtatását, interfészét, használhatóságát kívánták értékelni, egyben a használók mentális modellalkotásába betekinteni. Három értékelő csoport egy-egy kérdéssel foglalkozott tüzetesebben: a használók elégedettségével egyénileg illetve fókuszcsoport-módszerrel, valamint a tényleges használat módjával. A webhez szokott használóknak előre megfogalmazott tipikus kérdéseket (könyv és folyóirat keresése cím szerint, téma szerinti keresés) kellett feltenniük. A keresés mikéntjét és hatékonyságát vizsgálták, továbbá arra keresték a választ, hogy a használók milyen elvárásokkal fognak hozzá a kereséshez.

Tizennyolc használót vontak be a vizsgálatba, fele-fele részben olyanokat, akik a katalógus használatában kezdők, illetve gyakorlottak voltak. A keresés közben a használóknak „hangosan kellett gondolkodniuk", hogy gondolatmenetüket követni lehessen. A vizsgálatot végzők feljegyzéseket, hangfelvételeket készítettek, és a keresési képernyőn történteket is rögzítették egy szoftver segítségével. A feladatok teljesítése után rövid interjúkra került sor; rögzítették a feladat teljesítésének időtartamát, illetve sikerességét.

A két csoport (kezdők és gyakorlott felhasználók) eltérő vonásai ellenére bizonyos azonosságokat mutatott, és a vizsgálat egésze megerősítette a korábbi kutatások eredményeit. A tematikus kereséshez meglehetősen egyszerűen fogtak hozzá: kevéssé használták a Boole-operátorokat (mivel nem kérdeztek rá, nem is tudni, hogy a használók egyébként mennyire ismerték őket), elvétve használtak szinonimákat, rokon értelmű kifejezéseket, nem vették igénybe a besorolási adatfájlokat. A könyvtári katalógus tartalmáról kialakulatlan elképzeléseik voltak, a katalógus belső működése iránt pedig csak minimális érdeklődést mutattak. Ugyanakkor meg voltak győződve arról, hogy ki tudják aknázni a katalógusban rejlő keresési lehetőségeket.

A kezdő keresőket türelmetlenség és véletlenszerű keresés jellemezte, a lehető legkisebb erőfeszítéssel igyekeztek mindent megoldani. Ugyanez a találatok értékelésénél is megmutatkozott: többnyire be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

érték az első néhány találat áttekintésével. Megfigyelhető volt, hogy a keresőkérdés tökéletesítése helyett inkább bátran próbálkoznak tovább új módszerekkel.

A gyakorlott keresők kevesebb idő alatt teljesítettek egy-egy feladatot; előnyükre vált az előzetes gyakorlat, az egyetemi campus és a könyvtári hálózat, a könyvtári szakzsargon, a problémamegoldó technikák ismerete. A kulcsszavas keresést részesítették előnyben, de specifikusabb kereséseik jobban kezelhető találati halmazt eredményeztek. Náluk is megfigyelhető volt, hogy legfeljebb két képernyőnyi találatot tekintettek át.

A vizsgálati eredmények között az volt a legszembetűnőbb, hogy milyen jelentős hatással vannak a használók elvárásaira az internetes keresőmotorok. A könyvtári katalógustól is a keresőmotoroknál szokásos eredményeket várták, például, hogy a releváns rekordok az elsők között jelenjenek meg, a találatokat lehessen relevancia szerint rendezni stb. A használókról kiderült, úgy vélik, hogy minél több információt adnak a számítógépnek, annál jobb eredményre jutnak – ez a stratégia beválik a weben, de nem hatékony a könyvtári katalógusoknál. Az is kiderült, hogy a csatolásoknak jelentős figyelemfelhívó szerepe van – ezt ki lehetne használni a katalógusok képernyő-formátumának megtervezésében. A használóképzésben arra kellene összpontosítani, hogy a használók jobban megértsék, mit nyújt egy könyvtári katalógus, és azt is, hogy mit nem.

A vizsgálat alanyai javaslatokat tehettek a katalógusok jobbítására. Szerintük szükség lenne a leírásokat kiegészítő tartalmi összefoglalókra, a találatok rendezésére relevancia szerint, „Keressen hasonlókat" gombra, az adott képernyőre vonatkozó (kontextusfüggő) súgóra.

(Hegyközi Ilona)

05/182

ORTEGA PRIEGO, José Luis: Análisis del consumo de información de una revista electrónica : Análisis de ficheros log de Cybermetrics = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 4.no. 455-468.p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. angol nyelven

„Információ-fogyasztás" egy elektronikus folyóiratnál: a Cybermetrics logfájljainak elemzése

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Szolgáltatások használata

A logfájlok elemzésének módszerével vizsgálták meg a *Cybermetrics* című (spanyolországi) elektronikus folyóirathoz kapcsolódó „információ-fogyasztást" 2001-2003 között. Ez idő alatt összesen 615194 „látogatást" regisztráltak, 151 országból. Az országokat tekintve első helyen az USA áll (32%), a második Spanyolország (15,6%), majd Németország, Franciaország és Kanada következik (3,6; 3,5; 3,4%). Európából származik a kapcsolódások fele, Amerikából 35, Ázsiából 13%. Hogy Spanyolországból mindössze a kapcsolódások 15,6%-a származik, a folyóirat nagy nemzetközi elterjedtségét mutatja.

Tekintettel arra, hogy a „kiadvány" leglátogatottabb szekciója a *Journal*, ez tekinthető a leginkább releváns résznek. Ugyanakkor a más szekciókra jutó 40%-nyi kapcsolódás alapján megállapítható, hogy nem csak egy tudományos folyóiratról van szó, hanem egyúttal a bibliometria és tudománymetria egyik legfontosabb internetes portáljáról is. Az újdonság, a frissesség az elektronikus folyóiratok egyik kulcseleme, ennek megfelelően a leginkább látogatott cikkek a legfrissebbek közül kerültek ki. Kiemelkedően magas lehet viszont néhány régebbi, de az adott tárgykörben alapvetőnek számító cikk (ez esetben *Rousseau* 1998-as munkája) látogatottsága, ami jelentősen megnöveli az egész folyóirat össz-látogatottságát is.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/183

DALI, Keren: Reading by Russian-speaking immigrants in Toronto : Use of public libraries, bookstores, and home book collections = Int.Inf.Libr.Rev. 36.vol. 2004. 4.no. 341-366.p. Bibliogr.

A torontói orosz anyanyelvű bevándorlók olvasási szokásai: a közkönyvtárak, könyvesboltok és otthoni könyvgyűjtemények használata

Nemzetiségi olvasó; Olvasásvizsgálat

A cikk egy felmérés eredményéről számol be, amelyben Torontóban élő orosz anyanyelvű bevándorlók olvasási szokásait és érdeklődési területeit vizsgálták, beleértve a kanadai közkönyvtárak használatát, az orosz, illetve angol nyelvű könyvek vásárlását, és hozzáállásukat otthoni könyvgyűjtemények kialakításához. Az eredmények azt mutatják, hogy a Kanadában élő oroszok intenzíven és sokféle célból használják a közkönyvtári rendszert. Orosz és angol nyelvű könyveket egyaránt szívesen vásárolnak úgy kikapcsolódásra, mint művelődésre vagy szakmai továbbképzésre, és szívesen gyarapítják otthoni könyvgyűjteményeiket is. Részletesen foglalkozik a bevándorlók első nemzedékének speciális igényeivel és szokásaival, különös tekintettel a bevándorlás következtében megváltozott olvasási szokásaikra és a közkönyvtárakban tapasztalt problémáikra. Végül e nyelvcsoport igényeit szem előtt tartva ajánlásokat közöl a közkönyvtári szolgáltatások és állományok fejlesztésére.

(Autoref.)

05/184

HOUŠKOVÁ, Zlata: Obvodní ústav duševní kondice. Veřejné knihovny a vzdelávaní obyvatel – možnosti a inspirace = Čtenář. 56.roč. 2004. 11.no. 346-348.p.

A nyilvános könyvtár mint szellemi kondícióközpont

Feladatkör; Felnőttoktatás; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A csehek művelődését vizsgáló felmérésben a „Mit jelent Önnek a könyvtár" kérdésre – többek között – a következő válaszok születtek:

„Végtelen inspiráció". „A nyugalom oázisa". „Kincses sziget". „A lélek paradicsoma". „Kézikönyv az élethez". „Labirintus és lelőhely". „A segítség alfája és omegája". „Az ismeret kútforrása: iskola, amit magunk választunk". „A könyvtárak a világ műveltségének alapjai."

Az idézetekben a könyvtár, a tudás, az ismeret, az információ kútforrásaként jelenik meg, olyan helyként, ahol a szellemi kondíció karbantartható.

A szellemi kondíció karbantartása azokat a tevékenységeket jelenti, amelyeket a könyvtár egyidejűleg képes nyújtani:

- Rendszeres agytréning, az információk keresése, osztályozása és értékelése, a tudás elmélyítése, a tanulékonyság megőrzése és fejlesztése, vagyis – tanulás és művelődés
- Nyugalom, rekreáció, relaxáció
- Kommunikáció a környezettel, találkozás emberekkel.

Az élethosszig tartó tanulás és a könyvtárak kapcsolatát az alábbi kérdésfeltevések övezik:

Kik tanulhatnak a könyvtárban?

Hivatalosan a nyilvános könyvtárakban életkorra, nemre, fajra, vallási hovatartozásra való tekintet nélkül bárki: a gyerekek, a felnőttek, az idősebbek, a hátrányos helyzetűek, etnikai vagy más kisebbségek egyaránt tanulhatnak.

Valóban bárki a könyvtárhoz fordulhat? Megértik a könyvtárban a süketeket vagy más nyelvű kisebbségeket? A nem olvasó gyerekeknek és időseknek nyugodt körülmények biztosíthatóak? Kicserélhetik véleményüket a könyvtárban a hangoskodó kamaszok is? Vakok számára biztonságosak a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tári terek? Ismeri a könyvtár a használóit? Az állomány építésében és a szolgáltatások alakításában minden réteg igényét szem előtt tartja? Valóban képes a könyvtár mindenkivel megfelelően foglalkozni és kommunikálni?

Mit lehet a könyvtárban tanulni?

A könyvtár nagy előnye, hogy a tanulás támogatásában a használókat információkkal és különböző nyomtatott papír alapú, audiovizuális, elektronikus és multimédiás forrásokkal látja el, de:

Vajon mindennel rendelkezhet, amire a használóknak szükségük lehet? Helyettesíti-e a papír alapú dokumentumot elektronikussal, ha szükséges?

Rendelkezik-e a könyvtár világos szerzeményezési politikával, állományprofillal? Valóban ismeri az igényeket? Milyen gyakran végez a használói körében igényvizsgálatot, milyen gyakran térképezi föl a nem-használóinak igényeit?

Hogyan lehet a könyvtárban tanulni?

Valóban mindenki (?) számára nyugodt (?) körülmények között tudja a könyvtár az információhoz való hozzáférést biztosítani? A kölcsönzés mellett az olvasó igénybe veheti a másolatszolgáltatást, a tájékoztatást, személyes vagy online keresést, amelyek újabb kérdéseket indukálnak:

Valóban „profi" a könyvtár ezekben a szolgáltatásokban? Ismeri a forrásokat és egyenrangú partnere ügyfeleinek? A könyvtárosok a szolgáltatásokat, előzékenyen, barátságosan, teljes odaadással teljesítik?

A könyvtárban az információs írástudás nem csak elégséges, hanem magas színvonalú?

A könyvtár az információs írástudás terén gondoskodik a képzésről, előadásokat, megbeszéléseket, időközönként irodalmi és zenei műsorokat, szabadidős képzési programokat szervez. A könyvtárakban a hátrányos helyzetűeknek, munkanélkülieknek képzési lehetőségeket kínálnak, igyekeznek javítani a lakosság számítógépes írástudását, nyelvi kurzusokat szerveznek, multikulturális képzést ajánlanak, kiállítási, kiadói tevékenységet folytatnak.

Vajon a könyvtár a közösségek és egyének igényeiből indul ki vagy saját érdekeiből? Minőségi alkalmazottakkal dolgozik a könyvtár vagy az éppen kéznél lévőkkel? Az egyes tevékenységei rendszerbe illeszkednek? Visszajelzéseket kap és ad-e? Rendelkezik-e stratégiával tevékenységeiben? Együttműködik-e más intézményekkel?

Hogyan is van valójában ez a dolog a könyvtárakkal és a művelődéssel? Meddő vagy kiválóan művelt terület ez? Képes a könyvtár környezetének képzésében a minőségi szolgáltatások nyújtására? Mik a hiányosságai? Lehet ezekről párbeszédet folytatni?

Végszóként egyetlen választ adhatunk, az utolsó kérdésre: minél előbb kezdenek beszélni ezekről, annál jobb. Hiszen ebben rejlik a nyilvános könyvtárak nagy esélye, amit kár volna elszalasztani.

(Prókai Margit)

Lásd még 148, 153

Olvasáskutatás

05/185

WOLFF, Katarzyna: Co z bibliotekami i czytelnictwem? Jeszcze jeden głos w dyskusji nad propozycjami Ministerstwa Kultury = Bibliotekarz. 2004. 11.no. 3-6.p.

A könyvtárak és az olvasóközönség – még egy hozzászólás a Kulturális Minisztérium előterjesztéséről folytatott vitához

Olvasásra nevelés; Olvasásvizsgálat; Olvasó

2004 augusztusának fontos dokumentuma a Nemzeti Kulturális Stratégia 2004-2013 közötti projektje, valamint *„Az olvasóközönség és a könyvszektor támogatása 2004-2013 között"* című nemzeti kulturális program. Ez utóbbit a vajdasági közkönyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak igazgatói konferenciáján tárgyalták. A hozzászólásokból az derül ki, hogy a központi téma a pénz körül forog.

Legalább olyan fontos kérdés azonban a közkönyvtárak szerveződése. A könyvtárak felosztásában elterjedt a városi és vajdasági elnevezés, mindaz, ami a járási könyvtárakkal történik, éppen ennek a következménye.

Az 50 éves tapasztalattal rendelkező Könyvek és Olvasóközönség Intézete az elmúlt tízegynéhány évben is az olvasás kutatásával (Olvasáskutatási Alapítvány) foglalkozott. Kár, hogy a minisztérium iniciatíváinak megalkotásában nem vette igénybe az intézet kutatásainak, publikációinak anyagait. Több olyan tanulmány is megjelent a témáról, amelyek hasznos forrásként szolgálhattak volna a stratégiai tervhez és a programokhoz.

1992 óta folyik kutatás *a könyvek hatása a társadalomra* témában, amelynek eredményei az Olvasáskutatás sorozatban jelennek meg. Az össztársadalmi kutatások mellett célzott rétegek (gimnáziumba járók, falusi lakosság) olvasási szokásait is vizsgálja az intézet.

Kiemelt szerepet kapott az egyéni könyvvásárlási szokások vizsgálata a 90-es évek közepétől kezdve. A vizsgálat szerint népszerűek az iskolai tankönyvek, a lektűr, az enciklopédikus kiadók művei, a szakkönyvek. 2002-ben az évente legalább 1 könyvet vásárlók a társadalom 1/3-át képezték (37%-ot). A falvakban ez az arány még kevesebb, 2003-ban mindössze 25% volt. Ha összeadjuk azokat, akiknek tényszerűen szükségük van könyvre és azokat, akik valóban olvasnak, a teljes társadalom felénél valamivel magasabb arányt kapunk (2002-ben ez 56%), a falvakban 2/5 rész (2003-ban 39%). Ez európai szinten középmezőnynek számító eredmény. Ennek ellenére gyakran beszélünk „krízisről", amely sok szempontból – főként a városok és falvak közötti jelentős különbség miatt – nem alaptalan.

Az elmúlt 10 évben (1992-2002) a könyvgyűjteménnyel (ami minimum 200 kötetet jelentett) rendelkező háztartások száma arányaiban a felére csökkent 20%-ról 9%-ra, a falvakban 5%-ra esett vissza.

A közkönyvtárakba a használókat leginkább a tanuláshoz szükséges szakirodalom, az egyetemi tankönyvek, a legaktuálisabb publikációk vonzzák, amelyek a könyvpiacon nemcsak drágák, hanem kis példányszámuk miatt nehezen beszerezhetőek.

Második helyen állnak a különböző témájú szakirodalmi információs igényekkel jelentkező használók.

Harmadik helyen áll a szórakozás, pihenés és a lektűr kedvelése. Gyakran megfogalmazzák a használók a terjedelemre vonatkozó igényeiket, melyre a rövidség, tömörség jellemző. A témák között az átlagosnál kedveltebb az „erőszakkal" kapcsolatos irodalom.

Hatalmas változás következett be az olvasók érdeklődésében. Jellemzően megnőtt a médiák, elsősorban az elektronikus források használókra gyakorolt hatása.

Kérdésessé vált, hogy milyen könyvtártípus alkalmas a megváltozott igények és szokások társadalmi kiszolgálására. Egy 2003-ban, a falusi 15 éven felüli lakosság körében végzett reprezentatív kutatás szerint a válaszadók 75%-a állította, hogy az év folyamán egyszer sem járt semmilyen könyvtárban. A válaszadók 1/5 válaszolta, hogy a községi vagy a közeli városi könyvtárat használja. 89%-uk csupán otthoni kölcsönzésre vette igénybe a könyvtár szolgáltatásait. Az intézmény típusával kapcsolatban a megkérdezettek 60%-a válaszolta azt, hogy a könyvtárat inkább többfunkciós, kultúrház jellegű helynek képzeli.

A közkönyvtárak funkcióival kapcsolatos kérdések válaszra várnak. A közkönyvtárakról folyó párbeszédhez jó szívvel ajánlhatóak a Könyvek és Olvasóközönség Intézetének kutatási eredményei.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/186

RAJKOVA, G.A.: Professional'noe čtenie sovremennogo bibliotekarâ (po itogam issledovaniâ) = Bibliotekovedenie. 2004. 5.no. 63-70.p.

Milyen szakirodalmat olvasnak a mai könyvtárosok? Egy felmérés eredményei

Könyvtáros -mint olvasó; Könyvtártudományi szakirodalom; Olvasásvizsgálat

Az utóbbi évtizedben alapvetően megváltoztak a könyvtárosokkal szemben támasztott szakmai követelmények. Szaktudásuk és széles látókörük mellett egyre inkább szükségük van arra, hogy járatosakká váljanak a pszichológiában, a pedagógiában, a szociológiában, a közgazdaságtanban, a jogtudományban, és az új technológiák alkalmazásával kell információt keresniük. Szükségessé vált tehát az élethosszig tartó tanulás a könyvtárakban is.

2004-ben felmérés készült arról, milyen az olvasó könyvtáros, hogyan függ össze szakmai olvasmányainak összetétele beosztásával, iskolázottságával, szolgálatban eltöltött idejével, munkahelyének típusával és földrajzi helyével. A vizsgálatban Oroszország néhány régiójának könyvtárosai vettek részt, összesen 300 kérdőív szétküldésére került sor.

A kérdőívek kilenc kérdést tartalmaztak, közülük az első három a könyvtárosok által olvasott szakirodalomra (periodikumok, tudományos monográfiák, módszertani munkák, bibliográfiák használata stb.) vonatkozott úgy, hogy a válaszadónak meg kellett határoznia, milyen hatással voltak szakmai fejlődésére az olvasottak. A 4. pont a szakirodalom használatának gyakoriságára kérdezett rá, az 5. azok után a tudományterületek után érdeklődött, amelyeket a könyvtárosoknak munkájuk során tanulmányozniuk kell. A 6-7-8. kérdés a szakirodalom beszerzési forrásaira és az olvasásra fordított időre vonatkozott, a 9. pedig a mai könyvtári rendszerben elvégezhető továbbképzések iránt érdeklődött. Egy második kérdéssor arra volt kíváncsi, szükségesnek tartják-e a megkérdezettek az élethosszig tartó tanulás rendszerbe szervezett kialakítását az adott könyvtárban – régióban – Oroszország egészében.

A kérdőíveket kilenc régió különböző típusú könyvtárainak 212 könyvtárosa töltötte ki, többek között 15 felsővezető, 72 középvezető, 57 főkönyvtáros és vezető bibliográfus, 47 beosztott könyvtáros és bibliográfus. A megkérdezettek 87,7 százaléka felsőfokú, 9 százaléka középfokú szakirányú végzettséggel rendelkezett, a legtöbben már mintegy 21-25 évet töltöttek el a szakmában.

A felmérés eredményei szerint a könyvtárosok által legolvasottabb lapok közé a központi szakmai periodikumok tartoznak (Biblioteka, Bibliotekovedenie, Naučnye i Tehničeskie Biblioteki), néhányan megjelölték a helyi szakmai lapokat és a pedagógiai, pszichológiai művészeti, irodalomtudományi szakfolyóiratokat is. A szakmai lapokkal való elégedettség a válaszadók könyvtárban betöltött funkciója és pozíciója függvényében más és más. A kérdőív következő kérdéseire adott válaszokból kiderül, hogy a könyvtárosok a saját szakmájukkal kapcsolatos információszerzésben a folyóiratok mellett leginkább a nemzeti és regionális könyvtárak által kiadott módszertani és bibliográfiai műveket használják, ugyanakkor nagyon sokan jelezték: e kiadványok nem mindig naprakészek, és kevés példány készül belőlük. A szakirodalom használatának gyakoriságára vonatkozó kérdésre 69,8 százalék válaszolta, hogy ez a szükségességtől függ, 12,3 százalék ritkán használja ezeket, a többiek gyakran.

Az olvasott szakirodalom tematikájával kapcsolatban természetesen a legtöbben a könyvtárügyet tették első helyre (72,2%), a második helyre a pszichológia (42,2%), a harmadikra a pedagógia (32,1%) került, de sokan tartották fontosnak a menedzsment- és marketingügyet, a szociológiát, az ökológiát, a közgazdaságtant, a jogot és a számítógépes szakirodalmat.

A szakirodalom beszerzési helyére vonatkozó kérdésre adott válaszban a legtöbben (97,6%) saját

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkahelyüket jelölték meg, a válaszadók fele internetes forrásokra is hivatkozott. Nagyon kevesen említették viszont a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeinek kihasználását (a 212 megkérdezettből mindössze 37 szakember). Az olvasás idejének 167 fő a saját munkaidejét jelölte meg, 112 fő otthon és a munkahelyén egyaránt olvas szakirodalmat, 29 fő ezt kizárólag szabadidejében teszi.

A megkérdezettek többsége szakmai fejlődésének legjobb útját a szakirodalom tanulmányozásában látta, többen említették még a könyvtárakban folyó továbbképzéseket, a konferenciákon, szemináriumokon, gyakorlatokon, tréningeken való gyakori részvételt is.

Az élethosszig tartó tanulás rendszerbe szervezett kialakítására vonatkozó kérdésre több érdekes ötlet érkezett (távoktatás, regionális oktatási központok létrehozása, tapasztalatcserére alkalmas honlapok létrehozása a nemzeti könyvtárakban stb.), a kérdést azonban sajnos a válaszadók mintegy fele figyelmen kívül hagyta: nem akart válaszolni vagy nem voltak előremutató, előrevivő ötletei.

(Hangodi Ágnes)

Használók képzése

05/187

LINDSAY, Elizabeth Blakesley: Distance teaching : Comparing two online information literacy courses = J.Acad.Librariansh. 30.vol. 2004. 6.no. 482-487.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Távoktatás. Két online információs jártassági kurzus összehasonlítása

Használók képzése -felsőoktatásban; Online információkeresés; Távoktatás

Két aszinkron online információs jártassági kurzust hasonlítottak össze egy vizsgálat során az ACRL információs jártassági normatívái figyelembevételével. A LIBS 150 a University of Maryland University College (UMUC) keretében zajló program; a GenEd 300 a Washington State University-n (WSU) folyik. Az UMUC-on 22 szak működik, a hallgatók között jelentős a hadseregben szolgálók és a tanulás mellett teljes munkakörben foglalkoztatottak, illetve családot fenntartók aránya, a hallgatók átlagéletkora 33 év (szemben az egyetemeken szokásos 21 évvel). A WSU-n távoktatás is folyik (Distance Degree Program, DDP), korszerű technikai eszközök segítségével. A távoktatásba bekapcsolódó hallgatók átlagéletkora 36 év (szemben a WSU-n szokásos 25 évvel).

A LIBS 150 program csak online módon zajlik, az UMUC által kifejlesztett szoftvercsomag segítségével. Az oktatás során a különböző információtípusokról, az információkeresésről és az információforrások értékeléséről kapnak a tanulók ismereteket, legnagyobbrészt önálló olvasás és gyakorlatok során. A feladatokat elektronikus levélben kapják meg, és saját ütemezésben végezhetik el. A program tesztvizsgával és egy kutatás elvégzésével zárul. A vizsgák online módon folynak. Egy-egy kurzus keretében 100 hallgatót képeznek ki, évente 1500-2000-et. Az oktatók bizonyos mértékig szabad kezet kapnak az ellenőrző kérdések és gyakorló feladatok összeállításában.

A Gen Ed 300 program standard része online, speciális (szakterületekkel kapcsolatos) része könyvtáros oktatók bevonásával folyik. A távoktatásban részt vevőknek a program elvégzése csak ajánlott. A program több részre tagolódik: áttekinti a kutatás menetét, a tervezéstől az eredmény értékeléséig és idézéséig; eközben a hallgatók annotált bibliográfiát állítanak össze egy őket érdeklő témáról. Lezárásként a hallgatókkal az információs jártasságról és a kurzus során szerzett tanulási tapasztalataikról esszét íratnak. Egy-egy oktatóra maximum 20 hallgató jut. Teljesítményük értékelésében jelentős momentum, hogyan tudnak együttdolgozni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tanterv mindkét helyen az ACRL (a főiskolai és tudományos könyvtárak egyesülete) információs jártassági normatíváin alapul. A Gen Ed 300 valamivel szorosabban kapcsolódik a normatívákhoz és teljesítménymutatókhoz (a szükséges információk jellege és mennyisége). A LIBS 150 az információigény meghatározására és a keresési folyamattal kapcsolatos aktív tanulásra összpontosít. Az információforrások értékelését a Gen Ed 300 az elvégzett munkáról szóló jelentéssel és a további kutatásokról szóló tervvel oldja meg, míg a LIBS 150 a kutatás menetéről, a felhasznált eszközökről és forrásokról szóló naplót választotta erre a célra. Mindkét kurzus foglalkozik a plágium és az idézés kérdésével. A LIBS 150 keretében az oktatók önálló programjai során sokan foglalkoznak a szűrés, az etikus eljárás, a szerzői jog stb. kérdéseivel. Mindkét kurzus moduláris jellegű és szöveges tananyagokon alapszik, nem tartalmaz multimédiás elemeket. A legfontosabb különbség a diák-diák és a diák-oktató interakcióban, a tanulási tevékenységek megtervezésében és szakaszolásában, és a tanulmányokat lezáró követelményekben van.

A hallgatóknak a tanulási szoftver használatához, azaz az instrukciók követéséhez megfelelő számítógépes jártassággal kell bírniuk. Az induló szakaszban több segítséget igényelhetnek. Az ilyen típusú oktatás során hátrányos helyzetbe kerülhetnek azok, akik írás-olvasási nehézségekkel küszködnek. Az online tanulás mindenképpen kedvez azoknak, akik munka mellett tanulnak, és azoknak, akik segítséggel élnek. Az utóbbiak speciális igényeit fokozottan figyelembe kell venni az online oktatás megtervezésénél.

(Hegyközi Ilona)

05/188

KIPNIS, Daniel G. – CHILDS, Gary M.: Educating Generation X and Generation Y : Teaching tips for librarians = Med.Ref.Serv.Q. 23.vol. 2004. 4.no. 25-33.p. Bibliogr. 14 tétel.

Tippek az X és a Y generáció (azaz az 1965 és 1981 között, valamint az 1982 után születettek) oktatásához könyvtárosok számára

Használók képzése -felsőoktatásban

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az X generáció (az 1965 és 1981 között születettek) és az Y generáció (az 1982 után születettek) sajátos tanulási szokásokkal bír: egyéni bánásmódot igényel, csoportban szeret dolgozni, a tanórát „társadalmi eseménynek" tekinti, aktívan foglalkoztatni kell, változatosságra és szórakoztatásra vágyik, gyakorlatias ismereteket, a piacon jól értékesíthető készségeket és friss információkat vár el. Az ezekhez a generációkhoz tartozó fiatalok többnyire jobban boldogulnak az információtechnológiával, mint a tanáraik, ezért a használóképzésben a szokásostól eltérő technikákat igényelnek. Két orvosi egyetemi könyvtáros ehhez ad néhány tippet.

1. Mutatkozzunk be! Mondjuk el, hol végeztünk, milyen fokozatokat szereztünk. Éreztessük, hogy képzett és tapasztalt tanárok vagyunk. Keltsünk bizalmat, és bátorítsuk a hallgatókat, hogy kérdezzenek.
2. Kötődjünk a valósághoz! Ismertessük a foglalkozás célját, mondjuk el, hogy miért fontos a hatékony keresés elsajátítása a jövőre nézve. A személyes motiválás, valós helyzetek és pozitív példák bemutatása hasznos lehet.
3. Tervezzünk vonzó szóróanyagokat, online segédleteket és prezentációkat! Egy átlagos hallgató csak tíz százalékát jegyzi meg annak, amit olvas, de 20-30%-át annak, amit lát. Folyamatos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szöveg helyett képekkel és képernyő-felvételekkel gazdagon illusztrált segédanyagokat készítsünk. A keresési technikák bemutatásához rövid online útmutatót készíthetünk, ehhez rendelkezésre állnak a megfelelő szoftverek.

4. „Dobjunk be" egy kis humort! Erre jó alkalom például, amikor a rövidítések feloldásához érkezünk.
5. Emeljük ki, hogy az adatbázisoknál vannak testreszabható szolgáltatások! Ezt (például témafigyelés, automatikus értesítés) mindkét generáció nagyon értékeli.
6. A feladatokat csoportoknak adjuk ki! Mindkét korcsoport szeret teamben dolgozni, jobban bíznak ugyanis társaikban, mint a tanáraikban. A közös tanulásra mód nyílik például a keresési stratégia közös kialakításánál, a kereső-kifejezések kiválasztásánál, a „hogyan tovább" kérdés eldöntésénél, a találatok értékelésénél.
7. Legyünk rugalmasak! Adjunk lehetőséget arra, hogy a feladatot vagy annak egy részét a hallgatók maguk válasszák meg. Vegyük tekintetbe, hogy a szabályokra fittyet hánynak. Ismertessük viszont a plágium, az eredeti művek és a felhasználás kérdéskörét, ezek a fiatalok ugyanis a fájl-megosztás és a „kivág-beilleszt" világában szocializálódtak.
8. Legyünk korrektek! Becsületesen mondjuk meg, ha valamit nem tudunk. Jelezzük, hogy utánanézünk, és térjünk is vissza rá.
9. Szerezzünk magunknak tekintélyt, de maradjunk barátságosak! Ez a megszólításnál kezdődik, válasszunk olyat, amely mindkét félnek megfelel. Kerüljük a fegyelmezést. Szoftvereszközökkel meg tudjuk akadályozni, hogy a hallgatók óra alatt levelezzenek vagy cseteljenek, de akár ki is kapcsoltathatjuk velük a képernyőt a bemutató idejére.
10. Ajánljuk fel segítségünket a továbbiakra! A képzés végeztével feltétlenül említsük meg, hogyan és milyen csatornákon kaphatnak segítséget munkájukhoz. Ezek közül maguk választhatnak, ez kedvükre lesz majd. Vegyük tekintetbe, hogy a fiatalok megkeresés esetén azonnali visszajelzést és minél előbbi támogatást igényelnek.

(Hegyközi Ilona)

05/189

COSTELLO, Barbara – LENHOLT, Robert – STRYKER, Judson: Using blackboard in library instruction : Addressing the learning styles of Generations X and Y = J.Acad.Librariansh. 30.vol. 2004. 6.no. 452-460.p. Bibliogr.

A Blackboard szoftver alkalmazása a használók képzésében. Az X és az Y generáció tanulási stílusához igazodva

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatás -számítógéppel; Szoftver

Korábbi felmérések szerint a mostani egyetemi/főiskolai hallgatók jellegzetes tanulási stílussal rendelkeznek. A legtöbb hallgató kutatását az interneten kezdi, a könyvtári forrásokat távolról használja, és azt várja, hogy a webes könyvtári források a relevancia sorrendjében jelenjenek meg, ahogy a keresőgépekkel nyert találatoknál ezt megszokták. A könyvtárhasználati képzésnek idomulnia kell az új tanulási stílushoz. A Blackboard nevű oktató szoftver az egyik olyan eszköz, amely az egyetemi könyvtárosok segítségére lehet a „net" generáció igényeinek kielégítésében. A Stetson Egyetemen ezt a szoftvert használták a könyvtárhasználati oktatás során négy hallgatói csoportban. A résztvevők hasznosnak ítélték az így nyert ismereteket, amelyek révén kutatómunkájuk hatékonyabbá vált. Az egyetemi könyvtárosoknak továbbra is keresniük kell annak módját, hogyan tudják eredményesebben végezni a könyvtárhasználati képzést, amelynek során az információtechnológiai eszközökre és az oktatókkal való együttműködésre támaszkodhatnak.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

05/190

SCHALLEHN, Volker: Ausleihe von elektronischen Büchern. PDF-eBooks an der Universitätsbibliothek München = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 6.no. 726-732.p.

Elektronikus könyvek kölcsönzése a Müncheni Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Kölcsönzés

Az elektronikus könyveknek már többször is halálhírét keltették, noha csak a hordozható olvasókészülékek tűntek el a piacról. (A Sony ugyan 2004 tavaszán bejelentette, hogy e-papír-technológián alapuló készülékkel áll elő). Egy ennél régebbi hír azonban nem keltett különösebb izgalmat, pedig fontos fejlemény, hogy az *Adobe-cég* a 3.0 verziótól kezdve kölcsönzési funkciót is kínál tartalomszerverén (content server) a PDF-formátumú elektronikus könyvek számára, és ennek segítségével a könyvtárak újabb szolgáltatásokat tudnak bevezetni. 2004 májusában – Európában elsőként – a müncheni egyetem (Ludwig-Maximilians-Universität, LMU) könyvtára kezdte el a PDF-formátumú elektronikus könyvek kölcsönzését.
(URL: http://www.ub.uni-muenchen.de/)
Az egyetemek dokumentumszerverein ma már milliós nagyságrendű PDF-dokumentumok találhatók, de alig akadnak olyan elektronikus könyvek, amelyek nyomtatott kiadványokon alapulnának, mégpedig a megfelelő digitális jogkezelés (*Digital Rights Management, DRM*) hiánya miatt. A HTML-könyveknél ismert IP-alapú megoldás itt nem alkalmazható, és az egyes kiadóknak a könyvfejezetenkénti kínálatra tett próbálkozásai sem bizonyultak jó megoldásnak. A PDF-formátumú könyvekről azonban nem érdemes lemondani, hiszen igencsak használóbarátak. (Az LMU felméréséből az is kiderült, hogy a többség – a diákok és oktatók mintegy 59%-a – a PDF-formátumot részesíti előnyben.)

Az Adobe-cég tartalomszervere a már említett előnyöket összekapcsolta a kiadók azon törekvésével, hogy az ellenőrzést elektronikus könyveik felett megtartsák: használat előtt ugyanis átveszi az adatok kódolását, vagyis az adatokat DRM-mel látja el, amely ellenőrzi a jogokat (*ki mit* csinálhat az adatokkal – a 3.0 verziótól kezdve már azt is, *mennyi ideig*). A hozzáférés időtartama könyvtáros nyelvre fordítva a kölcsönzési időt jelenti (Münchenben ez hét nap).

Már a projekt előtt felmerült a kérdés, önállóan működtessék-e a szervert, vagy külső szolgáltatót bízzanak meg vele, és – főleg anyagi okokból – az utóbbi megoldást választották: a PDF-formátumú e-könyvek forgalmazásával foglalkozó müncheni Ciando céggel állapodtak meg.

A kölcsönzéshez szükséges technika három részből áll: az e-könyvek katalógusából, a jogosultság ellenőrzéséből (jelszó alapján) és az Adobe tartalomszerveréből. (Az első kettőt a könyvtár, a letölthető e-könyveket hordozó szervert a Ciando biztosítja.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A folyamatok és a technikai részletek ismertetése után az elektronikus könyvek jövőbeli fontosságát hangsúlyozza a szerző.

(Murányi Lajos)

05/191

COPELAND, Susan – PENMAN, Andrew: The development and promotion of electronic theses and dissertations (ETDs) within the UK = New Rev.Inf.Netw. 10. vol. 2004. 1.no. 19-32.p.

Az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk kérdése az Egyesült Királyságban: az Electronic Theses projekt

Disszertáció; Elektronikus dokumentum; Szoftver

Egyre több egyetemen fogadják el és ösztönzik azt a megoldást, hogy a szakdolgozatokat és disszertációkat az érintettek elektronikus formában nyújtsák be. A kezdeményezés az amerikai Virginia Techtől ered, később ez az intézmény koordinációs szerepet vállalt a nemzetközi együttműködésben. Az UNESCO kalauzt állított össze: http://etdguide.org. A statisztikai adatok szerint a weben elérhető disszertáció-szolgáltatás nagy használatnak örvend. Franciaországban, Spanyolországban, Algériában és Németországban számos kutatás és modellkísérlet van folyamatban.

Az Egyesült Királyságban a 90-es évek közepén kezdtek a témával foglalkozni, előbb egy munkacsoport, majd egy felmérés keretében. A felméréshez a JISC és a British Library adott támogatást, eredményei a http://libcd2.lib.ed.ac.uk/Theses webcímen olvashatók.

2002-ben kapott a kezdeményezés új lendületet a JISC FAIR (Focus on Access to Institutional Resources) programja keretében, amely a felsőoktatási könyvtárakat célozta meg. A támogatott tizennégy projekt közül három (DAEDALUS, Theses Alive, Electronic Theses) foglalkozott az e-disszertációkkal. Az Electronic Theses projekt (koordinátora: The Robert Gordon University, Aberdeen, RGU) a 2002-2004-es időszakban zajlott, és az e-disszertációk (köztük a csak elektronikus formátumban létezők) létrehozásával, kezelésével és felhasználásával kapcsolatos kérdéseket vizsgálta egy országos modell, irányelvek és letéti helyek kialakítása céljából. A projektnek lényeges eleme a public relations, azaz a gondolat népszerűsítése az oktatók, a hallgatók és a könyvtárosok körében. 2004 januárjában országos konferencián adtak tájékoztatást az eredményekről és ajánlásokról, amelyek többek között egy országos szolgáltató központ létrehozását is tartalmazták, amely a kisebb intézmények dolgát könnyítené meg.

Az e-disszertációk előnyei a hallgatók számára: eredményeik közreadása rugalmasabb és kreatívabb formában, szélesebb olvasóközönség, költséghatékony megoldás, az információtechnológiai ismeretek bővülése. Az oktatók az e-disszertációk révén folyamatos eléréshez jutnak, akár távoli helyszínről is, többen is használhatják azonos időben, a teljes szöveg rendelkezésükre áll (nincs szükség könyvtárközi kölcsönzésre), hallgatóiknak korszerű tudást adhatnak, és összehasonlítást tehetnek más intézményekben született dolgozatokkal. Az intézmények számára az e-disszertációk presztízsnövekedést hozhatnak. Végül a könyvtári szempontok: kevesebb raktári helyre és raktári munkára van szükség, csökken a könyvtárközi kölcsönzési kérések száma, könnyebb a használati statisztika összegyűjtése, a jobb szolgáltatás miatt elégedettebbek a használók.

Az e-disszertációk letéti helyeinek létrehozása során néhány területen még adódnak gondok. A problémák a szerzői jogi és a szellemi tulajdonnal kapcsolatos tanácsadással, a hitelesítéssel, a hosszú távú megőrzéssel (különösen a nyomtatott formában nem létező disszertációk esetében) és az információtechnológiai ismeretek megszerzésével kapcsolatosak.

A technikai teendők között a legfontosabb a megfelelő szoftver beszerzése. Az RGU-n több szoftver-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csomagot teszteltek, és kidolgozták a kiválasztás szempontrendszerét. A legfontosabb négy szempontnak a következőket találták: alkalmasság (használhatóság sokféle hardverrel és operációs rendszerrel, ingyenesség, nyílt forráskód, testreszabás), funkcionalitás (világos és tetszetős interfész, hosszú távú elérhetőség, kereshetőség, metaadatok, tárolási fájlformátumok és -méretek, biztonság), interoperabilitás (az OAI-PMH protokoll szerint, integrálás más dokumentumtípusokkal, export-import, testreszabás) és fenntarthatóság (folyamatos támogatás és fejlesztés). Az RGU a DSpace és az EPrints szoftvert tesztelte részletesen. Az Electronic Theses projekt mindezeken túl azt is vizsgálta, hogy a disszertációkon kívül más dokumentumtípusokat és kutatási produktumokat (a cikkektől a kutatási jelentéseken át a belső, intézményi dokumentumokig) hogyan lehet beilleszteni egy átfogó, ún. virtuális kutatási környezetbe (Virtual Research Environment, VRE). A további kutatások erre irányulnak (a két vizsgált szoftver alkalmasnak tűnik ennek megoldására), továbbá a biztonsági és hitelesítési problémák vizsgálatára; a többi projekt eredményeit is felhasználva. Azt jósolják, hogy a megoldás előnyeit megismerve az elkövetkező években egyre több disszertáció lesz elérhető csak elektronikus formában.

(Hegyközi Ilona)

05/192

PENTZ, Ed: CrossRef and DOIs : New developments = LIBER Q. 14.vol. 2004. 1.no.

A CrossRef és a DOI-k: új fejlemények

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

Dokumentumazonosítás; Elektronikus publikáció; Hivatkozás; Teljes szövegű adatbázis

A világháló megjelenése alapvető (és még mindig tartó) változási folyamatot indított el a tudományos kommunikáció rendszerében. A folyóirat helyett az elektronikus cikk a főszereplő, s az csak úgy található meg, csak úgy „létezik", ha linkekkel van ellátva. A cikkek (az online tartalmak) – mint minden más elektronikus „objektum" – egyedi azonosítására alkalmas a digitális tárgyak vonalkódjának is nevezett *Digital Object Identifier* (DOI). A DOI olyan betű-szám kombináció, mely egyedileg azonosít bármely tartalomrészletet, és tartósan kötődik az adott tartalom lelőhelyéhez. Rugalmas lévén, egyaránt adható e-könyveknek vagy folyóiratoknak cím szinten, illetve akár egy cikk egyetlen táblázatának vagy egy ábrának is. Az adott DOI-t egy URL-lel együtt a központi DOI rendszer regisztrálja; amikor a felhasználó egy DOI kódot küld (illetve egy DOI-ra klikkel) a *DOI Directory*-ba, a rendszer automatikusan megadja a DOI-hoz rendelt URL-t. Ha a tartalom lelőhelye vagy tulajdonjoga változik, a DOI megmarad, persze a közreadó kötelessége az URL-adatok naprakész voltáról gondoskodni.

A CrossRef a kiadók önkéntes, nonprofit egyesülése, mely a kapcsolódás (*linking*) műszaki és üzleti feltételeit egyaránt biztosítja. Az egyesülés tagjai számára az IDF (*International DOI Foundation*) hivatalos regisztrációs ügynöksége is. Tevékenységi körébe tartozik még az együttműködést segítő irányelvek és szabványok kidolgozásában való részvétel is. A CrossRefnek jelenleg 252 kiadó a tagja, rendszerében több mint 8000 folyóirat és közel 10 millió cikk, könyvfejezet és konferencia-közlemény DOI-ja van regisztrálva. A CrossRef működésének első lépéseként a kiadó elhelyezi cikkének metaadatait, DOI-val és URL-lel együtt, egy központi adatbázisba; nem küld sem teljes szöveget, sem kivonatot, csak bibliográfiai adatokat. Amint a metaadatok összegyűltek, a felhasználó a bibliográfiai adatok alapján az adatbázisban meg tudja találni annak a cikknek (tartalmi egységnek) a DOI-ját, amelyhez kapcsolódni akar. A DOI-ra klikkelve a felhasználó eljut a kiadó webhelyére, s immár a ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adó által meghatározott módon jut hozzá a keresett szöveghez (az általános gyakorlat szerint legalább egy kivonatot megkap).
A CrossRef és a DOI számos módon segítheti a könyvtárakat. A könyvtáraknak meg kell(ene) találniuk – vagy meg kell(ene) követelniük – a DOI-kat a licencelt tartalmakban és adatbázisokban, ami a teljes szövegekhez való egyszerű kapcsolódás lehetőségét nyújtja. A könyvtárak helyben tárolt cikk szintű információ-tartalmaikhoz DOI-kat fűzhetnek. Ingyen kereshetnek DOI-kat a kiadóktól, vagy közvetlenül a CrossRef-től. Küldhetnek a CrossRef-nek bibliográfiai adatokat, és DOI-t kapnak, vagy küldhetnek egy DOI-t, és megkapják a szabványos metaadatokat. Ez azért is fontos, mert a CrossRef és a DOI-k integrálódnak az Ex Libris, EBSCO, Endeavor és hasonló szállítók által nyújtott *OpenURL Local Link Servers* szolgáltatással.

(Mohor Jenő)

05/193

TAYLOR, John M.: Serving blind readers in the digital age = Am.Libr. 35.vol. 2004. 11.no. 49-51.p.

Vak olvasók ellátása a digitális korban: a Kongresszusi Könyvtár NLS részlegének tevékenysége

Braille írás; Digitalizálás; Hangos könyv; Információtechnológia; Vak könyvtárhasználó

Ma az Egyesült Államokban mintegy 2 millió vak és csökkentlátó nem tud hagyományos nyomtatott szöveget olvasni, további egymillió polgárnak pedig más testi fogyatékosságai teszik lehetetlenné a könyvek használatát. A Kongresszusi Könyvtár (LC) keretében működő országos könyvtári szolgálat a vakok és testi fogyatékosok számára (NLS) a hangos könyvek új, digitális nemzedékének kifejlesztésén dolgozik.
Az LC-ben egy 1931-es jogszabály nyomán kezdődött meg a dombornyomatos könyvek kölcsönzése vak felnőttek számára. A szolgáltatás a következő évtizedek során mind a dokumentumok típusa (hangos könyvek, zenei gyűjtemény), mind a megcélzott használók tekintetében bővült. A szerzői jogi rendszer adta lehetőségeknek köszönhetően az NLS a szerzőkkel és kiadókkal együttműködve válogatott könyvekből és folyóiratokból állít elő Braille-, valamint hangzó dokumentumokat. Egy több mint száz könyvtárból álló terjesztő hálózat teszi az erre jogosultaknak iskolákban, kórházakban is ingyenesen elérhetővé a dokumentumokat és a használatukhoz szükséges berendezéseket. A szövetségi, állami és helyi költségvetésekből finanszírozott program eredményeképpen 2003-ban a kedvezményezettek átlagosan 30 hangos könyvet és folyóiratot kölcsönöztek, sokan több száz művet is „elolvastak".

1931 óta sokat változtak a hangzó dokumentumok. Az egyre kisebb fordulatszámú hanglemezeket a hangszalag váltotta fel, de mára ez is elavult. A digitális hangtechnika nemcsak a jobb hangminőséget, hanem a dokumentum használatának változatos lehetőségeit is nyújtja. A digitális hangos könyv kifejlesztésének programja a 90-es évek közepén indult. Az NLS vezetésével szakértők megalkották a Z39.86-2002 szabványt, amely úgy tartalmaz előírásokat a digitális hangos könyvre, hogy nem feledkezik meg a legkülönbözőbb kiadványtípusok sokrétű használatáról. A hangos könyvek digitális adathordozójának a CD-ROM-mal és a mágneslemezzel szemben a kevésbé sérülékeny flash-kártyát választották. A speciális követelményeknek megfelelő lejátszó készülék kifejlesztésére az NLS 2001-ben országos versenyt hirdetett mérnökhallgatók körében. A Braille-dokumentumok online elérése, letöltése és nyomtatása, Braille-olvasó periféria segítségével való használata a Web-Braille rendszer 1997-es meghirdetése óta már megvalósult.

2004-től minden új hangos könyvből készül digitális változat, és megkezdték a régebbi analóg hangos könyvek digitalizálását is. Kísérleti fázisban van a digitális hangos könyvek internetes terjesztése a fogyatékosok körében. A hangszalagoknál al-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kalmazott tömeggyártással és állománygyarapítással szemben felmerült az igény szerinti sokszorosítás és terjesztés lehetősége is. A könyvtárak minden dokumentumról tájékoztatnának, igényeik szerint rendelnének, a fölöslegessé vált példányokat pedig időközönként akár új tartalommal is feltölthetnék. Változatlan rendszerben folyna az olvasó-berendezések forgalmazása, könyvtári kölcsönzése és javítása.

Az NLS hangsúlyt helyez a fokozatosságra: a hangszalagok szolgáltatása a digitalizálás befejezéséig fennmarad. A digitális szolgáltatás megindítását 2008-ra, a teljes áttérést öt évvel későbbre tervezik. A kormányzati és helyi sürgetés ellenére az NLS tartja magát ahhoz, hogy a projekt sikeres és hatékony végrehajtása érdekében az alapos tervezésről és körültekintő kivitelezésről nem szabad lemondania.

(Vajda Henrik)

05/194

ODER, Norman: Audiobook survey 2004: feeling a squeeze = Libr.J. 129.vol. 2004. 19.no. 34-36.p.

Hangos könyvek és könyvtárak: amerikai helyzetkép

Állománygyarapítás; Felmérés [forma]; Hangos könyv

A hangos könyvek népszerűbbek, mint valaha: ez részben annak is köszönhető, hogy ma már a kiadók egyszerre jelentetik meg a könyveket nyomtatott és audio változatban. A *Library Journal* (LJ) legutóbbi felmérése szerint a felnőtteknek szánt hangos könyvek kölcsönzése 13,5%-kal (a gyermekirodalomé 10,7%-kal) nőtt. A gyarapításukra fordított keret is viszonylag állandó: 38%. A beszerzés során – mivel az olvasók különböző formátumokat részesítenek előnyben – össze kell hangolni a gyarapítás arányait az igényekkel. (Több könyvtár pályázati forrásokból gyarapítja hangoskönyv-állományát.)

Világos tendenciát mutat a CD-ROM-formátum előretörése: jelenleg 77%-os a kazetták, 23% a CD-k aránya a könyvtárakban, de előbb-utóbb kiegyenlítődés várható az utóbbiak javára. (A kisebb könyvtárakban a kazetták aránya jóval magasabb, eléri a 85%-ot.) A CD-k szembetűnő előretörése a DVD-khez hasonlítható, de míg az olvasók általában videóval is rendelkeznek a DVD-lejátszó mellett, a hangos könyvet kölcsönzők zömének csak beépített kazettás magnója van az autóban, ugyanakkor az újdonságok zömét CD-n publikálják, illetve ezeket gyakrabban kölcsönzik. A formátum olykor összefügg a tartalommal is: a romantikus regényeket kazettán, az üzleti szakkönyveket inkább CD-n adják ki. (Jelenleg a kölcsönözhető kazetták és CD-k aránya 3:1.) Egyre több a teljes kiadások száma, míg a rövidített művek visszaszorulóban vannak (64-36%).

Évek óta kísérletezik a hangoskönyv-ipar az MP3-as CD-vel, mivel 16 órai anyagot lehet egy-egy lemezre rögzíteni, emellett olcsóbbak és kevésbé sérülékenyek. Az *LJ* 2002. évi tanulmányában még azt mondták a könyvtárosok, hogy két év múlva ez a formátum eléri majd a 2%-os részarányt, de ez nem következett be, mivel a hangos könyvek hallgatói nem tizenévesek, hanem beépített autós magnóval rendelkező felnőttek. Az idén végzett felmérésben a könyvtárosok további két évre becsülték a 2%-os részesedés elérését, illetve a letölthető MP3-as elterjedését. (A fiatal olvasókkal rendelkező könyvtárakban már kísérleteznek MP3-as CD-kkel – megfelelő népszerűsítő kampányok alkalmazása mellett –, de a könyvtárak többsége óvatos, csak kísérleti jelleggel szerez be néhányat, és az igényeket teszteli előbb.

A cikk táblázatokban közli a különböző nagyságú települések szerint a közkönyvtárak gyarapítási keretszámait dokumentumtípusonként és a hangoskönyv-állomány adatait is.

(Murányi Lajos)

Lásd még 135, 139, 141, 158-159, 161, 182, 198

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, -berendezés

05/195

HENNIGN, Wolfram: Die Geistepyramide zu Ulm. Gottfried Böhm baut eine gläserne Zentralbibliothek = BuB. 56.Jg. 2004. 10/11.no. 652-658.p.

Res. angol és francia nyelven

Az ulmi üvegpiramis – a városi központi könyvtár új épülete

Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Ulm (Baden-Württenberg, 116 ezer lakos) városi könyvtárának két elődje az 1516-ban alapított tudományos könyvtár és az 1896-ban alapított közművelődési könyvtár volt. Ezek hivatalosan 1968-ban egyesültek, és állományaik integrációja 1998-ban fejeződött be. Ugyanebben az évben a városi tanács határozatott hozott egy új, 3600 négyzetméter alapterületű könyvtár felépítésére. A tervek szerint a történelmi „Schwörhaus" negyedben lévő régi épület, amelyben jelenleg 190 ezer dokumentumot tartanak, tároló könyvtárként fog üzemelni, míg az új épületben 220 ezer, szabadpolcra kihelyezett dokumentumot szeretnének az olvasók rendelkezésére bocsátani. A tervezésben kezdettől fogva különös gondot fordítottak a könyvtár funkcionális változásaira, amelyekre elsősorban az audiovizuális és digitális hordozók miatt volt szükség. A versenytárgyalások ajánlatai éles vitákat váltottak ki a városi tanácsban, a médiában és a közéletben. A szerződést végül egy kölni sztárépítész, a Ptitzker-díjas Gottfried Böhm nyerte el (ez a díj az építészet Nobel-díjának számít). Az épület fő jellemzője egy három, négyzet alakú emeletre épült üvegpiramis, amelyben további négy elemet helyezkedik el. Az épület magassága 35 méter, a piramis négyzet alapja 29x29 méter. A külső homlokzat hajlásszöge 58 fok. Az épület belső részének fő jellemzője az átláthatóság; a látogatóknak külön élményt jelent a környező házak és a mozgalmas utcai élet látványa. A belső tér jellemzője továbbá a spirális lépcsőház, amelynek tengelyében felvonó is működik. Az állományok és a munkafolyamatok elrendezése egyaránt világos tervezésre és hatékony funkcionális rendre mutat. Az új épület összesen 12,7 millió euróba került.

(Autoref.)

05/196

BAER, Titta: Uuisa kirjastotaloja 2004 = Kirjastolehti. 97.vsk. 2004. 7.no. 6-9.p.

Új könyvtárépületek Finnországban 2004-ben

Könyvtárépület -közművelődési

Hat, 2004-ben átadott új könyvtárat mutat be fotókkal illusztrálva a cikk.

Közülük négy a teljesen új épület:

1. a 20500 lakosú Hollolában 1640 m^2 hasznos alapterülettel;
2. az 5200 lakosú Pyhtääben 650 m^2 hasznos alapterülettel;
3. a 25 ezer lakosú Saloban új szárny épült a városi könyvtárhoz csatlakozva, s így az együttes hasznos alapterület 3897 m^2 –re nőtt;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. az 525 lakosú kisközségben az iskolához épült új szárny, s ebben 140 m^2-en kapott helyet a községi könyvtár

Két esetben korábban más funkciójú épület teljes átalakításának és felújításának eredménye lett a könyvtár:

5. a 8648 lakosú Asikkalában a szakközépiskola épületéből lett 1619 m^2 hasznos alapterületű könyvtár;
6. a 4158 lakosú Joutsában az S-market bolthálózathoz tartozó épületet alakították át 654 m^2-es könyyvtárrá.

(Sz. Nagy Lajos)

05/197

XIA, Jingfeng: Library space management: a GIS proposal = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 4.no. 375-382.p. Bibliogr.

Belső terek optimális kialakítása földrajzi információs rendszerek használatával

Egyetemi könyvtár; Enteriőr; File-szervezés -gépi; Szoftver

A cikk hangsúlyozza a könyvtári belső terek optimális kialakításának fontosságát az egyetemi könyvtárakban. Előnyeik és hátrányaik bemutatásával áttekinti a jelenlegi megoldásokat, majd bemutatja, hogy a GIS (geographic information systems) rendszerek alkalmasak erre a feladatra, mivel képesek területi adatok elemzésére és párbeszédes üzemmódra. Ismerteti, hogyan kell kifejleszteni, telepíteni, karbantartani és üzemeltetni egy ilyen rendszert egyetemi könyvtári alkalmazásra.

(Autoref.)

Számítógépes könyvtári rendszerek

05/198

HAN, Yan: Digital content management: the search for a content management system = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 4.no. 355-365.

Digitális információk szervezése: melyik rendszert válasszuk?

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Információszervezés; Szoftverválasztás

A digitális információkat vagy tartalmakat kezelő rendszerek olyan szoftverek, amelyekkel megőrzési, szervezési és szolgáltatási funkciókat lehet elvégezni a digitális gyűjteményekben. A rendszerelemzés módszerét alkalmazva az tucsoni Arizonai Egyetem Könyvtára elemezte szükségleteit, és meghatározta követelményeit egy olyan információs rendszerrel szemben, amely képes kielégíteni a digitális tartalmak kezelésének megnövekedett igényeit. Ezen követelmények fényében több tucat kereskedelmi és nyílt rendszert vizsgáltak meg, melyek közül a cikk a három fő esélyest mutatja be (Greenstone, Fedora, Dspace), egyenként megfeleltetve őket a könyvtár által támasztott igényeknek (megőrzés, metaadat, hozzáférés, rendszer-jellemzők). A cikk ismerteti a szoftverek elemzésére és értékelésére használt módszert, és bemutatja az elemzés eredményét.

(Autoref.)

Lásd még 199

Számítógép-szoftver

Lásd 189, 191

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus könyvtár

05/199

DAS, Anop Kumar – DUTTA, Bidyarthi: An introduction to auditing and control of digital library systems = Ann.Libr.Inf.Stud. 51.vol. 2004. 3.no. 99-103.p.

Alapvető tudnivalók a digitális könyvtári rendszerek felülvizsgálatáról és ellenőrzéséről

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság

A digitális könyvtárak interaktív és integrált digitális információs rendszerekből állnak. Az ilyen digitális könyvtárak fejlesztéséhez, hatékonyságuk növeléséhez szükség van az információs rendszerek megfelelő ellenőrzésére és felülvizsgálatára. Más információs rendszerek esetében, pl. elektronikus banki és kormányzati rendszerek, CRM (Customer Relationship Managament) rendszerek stb. az ilyen vizsgálatok már elterjedtek és népszerűekké váltak. Ellenőrzés és felülvizsgálat nélkül nem lehet maximálisan kihasználni a digitális könyvtári rendszereket. A jelen cikk a digitális könyvtárak ellenőrzésének és felülvizsgálatának kérdéseit és elemeit ismerteti.

(Autoref.)

05/200

JIN, Yi: The development of the China Networked Digital Library of Theses and Dissertations = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 5.no. 367-376.p.

Kínai Köztársaság: a disszertációk és szakdolgozatok hálózati elektronikus könyvtárának bemutatása

Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat

Az utóbbi években a kínai egyetemi könyvtárak felismerték az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk, illetve ezek hálózati elektronikus könyvtárának fontosságát. A cikk bemutatja a szakdolgozatok és disszertációk hálózati elektronikus könyvtárának (China Networked Digital Library of Theses and Dissertatios, CNDLTD) a Kínai Egyetemi Könyvtár és Információs Rendszer (China Academic Library and Information System, CALIS) által kezdeményezett projektjét, és a kapcsolódó technológiákra irányuló kutatást (metaadat-szabványok, OAI (Open Archives Initiative) metaadat-„gyűjtő" protokoll, szabványos dokumentum-formátum, szerzői jog védelme). Ismerteti a többnyelvű keresésre, a személyes profilok kialakítására és az ismeretszervezésre irányuló kutatásokat is. A CNDLTD céljai: elektronikus szakdolgozat- és disszertáció-gyűjtemények kialakítása a kínai egyetemek számára, az ezekhez való hatékony hozzáférés megvalósítása, a több helyen található elektronikus állományok hálózati szintű kezelése–szervezése.

(Autoref.)

05/201

COLE, Timothy W. – SHREEVES, Sarah L. [ed.]: National leadership grants = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 3.no. 246-322.p. Bibliogr.

A National Leadership Grant (NLG) program támogatásával megvalósított amerikai könyvtári fejlesztések. Tematikus szám, 8 cikk

Állománygyarapítás; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Könyvtárközi kölcsönzés; Levéltár; Múzeum; Pályázat -könyvtáraknak; Vállalati irodalom gyűjteménye; Zenei könyvtár

A National Leadership Grant (NLG) program az egyike azoknak az eszközöknek, amellyel az Institute of Museum and Library Services (IMSL) támogatja az amerikai múzeumok, könyvtárak és levéltárak új, innovatív projektjeinek megvalósítását. A program folyamán kiderült, hogy a siker kulcsa az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködés a különböző típusú és szintű intézmények között. A Library Hi Tech tematikus száma olyan sikeres projekteket mutat be, amelyek e program keretében valósultak meg: Digitalizálási program az IMLS-nél; A Colorado Digitalizálási Program; Könyvtári katalógusok és múzeumi adatbázisok adatainak integrálása; Online multimédia kiállítás: „Voices of the Colorado Plateau"; Online kalauz Walt Whitman szétszóródott kézirataihoz; Egy digitális zenei könyvtár: a Maine Music Box; Új technológiák és szolgáltatások az együttműködésre alapuló internetes állománygyarapításban; Metaadat-kalauz kifejlesztése az Illinois Egyetem Könyvtárában az IMLS NLG által finanszírozott projektekhez.

(Autoref. alapján)

05/202

GOLDSCHMITT, Regina: 7th International Bielefeld Conference 2004 : „Thinking beyond digital libraries – designing the information strategy for the next decade" = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 4.no. 347-354.p.

A következő évtized információs stratégiájának megtervezése – beszámoló a 7. Nemzetközi Bielfeldi Konferenciáról (Bielefeld University Library, 2004)

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Honlap; Konferencia -nemzetközi; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika

2004. február 3-5. között a Bielefeldi Egyetemi Könyvtárban tartották a 7. Nemzetközi Bielefeldi Konfereciát a digitális könyvtárak jövőjéről. Az előadások fő témái: az egyetemi könyvtárak fő kihívásai és szolgáltatásai; a tudományos publikálás és ennek várható hatásai a tudósokra, a könyvtárakra és a kiadókra; a keresőgépek lehetőségei a digitális könyvtárak számára; a tudományos portálok következő generációja. A világ különböző részeiből érkezett szakemberek előadásaikban főleg azt hangsúlyozták, hogy a különböző elméleteket, valamint a bemutatott és tárgyalt információkat minél előbb át kell vinni a mindennapi gyakorlatba.

(Autoref. alapján)

Lásd még 169

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

05/203

FISTER, Barbara – PFUND, Niko: We're not dead yet! = Libr.J. 129.vol. 2004. 19.no. 26-29.p.

Kihalóban vannak-e az egyetemi kiadók? Egy egyetemi könyvtáros és egy egyetemi kiadó képviselőjének véleménye

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvkiadás

Az egyetemi könyvtárak az egyetemen folyó oktató (és még inkább a kutató) tevékenység támogatása érdekében egyre inkább a folyóiratok, a folyóiratcikkek és az adatbázisok beszerzésére, illetve az azokhoz való hozzáférés biztosítására koncentrálnak. Tekintettel a költségek növekvő és a költségvetések (jó esetben csak stagnáló) voltára, mindez a könyvbeszerzések rovására megy. Egy folyóiratcikket nehezebb (ill. drágább) könyvtárközi kölcsönzés útján megszerezni, mint egy könyvet. Ám ha minden könyvtár így gondolkodik, senki nem veszi meg az egyetemi könyvkiadók termékeit, s azok tönkremehetnek. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az egyetemi kiadók igen fontos szerepet töltenek be: olyan műveket publikálnak, melyeket a nagy tudományos kiadók (a kisebb felhasználói-érdeklődői körre vagy a téma vitatott voltára tekintettel) nem tartanak jó üzletnek.

Az egyetemi könyvkiadás eddigi amerikai modelljének összeomlásáról évtizedek óta cikkeznek, és a jóslat kezd valóra válni. A kiadók kénytelenek az online publikáció irányába mozdulni. Az *Oxford University Press* most építette ki az OSO (*Oxford Scholarship Online*) adatbázist, mely a vallási, politikai, filozófiai és gazdasági tárgyú alapmonográfiák százait tartalmazza, a tudományos folyóiratcikkekhez hasonló módon tárgyszavazva, indexelve, kivonatolva az egyes könyvfejezeteket. Az OSO jelentős mértékben megnövelte azon kutatók számát, akik magas színvonalú tudományos munkákhoz férnek hozzá, fizikai korlátok nélkül. Az OSO egy kiadó platformja, ám most vizsgálják – egyetemi kiadók, könyvtárosok, kutatók bevonásával (a Mellon alapítvány támogatásával) egy több kiadót magában foglaló TORCH (*The Online Resource Center for Humanities*) adatbázis megvalósításának lehetőségét.

Az átállás nem kockázatmentes: kérdés, hogy a könyvtárak támogatják-e a hozzáférés új modelljét, a tudósok elfogadják-e (és mikor) az új formát, a szerzők ki tudják-e használni az elektronikus formátum nyújtotta kibővült lehetőségeket, vagy hagyományos papírkönyveket írnak-e továbbra is, még ha elektronikus eszközökön is? Az egyetemi könyvkiadók alapvetően különböznek kereskedelmi társaiktól: a diákok, a tanárok és a kutatók, az egyetemi vezetők, a könyvtárosok és az egyetemi kiadók egyetlen, szoros kölcsönhatásban lévő zárt kört alkotnak, és gazdaságilag is függnek egymástól. Az egyetemi könyvtárak szívesebben szerződnek a multinacionális kereskedelmi kiadókkal, mert – véleményük szerint – jobb szolgáltatást kapnak, mint az egyetemi kiadóktól. Jobb szolgáltatást jobb forrásokból lehet nyújtani, azokat viszont csak agresszív árpolitikával lehet megteremteni. Az egyetemi kiadók azonban (a kereskedelmiektől eltérően) nem emelik áraikat a piaci plafonig: tekintettel vannak az akadémiai világ többi szereplőjének

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

érdekeire is. Az egyetemi könyvtárosok, egyetemi kiadók és a tudósok egymásra vannak utalva az üzleti és technológiai szempontból egyaránt változó környezetben, és együtt kell megoldásokat találniuk (és nem hagyni, hogy a kereskedelem gyarmatosítsa az egész online világot).

(Mohor Jenő)

Lásd még 192

Az ismertetett cikkek forrásai:

Am.Libr. – American Libraries (US)

Ann.Libr.Inf.Stud. – Annals of Library and Information Studies (IN)

Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz– Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie– Bibliotekovedenie (RU)

Bibliotheksdienst– Bibliotheksdienst (DE)

Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)

Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)

Collect.Manage. – Collection Management (US)

Čtenář – Čtenář (CZ)

Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)

Documentaliste – Documentaliste (FR)

Educ.Inf. – Education for Information (I)

El.Libr. – The Electronic Library (I)

Glasn.Nar.bib.Srbije – Glasnik Narodne biblioteke Srbije (YU)

Inf.Outlook – Information Outlook (US)

Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)

J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)

J.Doc. – Journal of Documentation (GB)

J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)

J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)

J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan Document Delivery and Information Supply (US)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Knižnica – Knižnica (SK)

LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)

Libr.Hi Tech – Library Hi Tech ((US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Rev. – Library Review (GB)

Med.Ref.Serv.Q. – Medical Reference Services Quarterly (US)

Nár.Knih. – Národní Knihovna (CZ)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

New Rev.Childr.Lit.Librariansh. – New Review of Children's Literature and Librarianship (GB)

New Rev.Inf.Netw. – New Review of Information Networking (GB)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)

Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)

Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

Vestnik Bibl.Ass.Evrazii – Vestnik Bibliotečnoj Assamblei Evrazii (Fx)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

TÖRVÉNYRŐL TÖRVÉNYRE – A HAZAI KÖNYVTÁRÜGY TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A SZERZŐI JOG ÉS A DIGITÁLIS SZERZŐI JOGKEZELÉS

AZ ÍROTT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DIGITALIZÁLÁSÁNAK ORSZÁGOS PROGRAMJA

(SZEMPONTOK A DOKUMENTUMOK KÖRÉRE, A DIGITALIZÁLÁS ORSZÁGOS ÖSSZEHANGOLÁSÁRA ÉS NYILVÁNTARTÁSÁRA)

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG – TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben